

В. С. Цимбалюк

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

основи теорії і практики

Академія правових наук України
Науково-дослідний центр правової інформатики

ЦИМБАЛЮК Віталій Степанович

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

(основи теорії і практики)

756 00

ІНФОРМ

756800

Київ
«Освіта України»
2010

ББК 67.412

Ц 47

Рецензенти:

Р.А. Калюжний – доктор юридичних наук, професор;

М.Я. Швець – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Академії правових наук України;

О.В. Копан – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Рекомендовано до друку Вченою радою науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України, протокол № 10 від 15.09.2009 року.

Цимбалюк В.С.

Інформаційне право (основи теорії і практики). Монографія.

– К.: «Освіта України», 2010. – 388 с.

ISBN 978-966-188-106-7

ISBN 978-966-8391-11-8

У монографії розглядаються у єдності теорія і практика інформаційного права, як чинник формування та розвитку інформаційного суспільства, кодифікації інформаційного законодавства.

Розраховано на науковців, політиків та практиків, які переймаються проблемами інформаційного права, правової інформатики, інформаційної безпеки, державної інформаційної політики, правотворення, правозастосування у сфері суспільних відносин щодо інформації, інформаційної діяльності. Також монографія може бути застосована при викладанні та вивченні навчальних дисциплін «Інформаційне право», «Правова інформатика», «Правове регулювання інформаційної безпеки», «Міжнародне інформаційне право» та інших.

Ім'я Василя Стефаника

код 02125266

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

756-00

інв. №

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Історичні джерела інформаційного права	7
Розділ 2. Формування методології і структури інформаційного права	76
Розділ 3. Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України	115
Розділ 4. Міжнародне інформаційне право. Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.....	163
Розділ 5. Удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України	232
Заключні положення	318
Бібліографія	320
Додатки	340

ВСТУП

Актуальність розгляду проблематики інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки у єдності зумовлена історично, становленням та розвитком чергового етапу розвитку людства, який набув умовної назви - інформаційне суспільство, як в Україні так і у Світі.

Нині філософи, політологи, соціологи, культурологи, а також правознавці та інші намагаються усвідомити роль інформації, як перспективного ресурсу різних аспектів і сфер соціального прогресу. Єдиний інформаційний простір, суспільні відносини щодо інформації, їх вплив на сучасне життя людини, суспільства, держав, міжнародного співтовариства в умовах розвитку науково-технічного прогресу, особливо під впливом здобутків у галузі електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки, мікроелектроніки, телематики тощо, виявили ряд проблем у соціальних відносинах, пов'язаних з традиційною та новою суспільною діяльністю щодо інформації. При цьому визначаються і обґрунтовуються перспективи упорядкування суспільного буття у інформаційній сфері, зокрема на законодавчому рівні.

У різних країнах, в умовах формування, так званої, інформаційної цивілізації, все більше і більше починають розуміти не тільки переваги, але і загрози безпеці, які несуть в собі нові здобутки науково-технічного прогресу, фактори, які можуть бути небезпечними, як для окремої людини, так і для суспільства, держави та міжнародного співтовариства. Ці фактори намагаються науково визначити, сформулювати та напрацювати заходи для мінімізації їх наслідків, у тому числі організаційно-правовими засобами, зокрема і на рівні національного законодавства країн та у міжнародних нормативно-правових актах.

Нині в Україні, в інших країнах вже існує багато публікацій на рівні статей, монографій, підручників, навчальних посібників

стосовно інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки. У кожній такій публікації висвітлюються певні суспільні проблеми та шляхи їх вирішення. Однією із важливих проблем у суспільному інформаційному просторі є визначення норм, правил поведінки різних суб'єктів для задоволення різноманітних їх потреб та інтересів.

Правове регулювання у сфері інформації, інформатики, інформаційної безпеки виходить з традиційного галузевого на міжгалузевий рівень. Зазначене зумовило необхідність виділення в системі правознавства умовно автономної інституції у якій би комплексно розглядалися проблеми суспільних відносин предметом яких є інформація та пов'язані з нею явища.

У цій книзі на монографічному рівні пропонуються до розгляду різним колам громадськості систематизовані окремі результати багаторічних досліджень суспільних відносин щодо інформації, їх проблем та формується система знань стосовно методологічних основ правовідносин у контексті інформаційного права, правової інформатики та правових положень інформаційної безпеки на певному етапі формування наукової думки, як усвідомлення та узагальнення практики різних видів інформаційної діяльності.

При цьому основна увага звертається на визначення методологічних положень стосовно формування доктрини подальшого розвитку суспільних відносин щодо інформації та правового регулювання їх, реформування інформаційного законодавства у напрямку кодифікації.

Формування теоретичних та практичних положень, їх апробація здійснена автором при проведенні на протязі більш ніж п'ятнадцяти років науково-дослідних робіт у ряді наукових закладів, більш ніж двадцяти наукових конференціях, науково-практичних «круглих столах» у понад 150 публікаціях, а

також у ряді вищих навчальних закладів під час багаторічного викладання (з 1998 року) навчальних дисциплін, зокрема і таких, як: «Інформаційне право», «Правова інформатика», «Захист інформації в автоматизованих системах від несанкціонованого доступу», «Основи інформатизації суспільства», «Міжнародне інформаційне право» та інших.

По суті ця книга є підведенням підсумків певного етапу практичної, науково та педагогічної діяльності автора, дослідження ним суспільних відносин щодо інформації, інформаційної діяльності, правових аспектів інформаційної безпеки.

Викладені результати дослідження розраховано на науковців, політиків та практиків, які переймаються проблемами інформаційного права, правової інформатики, інформаційної безпеки та державної інформаційної політики. Також результати дослідження, що викладені у монографії можуть бути застосовані при викладанні та вивченні навчальних дисциплін «Інформаційне право», «Правова інформатика», «Правове регулювання інформаційної безпеки», «Міжнародне інформаційне право» й інших.

Розділ 1. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

На рубежі XX - XXI століть в Україні та інших країнах, а отже і в юридичній науці виникла категорія - "інформаційне право". Поява цієї категорії викликала серед певного загалу вітчизняних правознавців інтерес, особливо у контексті співвідношення інформаційного права, його інститутів з традиційними галузями права та місця його серед них.

Мета цього розділу - виклад основних результатів дослідження щодо формування системи знань до визначення сутності і змісту джерел інформаційного права, виходячи із теоретичних підходів та практики правовідносин, історичних джерел, які знайшли відображення у публікаціях, вітчизняному законодавстві про інформацію, а також порівняння вітчизняної практики із зарубіжним досвідом.

Для досягнення зазначеного як мети другого рівня визначені наступні питання:

- 1) *Які історичні передумови практики визначили виникнення інформаційного права як соціально-юридичного феномену?*
- 2) *Які методологічні підходи застосовуються до визначення сутності та змісту джерел сучасного інформаційного права?*

Запропонований перелік питань розглядаються як опорні для інших, які можуть поставити переважне коло правників (як науковці так і практики), зокрема і ті, хто отримав класичну вищу юридичну освіту у нашій країні, до 2003 року. Саме до цього часу у переліку Вищої атестаційної комісії (ВАК) України не існувало спеціального напрямку досліджень з юридичних наук під назвою "інформаційне право", а у більшості юридичних навчальних закладах не було відповідної навчальної дисципліни.

Також слід зазначити, що у різних дослідників на різних історичних етапах формування їх знань стосовно інформаційного права, як сфери суспільних відносин, при розкритті його ознак, положень та місця в загальній системі права існують різні методологічні підходи. Це зумовлює і різноманіття поглядів до формування системних ознак інформаційного права. Вони визначаються домінуванням, перш за все, світоглядних критеріїв (чинників) щодо висвітлення природи та теоретичного обґрунтування галузевої приналежності таких ключових понять як: дані, відомості, знання, повідомлення, інформація, інформаційні ресурси тощо, а також їх правового режиму у статусі відкритої (загальнодоступної) інформації та інформації з обмеженим доступом (конфіденційної інформації, секретів, різноманітної таємниці) тощо.

В сучасних умовах суспільних відносин щодо інформації підлягає теоретичному переосмисленню і співвідношення змісту таких понять як автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація, електронізація, телекомунікація, кібернетизація, конвергенція різних видів інформаційної діяльності тощо. При цьому важливу роль відіграє індивідуальний рівень інформаційної культури дослідників, у тому числі, рівень усвідомлення (чи не усвідомлення) співвідношення змісту таких понять, як: кібернетика та синергетика; електроніка, автоматика, інженерія; інформатика, інформаціологія та впливу їх методології на правовідносини щодо інформації.

Для розгляду питань дослідження пропонується застосувати, як провідний, методологічний підхід, сформований в кібернетиці - теорією гіперсистем, адаптованої до розгляду правових явищ у суспільних відносинах. Відповідно до теорії гіперсистем у соціальній сфері – право розглядається як велика, складна, багатоаспектна та багатофункціональна система, яка має множинні ознаки ієрархічності (ієрархії) з прямими та

зворотними зв'язками її складових, відображає відносини у суспільстві.

При цьому не виключається формування керованих правових систем і синергетично (на засадах самоорганізації, співробітництва, співпраці різних суб'єктів). Але при цьому також і не виключається подальший цілеспрямований вплив певних суб'єктів суспільних відносин на синергетично сформовані соціальні явища, як збудників бажаних для них результатів подальшого існування у статусі систем, їх інтеграції (чи конфергенції) у більш великі, складні системи та формування у них нових підсистем.

За зазначеним підходом можна розглядати й умови історичної зумовленості стосовно розвитку права, як діалектичної системи. При цьому системний підхід інтегрується з історичним підходом дослідження соціальних явищ на основі діалектики. За такого комплексу підходів система права розглядається як така, що відноситься до динамічних систем, які постійно ускладнюються під впливом зростання кількості різноманіття суспільних відносин у історичній ретроспективі.

Важливе місце у появі нових суспільних відносин відіграє усвідомлення людьми у їх житті, на певному історичному етапі розвитку людства, ролі нових предметів (об'єктів): чи то природних, чи то штучних (створених людьми). У міру усвідомлення соціальної значимості громадою правовідносин щодо нового предмета (об'єкта), інтересу до нього суспільства, держави певної країни, а також міжнародного співтовариства, виникає потреба у формуванні через систематизацію, нових знань для вирішення проблем буття суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження цього розділу, обґрунтування отриманих його результатів пропонується почати з тези, що інформаційне право, як соціально-правовий феномен є історичним відгуком правової науки на процеси, що пов'язані із

практикою суспільного усвідомлення зростання соціальної ролі інформації через нові знання та технології їх об'єктивізації для задоволення потреб та інтересів людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства.

Нині, це здійснюється під впливом таких чинників:

- суспільним усвідомленням інформації як ресурсу, поряд з землею, її надрами, водою, повітрям, як сфери забезпечення життєдіяльності людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства;

- суспільним визнанням інформації, як об'єкта правовідносин та як предмета безпеки людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства, що знаходить відображення у правах та обов'язках, правилах поведінки;

- масовим застосуванням у суспільстві новітніх здобутків науково-технічного прогресу, зокрема у галузі електроніки, автоматики, інформатики, телематики, різних напрямків комп'ютерних наук, кібернетики тощо, які формують технічну та технологічну базу масового створення, розповсюдження, обробки та зберігання інформації, як засобу комунікації.

У контексті розгляду визначеної проблематики дослідження пропонується до обґрунтування парадигми, що сучасне *інформаційне право це комплексна галузь прав*, яка пройшла шлях формування від інституту (субінституту) адміністративного права, у його підгалузь, а з часом у міжгалузевий комплексний інститут права, на базі якого сформувалися галузеві інститути в цивільному, кримінальному праві та інших комплексних галузях права.

Сучасне інформаційне право, як комплексна галузь права має три основні інституційовані складові (частини): Загальну частину, Особливу частину, Спеціальну частину. Кожна з цих частин має відповідні галузеві інститути. Така структуризація притаманна розвиненим комплексним галузям права – як підсистемам

третього рівня галузевої систематизації права. Першими рівнями пропонується вважати структуризацію права на публічне і приватне, а другим структуризацію провідних галузей права: конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального. При цьому не виключається виникнення з провідної галузі права (особливо на межі адміністративного та цивільного права) та комплексних галузей права умовно окремих, спеціальних галузей права.

Традиційно сучасне інформаційне право може розглядатися у трьох сутностях (аспектах): як галузь у сфері суспільних правовідносин; як галузь правознавства – науки про право; як навчальна дисципліна.

На теоретичному рівні окремі фрагментарні прикладні досліджень інформаційного права, як сфери суспільних відносин, знайшли спочатку висвітлення у ряді наукових статей. В той же час на початку ХХІ століття окремими українськими науковцями проводилися і фундаментальні наукові розвідки на інформаційно-правову тематику у комплексі, на міжгалузевому рівні. Серед них можна відзначити і такі, що були опубліковані у складі авторських колективів. Зокрема, на рівні колективних монографій пропонується відзначити у хронологічному порядку такі, як: Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій (2001 рік); Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання) (2002 рік); Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики (2002 рік); Вступ до інформаційної культури та інформаційного права (2003 рік); Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. (2005 рік); Е-майбутнє та інформаційне право (2006 рік); Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право (2007 рік); Електронна торгівля: правовий аспект регулювання

(2007 рік); Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення (2008 рік) та ряд інших.

Як комплексне соціальне явище інформаційне право, у його умовно визначеному (трансформованому) у назві змісті – права про інформацію, активно почала формуватися з середини ХХ століття з інституту адміністративного права: *організаційно-правового забезпечення управління інформаційною діяльністю у різноманітних соціальних системах із застосуванням різноманітних технологій об'єктивізації інформації*.

У міру розвитку та виділення, як сфери суспільних відносин: суспільної інформаційної діяльності, а також зростання кількості нормативно-правових актів, які регулюють цю сферу, інформаційне право поступово набувало статусу підгалузі, спочатку в адміністративному праві, а пізніше й у цивільному праві. Проте, перед тим, як набути статусу комплексної галузі права, інформаційне право набуло статусу міжгалузевого комплексного інституту права за ознакою предмета (об'єкта) суспільних відносин – інформації та технологій її об'єктивізації як результату певної діяльності.

Нині, вже в умовах формування інформаційного суспільства в Україні, інформаційне право має ознаки інституціонально розгалуженої, великої комплексної галузі права, у складі його, з часом поступово формуються і підгалузі.

Виникнення інформаційного права як напрямку наукових досліджень в юридичній науці зумовлено також історично: необхідністю інтегрування теоретичних знань для узгодження і упорядкування практики правових норм, які фрагментарно сформувалися переважно як галузеві інститути у традиційних провідних галузях публічного права: адміністративному, цивільному та кримінальному. Сучасні інститути інформаційного права почали активно виділятися і розвиватися під впливом таких масових соціально-технічних явищ як інформатика,

комп'ютеризація, інформатизація й у деяких комплексних галузях права. Серед них особливо можна відзначити, зокрема: фінансове, господарське, підприємницьке, екологічне та ряді інших. З середини 90-х років в Україні інформація, інформаційна діяльність, інформаційна безпека почали визначатися як теоретичні інституції в кримінальному та конституційному законодавстві.

На зазначених методологічних положеннях пропонується подальше висвітлення проблематики дослідження. Зокрема, пропонується розгляд суспільних відносин щодо інформації у контексті з'ясування інформаційного права як історично зумовленого соціально-юридичного феномену пов'язаного (в ретроспективі) з розвитком техніки та технологій об'єктивізації інформації у суспільних відносинах на черговому етапу розвитку людства - епохи інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство, як категорія вже увійшла у юридичний лексикон (тезаурус), правове поле суспільних відносин у багатьох країнах, у тому числі в Україні. Вона також активно досліджується вітчизняним правознавством, особливо фахівцями у галузі інформаційного права. По суті сучасне інформаційне право можна розглядати, як відображення становлення та розвитку інформаційного суспільства.

Окремі фундаментальні положення щодо становлення інформаційного права України знайшли відображення у наукових виданнях. Серед них пропонується звернути увагу на такі, як: Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій (2000 рік); Інформатизація соціального управління: теорія і практика (організаційно-правовий аспект), (2001 рік); Системна інформатизація правоохоронної діяльності, книга 2 (2006 рік).

Втілення наукових розробок у навчальний процес у вищих навчальних закладах. Наукові розробки знайшли втілення і

у освітній діяльності на рівні навчальних посібників. Серед них питання інформаційного права розкриваються у таких, як: Комп'ютерна злочинність (2002 рік); Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій (2002 рік); Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики) (2003 рік) та ряду інших. Визначальним для правової освіти України можна вважати вихід одного з перших навчальних посібників під назвою «Основи інформаційного права України» (2004 рік).

Все це свідчить, що наука інформаційного права за історію свого розвитку вже накопичила критичну кількість знань, їх систематизувала та формалізувала для передачі через відповідну за назвою навчальну дисципліну.

У суспільному житті існує крилатий вислів: теорія без практики мертва, але практика без теорії сліпа. Розглядаючи зазначене, як принцип єдності науки і практики, при висвітленні історичних умов розвитку інформаційного права, як відображення практики юридичного упорядкування різних напрямків інформаційної діяльності, у ході проведення наукових досліджень пропонується застосувати різноманітні статистичні дані та експертні оцінки. Це дозволяє ілюструвати аргументацію ряду теоретичних положень та визначати тенденції і джерела розвитку практики суспільних інформаційних відносин при розкритті проблематики інформаційного права як сфери суспільних відносин і як науки через певну методологічну єдність.

Історичні передумови виникнення інформаційного права як соціально-юридичного феномену. Традиційним для формування будь-якої нової науки є визначення її передумов та умов виникнення через дослідження історичних джерел. При цьому дослідник-прихильник такої науки намагається як можливо глибше зануритися у історію людства та знайти на

полицях сховищ документів (у музеях, архівах, бібліотеках) як можна стародавніші пам'ятки культури, які б підтвердили «традиційність» і науковість його поглядів, а отже й їх «класичність». Зазначений методологічний підхід застосовує значна кількість дослідників – не тільки прихильників, а й противників існування інформаційного права як умовно автономного соціально-юридичного феномену, який формується із середини ХХ століття.

Хтось починає шукати його «коріння» у передісторії людства. Як приклад, джерела цього серед інших, називають Святе Благовістя (Євангеліє) від Іоанна. У Глава 1 зазначено: 1.Спочатку було Слово, и Слово було у Бога, и Слово було Бог. 2.Воно було спочатку у Бога. 3.Все через Нього почало бути, и без Нього нічого не почало бути, що почало бути. 4.В Ньому було життя, и життя було світ людини; 5. І світло у мороку світить, і морок не обійме його.

Зазначені слова свідчать якої ваги з давніх часів у народів в суспільних відносинах надавали інформації – формі виразу відомостей, даних, знань, повідомлень, сигналів, кодів і т.п. По суті слово (інформація) Творця протиставляється мороку (тьмі) хаосу з якого формується життя.

Окремі науковці з філологічним світоглядом пропонують соціологічний зв'язок – виникнення мови пов'язують з розвитком суспільства: все починається з виникнення звуків, сигналів, слів, мов народів, етносів. При цьому пропонується філософська періодизація за формаційним критерієм розвитку людства: починаючи з первіснообщинного ладу, з переходом до рабовласництва, феодалізму, капіталізму і так далі.

Хтось із дослідників пропонує визначати джерела інформаційного права за культурологічним критерієм: з дослідження виникнення малюнків у печерах – стоянках стародавніх людей і до сучасності – виникнення різноманітних технологій

об'єктивізації інформації. При цьому культура, у тому числі інформаційна культура визначається як критерій істини у формуванні сучасного інформаційного суспільства.

Деякі дослідники передумови виникнення інформаційного права починають з технологічної складової виразу, фіксації, комунікації та зберігання інформації: писемності, друкарства, і закінчуючи сучасністю – персональними кишеньковими (мобільними) комп'ютерами та Інтернет тощо¹.

Дехто із дослідників, застосовуючи періодизацію розвитку людства, за цивілізаційним критерієм відлік передісторії інформаційного права починають з аграрної цивілізації, через індустріальну, постіндустріальну до інформаційної. Історію формування інформаційного права також пропонується розпочати і у контексті глобалістики, з передумов становлення локальних цивілізацій до глобальної інформаційної цивілізації з поступовим її розвитком у нових епохах: електронної та кібернетичної цивілізацій.

Серед доступних широкому загалу українських дослідників наукових джерел (за історичною єдністю мовного інформаційного поля) у цьому сенсі можна відзначити праці і таких російських вчених у галузі інформаційного права як В.А.Копилова, М.М. Росолова, И.Л.Бачило, В.Н.Лопатина, М.А.Федотова² та інших. Вони найбільше цитуються, аналізуються українськими дослідниками. Серед російських науковців особливо пропонується відзначити дослідження В.А.Копилова, який маючи базову технічну освіту, одним із перших звернув увагу правників «слов'янського інформаційно-

го простору» на подальше формування правового регулювання інформаційної діяльності у суспільстві як на галузь права та галузь наукових досліджень у правознавстві саме під назвою «інформаційне право».

У правознавчому контексті історичні джерела інформаційного права шукаються й у виникненні та розвитку ряду інститутів традиційних галузей права за доктриною поділу його на приватне і публічне. У цьому контексті заслуговують на увагу дослідження російського науковця Ю.А.Тихомирова³ та ряду інших закордонних та вітчизняних теоретиків права, які пов'язують умовну диференціацію права виключно з позитивного (публічного, державного) права, його галузей.

Технологічні джерела інформаційного права у контексті засобів фіксації інформації. Періодизацію формування інформаційного права можна почати і з виникнення писемності та технологій виготовлення книг та подібних їм інших форм фіксації, зберігання та передачі інформації. Вагомим аргументом у цьому можуть бути історичні дані про те, що після винаходу в Європі у середині XV століття німцем Йоганом Гутенбергом друкарського пресу з набором літер (шрифту), з 1450 року до 1500 року збільшилася кількість книг на різноманітні теми до 9 мільйонів. Це при тому, що до цього рукописних книг налічувалося – біля 30 000 і майже всі вони були Біблією чи коментарі до неї.⁴

Можливо жалюгідне, у скруті закінчення життя Гутенбергом зумовило ідею виникнення сучасного європейського права власності на інформацію: у формі двох складових права інтелектуальної власності – винахідницького права та авторського права. Але тоді про інформаційне право, як предмет суспільних відносин, прямо ніхто не говорив – час не настав і не

¹ Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д.Гавловський, В.В.Гриценко та ін. За ред. М.Я.Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника.- К.: «Знання», 2004. – С.16-17.

² Копылов В.А. Информационное право: Учеб.пособ. – М.: «Юристъ», 1997. – 472с.; Росолов М.М. Информационное право: Учеб.пособ. – М.: «Юристъ», 1997. – 400с.; Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: Учебник /Под редакц.РАИ Б.Н. Топорнина – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 789с.

³ Тихомиров Ю.А. Публичное право. Учебник. – М.: «БЕК», 1995. – 496с.

⁴ Гейте Вилл. Дорога в будущее /Переклад Миргородський університет

складає критична маса усвідомлення предмета правовідносин – інформації, як форми виразу творчості, інтелектуальної діяльності.

Засоби масової інформації як джерело інформаційного права. Фахівці у сфері медіа права – суспільних відносин щодо засобів масової інформації цілком резонно можуть зауважити, що інформація, як предмет найбільш широкого застосування перебула із появою таких професій як репортер, журналіст, редакция та видавець періодичних видань, з появою періодики: газет, журналів, бюлетенів тощо.

Саме ці сфери суспільних відносин знайшли розвиток і у нових технологічних здобутках: фотографії, кінематографії, радіо, телебаченні. З'явилися правові статуси і певних суб'єктів правовідносин, наприклад: фотограф, зв'язківець, оператор електронно-обчислювальної машини тощо.

Людство, у своєму історичному бутті, у міру появи нових технологій створення, передавання, розповсюдження, отримання, обробки та зберігання інформації поступово усвідомлювало її культурну, економічну та іншу суспільну цінність. Під впливом розвитку нових інформаційних технологій підвищувалася швидкість зростання кількості інформації. Так, перше подвоєння кількості інформації здійснювалося 1750 років, друге – 250, третє – 50. Проте, з 1950 року до 2000 – обсяг кількості інформації почав обраховуватися в геометричній прогресії – в 30 разів⁵.

Інформаційне право як продукт інформаційного суспільства. Серед певного кола науковців існує думка, що інформаційне право це виключно продукт Інформаційного суспільства. При цьому наводяться аргументи, що одна із особливостей цього суспільства в тому, що його технологічна основа – комп'ютери за останні десятиліття ХХ століття

⁵ Електронна торгівля (правовий аспект регулювання): Монографія /за заг.ред. В.В.Костицького. – К.: «Леся», 2007. – С.23-24.

дозволили створити у світі стільки інформації, скільки накопичилося її за попередні 2000 років⁶.

Застосування у сучасних дослідженнях та засобах масової комунікації категорії «Інформаційне суспільство» зумовлює методологічну необхідність визначення його ознак. Слід зазначити, що дослідженню Інформаційного суспільства присвячено багато опублікованих праць науковців різної спрямованості: філософів, політологів, культурологів і т.д. Ця категорія була введена і у тезаурус права, в нормативно-правових актах, але без нормативного формулювання. Така невизначеність була зумовлена рядом чинників:

- малим часовим проміжком практики правовідносин;
- відсутністю єдності думки серед теоретиків стосовно ключових ознак змісту у порівнянні з іншими провідними чинниками;
- динамічністю розвитку загально прийнятих класифікаційних ознак, які дають підстави до конструювання подібних за сутністю інших категорій (наприклад, інформаційна цивілізація, електронне суспільство, суспільство знань, кіберсуспільство, кіберцивілізація тощо).

Враховуючи зазначене, не вдаючись до полеміки, на основі прикладного системного аналізу різних точок зору, що знайшли відображення у публікаціях, пропонується наступне методологічне визначення змісту Інформаційного суспільства, у розумінні контексту дослідження.

Інформаційне суспільство можна розглядати у двох змістах:

1. *Суспільно усвідомлена і визнана широким загалом суспільства ідея, зміст якої полягає у існуванні більшості населення, зайнятого створенням, збиранням, відображенням, реєстрацією, накопиченням, збереженням і поширенням інформації, особливо її вищої форми – знань*

⁶ Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С.43.

2. *Суспільство, в якому діяльність людей, їх спільнот ґрунтується на застосуванні послуг, що надаються за допомогою електронних (комп'ютерних) інформаційних технологій та технологій зв'язку (електронної телекомунікації).*

Як свідчать дослідження, Інформаційне суспільство, як соціологічне явище є багатоаспектним поняттям, яке визначає і розвиток усіх традиційних сфер суспільного життя. Можна також вважати, що Інформаційне суспільство – це об'єктивно зумовлений ступінь (епоха, ера, етап, період) розвитку людства, який настав після індустріальної епохи. При цьому він визначається розвитком двох провідних тенденцій сучасної цивілізації. З одного боку, це тенденція до глобалізації, а з іншого – тенденція до створення у подальшому сприятливіших умов для індивідуального розвитку людини, як особистості. Причому обидві тенденції сходяться в одному: у бурхливому створенні, застосуванні та постійному удосконаленні інформаційних технологій. Останні є інженерним вираженням способу ви-робництва у нових умовах діяльності людини, суспільства та держави. Вони визначають розвиток особистості, індивідуальний розвиток людини, як головного суб'єкта подальшого науково-технічного прогресу суспільства, людства в цілому. При цьому Інформаційне суспільство визначає не тільки інфраструктурно-технологічний аспект розвитку людства, але й людський вимір культури (технічної, технологічної, духовної, інтелектуальної, правової, комунікативної та ін.) на майбутнє.

Інформаційне суспільство в Україні. Орієнтир до інформаційного суспільства в нашій країні був визначений в Програмі інтеграції України в Європейський Союз, розділ 13). В ній було зазначено таке:

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

а) Поточна ситуація.

Розвиток інформаційного простору визначається як станом інформаційних технологій (програмно-технічні засоби доступу до інформації, телекомунікаційна складова тощо), так і кількісним та якісним складом доступних на ринку інформаційних продуктів.

Було зазначено, що стан інформаційних технологій та рівень інфраструктури інформатизації потребує вдосконалення. Забезпеченість населення персональною комп'ютерною та іншою технікою інформаційного суспільства, особливо з огляду на сучасний її рівень, залишається низькою.

Лише кілька сегментів інформаційного ринку України перебувають на рівні, що відповідає світовому. Головним чином, це система науково-технічної інформації, але частка такої інформації у світовому інформаційному ринку не перевищує 5 %. Другий сегмент інформаційного ринку, який перебуває на прийнятому для європейських стандартів рівні, це офісна інформація органів державної влади (в першу чергу законодавча та нормативна база). Але й цей сегмент світового інформаційного ринку не перевищує 1,5-2 %.

Було визначено, що Україна прискореними темпами вирішує цілий комплекс проблем, пов'язаних з телекомунікаційною складовою інформаційного суспільства. Галузь зв'язку України складається з підгалузей електричного та поштового зв'язку, а також підприємств і служб забезпечення її функціонування.

Враховуючи, що становлення державності України, відродження її економіки і входження в світове інформаційне суспільство неможливе без прискореного розвитку галузі телекомунікацій, було розроблено і схвалено КМ України "Концепцію розвитку зв'язку України до 2010 року". У 1998 році вже було розроблено й затверджено Верховною Радою України "Національну програму інформатизації України".

В Програмі інтеграції України в Європейський Союз також було констатовано, що наша країна є членом ряду міжнародних організацій зв'язку та інформатизації - Всесвітнього поштового Союзу (ВПС), Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), а також регіональних європейських організацій - Європейської конференції Адміністрацій зв'язку (СЕРТ), Європейського Інституту Телекомунікаційних стандартів (ETSI).

У пункті б) Програми інтеграції України в Європейський Союз були визначені короткострокові пріоритети: забезпечення усвідомлення необхідності реалізації українським суспільством можливостей, які надають сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології як для суспільної, економічної діяльності, так і для приватного життя. Заходи із забезпечення виконання завдань щодо короткотермінових пріоритетів були визначені наступним чином:

гармонізація існуючих і розробка нових законодавчих актів про інформатизацію і зв'язок в Україні відповідно до вимог ЄС;

запровадження досвіду Адміністрацій зв'язку країн-учасниць ЄС з питань гармонізації та імплементації законодавства та нормативно-технічних актів до вимог директив ЄС у галузі зв'язку та інформатизації;

налагодження співробітництва з Генеральним Директоратом ЄК "Інформаційне суспільство" (далі - ІС) стосовно питань регулювання в галузі інформатизації та зв'язку;

підготовка та реалізація спільних міжнародних проектів;

співробітництво з Адміністраціями зв'язку країн-учасниць ЄС;

створення баз даних документів ЄС за галузевою ознакою;

інформаційно-аналітичне забезпечення процесів інтеграції в галузі зв'язку, включаючи накопичення, переклад та вивчення організаційних документів ЄС щодо політики телекомунікацій (директив, постанов та рекомендацій

Генерального Директорату XIII ЄК), видання методичних матеріалів щодо основних напрямків інтеграційного процесу у галузі зв'язку;

створення умов для забезпечення інформаційної відкритості суспільства;

здійснення заходів щодо впровадження нових інформаційних технологій та технологій зв'язку;

створення умов для входження до глобальних інформаційних систем та сприяння доступу фізичних та юридичних осіб до світових інформаційних ресурсів;

формування стратегії та основ державної політики підтримки розвитку українського сегменту Інтернет, сприяння поширенню всебічної і достовірної інформації про Україну в цій мережі;

створення передумов для культурного обміну із застосуванням новітніх інформаційних технологій;

створення системи управління національними інформаційними ресурсами, Національного хосту для забезпечення участі України в проектах щодо побудови інформаційного суспільства (ІС);

організація участі українських організацій в конкурсах проектів ЄС програми IST (Information Society Technologies);

залучення до співпраці організацій, що мають досвід роботи в проектах ЄК за програмами Телематика, ACTS (advanced communications technologies and services), ESPRIT (програма Європейської спільноти щодо інформаційних технологій) та ін.;

проведення семінарів і конференцій та інформування з питань політики і підходів ЄС щодо розвитку ІС;

забезпечення спільної роботи над проектами в галузі реалізації концепції ІС та підготовка навчальних програм за цією тематикою.

В пункті в) Програми інтеграції України в Європейський Союз на середньострокові пріоритети (2001-2003 рр.) було визначено так:

імплементация положень європейських нормативних актів, що стосуються відносин у сфері інформатизації;

наближення систем стандартизації та сертифікації галузі зв'язку України до вимог ЄС;

розвиток відносин з ЄС з питань політики розвитку конкуренції та антимонопольного законодавства на ринку інформатизації та зв'язку;

системно-технічне об'єднання національної інформаційної інфраструктури з європейською та глобальною інформаційними інфраструктурами;

створення національної системи доступу до інформаційних ресурсів структур ЄС.

Щодо телекомунікації та поштового зв'язку в Програмі інтеграції України в Європейський Союз було визначено так:

а) Поточна ситуація.

Діставши у спадок від СРСР незадовільний розвиток телекомунікацій, Україна вимушена була прискореними темпами розв'язувати комплекс проблем. Враховуючи, що становлення державності України, відродження її економіки і входження у світове співробітництво неможливе без ліквідації відставання в галузі телекомунікацій, розроблена і у вересні 1992 року прийнята Урядом «Комплексна програма створення єдиної національної системи зв'язку». За роки незалежності в Україні створена сучасна цифрова міжміська телефонна мережа з виходом до закордонних мереж, закінчується побудова основних магістральних волоконно-оптичних ліній зв'язку, на базі сучасного цифрового обладнання, розбудовуються місцеві телефонні мережі. Щільність телефонів (на той період) на 100 мешканців становить 19,6.

Національна система зв'язку складається з електричного та поштового зв'язку.

б) Короткострокові пріоритети (2000 р.) були визначені таким чином:

приведення існуючих і розвиток нових законодавчих актів про зв'язок в Україні з максимально можливо адаптацією їх до вимог ЄС;

розвиток відносин з ЄС у сфері конкурентної політики та законодавства на ринку зв'язку;

проведення робіт з підготовки до присудження України до ГАТТ/ВТО у частині торгівлі послугами зв'язку;

проведення реструктуризації державних підприємств «Укртелеком», «Укрпошта» та приватизація підприємства «Укртелеком»;

В Програмі інтеграції України в Європейський Союз розробка основних регуляторних питань функціонування галузі зв'язку передбачала:

** підготовка до створення незалежного регуляторного органу в галузі;*

** регулювання операторської діяльності (взаємодія, взаємосполучення);*

** розробка підходів до забезпечення універсальними послугами;*

** підготовка до забезпечення відкритого доступу до мереж і послуг зв'язку.*

Також в Програмі інтеграції України в Європейський Союз було зазначено як необхідне: регулювання використання обмежених частотних та номерних ресурсів; налагодження співробітництва з Генеральним Директоратом ХІІІ ЄК стосовно питань регулювання у галузі зв'язку; реалізація спільних міжнародних проєктів; участь у роботі міжнародних та європейських організацій зв'язку; поглиблення співробітництва з Адміністраціями зв'язку

країн-учасниць ЄС; створення галузевих баз даних документів ЄС; інформаційно-аналітичне забезпечення процесів інтеграції галузі зв'язку, включаючи накопичення, переклад та вивчення організаційних документів ЄС щодо політики телекомунікацій (директив, постанов та рекомендацій Генерального Директорату XIII ЄК), видання методичних матеріалів щодо основних напрямків інтеграційного процесу у галузі зв'язку; створення інформаційної мережі з відповідними структурами ЄС; продовження поступового переходу до цифрових систем та модернізації мереж; впровадження пілот-проектів із застосуванням нових технологій та впровадження нових послуг зв'язку; впровадження автоматизації в управління радіочастотним спектром України та менеджмент застосування частот (частотний менеджмент).

в) Середньострокові (2001-2003 рр.) та довгострокові (2004-2007 рр.) пріоритети були визначені так: реалізація в рамках Концепції розвитку зв'язку України до 2010 року щодо виконання вимог GATS з урахуванням поступового розширення зобов'язань України з надання основних і додаткових послуг зв'язку; здійснення подальших робіт з гармонізації законодавчих актів України в галузі зв'язку, які забезпечать систему правового регулювання в галузі, захист прав споживачів та операторів; гармонізація термінології з прийнятою в міжнародних організаціях; створення регулюючих структур в галузі телекомунікацій, максимізація ступеня їх незалежності, процесу; створення чіткої тарифної політики, наближення її до норм, запроваджених в країнах-учасниць ЄС; приведення систем стандартизації та сертифікації в системі зв'язку України до вимог ЄС; розробка та впровадження системи якості послуг, яка відповідатиме вимогам стандартів ЄС; підвищення якості поштового зв'язку з метою досягнення стандартів якості поштового зв'язку, встановлених ВПС, PostEurop, шляхом участі в програмах перевірки контролю якості та інших, зокрема, NOREX, UNEX; підвищення якості поштового зв'яз-

ку через удосконалення системи безпеки поштового зв'язку та схоронності поштових відправлень; використання новітніх технологій і стандартів експлуатації поштового зв'язку; створення інформаційної мережі з відповідними структурами ЄС; поступовий перехід до цифрових мереж, часткове проведення робіт з заміни обладнання доступу до мереж та забезпечення відкритого доступу до мереж і послуг зв'язку; перехід на нову систему нумерації на телефонних мережах загального користування, гармонізовану з нормами ЄС; забезпечення щільності телефонів – близько 40 на 100 жителів; упровадження інтелектуальних мереж та забезпечення відео- і мультимедійних послуг на базі технології АТМ; продовження запровадження нових цифрових технологій та послуг на рівні платоспроможного попиту; забезпечення фінансових заходів для гарантії надання універсального доступу та забезпечення універсальних телекомунікаційних та поштових послуг.

Стосовно аудіо-відео послуг в Програмі інтеграції України в Європейський Союз було визначено таке:

а) Поточна ситуація визначена наступним чином:

З огляду на роль відеоінформації в діяльності людини, організація масового й ефективного обміну нею є однією з найважливіших завдань розвитку зв'язку. Впровадження єдиних стандартів цифрового кодування для використання у телевізійному (ТВ) мовленні й аудіовізуальних службах зв'язку, поряд із тенденцією поширення інтегральних мереж зв'язку, створюються умови для комплексного надання послуг зв'язку і мовлення користувачу, що володіє відповідним терміналом. Розробка ефективних алгоритмів обробки й ущільнення відеоінформації зробила можливим реальну передачу зображень по каналах зв'язку в реальному масштабі часу.

Основою електрозв'язку була визначена первинна мережа країни, що складається із внутрішньозонових, магістральних і

місцевих мереж, на основі яких утворюються вторинні мережі телефонного зв'язку, документального електрозв'язку, мережі розподілу телевізійного і звукового мовлення та ін.

Стосовно телевізійного мовлення, було визначено, що на цей час в Україні застосовується система мовного телебачення D/K/SECAM і функціонує аналогова наземна мережа розподілу ТВ програм у діапазонах ДВЧ і УВЧ.

Існуюча аналогова мережа розподілу програм ТВ не забезпечує 100% охоплення населення України жодною з програм. Покриття більшої частини території України ТВ мовленням здійснюється в основному за допомогою потужних РПС. У зоні однієї РПС у діапазоні ДВЧ можна розмістити лише до чотирьох ТВ програм.

Виконання вимог із захисних відношень істотно обмежує введення нових каналів наземного ТВ мовлення і, таким чином, не дозволяє організувати багатопрограмне ТВ мовлення в діапазоні УВЧ. Є велика кількість зон невпевненого прийому, де якість програм істотно нижча від необхідного.

Також було визначено, що на початку 90-х років проникнення персональних комп'ютерів у бізнес, освіту та побут, цифровізація зв'язку та розвиток нових технологій передавання зображень значно змінили шляхи розвитку сегментів телекомунікаційного ринку, а саме розробки мультимедійних телекомунікаційних систем. Такі системи повинні об'єднувати у загальну структуру передавання даних через рухомий радіозв'язок, звукове та телевізійне мовлення з метою надання різноманітних інтерактивних аудіо-відео послуг.

У Програмі було відмічено, що основною рисою розвитку телекомунікаційних і інформаційних систем сучасності є широке впровадження ефективних методів обробки і передачі аудіовізуальної інформації. Бурхливий розвиток апаратно-програмних засобів цифрової обробки сигналів спричинив якісні зміни у формах, засобах і масштабах збереження і

передачі такої інформації. Стало доступним формування, накопичення і передавання аудіовізуальної інформації в дуже великих обсягах.

Прогрес у розвитку методів зниження вартості кодерів і декодерів апаратури ущільнення зумовив доцільність масового застосування цих методів. Це привело до якісних змін таких систем і дозволило реалізувати на даному етапі розвитку техніки принципово нові інтерактивні системи, у тому числі телевізійні, аудіовізуальні, мультимедійні та інші.

б) Короткострокові (2000 р.) та середньострокові (2001-2003 рр.) пріоритети у цьому сегменті були визначені в Програмі інтеграції України в Європейський Союз таким чином:

Істотне збільшення числа програм, що доставляються, у сфері ТВ мовлення; збільшення території покриття ТВ мовлення, підвищення якості мовлення. Стимулювання процесу появи нових інтерактивних служб, що дають змогу надалі здійснити перехід до цифрового телебачення (ТБ) і цифрової мережі розподілу програм ТВ мовлення та цифрових мереж аудіовізуального зв'язку з мовними інтерактивними службами різноманітного рівня. Цей перехід буде еволюційним. Протягом певного часу будуть співіснувати як накладені, так і комбіновані аналогові й цифрові мережі. Тому у визначений період здійснюватиметься аналогове й цифрове мовлення одних і тих же самих програм.

Також у Програмі зазначено напрям на будівництво цифрових супутникових, кабельних і стільникових мереж зв'язку, впровадження нових технологій передачі сигналів і засобів комутації; впровадження на цій основі аудіовізуальних систем і служб різноманітного застосування. Їх широке впровадження передбачено почати із введення в дію новітніх телекомунікаційних технологій, зокрема, таких як АТМ.

Серед заходів також визначено необхідність забезпечення споживчого ринку сучасною аудіо-відеотехнікою на основі

міжнародної кооперації у виробництві такої техніки в Україні і комерційного співробітництва промислових комплексів країн ЄС і України. Це питання потребує визначення наявності в Україні конкурентоспроможного виробництва сучасних кольорових телевізорів та іншої аудіо-відео техніки. Визначення на основі такого аналізу і прийняття рішення щодо пріоритетних напрямків розвитку виробництва.

Важливим аспектом реалізації передбачених заходів визначено пошук стратегічних партнерів у реалізації інвестиційних проектів щодо розвитку виробництва аудіо-відео обладнання та участі у наукових проектах з розробки новітніх аудіо-, відео-технологій.

Серед заходів також було визначено необхідність створення і розвитку інтерактивних аудіовізуальних служб з широкою можливістю доступу до несекретної і неконфіденційної інформації та публікування електронних матеріалів з питань аудіо-відео політики⁷.

Наукова у єдності з освітньою діяльністю, як джерела інформаційного права. У цьому контексті цілком слушними можна вважати аргументи науковців та освітян стосовно умов формування інформаційного права. Адже саме науковці створюють той базис знань, який через освіту дозволяє розширювати інтелектуальні можливості людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства. Саме наука і освіта дозволяють не припиняти зв'язок поколінь і не починати соціальний розвиток кожного з них з нуля, з рівня первісного існування людства, формувати і зберігати знання у суспільній пам'яті не тільки як суспільне культурне надбання, але і як ресурс економічного буття, а отже і як інтелектуальний ресурс духовного розвитку людини, суспільства, міжнародного співтовариства.

⁷ Указ Президента України «Про затвердження Програми інтеграції України до Європейського Союзу», від 14.09. 2000 року.

Філософія права як джерело інформаційного права. Помірковані прихильники інформаційного права, як умовно автономного соціально-юридичного феномену можуть зауважити, що по суті, розвідки історичних джерел інформаційного права можна вважати хоч і важливим інститутом загальної частини інформаційного права як науки, її онтології, гносеології і т.д., але не достатніми для розвитку права. Нині філософія права розглядається як наукове підґрунтя саме для виникнення раціоналістичних теорій інформаційного права, його концепцій, доктрин стосовно структуризації суспільних інформаційних відносин та визначення їх місця в загальній системі права тієї чи іншої держави та у міжнародному праві.

Проте питання передумов та умов виникнення інформаційного права все ж залишається і буде залишатися відкритим для дослідження.

Технології, як джерело інформаційного права. Нині увага дослідників звертається переважно на технологічну складову інформаційного права у змісті прагматичного впливу розвитку технологій на економічне зростання добробуту людей і могутності країн⁸. Зазначений підхід, як науковий, також не можна заперечувати. Стосовно цього, поки що, в теорії не напрацьовано єдиного, узгодженого визначення (формалізації) змісту терміну «технологія» та похідної від нього видової категорії «інформаційна технологія», «комп'ютерні технології», «технології впливу на суспільну свідомість» тощо. Ці категорії розглядається у практиці інформаційних правовідносин залежно від сфери суспільної діяльності пов'язаної з інформацією. Для цілей та завдань цього дослідження, залежно від контексту пропонується для розгляду юридико-догматичний підхід до

⁸ Брижко В.М., Швець М.Я. Інформаційне право: нормативні та методологічні положення упорядкування інформаційних відносин. Монографія. – К.: НДЦПІ ВПрН України. 2009. – 290с.

розуміння категорій «технологічного інституту», тобто того, що подано у нормативно-правових актах:

Технологія (Technology) – спеціальна інформація, необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів. Ця інформація може надаватися у формі технічних даних або технічної допомоги. (*Постанови Кабінет Міністрів України: «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення» (від 20.11.2003 № 1807) та «Про внесення змін у додаток до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення», від 21.03.2007, № 531*).

Як технологія розуміється і спеціальна інформація в будь-якому вигляді (за винятком загальнодоступної, фундаментальних наукових досліджень або мінімальної інформації, необхідної для подання заявки на патент), яка необхідна для розроблення, виробництва і використання матеріалів та обладнання... (*Постанова Кабінет Міністрів України «Про внесення змін у додаток 5 до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» від 08.08.2007 № 1012*).

Як технологія розуміється і організаційно-розпорядчий документ, що передбачає якими засобами і в якому порядку повинні бути виконані ті чи інші дії. (див.: *Наказ Укрaviaтранс, МВС України «Про затвердження Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів від 11.06.1996, № 168/397, зареєстрований Мін'юст України, 28.06.1996 за № 334/1359*).

Під технологією розуміють й інформацію (за винятком інформації, надрукованої у пресі) у будь-якому вигляді (включаючи зразки матеріалів та обладнання, а також відомості, що передаються під час навчання фахівців), яка може бути

використана для розробки, виробництва або використання товарів, що стосуються ядерної діяльності. (*Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок контролю за експортом, імпортом і транзитом товарів, що стосуються ядерної діяльності та можуть бути використані у створенні ядерної зброї» від 12.03.1996 № 302302-96-п, втратила чинність*).

Також під технологією розуміють результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг. (*Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», від 14.09.2006, № 143-V*).

З точки зору пріоритетів нормативних актів найбільш вірним можна вважати останнє визначення. Але в ньому також є недолік: застосування у визначенні терміну «сукупність» поряд з терміном «систематизованих». Враховуючи зазначене пропонується наступне визначення.

Технологія (Technology) – результат інтелектуальної діяльності, систематизовані наукові знання, технічні, організаційні та інші рішення про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг.

У ряді нормативно-правових актів подається визначення категорії «інформаційна технологія». Для прикладу:

Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування. (*Закон України «Про Національну програму*

інформатизації», від 04.02.1998 № 74/98-ВР, дублюється у Наказі Держкомзв'язку та інформатизації «Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації», від 06.06.2003, № 97. Зареєстрований Мін'юст України, 24.06.2003 за № 512/7833).

Виходячи із положень теорії систем пропонується наступне визначення:

Інформаційна комп'ютерна технологія – цілеспрямовано організована множина процесів із застосуванням засобів електронно-обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий їх пошук, розосередження, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування.

Проте зазначені визначення інформаційних технологій є досить звуженими за змістом. У зв'язку з цим пропонується таке визначення.

Інформаційна технологія – результат інтелектуальної діяльності, систематизовані наукові знання, технічні, організаційні та інші рішення про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг тощо.

У історичній ретроспективі можна визначити наступні ключові технології об'єктивізації інформації: устні, письмові (графічні, малюнки і т.п.), механічні (друкарство, преса), електронні (комп'ютерні тощо).

Категорія «інформаційні технології» також може розглядатися, як *результат інтелектуальної діяльності, систематизованої у знаннях про методи (методики), способи, засоби виконання операцій, процедур, процесуагізації чи пропаганди, виробництва та/або реалізації впливу на індивідуальну та суспільну свідомість для спонукання певної поведінки людей.*

Останнє визначення інформаційних технологій розуміється у таких видах суспільної інформаційної діяльності, як: політика, релігія, освіта, наука, державне управління, реклама, зв'язки з громадськістю (паблік-релейшинз тощо).

Вивчення досвіду різних країн, як джерела вітчизняного інформаційного права є вагомим аргументом забезпечення розвитку суспільства. У зв'язку з цим пропонується розглянути декілька історичних прикладів.

Великобританія отримала міжнародну економічну і політичну владу в кінці XVIII – початку XIX століть, саме тому, що поставила на службу економіці країни винахід і масове, промислове застосування технології парового двигуна. Це поставило на другий план такі кількісні економічні ресурси, як обсяг населенні і займаної ним землі. Паровий двигун дозволив Великобританії мати у подальшому можливість швидше за інші країни здійснювати завоювання нових колоній поза межами Європи.

Німеччина піднялася у другій половині XIX століття з інформації і впровадженням знань, як інновацій, стосовно нових технологій хімії і сталелеварства. Це дозволило їй вийти за межі традиційних німецьких земель як економічно, так і геополітично.

США у XX столітті отримали переваги у світовій економіці завдяки знанням стосовно електронної телекомунікації та розвитку індустрії електроніки. Це дозволило країні отримати і утримувати економічну, політичну, військову та інформаційну гегемонію у сучасному Світі.

Японія не була піонером ні в одній із технологічних сфер. Своєму світовому економічному авторитету вона цілком зобов'язана лідерству у систематизації знань менеджменту та професійній орієнтації, а також запозиченні інформації про кращі здобутки знань сформованих у науково-технічному прогресі в інших країнах на користь суспільства своєї країни.

У ретроспективі становлення і розвитку глобального інформаційного суспільства за сутністю історія розвитку цивілізацій на Землі пов'язана з трьома провідними чинниками систематизації інформації на рівні знань, умінь і навичок, які умовно можна визначити у тріаді «техніка-технології-менеджмент».

Чи можна сліпо запозичувати досвід інших країн? Серед науковців і державних діячів намагаються переконати суспільство застосувати досвід інших країн без адаптації до національних обставин. При цьому наводять досвід *Китаю* у економічному розвитку суспільства країни. Основна парадигма сучасної економічної політики Китаю сформована образно у народних мудростях:

– «ухопитися за хвіст дракона», тобто наслідувати досвід технологічних можливостей інших розвинутих країн, тим самим можна технологічно залишатися там де знаходяться ці країни»;

– «неважливо якого кольору кішка, чорна чи біла, важливо щоб вона ловила мишей», тобто неважливо яким є політичний та економічний устрій країни, важливо щоб було зростання ролі науки в економіці країни.

Стосовно цього пропонується звернути увагу на парадигму визначену Питером Друкером. Він звертає увагу те, що *на протязі 200 років ні одна країна не досягала економічної могутності йдучи у сліди попередніх лідерів*⁹.

Але також звертає увагу і те, що в основі всіх економічних здобутків завжди була інформація у формі наукових знань, які передавалися через просвіту і освіту широких верст населення, що складало суспільну культурну спадщину.

Історичний взаємозв'язок інформаційного права з правом інтелектуальної власності. Початком історії виникнення сучасного інформаційного права як умовно автономного

соціально-юридичного феномену пропонується вважати XIX століття. Його предтечею став такий сучасний міжгалузевий комплексний інститут права, як право інтелектуальної власності. Цей комплексний інститут вже чітко визначився як на рівні національних систем права, так і в міжнародному праві.

По суті бурхливий розвиток саме права інтелектуальної власності спочатку у складі цивільного права окремих країн, а потім як міжгалузевого комплексного інституту права став відображенням переходу світової цивілізації від індивідуального промислу, ремісництва до мануфактурної та індустріальної епохи, від неї – до нової, яка отримала умовну назву спочатку постіндустріальне суспільство, а потім вже інформаційне суспільство.

Але право інтелектуальної власності не сформувалося як галузь права, не зважаючи на більш ніж столітню історію існування його та досить розгалужену систему нормативно-правового регулювання. Особливістю його існування у сучасних умовах є статус міжгалузевого комплексного інституту права. Ця тенденція відзначається як в Україні так і в інших країнах. В той же час слід зазначити, що в надрах цього права окремими дослідниками відзначається правовий статус інформації, як об'єкта права власності, що також є і відображенням результату творчості людини, у тому числі наукової чи науково-технічної¹⁰.

Інтелектуальне суспільство як джерело інформаційного права. Приблизно з середини XX століття серед філософів та соціологів активно почалася дискусія щодо формування нової епохи розвитку людства – епохи інтелектуального суспільства (чи суспільства знань) в основі якої є економіка знань - масове виробництво нових технологій промислу із застосуванням інформації на рівні новітніх знань. При цьому освіта знову

⁹ Друкер П. Менеджмент и работа мира //Мысль. – 2008. -№1 (24). – С.24.

¹⁰ Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності в Україні. Навч. посіб. - К.: «Юрінком Інтер». 1998. – С.16-17.

визначається двигуном соціально-економічного прогресу у сфері нових інформаційних технологій: радіо, телебачення, але які вже інтегруються з, так званими, цифровими технологіями (комп'ютерними технологіями).

Економіка знань, як джерело інформаційного права. Нині в надрах права інтелектуальної власності на межі з освітньою діяльністю і наукою поступово почав утворюватися новий підінститут – правове регулювання економіки знань. На відміну від традиційних провідних інститутів права інтелектуальної власності (права промислової власності та авторського права), право економіки знань базується на продажі не готових нових уречевлених продуктів на ринку, як товарів, а на продажі інформації зафіксованої різними технологіями, на різних її носіях (в речах). При цьому під інформацією розглядається виключно результат прояву інтелектуальної діяльності людини (евристичної чи аналітико-синтетичної творчості). Основною передумовою і видом такої інформації є науково-технічні розробки, як потужне джерело доданої вартості у виробництві матеріальних благ.

З 80-х років XX століття на Заході цей процес відомий як «technology and information transfer», що відповідає сучасному українському розумінню передачі (трансферу) технологій та спеціальної інформації про них. Організаційною особливістю суспільних відносин щодо трансферу технологій стає те, що на підприємствах, установах та організаціях всіх форм власності утворюються спеціальні інформаційно-аналітичні підрозділи (інформаційні центри). Основною їх функцією стає збір новітніх знань у певній сфері виробничої діяльності, аналіз їх із визначенням економічного ефекту стосовно того чи варто витратити кошти на розробку подібних технологій власними силами, чи вигідніше купити вже готові (але ще не виведені на промисловий рівень) технології та впровадити їх у процес

оновлення життєдіяльності підприємства, для отримання прибутку.

Для інформаційної підтримки своїх виробників в органах державної влади окремих країн створюються також організаційні структури зі збору та аналізу наукової та технічної інформації, які фінансуються з державного бюджету. На даний сектор суспільних відносин акцентується і увага державних розвідувальних і контррозвідувальних органів ряду економічно розвинутих країн. При цьому зростає і роль промислового шпигунства (економічної розвідки) у міжнародних відносинах. Воно стає масовим явищем у якому інтегруються інтереси у контексті безпеки держав і промисловців. Окремі міжнародні корпорації утворили і власні розгалужені розвідувальні структури.

У ряді економічно розвинутих країн інформація стала одним із таких важливих суспільних ресурсів, як продукт у формі ліцензій – дозволів на виробництво нових речей іншим виробникам та введення їх у масовий цивільний оборот. Саме продаж ліцензій в другій половині XX століття у різних країнах дозволив невеликим компаніям отримати значні прибутки у формі разових платежів чи роялті за надання права виробництва їх наукових розробок. У 1991 році у США виникла ситуація, коли витрати на придбання інформації та інформаційних технологій, що склали 112 млрд дол. досягли більшого обсягу, ніж витрати на придбання виробничих технологій та основних фондів¹¹

Великий потік таких ліцензій був спрямований і з США. Це дало змогу американським компаніям на протязі 80-х років удвічі збільшити свої прибутки. При цьому, від продажу ліцензій за кордон надходження до компаній США зросли - з 6,2 мільярдів доларів в 1979 році до 12 мільярдів - до 1997 року. При цьому

¹¹ Хорос В.Г. Постиндустриальный мир – надежды и опасения (к постановке проблемы) //Мировая экономика и международные отношения. – 1998. - №2. – С.5-17.

в комплексі вирішувалися і екологічні проблеми, пов'язані з індустріальним суспільством – забрудненням навколишнього середовища відходами промисловості. Екологічно шкідлива промисловість переміщується в менш розвинуті країни, туди ж вивозиться й індустріальне сміття.

У 80-х роках ХХ століття відповідний показник при реалізації нових продуктів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (у тому числі, і переважно, технологій електронних систем обладнання зв'язку, офісного обладнання тощо) на світовому ринку досяг 5,1%. Це при тому, що прибуток від традиційних промислових товарів (прокату чорних і кольорових металів, продуктів електротехнічної промисловості, автомобілів, нафтопродуктів, текстилю, паперу тощо) найбільших компаній Західної Європи, Японії і США оцінювалися лише у 3,7%¹².

Як відгук на нові глобальні соціально-технічні явища Європейський Союз схвалив програму, яка передбачає створення в Європі суспільства з найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою до 2010 року – економікою знань. Цей рух був покликаний забезпечити саме розвиток новітніх технологій та інформаційних ресурсів. Європейський Союз для реалізації програми прийняв рішення виділяти з бюджету, починаючи з 2005 року, 5 млрд євро і щорічно збільшувати цю суму на 18%.¹³ Ідея економіки знань широко підтримана була й країнами на інших континентах.

У контексті проблем розвитку світової економіки пропонується звернути увагу на публікацію Кевіна Мейні стосовно дослідження популярного американського економічного ви-

дання Conde Nast Portfolio. У 2006 році в США було видано біля 90 тис патентів, що майже на 50% більше, ніж десять років назад¹⁴.

Соціальні кризи як каталізатор розвитку інформаційного права. Вибух активності розвитку економіки знань поставив безпеку існування деяких компаній у скрутне економіко-правове становище. Судові сутички щодо права інтелектуальної власності стали звичними витратами виробництва, особливо у так званому, технологічному секторі економіки економічно розвинених країн Світу. При цьому Державна патентна палата США настільки стала перевантажена заявками, що технологічно, із застосуванням традиційних технологій обробки інформації, з моменту подачі до затвердження нерідко проходить рік. Також, як свідчить практика, кількість патентів не обов'язково свідчить про «велич» винахідника, подібно до того, як за обсягом продаж книжок неможна говорити про те, хто є найкращим письменником¹⁵.

В той же час зазначене свідчить, що перед суспільством постала проблема технологічного удосконалення інформаційно-аналітичної підтримки патентної роботи в окремих країнах на основі нових інформаційних технологій. Але для цього потрібна зміна суспільної парадигми стосовно відношення до організації патентної діяльності та її правового регулювання. За таких обставин на перше місце знову виходить ідея ролі комплексної освіти у розвитку суспільства економіки знань. Інновації вимагають перш за все різносторонньої освіти та змін в організації діяльності винахідників. Життя викликало потребу формування нової комплексної наукової дисципліни пов'язаної із інформатикою та правом. Ця наукова дисципліна набула умовної назви – права інформатика.

¹² Глобальный бизнес и информационные технологии. Современная практика и рекомендации /Попов В.М., Маршавин Р.А., Ляпунов С.И.; под ред. В.М. Попова. – М.: «Финансы и статистика», 2001. – С.36.

¹³ Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні /За заг.ред. Ю.С.Шемшученка, І.С.Чижа. – К.: «Юридична думка». 2006. – С.3.

¹⁴ Мейні К. Майстри винаходів //Мысль. – 2007. - №12 (23). С. 84.

¹⁵ Мейні К. Майстри винаходів //Мысль. – 2007. - №12 (23). С. 86.

Комплексний підхід в освіті починає набувати важливого значення для економічного розвитку суспільства. Для прикладу, більшість розробників чіпів – доктори технічних наук. Поряд із цим багато хто із них говорять про користь досить різноманітної освіти і про те, як вона допомагає їм знаходити рішення на межі різних наук для практики суспільних відносин.

Але мало хто із осіб з технічною, інженерною освітою звертає увагу на те, що більшість з їх патентів на винаходи належать фірмам де вони працюють, компаніям, які цінують патенти. Саме компанії систематично подають заявки на патенти і щедро заохочують своїх винахідників.

Інформаційно-аналітична діяльність, як джерело інформаційного права. У більшості провідних компаній світу юристи з патентування знаходяться поруч із дослідними лабораторіями. За такої організації інженери можуть звернутися до юриста і швидко дізнатися, чи можливо запатентувати ідею, яка їх осяяла.

Що дає така організаційна інформаційно-аналітична єдність діяльності інженерів і юристів в компанії? Для прикладу, один із американських винахідників Герднер заробив понад 1 млн дол за 24 роки роботи у фірмі з виробництва електронно-обчислювальної техніки – AMD, яка застосовує патентовані винаходи для конкуренції з Intel¹⁶.

Звичайно, патенти на винаходи, якісні управлінські рішення стосовно їх промислового використання з'являються не тільки на голому ентузіазмі та свристиці винахідників, науковців, дослідників. Так, на основі аналізу однієї американської наукової організації було з'ясовано, що її спеціалісти проводять до 4500 пошуків інформації за рік. Загальна економія коштів споживачем при використанні послуг інформаційних структур для збору та попередньої обробки і систематизації інформації складає 1,1 млн дол. США на рік. Це виправдовує постійні

щорічні витрати на утримання науково-дослідної організації у сумі 240 000 дол.

За відсутності інформаційно-аналітичної структури фахівці наукової організації чи структури соціального управління витрачають значно більше часу на пошук інформації. Грошовий еквівалент часу, що витрачається фахівцем, складає у середньому 170 000 дол. США щорічно при використанні послуг інформаційно-аналітичної структури та 760 000 дол. при пошуку іншими методами. У останньому випадку у фахівця, відповідального за прийняття узагальнених рішень залишається менше часу на аналіз та обробку інформації, що неминуче знаходить відображення на продуктивності праці, а у кінцевому результаті на якість рішень¹⁷.

Наука і освіта як сфера виробництва інновацій – джерела інформаційного права. Слід відмітити відношення у економічно передових країнах до науки, як сфери виробництва. Там розуміють роль науки, як виробничої сили економіки не тільки на рівні гасла, а й на рівні фінансової підтримки. Серед найбільших у світі 100 компаній фінансовий вклад у розвиток науки становить щорічно від 519,05 до 3 882,59 млн фунтів, зростання у порівнянні з минулими роками становить від 2 до 170 і складає від 1,6 до 34,5% від продаж¹⁸.

Наука, як умовно автономна інформаційна сфера, завжди була, є і буде наслідком відповідної національної культури відношення до освіти, що знаходить вираз у її фінансуванні із суспільних джерел. Можна багато робити закликів до інноваційного розвитку економіки, писати і приймати в країні багато законів, державних програм. Але досить подивитися у Державний бюджет країни і відразу стає зрозумілим відношення суспільства в урядовцях і політиках до науки і освіти. При

¹⁶ Мейні К. Майстри винаходів //Мысль. – 2007. - №12 (23). – С. 86.

¹⁷ Оценка деятельности информационно-аналитических центров в современных условиях /Аналітичні матеріали Держтехінформслужби України. Інв.№112. – 1995. – С.20.

¹⁸ Мейні К. Мастера изобретений //Мысль. – 2007. - №12 (23). – С.86-87.

цьому виникає питання оптимальності фінансових вкладень для забезпечення якості інноваційного розвитку. У різних країнах оптимума може бути різною, але за стандарт звичайно береться досвід передових країн.

Так, США витрачають на освіту – 20% внутрішнього валового продукту, Японія – 16%¹⁹. За таких показників виникає питання. А чи може Україна вважатися країною з інноваційним розвитком економіки? Досить порівняти окремі, політичного змісту, нормативно-правові акти та щорічні Державні бюджети України. Відповідь напрошується – ні.

Аргументом такої відповіді можна навести таке: Указом Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» (від 20 квітня 2004 року, №454/2004) у пункті 1, Кабінету Міністрів України було доручено (у підпункті 1) передбачати під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України на 2005 і наступні роки спрямування не менш як 10 відсотків коштів, отриманих тільки від приватизації державного майна, на фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 13 грудня 1991 року, № 1977-XII) у частині 2 статті 34 (Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності), передбачається, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі (всього лише) не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України.

У змісті макроекономічних чинників розвитку науки пропонується звернути увагу на мікроекономічну складову – окрему людину. Для прикладу, у США, за період дослідження з 2000-го року по 2005 рік із семи категорій робітників і службовців

(які мали незакінчену середню, закінчену середню, незакінчену вищу, вищу освіту, магістр наук, доктор філософії) значний додток до зарплати отримали доктори наук, професіонали в сфері права та медицини²⁰. Стосовно медицини – зростання зарплати медиків цілком зрозуміле, адже у США розуміють, що здорові нові ідеї можуть народжувати переважно здорові люди, здорова нація.

Стосовно зростання заробітної плати юристів, то можна зазначити, що вона зростає із зростанням усвідомлення у суспільстві, що тільки професіонали можуть якісно захистити інтереси людини, організації, держави чи суспільства. Так, у ментальності американців звернення до суду у вирішенні колізій звичайне явище, є як елемент визначення високої правової культури нації. Якість розгляду справ і судових рішень зумовлена саме за участю юристів – представників сторін, широкою гласністю судових розглядів через засоби масової інформації та економічною незалежністю суддів від різних державних структур управління та представницьких органів влади.

В Україні ментальність громадян дещо інша, а отже й інші правники та інші судді. Звідси стає зрозумілим і відношення більшості громадян України і до правосуддя, і до правників, і до права. Широкий загал юристів в нашій країні не можна вважати себе високо оплачуваними. Виняток складають окремі фахівці, що працюють у приватному секторі економіки, адвокати. Отже – маємо те, що маємо. Але така ситуація не у всіх сферах суспільної економіки. У фінансово-промисловій сфері нашої країни, особливо інтегрованих у міжнародну економіку відношення до кадрів дещо змінюється під впливом досвіду інших країн, передових у економічному відношенні.

¹⁹ Друкер П. Менеджмент и работа мира //Мысль. – 2008. - №1 (24). – С.18-24.

²⁰ Скин К., Слотер М. Новая политика в отношении глобализации //Мысль. - 2007. - №12 (23). – С. 48-52.

Стосовно цього пропонується звернути увагу на публікацію українського періодичного видання «Контракти». Редакція цього видання поставила завдання визначити де в Україні платять найбільше²¹. У результаті проведеного соціологічного дослідження відмічено тенденцію до зростання заробітної плати у приватному секторі економіки України, як управлінців так і спеціалістів, з випередженням їх професіоналізму, у порівнянні із європейськими країнами. При цьому представники ринку інформаційних технологій, займаючи восьме місце демонструють найвищі темпи зростання заробітної плати. Особлива критична ситуація складається стосовно керівників вищого рівня (топ-менеджерів). По першим трьом посадовим особам (генеральні директори, фінансові директори, директори з управління) за величиною середньоринкової компенсації телекомунікаційна сфера займає 4-е місце. При цьому відмічається і дефіцит пропозицій висококваліфікованих кадрів («трудоий дефолт»). Нині українські компанії все більше потребують спеціалістів, які мають знання, уміння і навички у застосуванні сучасного інформаційного обладнання і технологій.

Серед роботодавців йде справжня гонитва не за тими, хто здатний «багато працювати», а за тими, хто у справі доказав свої здатності до високої (креативної) продуктивності праці. Так, середня заробітна плата у компаніях з управління активами фінансово-промислових груп, з річним оборотом більше 500 млн дол. США, складається у таких межах за посадами: генеральний директор – компенсація за рік (включаючи бонуси, премії – 1200-5000 дол США, фіксована частина – 600-2500, середня на ринку компенсація (включаючи бонуси, премії) – 2500; директор зі стратегії і розвитку бізнесу, відповідно – 700-1500, 350-750, 1000; директор з питань інформаційних

технологій (ІТ) – 400-800, 180-420, 600; директор юридичного управління – 270-380, 150-250, 300; директор по роботі з персоналом – 200-300, 100-150, 250 дол. США²².

При цьому відзначається тенденція: якщо за кордоном у великій ІТ-компанії менеджер може стати генеральним директором, в середньому, тільки через 20 років, то в Україні цей шлях може бути пройденим за 5-7 років. У керівника служби з персоналу та керівника юридичної служби такої компанії бонуси для мотивації підбору якісних кадрів складають до 30%. При цьому відмічається взаємозв'язок зростання заробітної плати працівників із зростанням доходів компаній. Так, щорічний рівень доходів в ІТ-сфері зростає на 10-20%²³.

Із розвитком електронних інформаційних технологій, у кінці ХХ століття, серед науковців заговорили про формування, так званого, електронного суспільства – суспільства у якому здобутки у сфері електроніки та інших технічних наук кібернетичного циклу, пов'язаних з автоматизацією інформаційних процесів, почали визначати інформацію як електронний суспільний ресурс, який обробляється із застосуванням спеціально створених технічних засобів – електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів).

Як свідчать дослідження, багато часу працівники розумової праці витрачають на пошук, отримання, відбір та обробку інформації з часописів, книг, та документів тощо. Стосовно цього прагматичні американці провели дослідження економічного ефекту такої діяльності. Так, на прикладі однієї з успішних на ринку організації було з'ясовано наступне. Найбільш продуктивні співробітники організації щорічно прочитують біля 600 000 статей із різних часописів. Сумарний час, що витрачається на вибір, отримання, копіювання статей складає щорічно біля 8500 годин. Витрати часу на читання однієї

²¹ Спецпроект «Де платять більше» // Контракти. – 2008, 17 березня. - №11 (826). – С.46-65.

²² Контракти. – 2008, 17 березня. - №11 (826). – С.54.

²³ Контракти. – 2008, 17 березня. - №11 (826). – С.61.

статті складають в середньому 0,195 години, або 11,7 хвилин чи 0,7 години. Загальні щорічні витрати часу на усвідомлення прочитаного дорівнюють 175 500 годин. Оцінка доларового еквіваленту цього часу виходить з умов, що середня заробітна плата фахівця становить 38,13 дол за годину: $175\,500 \times 38,13 = 6,669$ млн дол. До цієї суми додається оплата діяльності допоміжного персоналу, яка оцінюється у 588 000 дол. У цьому випадку загальні витрати складають 7,3 млн дол.

Середня вартість реферованої (компільованої) із кількох на замовлення статті науковця складає 37,2 дол, в той же час читання фахівцем для своїх виробничих потреб кількох статей становить 78,4 дол. Загальна сума додаткових щорічних витрат у зв'язку із не використанням реферованих статей складає 8,1 млн дол.²⁴

А тепер, якщо екстраполювати проблему на діяльність органів управління у різних соціальних системах, то виходить, що для того аби приймати зважені управлінські рішення затрат грошового еквіваленту потрібно у двічі більше ніж без функціонування інформаційної структури, особливо науково-дослідної спрямованості.

За таких умов сучасного інформаційного навантаження погляди фахівців звертаються до освіти та її ролі у підготовці високо кваліфікованих кадрів у різних секторах суспільних відносин. До вирішення зазначеного, як проблеми, американці підходять також з економіко-прагматичної сторони. Так, за результатами досліджень проведеними в США було з'ясовано наступне. Бакалавр середніх розумових можливостей і широкого профілю протягом року виконує 1500 бібліографічних описів, отримуючи 22 500 дол (оплата праці за підготовку 1 бібліографічного опису дорівнює 15 дол). В той же час, вважається, що магістр вузької фахової

спеціалізації може виконати 1,25 бібліографічних описів за годину і за рік він займається цією роботою 1800 годин. Отже за цей час він виконає 2250 описів, або на 750 одиниць більше за бакалавра. Оплата праці за виконання 750 бібліографічних описів складає: $750 \times 15 = 11\,250$ дол. Підрахунки за другий та третій роки свідчать, що ці суми будуть дорівнювати 10 841 дол та 10 477 дол, відповідно у бакалавра і магістра. Всього за три роки прибуток складе 325 538 дол. Сумарна користь з урахуванням економії коштів на виробниче навчання (чи навчання пов'язане із підвищенням кваліфікації) складає: $325\,538 + 4000 = 36\,538$ дол. Тобто, видатки на заробітну плату магістра вищі на 21 692 дол, але сумарний економічний ефект від його праці протягом 3 років оцінюється у 36 538 дол. Крім того, якість його праці на 10% вища, ніж у бакалавра²⁵. Таким чином напрошується висновок про необхідність збільшення терміну навчання у вищих навчальних закладах із послідовним звуженням спеціалізації.

Електронна техніка здійснила і значний суспільно-економічний вплив на модернізацію традиційних технологій інформаційної діяльності людей та роботизацію промислового виробництва. Перехід світової промисловості у другій половині XX століття із епохи електрифікації до епохи електронізації – виробництва електронних автоматизованих засобів виробництва можна вважати предтечею сучасного інформаційного суспільства²⁶. Термін «електронний» за сутністю тісно переплітається із терміном «автоматизований» – масовим створення електронно-обчислювальних (електронно-цифрових) систем різного суспільного призначення, зокрема, створення гнучких виробничих систем (ГВС) чи гнучких

²⁴ Оценка деятельности информационно-аналитических центров в современных условиях / Аналітичні матеріали Держтехінформслужби України. Інв.№112. – 1995. – С.20.

²⁵ Оценка деятельности информационно-аналитических центров в современных условиях / Аналітичні матеріали Держтехінформслужби України. Інв.№112. – 1995. – С.20.

²⁶ Е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов / За ред. М. Швеця. – К.: НДЦПІ АПРН України. – 2006. – 234 с.

автоматизованих виробничих комплексів (виробничих роботів)²⁷. Виробничі роботи в електронній промисловості дозволили створювати надмініатюрні та надточні, у порівнянні з ручною роботою, прилади – чіпи (мікро електронно-числові інтегральні пристрої).

У 1972 році, на сторінці 143 американського журналу «Electronics» було зроблено коротеньке повідомлення про те, що молода фірма Intel випустила мікропроцесор (електронну інтегральну схему) під умовним кодом «8008». Цей мікропроцесор описувався як прилад «придатний для арифметичних обчислень, систем управління та інтелектуальних терміналів». У 1974 році, в тому ж журналі, з'явилася також публікація про вже новий чіп – «8080», який у 10 разів був продуктивніший від мікропроцесора «8008» і не перевищував останній у розмірах, але мав на 2 700 транзисторів більше та коштував менше 200 долларів²⁸.

З середини 80-х років нові знання у сфері електронних технологій виробництва розширили можливості гнучких виробничих систем у порівнянні із звичайними темпами традиційних на той час виробничих систем. За даними Європейської економічної комісії, у середньому вони визначалися такими показниками пов'язаними із скороченнями: затрат на робочу силу - більш ніж на 30%; на сировину і матеріали – на 13-15%; матеріальних запасів і незавершеного виробництва – більш ніж на 50%; строків освоєння нової продукції – на 40%; площ виробничих приміщень – більше ніж на 50%. При цьому умовний чистий прибуток зріс на 112-310%²⁹.

²⁷ Зуев К.А. Компьютер и общество. – М. Издательство политической литературы, 1990. – С.94.

²⁸ Див.: Гейтс Билл. Дорога в будущее /Пер.с англ. – М. 1996. – С.14-15.

²⁹ Див.: Последние тенденции в гибком производстве //Европейская экономическая комиссия. Пер.з англ. – Нью-Йорк, 1985. – С. 159.

На початку 90-х років ХХ століття у світі визначним продуктом мікроелектроніки стало виробництво такої складової інфраструктури як мобільної електронно-цифрової телекомунікації. У структурі міжнародної економіки мобільна комунікація зростала з вражаючою швидкістю. Тільки в країнах Європейського Союзу кількість абонентів мобільних телефонів протягом трьох років подвоїлася і досягла 8 мільйонів. За темпів зростання на 30-40% за рік передбачалося збільшення користувачів до 40 мільйонів. Тільки у Німеччині, де мав найбільший успіх та певний час розвитку мобільної електронної телекомунікації, було створено понад 30 тисяч нових робочих місць. На просторі Європи з пропорційним впровадженням мобільного зв'язку очікувалося поява понад 100 тисяч нових робочих місць³⁰.

Які *прогнози стосовно нового розвитку економіки у зв'язку із новими здобутками науково-технічного прогресу* можна зробити нині? Відразу можна зазначити, що вони межують із звичайним гаданням. Стосовно цього декілька прикладів. Свого часу, у 1940 році, засновник американської корпорації ІВМ Том Ватсон говорив, що на світовому ринку може знайти попит хіба що 5 комп'ютерів. Подібний песимістичний прогноз зробив у 1977 році і засновник іншої американської корпорації, яка з часом здобула світові ім'я у сфері електроніки – Digital Equipment, Кен Ослон. Він стверджував, що немає ніяких підстав думати, що хтось захоче мати комп'ютер у своєму домі³¹. Але їх песимізм ніяк не відбився на економічну політику їх підприємств. Розвиток науково-технічного прогресу у сфері інформатики, нових електронних інформаційних технологій, які були

³⁰ Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської Комісії 1994-1995 років. – К.: Держкомітет зв'язку та інформатизації, 2000. – С. 28.

³¹ Див.: Е-майбутнє та інформаційне право /Брижко В., Цимбалюк В. та ін., за ред. М.Я.Швеця. 2-е вид.доп. – К.: НДЦПІ АПРН України, 2006. – С.7.

масово реалізовані і в цих американських корпораціях зробив прогнози їх засновників нікчемними. Ці корпорації у другій половині ХХ століття стали лідерами світової економіки. До першої половини 90-х років цього століття у світі нараховувалося біля 100 мільйонів комп'ютерів, основне призначення яких – електронні технології обробки інформації³².

Саме формування нової комп'ютерно-інформаційної індустрії у складі суспільної економіки стало першим чинником якісного зростання знань у створенні нових технічних засобів інформації. Наприклад, за даними опублікованими англійським виданням «Економіст», вартість 1 МГц процесорної потужності зменшилася з 7601 дол. США у 1970 році до 0,17 – у 1999 році, а 1 МБт пам'яті – відповідно з 5257 до 0,17. Саме зміна означених параметрів зробила не тільки технічно можливим, а й економічно доцільним широке застосування комп'ютерів для різноманітних операцій з інформацією у суспільстві³³.

Економіка комп'ютерних програм, як джерело інформаційного права. У кінці ХХ століття чітко окреслюється нова сфера глобальної економіки – умовно незалежне від виробництва електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки – виробництво комп'ютерного програмного забезпечення. Лідером у цьому процесі стає США з найбільшою і найбагатшою серед подібних американських компаній світу – Майкрософт. Ця компанія почала своє функціонування із двох підприємців при майже повній відсутності у них капіталу. За короткий час компанія переросла, до середини 90-х років ХХ століття, в компанію з 17000 співробітників і обсягом щорічного продажу більш ніж на 6 мільярдів доларів³⁴.

³² Гейтс Б. Дорога в майбутнє /Пер.с англ. – М.: «Русская редакция», 1996. – С. 5.

³³ Див.: Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – С. 13.

³⁴ Гейтс Б. Дорога в майбутнє /Пер.с англ. – М.: «Русская редакция», 1996. – С. 18.

Соціально-економічна складова внеску комп'ютерних інформаційних технологій перш за все зумовлена була зростанням її долі у внутрішньому валовому продукті (ВВП) передових у науково-технічному сенсі країн. Сумарний оборот сучасної індустрії комп'ютерів сягає за 120 мільярдів доларів³⁵. За експертними оцінками, у США нині ця частка становить біля 10%, що перевищує частку інших галузей промисловості, зокрема й автомобільної³⁶. Цей критерій можна вважати і ознакою інформаційного суспільства поряд із показниками зростання рівня масової освіти та інформаційно-комп'ютерної культури населення країни. Так, у США, в 2005 році, частка осіб, які мають вищу освіту складає – 29%. При цьому з 2000 по 2005 роки менше 4% працівників сфери освіти отримали підвищення у зарплаті. Середня реальна заробітна плата зросла переважно у працівників, які мають наукову ступінь. На період до початку ХХІ століття світової економічної кризи, з рівнем безробіття всього в 4,5% США стояли на порозі повної зайнятості працездатного населення.

Лібералізація економіки цієї країни пов'язана із зростанням індустрії інформаційних технологій поряд із зростанням інвестицій в науку і освіту. Вони стали чинниками і зростання надходжень до державного бюджету – з 5000 млрд до 1 трлн доларів щорічного доходу, що складає від 1650 до 3300 дол. на громадянина. При цьому відзначається, що за останні 10 років у несільськогосподарському секторі економіки США темп росту об'ємів виробництва на людину-час подвоївся. Таке прискорення було пов'язане із становленням інформаційних технологій, як галузі промисловості, яка з не багатьох інших, тісно пов'язана з експортом.

Не менших доходів глобалізація інформаційних технологій приносить і всьому іншому світові. Так, Індія і Китай на

³⁵ Гейтс Б. Дорога в майбутнє /Пер.с англ. – М.: «Русская редакция», 1996. – С. 6 (xii).

³⁶ Див.: Баранов О.А. Інформаційне право: стан, проблеми, перспективи. – К.: «СофтПрес», 2005. – С. 13.

кінець XX століття – початок XXI століття також наростили гігантські темпи виробництва завдяки розвитку науки і освіти та виробництва в сфері інформаційних технологій, що вирвало із злиднів сотні мільйонів людей у цих країнах. В Індії, у секторі інформаційних технологій на спільні індійські і великі транснаціональні корпорації приходить дві третини обсягів збуту. У китайському виробництві на долю великих транснаціональних корпорацій приходить більше половини експорту³⁷.

Інтернет, як джерело інформаційного права. Значним кроком у формуванні інформаційного суспільства вважається створення всесвітньої мережі (сітки) електронної телекомунікації – Інтернет. Це було викликано соціально-економічною потребою для розвитку глобальної інформаційної економіки. Так, наприкінці 1995 року – першого року якнайширшого застосування електронної «всесвітньої павутини» у світі нараховувалося близько 16 мільйонів її користувачів. На початок 2001 року їх було близько 400 мільйонів. Вірогідні експертні прогностичні оцінки вказують на близько 1 мільярда користувачів Інтернет у 2005 році. До 2010 року прогнозується досягнення позначки у 2 мільярди користувачів³⁸.

У країнах Європейського Союзу послугами Інтернет вже користуються 89% підприємств, а 58% мають свої веб-сайти. Найбільше користувачів Інтернет налічується у Данії та Фінляндії (97%), найменше – у Румунії (52%). У 2006 році чільники Європейського Союзу ухвалили спільні принципи забезпечення доступу громадян до Інтернет. Відповідно до зазначеного передбачалося до 2010 року створити умови для

³⁷ Сквир К., Слотер М. Новая политика в отношении глобализации // Мысль. – 2007. – №12 (23). – С. 48-50.

³⁸ Див.: М. Кастельс Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. – К.: «Векла», 2007. – С. 3.

доступу до Інтернет 90% населення (у тому числі літніх людей та інвалідів)³⁹.

Як на фоні цього сегменту розвитку інформаційного суспільства виглядає Україна? Ілюстрацію розвитку вітчизняних Інтернет-правовідносин пропонується здійснити за аналізом публікації «Контрактів». У 2007-му році мешканці України витратили на Інтернет 275 млн дол. США, що на 33% більше ніж у 2006 році. Протягом найближчих трьох років прогнозувалося, що ринок доступу до цієї мережі електронної телекомунікації зростатиме на 30-40% щорічно. Прогнозувалося, що у 2010 році його оборот перевищить 600 млн дол. США. До 2015 року українці щорічно витрачатимуть на Інтернет майже 1 млрд дол. США. З 2005 року, із масовим впровадженням технології ширококутового доступу великими операторами, розпочався процес зниження вартості клієнтського обладнання (до 30-50 дол США), який з кожним роком набирає обертів. Якщо у 2005 році всі провайдери підключали близько 60 тис користувачів ширококутового Інтернету, то в 2007 році – вже 320 тис. За експертними оцінками, з 2008 року кількість абонентів швидкісного доступу до Інтернету перевищить 1 млн (з майже 5 млн українських Інтернет-користувачів), а вже у 2010 році – становитиме 2 млн.

З 2008 року здійснюється зміна правовідносин стосовно тарифікації послуг Інтернет. Так, розцінки, що враховують обсяг надання трафіку, залишаються тільки для мобільного доступу. Оператори фіксованого зв'язку здійснюють перехід на безлімітні тарифи, ціноутворення залежатиме тільки від швидкості підключення. З 2007 року вартість не лімітованого доступу зрівнялася з абонентською платою за трафік обсягом 5-15 Гб, за інших рівних умов абоненти роблять вибір на користь безлімітного підключення. У 2008 році від обліку вхідного трафіку остаточно відмовився найбільший гравець

³⁹ Internet для всіх // Євробюлетень. – 2006, липень. №7. – С. 14.

ринку широкосмугового доступу «Укртелеком» (ТМ «ОГО»). Це змусило переглянути тарифну політику й інших операторів. У цьому ж році відмічається тенденція до відходу на другий план цінової конкуренції, розцінки на широкосмуговий доступ вирівнюються. Популярність послуг починають визначати нетарифні переваги: вартість підключення й оренди обладнання, мобільність, якість обслуговування, покриття, можливості одержання інших послуг на базі передачі даних – телефонії, кабельного телебачення тощо.

За цей ринок активно вступають у конкуренцію оператори мобільного зв'язку. Для цього вартість 1 Мб мобільного Інтернету знижується в 3-5 разів у порівнянні з комутованим доступом (5-7 коп. проти 20-25 коп.). При цьому експертами визначається інформаційна складова, яка зумовлює незначні темпи переходу на нові технології електронної телекомунікації – незнання можливостей нових технологій⁴⁰. В той же час великий бізнес чітко зорієнтувався у можливості отримання надприбутків (на рівні 100%) в телекомунікаційній сфері. Так, у 2005 році фіксованим зв'язком і наданням послуг доступу до Інтернет зайнявся Систем Кепітал Менеджмент, придбавши холдинг «Фар лет-Інвест» (імовірно за 40-52 млн дол. США) і «Оптіма – Телеком». Оптіма – Телеком свого часу (у 2003 році) поглинув такого Інтернет-провайдера як «ІР-Телеком», який першим в Україні почав продавати картки передплатного доступу.

Завдяки зниженню тарифів і активній маркетинговій політиці найбільших гравців ринку широкосмугового доступу до Мережі (Укртелеком, Воля, Голден Телеком) у 2006 році почалося стрімке зростання кількості користувачів швидкісного Інтернет. В цьому ж році українці витратили гроші на доступ – еквівалент до 207 млн дол. США, на 60% більше ніж роком

раніше. Причому до 2008 року абонетська база користувачів швидкісного доступу зросла більше ніж в 7 разів і перевищила 600 тис осіб.

Усі лідери на ринку надання послуг Інтернет-доступу своєчасно чітко визначили момент, коли потрібно відмовитися від старої технології і масово впровадити нову. В той же час, ті, хто не вкладав коштів у розвиток власних електронних мереж передачі даних (у тому числі оптиковолоконних) та обладнання для збільшення обсягу і швидкості передачі даних, розраховуючи на тісну співпрацю з Укртелекомом, зійшли з арені ринку, були поглинуті іншими лідерами⁴¹. За експертними оцінками, до 2012 року більш ніж 60% доходів провайдерам приносимуть саме оптичні та мобільні Інтернет-технології, які оператори почали активно впроваджувати з 2007 року⁴².

Гуманітарна складова інформатики, як джерело інформаційного права. При всьому захопленні макро і мікроекономічними показниками технологічного прогресу сфери інформатики пропонується звернути особливу увагу на гуманітарну її складову. На протязі віків в культурі багатьох народів, суспільство з повагою відносилося до людей, які мали здібності до володіння знаннями і застосування багатьох засобів комунікації, в тому числі знання кількох мов і здатності впливати словом і поведінкою на інших. Таких людей у різних народів називали магами, колдунами, відунами, шаманами, знахарями. Їх було досить незначна кількість серед населення. У міру розвитку інформаційних технологій в освіті, кількість людей з широким колом знань постійно збільшувалася. Інтернет-технології дозволяють кожному, хто їх досягнув володіти потрібною інформацією у потрібний час у потрібному місці.

Футурологічні джерела інформаційного права. На цьому етапі дослідження пропонується відволіктися від прогнозів

⁴⁰ А. Бережанський Мільярд на зв'язок //Контракти. – 2008, 7 квітня, №14. – С. 38.

⁴¹ А. Бережанський Мільярд на зв'язок //Контракти. – 2008, 7 квітня, №14. – С. 38.

⁴² Інший інтернет //Контракти. – 2008, 7 квітня, №14. – С. 40.

заснованих на статистичних показниках стосовно розширення можливостей Інтернет у майбутньому. Пропонується впернути у футурологічний аспект проблематики стосовно створення технологічних умов реалізації права людини на розповсюдження та доступу до інформації.

Надбудова сучасної електронної телекомунікації в Інтернет “WWW”. У ній вся інформація пов’язана посиланнями на основі універсальних ідентифікаційних ресурсів, а всі наявні в цій Мережі тексти перекладено мовою опису метаданих. Це дозволяє комп’ютеру шукати й обробляти інформацію в Глобальній Мережі (Інтернет) за допомогою електронних засобів автоматично, із застосуванням агентських комп’ютерних технологій без участі людини, у тому числі на мовах, які їй невідомі. Такі технології засновані на програмах, що здійснюють пошук, обробку і розміщення інформації у “WWW” (зокрема і про її власника). Основний інструмент перевірки достовірності даних – автоматичне порівняння їх за особистим цифровим підписом особи, яка їх розмістила. Для ілюстрації таких можливостей пропонується розглянути уривок з книжки Тіма Бернерса-Лі «Семантика Мережі»⁴³.

«З радіоприймача голосно лунала музика, коли задзвонив телефон. Щойно Піт підняв слухавку, апарат надіслав команду зменшити гучність усім домашнім пристроям, що мали регулятор гучності. Телефонувала його сестра Люсі: «Нашій мамі необхідно до лікаря...». Вона доручила своєму комп’ютеру як електронному агенту знайти потрібну лікарню і лікаря. Електронний агент автоматично отримав дані про призначене лікування мамі, зв’язавшись з агентом лікаря, також знайшов найближчу до хворої лікарню з найвищим рейтингом (це було автоматично зроблено через зв’язок з агентами рейтингових компаній). Також електронний агент з’ясував

⁴³ The Semantic Web. By Tim Berners-Lee, James Handler and Ore Lassila. Scientific American, May 17, 2001. (Див. також: «Контракти». – 2008, 7 квітня, №14. – С. 42.

через електронного агента лікарні умови оплати за лікування, той зв’язався автоматично з електронним агентом страхової компанії стосовно страхового полісу. Далі електронний агент Піта порівняв автоматично з електронним агентом лікарні час прийому лікарем (на веб-сайті медустанов) і визначив оптимальний варіант прийому. Зв’язавшись автоматично з електронним агентом Люсі, останній запропонував свій план дій. Піту план не сподобався, він ввів декілька нових критеріїв оптимальності для свого електронного агента і отримав узгоджений з електронним агентом Люсі новий план дій. Практично миттєво було запропоновано новий план дій. Люсі схвалила план... Мама була задоволена увагою своїх дітей, а також швидкістю, якістю і ціною надання їй медичної допомоги.

У цьому прикладі коротко викладено можливості застосування, і так званої, електронної медицини на відстані, як перспективного напрямку застосування можливостей Інтернет-технологій. Але при цьому виникають і правові питання, зокрема і ті, що пов’язані з доступом до персональних даних, створення приватних баз персональних даних тощо. Зазначене можна розглядати як одну з важливих проблем правового забезпечення формування інформаційного суспільства.

Інтернет-бізнес, як джерело інформаційного права. Інший важливим джерелом формування інформаційного права можна вважати бурхливий розвиток бізнесу із застосуванням саме Інтернет-технологій. За оцінками експертів, з 2000 року до 2004 року обсяг світового ринку електронного бізнесу прогнозувався на рівні близько 7 трильйонів доларів США, а обсяг електронних споживчих продажів – 600–800 мільярдів. Проте «великий спад» темпів розвитку глобального інформаційного суспільства вніс свої корективи. У 2007 році очікувалося, що близько чверті обсягу європейських неспоживчих продажів

здійснюватиметься за допомогою операцій в режимі он-лайн, а це становитиме близько 1,4 трильйона доларів США, або близько 20% від світового обсягу таких продажів⁴⁴.

Інформаційна культура як джерело інформаційного права. Ще важливим джерелом формування інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки можна вважати проблеми єдності розвитку глобальної інформаційної економіки та розвитку інформаційної культури людини, суспільства. Культура глобальної інформаційної економіки зіткнулася із старими культурними проблемами освіти, як чинника формування нової інформаційної культури, яка набула умовної назви – Інтернет – культури особи і суспільства. Перед тим, як розкривати переваги Інтернет-культури суспільства пропонується звернути увагу на економічні складові Інтернет культури особистості. Для цього пропонується звернутися до публікацій у засобах масової інформації. У одному із номерів New York Times з'явилася публікація Гари Ривліна про життя сучасних 30-ти літніх мультимільйонерів⁴⁵. Стаття починається з короткого опису життя Максиміліана Рафаїловича Левчина, емігранта з України (з Києва), який став юним королем Силіконової Долини – у 27 років від дня свого народження. Він розбагатів на продажу розробленої їм системи Інтернет-платежів PayPal (107 млн долл від продажу менеджерського пакету). Також у статті мова йде і про інших таких же, як Левчин. Джеймсона Хонга, організатора, популярного у молоді веб-сайту «HotOrNot», який ним і його партнером був створений за тиждень і приносить їм, без подальшого втручання – 1 млн долл в рік.

А яка практика в Україні? З появою в 1990 році трьох перших вузлів доступу України до Інтернет покладено початок формування українського його сегменту у світовому електронному інформаційному просторі. У 1992 році в Інтернет

був зареєстрований міжнародний домен України (ua). Нині Україна займає приблизно 28 місце у Європі та 45 місце у світі із надання національних інформаційних ресурсів та використання Інтернет. На початок XXI століття до Інтернет мали підключення більше ніж 260 Інтернет-сервіс-провайдерів. Ці підприємства були переважно недержавні, або із невеликою державною часткою. Також було зареєстровано 36 тис хостів. Тільки у 2000 році загальні темпи приросту цього показника склав 29%. На початок XXI століття Україна в Інтернет мала більше 9000 веб-серверів, 16000 зон у домені ua. Кількість користувачів українського сегменту Інтернет за різними експертними оцінками складала від 320 000 до 370 000. Найбільш розвиненими регіонами України щодо надання послуг через Інтернет були: місто Київ, Дніпропетровська, Одеська, Донецька, Харківська та Львівська області. Найменш розвинутими областями – були Волинська, Рівненська та Тернопільська області⁴⁶. За статистичними даними доходи підприємств в Україні від надання послуг комп'ютерного зв'язку, із 151 млн грн у 2000 році, зросли на початок 2006 року до 1 млрд грн⁴⁷.

Як відзначають експерти, сьогодні Україна посідає третє місце за привабливістю для інвесторів у сфері розвитку індустрії інформаційних технологій, після Індії та Китаю. Це зумовлено наступними чинниками.

В Україні ринок комп'ютерних інформаційних технологій розвивається за трьома напрямками: перший – системна інтеграція і виробництво комп'ютерної техніки на іноземних комплектуючих – (8-9% за обсягом в грошах); другий – комп'ютерне програмування та спеціалізовані інформаційні послуги; третій – створення програмних рішень для Інтернет.

⁴⁴ Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. – К.: «СофтПрес», 2005. – С. 44.

⁴⁵ Див.: Ривлін Г. Что нужно молодым львам //Мысль. – 2007. - №12 (23). – С. 74-76.

⁴⁶ Ресурси Українського Інтернет /Підготовлено Інформаційним центром «ELVisti». К. 2000. – 453 с.

⁴⁷ Статистичний довідник «Україна у цифрах у 2005 році» – К.: «Консультант», 2006. – С. 247.

Так, в 2007 році сукупний об'єм ринку інформаційних технологій склав 2,4 – 2,5 млрд долл, а ріст – 15-17%. Основна проблема для інвесторів на цьому ринку – дефіцит високого інтелектуального потенціалу, як спеціалістів так і менеджерів. До 90% кадрового складу фахівців сконцентровані в чотирьох центрах: Київ, Львів, Харків, Дніпропетровськ⁴⁸.

Ця проблема пов'язана з тим, що в сфері комп'ютерного програмування найбільш кваліфіковані спеціалісти і менеджери працюють переважно у, так званих, аутсорсингових можливостях - на експорт (офшорне програмування), на замовлення іноземних компаній. Ринок комп'ютерного програмування на експорт у 2007 році склав 350-400 млн дол. При цьому, цей ринок демонструє позитивну динаміку вже декілька останніх років, зростає високими темпами – 30–50% в рік. Офшорним програмуванням в Україні зайнято майже 300 компаній, лідерів ринку – біля десяти. Найчастіше такі компанії розвиваються за рахунок іноземних інвестицій, переважно із США та Німеччини. Створення програмних рішень для Інтернет в Україні здійснюється також і для Росії та Польщі. Останнє пов'язане з близькістю природних (словянських) мов спілкування народів у цих країнах. З цим пов'язано також і те, що представники багатьох російських Інтернет – компаній, зокрема таких як «Яндекс», почали активно працювати на українському ринку інформаційних технологій (ринку ІТ). При цьому росіяни скуповують і вже діючі системи. Так, ІГ «Російські фонди» купив контрольний пакет компанії «Мета» приблизно за 6 млн долл, після чого продовжив скуповувати й інші Інтернет – ресурси, середня вартість яких складає 0,5 – 0,7 млн долл за спеціалізований портал.

Щодо польського проекту, то видавнича група «Агора» активно готує до масового впровадження в Україні платформи для благодій-

⁴⁸ Інформаційні технології /Інвестиційний прогноз 2008 //Компаньйон. – 2008. – №4 (572). – С. 40.

«Влох», розраховуючи, що зможе потіснити в сегменті Web 2.0 популярні російський і власне українські платформи. У 2006 році польські інвестори відзначилися передплатою пошукового веб-сайту «Робота.ua» - пропозицій різноманітної роботи. Компанія Gіppa Ppacіj заплатила за нього біля 2,7 млн долл. Тим самим було різко піднято ціни на українські Інтернет-ресурси. Розвиток Інтернет зробив цікавими для інвестицій раніше малопомітні сегменти, як комп'ютерні сховища даних (розподілені бази даних).

Розвиток інформаційних послуг, у тому числі із використанням Інтернет став можливим в останні роки через зростання в Україні продажу комп'ютерів (20-30%). Обсяг ринку продажу в 2006 році склав приблизно 1,2–1,3 млн стаціонарних комп'ютерів. При цьому ринок комп'ютерів досить конкурентний – доля п'яти компаній лідерів складає не більше 20%. До 70% ринку знаходиться у малих регіональних виробників. Також здійснюється зростання продажу ноутбуків (комп'ютерів розміром у книжку). Так за перше півріччя 2007 року таке зростання становило – 13% в штуках і 95% в грошах. Нині ноутбуком є кожен четвертий комп'ютер, який продається в Україні⁴⁹.

Зростання кількості персональних комп'ютерів в Україні на фоні розвитку засобів телекомунікації сприяє формуванню розвиненого єдиного інформаційного простору суспільства. Так, в Україні інвестиції в основний капітал телекомунікації постійно зростає: 2001 рік – 2154 млн грн.; 2002 рік – 2404 млн грн.; 2003 рік – 3635 млн грн.; 2004 рік – 5609 млн грн.; 2006 рік – 9807 млн грн. Це свідчить, що зростання на телекомунікаційні послуги є постійним. Воно здійснюється переважно в сегменті нових технологій зв'язку: приблизно на 28% зросли з 2007 року доходи за такими напрямками, як мобільний зв'язок, доступ до Інтернет,

⁴⁹ Інформаційні технології /Інвестиційний прогноз 2008 //Компаньйон. – 2008. – №4 (572). – С. 40.

спутниковий зв'язок. Доходи традиційних видів телекомунікації зросли з 2007 року менше ніж 1%. Дві п'ятих послуг електронного зв'язку споживають приватні особи, у подальшому прогнозується, що зростання буде становити від 15% і вище.

Але такі показники є відображенням ліберальної економічної політики держави до розвитку даного сегменту народного господарства. Ця політика зумовлена була переважно тим, що державні чинники в Україні не усвідомлювали електронної економіки як окремої сфери державного втручання. Стосовно подальшого – експертами відмічаються, так звані, адміністративні ризики стримування розвитку ринку електронних телекомунікацій: довготривалі і складні процедури ліцензування, а також невизначеність з використанням частини частотного діапазону (в тому числі для нових стандартів зв'язку і цифрового телебачення).

Наслідком лібералізації електронної економіки у нашій країні можна вважати і те, що до кінця 2007 року в Україні налічувалося більш ніж 53 млн абонентів мобільного зв'язку, 1,2 млн постійних користувачів Інтернет і більше ніж 3,1 млн абонентів кабельного телебачення. Зазначене свідчить, що країна поступово входить до числа країн, у яких кожен свідомий громадянин має можливість доступу до електронних засобів телекомунікації, а отже і до нових знань. А що це дає економіці країни?

На початок 2008 року щомісячний середній заробіток на одному приватному абоненті складав: 40 грн для Інтернет, 24 грн для мобільного зв'язку, 17 грн для кабельного телебачення. За експертними оцінками відзначається, що, для порівняння: дохід на одного абонента мобільного зв'язку у сусідніх центральноєвропейських країнах у чотири рази вищий.

Також слід відзначити рекордні в Україні доходи з надання послуг доступу до Інтернет. З 2007 року вони зросли – майже до

90%. Це викликало інтерес закордонних інвесторів. Для прикладу, структури корпорації СКМ заплатили за «Оптіма Телеком» 130 млн долл, а блокуючий пакет компанії «Телесистеми України» продавався за 28 млн грн. Ціни невеликих компаній, що надають послуги доступу до інформаційних ресурсів через Інтернет із використанням можливостей телефонного зв'язку, складають в середньому 4-5 млн долл, а великих – біля 120 млн дол. Ринкова вартість лідера мобільного зв'язку – «Київстар» оцінюється на рівні 10 млрд долл.

Не дивлячись на, поки що, низький рівень доходів з одного абонента кабельного телебачення, даний напрямок зріс ще у 2007 році більш ніж на третину. Це також цікавить інвесторів. Так, в кінці 2007 року почалася скупівля контрольного пакету провідного Київського провайдера кабельного телебачення (а також й Інтернет) компанії «Воля-Кабель». Покупець – один із великих у світі венчурних фондів у сфері медіа і мереж їх розповсюдження – група Providence Equity Partners заявив про готовність зробити інвестиції у розмірі 200 млн долл. Про значні інвестиційні плани – 800 млн дол., на розвиток всеукраїнської мережі широкополосного доступу заявив і «Голден Телеком». При цьому слід зазначити, що в Україні приріст іноземних інвестицій у сферу телекомунікації досить низький. Переважно інвестиції здійснюються за рахунок власних прибутків компаній, які функціонують на українському ринку досить давно і мають високу рентабельність⁵⁰.

Порівняння кількісного складу тематики інформаційних ресурсів українського сегменту Інтернет з 2000-2001 років свідчить про наступну їх структуру: держава і політика – 2000 рік – 185 проти 207 у 2001 році (відповідно – 3,7% проти – 3,5%); організації та представництва (2000 рік – 123 проти 146 у 2001 році (2,5% проти 2,4%); бізнес і фінанси – 2000 рік – 268 проти

⁵⁰ Телекомунікації / Інвестиційний прогноз 2008 // Компаньйон. 2008. - №4 (572). С. 42.

276 у 2001 році (5,4% проти 4,6%); наука - 180 до 190 (3,8% до 3,2%); засоби масової інформації - 444 проти 492 (8,9% до 7,4%); торгівля та професійні послуги - 668 до 899 (13,4% до 15%); навчальні заклади, освіта, виховання - 200 проти 234 (4% до 3,9%); персональні сайти - 71 до 140 (1,4% до 2,3%); здоров'я та медицина - 161 проти 183 (3,2% до 3,1%); транспорт та комунікації - 291 проти 327 (5,8% до 5,5%); промисловість та сільське господарство - 276 проти 351 (5,5% до 5,9%); культура, мистецтво, художня література - 353 проти 391 (7,1% до 6,5%)⁵¹.

Особливого розвитку у світовій економіці XXI століття починає набувати електронна комерція із застосуванням Інтернет. Світовим лідером у цьому сегменті - є США. Якщо у 2000 році питома вага електронної комерції у промисловому секторі цієї країни складала 18% від загального виробництва, то у 2003 році вона складала - вже 21%. Електронна оптова торгівля за цей час зросла на 60,5%, а загальний її обсяг збільшився на 7,7%.

Інтенсивний розвиток електронної комерції спостерігається і в Канаді. Обсяг продажів із застосуванням Інтернет у 2004 році складав близько 23 млн.дол США проти 4,5 - у 2000 році⁵².

За даними Національної асоціації учасників електронної торгівлі, в Росії об'єм електронної торгівлі тільки у 2005 році зріс на 38% у порівнянні із 2004 роком і склав 4,5 млрд дол. США⁵³.

Застосовуючи й інші різні приклади, новітні статистичні джерела та експертні оцінки можна продовжити обґрунтування й інших джерел формування інформаційного права. Нема

сумніву, що це будуть робити інші дослідники, примножуючи теорію інформаційного права здобутками практики суспільних інформаційних відносин, інформатики, їх моніторингу. Серед іншого це буде сприяти відслідковуванню тенденцій розвитку суспільних відносин щодо інформації, впливу права на соціальний прогрес в інформаційній сфері.

Інформатизація, як джерело інформаційного права. Проведений, свого часу, аналіз Національним агентством з питань інформатизації України дозволив визначити понад 320 типових завдань і підзавдань у рамках 24 основних напрямів, які охоплюють різні аспекти та види діяльності пов'язаної із розвитком інформаційного суспільства в Україні⁵⁴.

На загально-методологічному рівні можна зазначити, що примноження наукових розвідок джерел практики інформаційного права вже формує у ньому один із важливих його наукових інститутів - історії формування джерел інформаційного права. У контексті загальних рис історичних джерел інформаційного права можна зазначити і новітні етапи формування нових передумов його розвитку.

Електронізація як джерело інформаційного права. Під впливом масового застосування електронних засобів інформації активно йде формування електронізації - як процесу впровадження нових, електронних інформаційних технологій, а отже й інституцій суспільних відносин тісно пов'язаних із ними: електронного документообігу; електронних бібліотек; електронних музеїв; електронних архівів; електронних засобів масової інформації, електронної телекомунікації; електронних грошей, електронних розрахунків; електронної торгівлі і тому подібне. Серед наукової еліти світу вже довгий час ідуть дискусії стосовно формування електронного суспільства, електронної країни, електронного урядування тощо.

⁵⁴ Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. - К.: «СофтПрес», 2005. - С. 31.

⁵¹ Ресурси Українського Інтернет /Підготовлено Інформаційним центром «ELVisti». - К. 2000. - 453 с.

⁵² Information of Economy Report 2005. "E-commerce and Development". United Nations Conference on Trade and Development / United Nations/ New York-Geneva. 2005/ - P.18.

⁵³ Официальный веб-сайт Государственной Думы Российской Федерации /http://www.duma.gov.ru/faces/lowsearch (состоянием на 12 декабря 2007 года).

В той же час актуальність виникнення, формування та розвитку інформаційного права як соціально-правового феномену у єдності з інформатикою, інформаційною безпекою зумовлена рядом інших суспільно-значимих чинників. Серед них можна визначити такі:

- усвідомлення людством електронної інформації як провідного фактору розвитку людини, суспільства, світової цивілізації, глобальної культури;
- введення електронної інформації у суспільне виробництво як його ресурсу;
- потреба відгуку права на масове застосування у суспільстві здобутків науково-технічного прогресу у сфері електронно-обчислювальної техніки, кібернетики, інформатики, телематики, інших технічних наук пов'язаних із створенням, обробкою, передаванням, отриманням та зберіганням інформації;
- соціальна необхідність упорядкування суспільних відносин стосовно електронної інформації, особливо нових технологій її створення, обробки, передавання, розповсюдження, доступу, зберігання;
- протидія новим загрозам безпеки людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства пов'язаних із електронною інформацією та електронними інформаційними технологіями тощо.

Це далеко не повний перелік проблем, які поставило інформаційне суспільство перед юридичною наукою, зокрема і наукою інформаційного права. Комп'ютери (електронно-обчислювальні машини) зумовили електронізацію різноманітних суспільних відносин, виникнення такого соціально-технічного явища як комп'ютеризація, що переросла у інформатизацію. Особливістю сучасного розуміння інформатизації є те, що вона розглядається нині не тільки у

технічному, технологічному та науковому змісті, але і у організаційному, соціально-економічному, правовому та інших через конвергенцію технологій створення, розповсюдження, отримання та зберігання інформації.

Перехід до інформатизації зумовив усвідомлення людством виникнення нової глобальної цивілізації, яка набула умовної назви – глобальне інформаційне суспільство. Нині для філософів, соціологів, правників та інших дослідників суспільних відносин із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій сформувалася нова проблемна сфера дослідження - формування наступного етапу розвитку глобального суспільства під умовними назвами – глобальна кіберцивілізація чи Інтернет-галактика.

Глобальна інформаційна культура, як джерело інформаційного права. Ознакою її є масове усвідомлення людьми (зокрема у науково-технічно, а отже і економічно розвинутих країнах) формування нового етапу глобальної інформаційної культури. Вона визначається через категорію «глобальна кіберкультура», «глобальна електронно-інформаційна культура» або «Інтернет-культура» – суспільна культура щодо удосконалення технологій управління інформаційними потоками на основі масового застосування комп'ютерної (електронно-цифрової, кібернетичної) техніки та заснованих на ній технологій розповсюдження (телекомунікації), отримання, зберігання інформації (даних, відомостей, сигналів) для всебічного задоволення потреб людей, суспільств, держав, світового співтовариства.

Окремі проблеми стосовно теоретичного обґрунтування формування постіндустріального, інформаційного, електронного, кібернетичного суспільства зазначені в науці. На основі них формувалися і результати викладення матеріалу цього дослідження.

Наукові джерела інформаційного права. Аналіз останніх досліджень, які знайшли відображення в публікаціях у нашій країні та за кордоном, в яких започатковано розв'язання проблем правового забезпечення суспільних інформаційних відносин, свідчить про створення певного наукового базису. З 60–70-х років XX століття проблемам відгуку правознавства на суспільні відносини щодо інформації, інформатики, інформаційної безпеки присвячено було багато наукових праць і в рамках адміністративно-правової та цивільно-правової спрямованості. Серед них домінували теоретико-практичні пошуки у контексті правового регулювання суспільних відносин пов'язаних з науково-технічним прогресом: щодо електронізації, автоматизації, комп'ютеризації, інформатизації, зв'язку, засобів масової інформації, інформаційної безпеки тощо в різних соціальних системах, в тому числі системах соціального управління.

Висвітлення цього соціально-технічного феномену знайшло відображення у ряді праць зарубіжних і вітчизняних дослідників XX - початку XXI століть. До предтеч наукового обґрунтування зазначеного вище можна віднести таких дослідників як І.Аристова, Р.Абдеев, О.Баранов, Д.Белл, К.Беляков, В.Брижка, Б.Гейтс, В.Глушков, С. Дука, К.Зуев, М.Кастельс, Р.Калюжний, Н.Нижник, А.Марущак, Н.Мироненко, В.Костюк, О.Кохановська, М.Швець, В.Шкарупа та інші.

Однак це не означає, що інформація не була предметом наукового дослідження суспільних відносин і раніше, до виникнення комп'ютерних технологій. На протязі існування різних цивілізацій на Землі, у різних наукових джерелах, різні дослідники, з різних наукових позицій висвітлювали природу та сутність правовідносин об'єктом (предметом) яких є інформація. В кінці-кінців, у науковій юридичній думці у другій половині XX століття сформувалося усвідомлення про необхідність правового упорядкування суспільних

відносин щодо електронізації, автономізації, інформатизації у комплексі досліджень суспільних відносин щодо інформації, інформатики, інформаційної безпеки на міжгалузевому рівні.

У історичній ретроспективі, запозичуючи результати досліджень стосовно соціального впливу застосування масових інформаційних технологій на основі електронно-обчислювальної техніки для задоволення інформаційних потреб та інтересів людини, суспільства держави, міжнародного співтовариства, інтегрувалося інформаційне право. При цьому значний науковий вклад у його формування вкладають не тільки правники, але і фахівці природничих наук, зокрема з технічною освітою. Великий вклад у формування інформаційного права роблять дослідники і з економічною освітою.

Маніпуляція інформацією, як проблема інформаційного права. У контексті філософських проблем глобального інформаційного суспільства, які екстраполюються на перспективи інформаційного права країн пропонується звернути увагу на публікацію Джорджа Сороса в Project Syndicate⁵⁵. Автор статті піднімає давню проблему суспільства, яка була зазначена у романі «1984» Джорджем Оруелом у аспектах розвитку сучасного інформаційного суспільства. У цьому романі мова йде про тоталітарний режим, в якому вся інформація контролюється, так званім, міністерством правди, а дисиденти переслідуються політичною поліцією.

Д.Сорос, досліджуючи політичне сучасне життя американського суспільства, звернув увагу, що американці вкрай легко піддаються на провокації з маніпулюванням істини у засобах масової інформації, які все частіше мають переваги у політичному діалозі країни. Багато технологій маніпулювання інформацією були свого часу розроблені для застосування в сфері реклами і маркетингу комерційної продукції. З часом

⁵⁵ Сорос Д. От Карла Поппера до Карла Поува и обратно //Мысль. – 2007. № 12(23). С. 92-96.

вони були пристосовані і до політики: у виборчих перегонах тих, хто прагне влади, за заволодіння розумом виборців. Особливістю таких інформаційних технологій є те, що їх можна купити за гроші, зокрема у правовому полі реклами, рекламної діяльності.

У наш час когнітологія допомогла зробити такі технології обміну інформацією ще більш ефективними, що привело до появи політичних професіоналів, які сконцентрували свої інтелектуальні можливості тільки на «досягненні результату» будь-якою інформацією. У суспільстві заговорили про «чорну» та «жовту» рекламу, PR-технології не тільки у конкурентній економічній боротьбі, але й у політиці. Про ці технології можна говорити багато, але коротко їх сутність зводиться до ідеї, що маніпулюючи свідомістю людей, їх можна переконати, що «біле є чорним, а чорне є білим». Протидія таким інформаційним технологіям та проведенню з їх застосуванням агітації, пропаганди, реклами, маркетингу, спеціальних інформаційних операцій та інформаційних війн є важливою проблематикою інформаційного права у єдності з науками інформаційної безпеки та правової інформатики.

В Україні усвідомлення на міжнауковому рівні становлення природи та специфіки (особливості) права щодо інформації, як і в деяких інших країнах, зумовлено об'єктивно: формуванням ознак нового етапу розвитку світової цивілізації – інформаційного суспільства, що зумовлено масовим формуванням такого соціально-технічного явища, як електронно-цифрова (чи комп'ютерна) культура, чинником якої стало, так звана, конвергенція економіки комп'ютерних техніки та технологій як засобів масової телекомунікації, засобів масової інформації.

Наукові розробки на основі різноманітних методологій, концепцій, доктрин у галузі інформаційного права вже

знайшли відображення і у практиці формування законодавчих та підзаконних актів України та інших країн. Нині настав час переходу від фрагментарних, вузько галузевих досліджень до створення універсальної, міжгалузевої методології теорії і практики формування інформаційного права, правової інформатики у змісті інформаційної безпеки як підсистеми в системі загального права.

При цьому не виключається і галузевий методологічний підхід до дослідження суспільних відносин щодо інформації та технологій її об'єктивізації. Але суспільна необхідність висуває вимогу пошуку спільних поглядів на основі консенсуальних, конвенційних, універсальних знань стосовно уніфікації розуміння інформаційного права як багатогранного, багатоаспектного соціально-правового феномену, який стає системоутворюючим чинником (базисом, джерелом) подальшого розвитку інформаційного суспільства, його етапів, епох, безпечних для існування людини, сім'ї, родини, етносу, нації, народу, держави, міжнародного співтовариства.

Зв'язок адміністративного та інформаційного права з політологією. На монографічному рівні цей зв'язок стосовно державної інформаційної політики, був визначений І.В.Аристовою⁵⁶ та рядом інших дослідників з базовою технічною та політологічною освітою. В той же час і правознавці активно розглядають політологічний аспект суспільних інформаційних відносин на рівні окремих статей⁵⁷.

⁵⁶ Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: Монографія / за заг. ред. О.М.Бандурки. – Харків: Вид. УВС, 2000. 368с.; Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Дис.д-ра юрид.наук: 12.00.07. – Х.: Нац.ун-т внутр.справ. 2002. – 408 с.

⁵⁷ Див.: Р.А.Калюжний, В.Д.Гавловський, М.Я.Швець, В.С.Цимбалюк. Проблеми державної інформаційної політики: гармонізація міжнародного і національного інформаційного права // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. Випуск 4 – Київ: НТУУ «КПІ». – 2002. – С. 10-19.

Зв'язок інформаційного права з безпекологією (наукою про підтримання життєдіяльності людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства) в умовах розвитку інформаційного суспільства досить ґрунтовано досліджений такими українськими науковцями як: В.О. Голубев, В.Д. Гавловський, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, Ю.С. Максименко, В.М. Желіховський, О.В. Логінов⁵⁸ та інші. Правники, серед іншого, у безпекології (безпекознавстві) звернули увагу на когнітологічно зумовлену недоречність застосування у юридичній практиці і науці такого словосполучення, як «забезпечення безпеки», окреме співвідношення його з такими поняттями, як «підтримка», «протидія», «охорона», «оборона», «захист» суспільних відносин щодо інформації тощо⁵⁹.

У порядку **узагальнення** стосовно історичних джерела, як передумов виникнення та розвитку інформаційного права як соціально-юридичного феномену можна зазначити таке:

⁵⁸ Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Монографія /За загред.д.ю.н. Калужного Р.А. – Запоріжжя: “Просвіта”. 2001. – 252с.; Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: Автореферат.дис... докт.юрид.наук:12.00.07 – Х. НУВС України, 2004. – 41с.; Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи. Навч.посіб. – К.: «Кондор», 2004. – 384с.; Логінов О.В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади. Автореф.дис... канд.юрид.наук: 12.00.07. – К.: НАВС України. 22 с.

⁵⁹ Більш детально див.: В.С.Цимбалюк. Проблеми визначення категорії “інформаційна безпека підприємницької діяльності” в праві України за умов формування інформаційного суспільства. //Малий і середній бізнес. – К. НДІ Приватного права і підприємництва. 2003. №1-2. – С. 43-54; В.С.Цимбалюк. Сутність інформаційної безпеки в умовах входження України до глобальної кіберцивілізації. //Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України - 2004. - №4 (26). – С. 135-141; В.С.Цимбалюк. Інформаційна безпека підприємницької діяльності: визначення сутності та змісту поняття за умов входження України до інформаційного суспільства (глобальної кіберцивілізації) //Підприємництво, господарство, право 2004. - № 3. – С. 88-91; В.С.Цимбалюк. Інституціоналізація інформаційної безпеки в інформаційному праві України //Бюлетень Мін'юсту України. – 2007. - №8. – С. 45-53.

Без сумніву всі, хто щиро намагається досліджувати, дискутувати і систематизувати на науковому рівні знання про суспільні відносини щодо інформації у різноманітній ретроспективі правових аспектів мають сенс, а отже і праві. З точки зору системного підходу, розуміння сутності системи права по своєму є суб'єктивним, з відповідною структуризацією за певними критеріями науково обґрунтованою аргументацією предметної сфери чи галузі суспільних відносин, зокрема, стосовно інформації, інформаційної діяльності, інформаційної безпеки і т.д.

Практика розвитку інформаційного суспільства буде давати нові джерела наукових розвідок. Науковий моніторинг практики суспільних інформаційних відносин через зворотні зв'язки буде впливати на публічно-правову складову інформаційного права. При цьому чинне законодавство окремих країн та міжнародне право будуть виступати вже у ролі історичних джерел нового розвитку вітчизняного інформаційного права як публічно-правової інституції у загальній системі права.

За таких умов інформаційне право буде розвиватися не тільки фрагментарно, на евристичних засадах, але і мати ґрунтовну аналітико-синтетичну базу навколо якої будуть агрегуватися нові юридичні інституції.

Також слід зазначити, що методом адміністративного стимулювання у ряді країн стосовно цього вже закладено правову основу. Так, інформаційне право виокремлено у правознавстві в умовно автономний напрямок наукових досліджень серед інших наукових галузей права. У цьому контексті можна відзначити й Україну. В окремих країнах, поки що, серед джерел інформаційного права домінує його адміністративно-правова та цивільно-правова природа. Проте, як свідчать проведені дослідження, вже визначається в окремих публікаціях і міжнародно правова його природа.

Розділ 2. ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ І СТРУКТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Формування методології інформаційного права пропонується з розгляду виникнення юридичної природи та розвитку методології публічного права: теорії права на засадах умовного поділу права на галузі за провідними методами реалізації правовідносин: імперативного (формування приписів органами державної влади) та диспозитивного (визначення статусу сторін у відносинах).

Мета цього розділу – виклад основних результатів дослідження щодо формування системи знань до визначення методології інформаційного права, а від неї – до структуризації цього права, його інституціоналізації, виходячи із теоретичних підходів та практики правовідносин, які знайшли відображення у публікаціях, вітчизняному законодавстві про інформацію, а також порівняння із зарубіжним досвідом.

Основні завдання, визначені для досягнення зазначеної мети дослідження були сформульовані у таких питаннях: 1). Які методологічні підходи застосовуються до визначення сутності та змісту сучасного інформаційного права та його місця в системі права? 2). Які теоретичні підходи існують стосовно інституціоналізації інформаційного права, визначення його структури?

Юридична (публічно-правова) природа інформаційного права із історичних джерел розвитку цивільного права. До визначних таких дослідників в Україні можна віднести О.В.Кохановську⁶⁰ та деяких інших дослідників-цивілістів⁶¹.

⁶⁰ Кохановська О.В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин. Монографія. – К.: НАВС України, 2001. – 212с.; Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 463 с.

⁶¹ Петров Є.С. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Х.: НУВС України, 2003. – 20 с.

Стосовно практичних наслідків формування цивільно-правової природи інформаційного права на рівні доктрини можна зазначити те, що, термін «інформація» у цивільному законодавстві (Цивільному кодексі) України з'явився на початку ХХІ століття, у 2003 році. В той же час це не означає, що інформація не була предметом дослідження цивільного права⁶². Вона переважно розглядалася у контексті таких традиційних для цивільного права об'єктів правовідносин, як честь, гідність, ділова репутація, документ, інтелектуальна власність (у її складових: авторське право та право промислової власності тощо), особисті немайнові блага, моральна шкода, виконання робіт (у тому числі науково-дослідних та дослідно-конструкторських), надання послуг (консалтингу, навчання, освіти) тощо.

Адміністративно-правова природа інформаційного права досить обґрунтовано була визначена адміністративістами. Її скомпанував досить об'ємно на монографічному рівні К.І.Беляков⁶³ та ряд інших адміністративістів на рівні наукових статей⁶⁴ та колективних монографій. Саме адміністративісти, середправники, найбільш активно досліджували і досліджують проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері інформації, організаційно-правового забезпечення інформаційної діяльності і тому подібне, державного управління в інформаційній сфері суспільних відносин⁶⁵. Тісний

⁶² Див.: Цимбалюк В.С. Цивільно-правові джерела інформаційного права //Правова інформатика. – 2005. – №3(7). – С. 36-42.

⁶³ Беляков К.И. Управление и право в период информатизации. Монография. - К.:КВІЦ», 2001. – 308с.;

⁶⁴ Цимбалюк В.С. Адміністративно-правові джерела методології інформаційного права (синергетичний та кібернетичний аспекти). //Правова інформатика. - 2004. – № 3. – С. 32 – 37.

⁶⁵ Сирено В.Ф. Организационно-правовые вопросы деятельности вычислительных центров, функционирующих в условиях АСУ. – К.: «Наукова думка», 1976; Калужный Р.А. Правовые вопросы технического обеспечения АСУ. – К., 1980 та ряд інших.

зв'язок адміністративного права за предметом (управління та організації) зумовив те, що науковці-адміністративісти першими з розумінням підійшли до комплексного юридичного вирішення соціальних проблем, визначених ще у кібернетиці в 60-70-х роках ХХ століття.

Можливо саме тому, коли на початку ХХІ століття виникло питання визначення місця інформаційного права як науки серед інших юридичних наук в Україні, то його включили поряд з теорією управління, адміністративним і фінансовим правом.

Нині інформаційне право розвивається у тісному взаємозв'язку з рядом інших соціальних, гуманітарних та технічних і економічних наук, запозичуючи у них методологічні, теоретичні підходи, понятійний апарат, розуміння сутності суспільних відносин, які визначаються технологічними ознаками їх реалізації. Це знаходить відображення у ряді комплексних, міжгалузевих досліджень, у тому числі вчених-адміністративістів.

Конституційно-правова природа інформаційного права досить різносторонньо і об'ємно була досліджена у ряді праць науковців-конституціоналістів, зокрема у Інституті держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України. Серед них можна відзначити В.Ф.Погорілка, Т.А.Костецьку, І.О.Кресіну, А.В. Колодюк та інших⁶⁶.

Кримінологічний та кримінально-правовий аспект інформаційних відносин у взаємозв'язку із інформаційним правом були у різних аспектах розкриті у працях кримінологів та криміналістів. Серед них можна відзначити таких українських науковців як: П.Д. Біленчук, Б.В. Романюк, М.В. Корчевський, А.А. Музика та Д.С.Азаров, В.М. Бутузов, С.Л.

Остапець, В.П. Шеломенцев⁶⁷ та інших. При цьому визначається інтеграційний аспект правового визначення суспільно-небезпечних діянь пов'язаних з інформацією, технологіями їх прояву у статусі злочинів та формалізації складу останніх на рівні законодавства⁶⁸.

Методологічні пошуки відмежування системних ознак інформаційного права від інших галузей публічного права, їх інститутів. Вони також, без сумніву, є корисними для теорії та практики у контексті дослідження історичних джерел інформаційного права у змісті методологічних пошуків відмежування його системних ознак від інших галузей публічного права, їх інститутів: за предметом, методами, способами та засобами держаних гарантій, правового регулювання, охорони, оборони, захисту тощо.

Але методологічною основою відмежування системних ознак інформаційного права від інших галузей публічного права, їх інститутів можна вважати бурхливий розвиток науково-технічного прогресу у сфері інформатики, комп'ютерних наук, телематики, їх вплив на гуманітарну складову суспільства,

⁶⁷ Біленчук П.Д., Романюк Б.В. та інші. Комп'ютерна злочинність. Навч. посіб. – К.: Агака, 2002. – 240с.; Корчевський М.В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – 144 с.; Музика А.А., Азаров Д.С. Законодавство України про відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення. – К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 120 с.; Бутузов В.М., Остапець С.Л., Шеломенцев В.П. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. – К.: МВС України, 2005. – 86 с.

⁶⁸ Див.: Цимбалюк В.С. Організація та координація боротьби з організованою транскордонною кіберзлочинністю // Право України. – 2003. – №2. – С. 26 – 30; Цимбалюк В.С.. Кримінологічний аспект Інтернет-торгівлі // Малий і середній бізнес. – 2007. – №1. – С. 26-33; В.С.Цимбалюк. Кримінологічний аспект стратегії формування та розвитку електронного банкіngu // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – К.: МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України. – 2007. № 15. – С.135-144.

⁶⁶ Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні /За заг.ред. Ю.С.Шемшученка, І.С. Чижа. – К.: «Юридична думка», 2006. – 384 с.

що потребувало розуміння певних можливостей нових інформаційних технологій, як чинника соціального прогресу, безпеки подальшого розвитку людства.

Фахівці з такої комплексної галузі права, як господарське право цілком справедливо можуть наполягати, що *методологічні коріння інформаційного права знаходяться у економічних (господарських) джерелах*⁶⁹. Винахідництво – двигун промисловості і сутність буття майже кожної господарської діяльності. Воно завжди було, є і буде основою інновацій, суспільно-корисного промислу, який базується на технологічній компоненті виробництва матеріальних благ як товарів, продуктів широкого попиту у суспільстві. Тільки поміркована, з урахуванням міжнародних стандартів та практики державна економічна, правова, політична, протекціоністська підтримка національних господарюючих суб'єктів, у тому числі у секторі інформаційної діяльності може забезпечити національний економічний суверенітет. На це вказує і порівняльний аналіз досвіду інших економічно розвинутих країн світу.

Як свідчать дослідження, громада, посиляючись на необхідність суспільного життя, суспільних потреб та існуючої суспільної моралі, завжди намагалася примусити певним правовим чином винахідника нового знаряддя праці ділитися відомостями, даними йому від природи про витвір з іншими членами суспільства, зокрема щодо його масового виготовлення (промислу) та технологій застосування. Відповідно винахідник, в свою чергу, намагався забезпечити правовими засобами свої особисті, власні економічні інтереси, через підвищення поваги та авторитету до себе та визнання іншими свого права власності на винахід, тим самим визначаючи і свій економічний зиск для забезпечення собі нормального існування. З давніх часів у багатьох країнах відомі такі форми корпоративної безпеки пов'язані з охороною,

⁶⁹ Нікіфоров Г.К., Нікіфоров С.С. Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці. Навч. посіб. – К.: «Олан», 2001. – 208с.

обороною, захистом інформації, як професійна таємниця, виробничі секрети, цехова таємниця, комерційна таємниця, промислова таємниця, ноу-хау, ноу-ноу і т.п.

Історія держави і права, політичних і правових вчень як методологічна база інформаційного права. Фахівці з теорії та історії держави і права, історії політичних і правових вчень застосовуючи історичний підхід можуть наполягати, що саме історичний та порівняльний правовий аналіз у ретроспективі має важливе значення для з'ясування сутності, змісту, природи, структури, методології інформаційного права. При цьому вони можуть посилалися на історію практики захисту інформації у військовій справі, політиці⁷⁰, у виникненні архівів, музеїв, бібліотек, організації видавничої справи тощо та відповідного їх правового упорядкування у міру виникнення колізій, казусів, протиріч, деліктів між різними суб'єктами суспільних відносин, як чинників загроз безпеки тощо.

Методологічний зв'язок інформаційного права з деліктологією. Цивілісти цілком резонно можуть зауважити, що виток інформаційного права є охорона і захист особистих, майнових і немайнових благ людини, у співвідношенні з інтересами та потребами суспільства, держави, у тому числі у контексті як похідні від економічних благ. Саме цивільно-правові блага визначають сутність права власності, зокрема, і права інтелектуальної власності. Але, при цьому догматики цивільного права не хочуть визнавати, що ці блага давно вже нийшли за межі методів регулювання цивільного права і що вони є також об'єктами правовідносин конституційного, адміністративного, кримінального та ряду комплексних галузей права.

Адміністративісти-«класики» можуть також надати наукові контраргументи, що методологічні витoki інформаційного

⁷⁰ Гуз М.А. Історія захисту інформації в Україні та провідних країн світу: Навч. посіб. – К.: КНТ, 2007. – 260с.

права знаходяться переважно в організаційно-правовому забезпеченні, державному управлінні у інформаційній сфері суспільних відносин⁷¹. З точки зору адміністративістів, цивільне право, своїми основними методами: диспозитивністю, аналогією права та аналогією закону не в змозі бути каталізатором і забезпечити у повному обсязі динамічність розвитку суспільних інформаційних відносин. При цьому адміністративістами визначається необхідність співвідношення потреб та інтересів держави і громадянина у інформаційній сфері, яка тісно переплітається з іншими сферами суспільних відносин, у тому числі тими, що межують з різними напрямками державного управління, зокрема, відносин громадянина, людини з органами державної влади тощо під впливом розвитку новітніх інформаційних технологій⁷². Саме завдяки адміністративному стимулюванню активно здійснюється розвиток інформаційного суспільства як в Україні, так і в інших державах.

Але, як також свідчать дослідження, враховуючи підвищений інтерес до інформаційного права з боку цивілістів та дослідників інших традиційних галузей права, а також політологів можна прогнозувати, що у перспективі інформаційне право виділиться в окремий напрямок комплексних наукових

⁷¹ Юлдашев А.Х. Организационно-правовое обеспечение машинной информации: Методический аспект. – К. «Наукова думка», 1987. – 176 с.; Информатизация, право, управління (організаційно-правові питання). Монографія. /Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. та ін. /За заг.ред. Швеца М.Я., Крупчана О.Д. – Київ: НДЦПІ АПрНУ, 2002. – 191с.; Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія. /Калюжний Р.А., Гавловський В.Д. Цимбалюк В.С. та ін. /За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – Київ: АДПС України, 2002. – 296 с.

⁷² Кузенко Л.В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Х.: НУВС України, 2003. – 20 с.; Тарануха В.П. Звернення громадян як засіб забезпечення законності в діяльності місцевих органів виконавчої влади. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Ірпінь: НАДПС України, 2003. – 22 с.

досліджень у єдності трьох його складових: правового регулювання суспільних відносин щодо інформації; правової інформатики; та правових аспектів інформаційної безпеки.

У своєму розвитку методологія інформаційного права буде джерелом для розвитку галузевих інститутів правового регулювання, охорони і захисту у інституціональних межах провідних та комплексних галузей права на міжгалузевому методичному рівні.

На методологічному рівні пропонується ідея, що настав час відкинути дискусії стосовно галузевої приналежності інформаційного права і як міжгалузевого комплексного інституту, а розглядати його як комплексну галузь (будинок), який будується за єдиним узгодженим проектом різними фахівцями своєї справи.

У протилежному, вузько галузевий підхід до розуміння джерел методології інформаційного права у складі будь-якої традиційної провідної галузі права може привести до дискусій, результатом якої інформаційне право перестане розвиватися. При цьому теорія інформаційного права буде самою в собі мертвою для практики, а практика інформаційного права буде самою у собі сліпою без теорії. Наслідком цього в нашій країні можна вважати рівень належності державної підтримки інформатизації, освіти і науки.

Для прикладу, за перші три роки реалізації Національної програми інформатизації в Україні було виділено з державного бюджету всього 5,3 мільйони гривень, тоді як у США на реалізацію тільки одного окремого завдання Міністерству торгівлі з державного бюджету виділяється 45 мільйонів доларів⁷³.

Звичайно, не все залежить від публічної складової права. Яке б досконалим воно не було, але при низькому рівні організаційних здібностей чиновників всі переваги права можуть бути зведені

⁷³ Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. – К.: «СофтПрес», 2005. – С. 41

нанівець. Це свідчить про суб'єктивний аспект правосвідомості, правозастосування та правової освіти у суспільстві. В історії держави і права відомі факти, коли суспільства окремих країн робили прорив в економічному розвитку в першу чергу через наявність високо кваліфікованого менеджменту, патріотизму національної політичної, наукової та економічної еліти, амбіції якої були спрямовані не на персональне виокремлення, збагачення, а на згуртування навколо себе широкого загалу науковців і практиків для вирішення нагальних проблем людини, суспільства, держави.

У цьому контексті пропонується звернути увагу на те, що сучасні комп'ютерні інформаційні технології дозволяють подолати тільки інформаційний бар'єр, який існував у правознавстві на рівні його галузевих наук, але вони не можуть подолати суб'єктивні недоліки тих, хто вважає себе елітою суспільства.

Через різноманітні комп'ютерні системи інформаційно-аналітичного забезпечення правовою інформацією створено умови доступу до великих обсягів наукової інформації широкого кола людей. Проте це не збудило масового руху суспільства за права людини в нашій країні.

Інтегративна складова методології правової інформатики, як джерело методології інформаційного права, дозволяє досліджувати право про інформацію на рівні великої, складної системи – гіперсистеми, складові підсистеми якої утворюють множину елементів, які у єдності утворюють нову якість не притаманну окремим складовим.

Можливо тому розвиток методології інформаційного права, як системи знань тісно переплітається із розвитком методології правової інформатики, як науки про системну інформатизацію правотворчості правозастосування та правової освіти.

Важливим джерелом методології інформаційного права можна вважати і методологію теорії держави і права у історичній

ретроспективі. Так чи інакше при розкритті сутності та змісту інформаційного права досліднику потрібно звертатися до положень цієї науки, зокрема для того, щоб його розвідки були зрозумілі широкому загалу людей. Теорія держави і права є тим містком, який об'єднує теорію і практику на понятійному рівні.

Визначаючи джерела інформаційного права не можна звернути увагу і на наукові новації. Серед них важливе місце займає методологія такої, досить нової науки як безпекологія. Основний постулат цієї науки полягає у тому, що всі суспільні відносини повинні бути прогнозовані безпечними для їх учасників, забезпеченими у комплексі всіх складових. Невиявлення з цього і суспільні відносини щодо інформації.

У рамках інформаційного права інформаційна безпека людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства може розглядатися у контексті правових аспектів формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору.

При цьому право розглядається як засіб підтримки безпеки, а також як засіб забезпечення інформаційних правовідносин та їх розвитку. Стосовно останнього звертає увагу те, що право може стримувати не тільки небажані для учасників інформаційні правовідносини, але і бажані. Завдання науки – вчасно виявляти проблеми практики та пропонувати шляхи, засоби їх вирішення.

Як свідчать дослідження історичних джерел розвитку індустрії інформаційного суспільства, можна говорити вже впевнено, що через недосконалість правового забезпечення у минулому у нашій країні загинула власна виробнича база комп'ютерної техніки та наукова база її продукування на рівні інновацій. Під загрозою знищення в Україні знаходиться і економіка комп'ютерного програмування для масового застосування, як в українському суспільстві так і у аспекті його зовнішньоекономічного потенціалу.

В Україні, на рівні впровадження нових наукових знань через освіту у виробництво, інтелектуальний капітал науки, поки що переважно відірваний від навчання. За роки незалежності утворився великий розрив поколінь у вузівській науці. Нині знову серед інтелектуально недалеких практиків лунають слова про те, що теорія і практика не сумісні. Стосовно цього можна сказати, що теорія, яка відірвана від практики, то лжетеорія, а практика без розвитку науки веде до занепаду і деградації суспільства. Можливо тому у кінці XX – початку XXI століть у суспільствознавстві відродилася ідея стосовно формування нового суспільства знань, заснованого на комп'ютерних інформаційних технологіях.

Тобто, як свідчать дослідження, так чи інакше сподівання інтелектуальної еліти у різних країнах покладаються на нові комп'ютерні інформаційні технології, як засіб забезпечення зростання добробуту людини і суспільства. У цьому контексті розвиток права у сфері інформації в різних країнах, міжнародного права про інформацію є важливим джерелом розвитку вітчизняного інформаційного права.

У аспекті джерел методології інформаційного права можна вести мову про нові загрози безпеці особи, суспільства, державі у інформаційному просторі, які зумовлені новими здобутками науково-технічного прогресу. Інформатика у змісті науки про комп'ютерні інформаційні технології і засоби електронної телекомунікації створила нові умови для ведення спеціальних інформаційних операцій та інформаційних війн на знищення потенціалу конкурентів, як у економічній, так і у політичних сферах життя суспільства.

Щодо зазначеного розвиток інформаційного права може відіграти подібну роль у інформаційній сфері суспільства, яку відіграло свого часу міжнародне право стосовно права ведення війни, обмеження випробувань, заборони розповсюдження

і застосування хімічної, біологічної, ядерної зброї масового знищення людей, протипіхотних мін і так ділі.

Ведучи мову про історичні джерела методології науки і практики інформаційного права не можна забувати і про методологію філософії, діалектичності та єдності протилежностей суспільних явищ у інформаційній сфері, їх пізнання, переходу кількісних показників у якісні. Методологія філософії права дозволяє розглядати інформаційне право у прагматичному його аспекті опираючись на науковий базис загальної філософії.

Як свідчать дослідження, у практику інформаційних правовідносин активно впроваджуються здобутки політології стосовно різних рівнів соціальної організації. Термін «політика» в Україні вже активно застосовується у нормативно-правових актах стосовно інформаційної сфери суспільних відносин: починаючи з Конституції і закінчуючи галузевими підзаконними актами. Категорія «інформаційна політика» чи «політика у інформаційній сфері» нині усвідомлена як аспект інформаційного права без якого неможливо удосконалення його на публічно-правовому рівні.

Важливим джерелом методології інформаційного права пропонується вважати культурологічний аспект суспільних інформаційних відносин, що знайшов відображення у такій категорії як інформаційна культура особи, суспільства, міжнародна регіональна та глобальна інформаційна культура. По суті інформаційна культура є тим чинником, який, інтегруючись з правовою культурою, є мірилом не тільки темпів розвитку інформаційного суспільства, але і його гуманістичності (гуманності).

Методологія інформаційного права, в свою чергу, може стати і джерелом для розвитку методологій інших галузей права. Образно висловлюючись, методологія інформаційного права,

живлячись джерелами методологій інших галузей права, а також новими струмками практики суспільних інформаційних відносин, може стати у майбутній перспективі річкою, яка утворить нові русла права у сфері інформації, інформаційних ресурсів, інформаційної діяльності тощо. Вже на стадії початку формування, в спеціальній частині інформаційного права визначилися такі три його провідні русла: медіа-право; інформатизаційне право; та право інформаційної безпеки.

Будь-яке комплексування, обмеженість стосовно методологічних джерел інформаційного права може завдати тільки негативних наслідків. При цьому не виключається і суб'єктивізм дослідників, політиків і суспільства в цілому, що знаходить вираз у законодавстві. Але, як свідчить практика, рано чи пізно суб'єктивізм долається. Практика знаходить методи, засоби, способи обходу законодавчих актів держави, які її стримують у позитивному розвитку. При цьому можна тільки шкодувати, що через недосконалість публічного права країна, суспільство відстає від світових тенденцій, або залишилося на узбіччі історії світового прогресу тішачись, що саме на його просторі знаходяться джерела технологічних та інших глобальних цивілізацій, культур.

На зазначених загальних наукових ідеях пропонується перейти до розгляду конкретних методологічних підходів до визначення сутності та змісту сучасного інформаційного права в умовах формування єдиного інформаційного простору суспільства.

Методологічні підходи до визначення сутності та змісту інформаційного права в умовах формування єдиного інформаційного простору суспільства

Перша проблема, що постала перед юридичною наукою при усвідомленні і дослідженні правового аспекту суспільних відносин щодо інформації, це визначення адекватної назви

наукової дисципліни. Розвій пропозицій розміщується між категоріями „правова інформатика” та „інформаційне право”. Так, у ході проведеного дослідження було виявлено близько тридцяти визначень різними дослідниками сутності та змісту наукового напрямку щодо права про інформацію. Враховуючи об'єктивні обмеження (зокрема, до обсягу викладення матеріалу дослідження), свідомо уникається подання та аналіз всіх відомих наукових точок зору щодо формулювань сутності і змісту інформаційного права. Крім того можна вважати, що розгляд різних підходів щодо визначення сутності та змісту інформаційного права у юридичній науці, зокрема у історичній ретроспективі можна вважати окремим інститутом його як галузі наукових досліджень.

В нашій країні легально (публічно, юридично), усвідомлення необхідності виділення інформаційного права, як наукового напрямку відбулося на рівні Постанови Верховної Ради України «Про підсумки парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні» (від 16.01.2003 року, № 441-IV)⁷⁴, у пункту 8, а також Постанови президії ВАК України (від 21.05.03 року, № 26-11/5), якою, на виконання зазначеної Постанови Верховної Ради України, до паспорта спеціальності з юридичних наук – 12.00.07 внесені доповнення щодо інформаційного права.

По суті цими нормативно-правовими актами було адміністративно стимульовано формування у нашій країні спеціального напрямку наукового забезпечення реалізації Постанови Президії Верховної Ради України „Про розробку пакету проектів законів з проблем інформатизації і захисту інформації” (від 24. 03.1992 року, № 2212-XII).

Постановою президії ВАК України (від 21.05.03 року, № 26-11/5), стосовно внесення доповнення щодо інформаційного

⁷⁴ Тут і далі посилання на нормативно-правові акти здійснюється з еталонної комп'ютеризованої систем правової інформації Верховної Ради України – „Законодавство”.

права до паспорта спеціальності з юридичних наук – 12.00.07, визначено інституціоналізацію змісту інформаційного права за ключовими для практики проблемами його формування наступним чином:

1. Структура, джерела і методологія інформаційного права та правової інформатики.

2. Правові аспекти формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.

3. Удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

4. Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України.

5. Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.

6. Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

Розміщення інформаційного права поряд з адміністративним правом і процесом та фінансовим правом засвідчило його основну, адміністративно-правову природу походження та пріоритети публічно-правових методів подальшого розвитку.

Для прикладу пропонується розглянути декілька, найбільш суттєвих підходів до подальшої систематизації через інституціоналізацію правовідносин щодо інформації, які знайшли відображення у публікаціях та визначення місця інформаційного права в системі права України.

Методологія інформаційного права як підгалузі адміністративного права. При такому підході виділяється сфера правовідносин щодо інформації без вживання категорії

«інформаційне право». До таких можна віднести публікацію авторського колективу під назвою «Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні» (2006 рік), виконану на базі Інституту держави і права Національної академії наук України на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою випуску соціально значущих видань⁷⁵.

Такий методологічний підхід притаманний й окремим дослідникам російського правознавства. Зокрема, цей підхід знайшов відображення у праці А.Б.Агапова «Основы государственного управления в сфере информатизации в Российской Федерации» (1997 рік)⁷⁶.

Якщо подивитися підготовлену до друку у тому ж українському інституті і опубліковану фундаментальну працю «Великий енциклопедичний юридичний словник» (2007 року)⁷⁷, то на сторінці 338, можна знайти визначення й інформаційного права, зокрема у такому формулюванні Т.А.Костецької.

«Інформаційне право – сукупність правових норм, що регулюють відносини, які виникають при збиранні, отриманні, використанні, поширенні та зберіганні інформації».

У методологічному аспекті зазначене, серед іншого, може розглядатися як те, що у середовищі різних науковців цього поважного наукового закладу України не існує єдиної думки стосовно існування інформаційного права як умовно автономного явища у юридичній науці. У поданому формулюванні також уникається й подання правознавчого статусу інформаційного права та визначається тільки регулятивна його функція через адміністративно-правові

⁷⁵ Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / За ред. Ю.С.Шемшученка, І.С.Чижа. – К.: «Юридична думка», 2006. – 386 с.

⁷⁶ Агапова А.Б. Основы государственного управления в сфере информатизации в Российской Федерации. М.: «Юрист», 1997. – 344 с.

⁷⁷ Великий енциклопедичний юридичний словник / За загред. Ю.С.Шемшученка. К.: «Юридична думка», 2007. – 996 с.

ознаки. Такої ж позиції притримувалася у ранніх публікаціях, до 2006 року, й Г.В. Виноградова⁷⁸.

Методологія інформаційного права як підгалузі цивільного права. Такого бачення подальшого становлення інформаційного права в системі права України, зокрема, притримується О.В. Кохановська. Фундаментальні положення такого підходу були викладені нею у монографії «Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві»⁷⁹. Зробивши досить ґрунтовний науковий аналіз різних підходів до визначення сутності, змісту та місця інформаційного права в системі права, дослідниця пропонує в подальшому розвивати його в межах такої галузі публічного права, як цивільне право. Основна аргументація при цьому робиться на те, що інформаційні правовідносини за природою мають приватноправове походження. При всіх обґрунтованості щодо визначення місця інформаційного права як підгалузі в системі цивільного права О.В. Кохановська не виключає і можливість визначення інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту.

Тим самим автором визнається умовна автономність інформаційного права в системі публічного права України. Таким чином по суті зроблений В.О. Кохановською глибокий аналіз різних методологічних, концептуальних, доктринальних підходів у правознавстві стосовно систематизації і структуризації інформаційного права заклав вагому наукову базу стосовно подальшого формування інформаційного права не тільки в межах підгалузі цивільного права, але і як умовно автономної, комплексної галузі права в системі права України та відмежування його від змісту категорії «інформаційне законодавство».

⁷⁸ Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні: Навч. посіб. – К.: «Юстиніан», 2006. – 176 с.

⁷⁹ Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 463 с.

Методологія інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту права. Квінтесенція такого підходу фундаментально викладена українським науковцем К.І. Бе-
ляковим у його російськомовній монографії «Управление и право в период информатизации»⁸⁰. На сторінці 264 цієї праці автором пропонується визначення інформаційного права в основі якого покладено положення формулювання російського науковця в галузі теорії держави і права Ю.М. Батуріна⁸¹

Інформаційне право – це субінститут права, який означений системою соціальних норм і відносин, які охороняються державою, інформаційних відносин, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при отриманні, використанні, розповсюдженні і зберіганні інформації.

По суті ця фундаментальна праця підводить підсумок дискусії серед українських дослідників стосовно адміністративно-правового етапу розвитку інформаційного права в Україні та переходу до етапу подальшого формування інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту в системі права нашої країни.

Аналізуючи різні теоретичні підходи стосовно формування нових інституцій в системі права та їх місця серед традиційних галузей права автор дослідження заклав науковий фундамент для подальшого розвитку методологію правового регулювання інформаційних правовідносин з позиції адміністративно-правової теорії і визначення на монографічному рівні місця інформаційного права України як комплексної галузі права. Зазначене знайшло відображення у наступній монографії К.І. Белякова – «Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення» (2008

⁸⁰ Беляков К.И. Управление и право в период информатизации. – К.: «КВІЦ», 2001. 308 с.

⁸¹ Батурин Ю.М. Проблемы компьютерного права. – М.: «Юридическая литература», 1991. – С. 3.

рік)⁸². На сторінці 146 цієї монографії автор дає розгорнуте велике визначення інформаційного права з погляду правової свідомості наступним чином.

***Інформаційне право** можна розглядати як сукупність доктринальних положень юридичної науки та правових норм, які утворюють самостійний масив національного законодавства, норм міжнародного права, а також стан правової свідомості суб'єктів права в галузі інформаційної діяльності і відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційно-телекомунікаційних систем, створенням та застосуванням інформаційних технологій, спрямованих на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їхніх організацій, держави та суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством норм в галузі інформатизації.*

Методологія інформаційного права як галузі права. Таке визначення сутності інформаційного права подається у ряді публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників. Стосовно останніх, найбільш широко воно застосовується у працях російських науковців і накладається (адаптується) деякими українськими дослідниками на реалії вітчизняного правового поля, інформаційної сфери. Серед вітчизняних дослідників прихильників інформаційного права, як галузі права, пропонується звернути увагу на праці О.А. Баранова та Г.В. Виноградової. При цьому системні ознаки інформаційного права подаються сукупно, а не множинно, що породжує дискусію стосовно місця його як галузі у загальній структурі права.

Так, О.А. Баранов, на монографічному рівні, у 2005 році, у процесі аналізу різних теоретичних підходів щодо визначення змісту інформаційного права запропонував наступне, своє формулювання.

⁸² Беляков К.І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення. Монографія. – К.: КВІЦ. 2008. – 576 с.

***Інформаційне право** – це певна сукупність юридичних норм та інститутів, які охороняються державою й регулюють суспільні відносини, що мають місце в процесі створення, поширення, використання, зберігання та утилізації (знищення) інформації, а також у процесі функціонування суб'єктів інформаційної інфраструктури, надання інформаційних послуг і виконання робіт в інформаційній сфері, використання інформаційних технологій і ресурсів і забезпечення інформаційної безпеки⁸³.*

Дискусійним у такому формулюванні є те, що у його змісті розмиваються межі інформаційного права як підсистеми в загальній системі права. За змістом сфера інформаційного права як сукупності (купи) юридичних норм та інститутів немовби охоплюється тільки публічним правом. При цьому нівелюється сфери всіх традиційних галузей публічного права, як провідних, так і комплексних, а також не враховується приватноправова (синергетична) складова права, як його підсистема.

В 2006 році Г.В. Виноградова змінює своє відношення стосовно інформаційного права як підгалузі адміністративного права на визначення його як галузі права. Свій другий навчальний посібник вона вже прямо називає «Інформаційне право України»⁸⁴. На сторінці 14 зазначеної книги нею дається наступне формулювання інформаційного права.

***Інформаційне право** – це галузь права, яка становить систему соціальних правових норм, що виникають в інформаційній сфері (тобто у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації).*

При цьому окремо зазначається, що інформаційне право є комплексною галуззю права, що ґрунтується на методах публічного і приватного права та використовує при вирішенні

⁸³ Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. – К.: «СофтПрес», 2005. – С. 86.

⁸⁴ Виноградова Г.В. Інформаційне право України. Навч. посіб. – К.: МАУП, 2006. – 144 с.

завдань правового регулювання інформаційних відносин практично весь арсенал правових механізмів.

Окремо слід відмітити й навчальний посібник А.І. Марущака «Інформаційне право: доступ до інформації» (2007 рік)⁸⁵. Автор на фоні розкриття одного з інститутів інформаційного права намагається висвітлити всю його сутність, зміст та структуру. При цьому, на сторінці 88 цієї книги зазначає, що *інформаційне право це галузь права, група правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають з приводу встановлення режимів та параметрів суспільного обігу інформації, правового статусу, поведінки та зв'язків суб'єктів інформаційних процесів*.

На погляд автора основу інформаційного права складають інформаційні права і свободи. При цьому він вважає, що звідси, базисом методу цієї галузі є система загальних і спеціальних дозволів, яка збалансовується за допомогою системи заборон загального змісту і обмежено застосовуються позитивні зобов'язання.

У 2008 році вийшов з друку навчальний посібник А.І. Марущака під назвою «Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності»⁸⁶. За сутністю змісту цього посібника методологія всього інформаційного права зводиться до структуризації інститутів правовідносин визначених у спеціальних законах, у яких види інформації визначені предметами правовідносин. З цього можна зробити висновок, що розширюючи назву посібника, автор свідомо звужує зміст інформаційного права: визначає тільки його регулятивну функцію за законодавчо закріпленими спеціальними інститутами інформаційної діяльності.

⁸⁵ Марущак А.І. Інформаційне право: Доступ до інформації. Навч.посіб. – К.: «КНТ», 2007. – 535 с.

⁸⁶ Марущак А.І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності: Навчальний посібник. – К.: «СКІФ», КНТ, 2008. – 344 с.

Методологія інформаційного права як комплексної галузі права. Досить ґрунтовні дискусії стосовно пошуку визначення змісту та сутності інформаційного права відбуваються серед науковців на базі Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України. Ці дискусії знайшли відображення у ряді монографічних праць та у статтях на сторінках фахового журналу «Правова інформатика», який виходить з 2003 року. Науковці цього НДЦ зміст інформаційного права детально і фахово розглядають у комплексі, з різних аспектів, підходів, поглядів.

Дехто з прихильників інших підходів закидає їм, що вони не можуть дійти єдиної думки у формулюванні змісту інформаційного права на рівні догми наукової школи, у дефініції.

Але, якщо уважно дослідити всі позиції науковців, які згуртувалися навколо цього НДЦ, то в них проглядається чітка методологічна основа стосовно застосування широкого спектру не тільки традиційних для правознавства методів пізнання практики, але й методів інформатики та кібернетики стосовно розвитку інформаційного права України як чинника інформаційної безпеки: від підгалузі адміністративного та цивільного права у міжгалузевий комплексний інституту і до комплексної галузі права.

При цьому інформаційне право набуває ознак системності у множинності, а не сукупності (купи), визначеності структури складових загальної, особливої та спеціальної його частин, методологічної єдності теорії і практики, чіткості його меж поряд з іншими комплексними галузями права, гармонійності формування їх з провідних (і у провідних) галузях права, тощо. У контексті аргументації зазначеного підходу пропонується звернутися до наступних обґрунтувань.

Апріорі, на основі принципу аналогії права визначається, що суспільні інформаційні відносини знаходять прояв у

правилах поведінки людей щодо інформації. У першооснові, переважно всі норми правил поведінки (їх диспозиції), після усвідомлення людьми, визначаються методами приватного права (у правочинах, угодах, добрих звичаях, нормах суспільної моралі, ділової корпоративної етики). Ці правила між людьми переважно формуються на принципі “проб і помилок”, синергетично (як прояв самоорганізації, співпраці) та конвенційно, через пошук консенсусу, в домовленостях теоретиків і практиків (у тому числі в судових рішеннях, серед них і рішення Конституційного суду України з окремих звернень до нього). Але при цьому не виключається можливість розвитку права як системи через принцип реалізації нових задач та відкритості системи на засадах зворотних зв’язків теорії і практики (соціально-кібернетична складова права).

З часом, у міру розвитку правил соціальних інформаційних відносин збільшується кількість норм їх забезпечення на принципі співвідношення потреб та інтересів людей, які можуть реалізовуватися тільки у громаді, суспільстві. З цього впливає інший контекст права: кібернетичний (кібернетико-правовий, організаційно-управлінський) – цілеспрямованого публічно-правового регулювання, охорони та захисту (у певних, визначених як бажаних для конкретних суб’єктів) суспільних відносин, для їх підтримки, збереження чи розвитку, як проявів гарантій держави. Це зокрема зумовлено і збільшенням масовості суб’єктивного впливу (позитивного чи негативного), учасниками інформаційної діяльності (окремими людьми, їх громадами), на різні сфери функціонування громадського життя, понад усе – на функціонування таких соціальних утворень як: сім’я, спільноти за інтересами, суспільство, держава, міжнародне співтовариство.

За певних обставин, з виникненням інтересу держави та для його забезпечення, суспільні відносини, які сфор-

мувалися на приватноправовому рівні набувають, так званої, загальнодержавної значимості, а отже – переводяться (закріплюються) у статус норм публічного (державного) права. При цьому не виключається можливість, що окремі громадяни (як представники державних органів чи від їх імені, політики, науковці) також можуть ініціювати формування нових правовідносин. Це здійснюється переважно під впливом усвідомлення досвіду інших народів, або під певним тиском інших держав (політичним, економічним, культурним авторитетом тощо), у контексті інтеграції різних міжнародних структур. Нерідко це відбувається у разі набуття окремими нормами правовідносин міжнародного, транскордонного, транснаціонального, глобального статусу (інтернаціональних стандартів, норм міжнародного права, переважно визначених у міждержавних угодах)^{87*}.

Відповідно, формується критична маса знань, що у певний час виділяється із загалу і звертає на себе особливу, спеціальну увагу. Ця маса знань структурується у науковому напрямку досліджень та відповідно – у навчальній дисципліні через яку забезпечується передача знань від покоління до покоління. Таким чином формується і потреба щодо відповідної систематизації знань у певній сфері суспільних відносин.

Традиціоналісти у правознавстві, як правило, консервативно відносяться до виділення таких нових знань за галузевою ознакою. На їх погляд достатньо сформувати новий інститут, або підгалузь у традиційних наукових галузях права і вирішити таким чином проблему. Провідний аргумент зводиться до догмату, що суспільні відносини поділяються тільки за методом регулювання на два види: адміністративні (владні) та цивільні

^{87*} Автоматизований пошук у КСІАЗ „Законодавство” за контекстом визначив, що кількісний склад нормативних актів щодо інформації у міжнародному праві налічено – близько 150 міждержавних угод, договорів, конвенцій, директив, хартії тощо.

(договірні). Саме так це знаходило відображення і на рівні галузевого законодавства України щодо інформації: створено ряд спеціальних законів та до галузевих кодексів зроблено ряд доповнень за ситуаційним підходом, фрагментарно.

Проте природа формування інформаційного права, як умовно автономної сфери (чи комплексної галузі) суспільних відносин (*в об'єктивному змісті*), усвідомлюється не просто як публічно-правове відображення *на рівні законодавства* у певній державі і, відповідно, підзаконних нормативно-правових актів органів державної виконавчої влади. В Україні нині публічно-правовий масив нормативних актів (законодавчих та підзаконних органів республіканської, державної виконавчої влади) щодо сфери суспільних інформаційних відносин налічує понад 3000. Але якщо подивитися навчальні посібники чи підручники з традиційних галузей права, то навряд чи у більшості з них відображено ґрунтовно знання щодо інформаційних правовідносин. Це і зрозуміло, адже чи можна в рамках якоїсь традиційної галузі права досягнути всю неосяжну різноманітність всіх правовідносин? Теоретично – так, практично – ні. До того ж обмеження часу на викладання традиційної навчальної дисципліни не дозволяє в рамках предмету її досягнути неосяжне.

Можливо саме це історично і зумовило виділення на межі сфер публічного і приватного права нових предметів (об'єктів) дослідження та пізнання правовідносин, а отже і формування галузей права: адміністративного, цивільного, кримінального. Критична маса інформації (у формі знань) у цих (вже традиційних) провідних галузях права з часом сформувала умови для формування комплексних міжгалузевих інститутів права, з яких, у свою чергу і час, формувалися чи підгалузі, чи комплексні галузі права (наприклад, фінансове право, господарське право, трудове право тощо).

Саме з цих міркувань, у контексті формування методології теорії і практики, можна сказати, що сьогодні критична маса знань щодо інформаційних правовідносин (у тому числі відображених на рівні законодавства та у науково-практичних публікаціях) у нашій країні досягла критичної маси, що зумовлює необхідність «переведення» інформаційного права зі статусу комплексного міжгалузевого інституту у статус комплексної галузі права. Серед іншого це зумовлено формуванням в інформаційному праві досить великих за обсягом норм інститутів (з підінститутів чи субінститутів). При цьому виникає можливість визначення інформаційного права не тільки в об'єктивному змісті, але й у суб'єктивному.

У *суб'єктивному змісті* інформаційне право, традиційно для теорії права, може розглядатися як комплекс визначених прав і обов'язків (зобов'язань) суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

Також традиційно для правознавства у нашій країні, сутність структури права щодо інформації базується на теоретичних положеннях конституційного права, зокрема визначеної у ньому доктринально, співвідношення та ієрархії пріоритетів прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Тобто, відповідно до загальноприйнятої доктрини права у нашій країні будь-який інститут чи галузь права повинен базуватися на принципових нормах визначених у Конституції України. У зв'язку з цим виникає питання не тільки у контексті - чи є конституційне право джерелом інформаційного права, але і у контексті чи є у конституційному праві галузевий інститут – інформаційне право? Якщо конституціоналісти починають акцентувати на цьому увагу, то відповідь напрошується сама по собі – в конституційному праві сформований вже галузевий інститут інформаційного права, що знайшов своє відображення і на законодавчому рівні – в Основному законі – в Конституції України.

Без сумніву, важливу складову природи інформаційного права становлять приватноправові відносини – особливо відносини, які регулюються без участі держави (зокрема і в цивільному законодавстві). Інформативну функцію щодо їх реалізації може здійснювати публічне право через таку його провідну галузь, як цивільне право. Але цивільне право і приватне право це не тотожні категорії.

Зазначені методологічні положення мають велике значення і для з'ясування сутності інформаційного права як комплексної галузі права. Деякими дослідниками приватноправова складова інформаційного права у його структурі ігнорується, що тягне за собою ряд некоректних (не об'єктивних) не тільки теоретичних, але й практичних правових наслідків, які також конфліктують з доктриною вітчизняного права. Так, наприклад, ентропія (невизначеність) щодо положень теорії права при обґрунтуванні природи інформаційного права зводиться до сутності тільки законодавства (чи то публічного права). Кофлікність такого підходу визначена і на рівні спеціального законодавства України. Для прикладу, у структуру публічного права введено на рівні спеціального законодавства суспільну мораль (Див.: Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 лютого 2003 року, №1296-IV). Без сумніву, державі, у контексті національної безпеки (у тому числі й національної інформаційної безпеки) не може бути байдужим цей аспект існування суспільства, а отже і самої держави. Але виникає ряд питань: 1) Які системні чинники повинні формувати суспільну мораль, як складову публічного права? 2) Чи може зводитися множинність суспільної моралі тільки до тих норм, які визначені у національному законодавстві? 3) Як відмежовується державний захист суспільної моралі від цензури? У цьому контексті перелік питань можна продовжувати у змісті інформаційних права людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства, незалежно від технологічного прояву права людини, суспільства від негативної інформації,

зокрема у такій складовій правовідносин, як право від інформації та права обмеження доступу до інформації, яка розглядається більшістю у суспільстві такою, що суперечить суспільній моралі. Проблема залишається відкритою, як для науки так і практики...

Стосовно визначення змісту інформаційного права у теорії для практики можна зазначити таке. Методологічно правосвідомості певної групи людей нав'язується і правова культура публічної систематизації інформаційних правовідносин. Зокрема, у ряді ранніх публікацій окремих вітчизняних дослідників пропонується назвати проект систематизованого законодавчого акту щодо сфери інформаційної діяльності – Кодексом інформаційного права⁸⁸, чи Інформаційним кодексом України. За інерцією ця позиція знайшла відображення і у нових законодавчих актах стосовно інформаційної сфери в Україні. Але виникають питання: на скільки назва буде відповідати змісту? Може коректнішим буде назвати законопроект Кодексом України про інформацію?

З точки зору математики, від перестановки доданків сума не зміниться. Але з точки зору семантики, когнітології, філології можуть бути проблеми. Недаремно у народі існує крилатий вислів: як корабель назвеш, таку він буде і мати долю.

Методологічні підходи до визначення “універсального”, ключового формулювання поняття інформаційного права нині в українській юридичній науці знаходиться на стадії бурхливих дискусій. Кожен поважаючий себе науковець намагається дати своє формулювання. Але намагаючись досягнути всі аспекти цього права більшість формулювань є досить об'ємними. З точки зору юридичної когнітології всі визначення є правильними. Але при цьому вони мають один недолік, їх важко відразу відтворити по пам'яті, без

⁸⁸ Баранов О.А., Брыжко В.М., Базанов Ю.К. Защита персональных данных. – К.: Национальное агентство по вопросам информатизации при Президенте Украины, 1998; Баранов О.А., Брыжко В.М., Базанов Ю.К. Права человека и защита персональных данных. – Х.: ХПГ-Фолио, 2000.

підглядування у джерело. У методичному аспекті пропонується звернути увагу на навчальну складову: пожаліти студентів, які вивчають інформаційне право, як навчальну дисципліну.

У зв'язку з цим пропонується як найкоротше, загальне (абстрактне) поняття інформаційного права у формулі – **це право щодо інформації**. Таке визначення є простим для вивчення. Проте за такого формулювання інформаційне право має ознаки міжгалузевого комплексного інституту сформованого за об'єктом (предметом) правовідносин, але не комплексної галузі права. Інформація є опосередним предметом будь-яких галузевих правовідносин.

При з'ясуванні специфічних ознак інформаційного права, як комплексної галузі права пропонується визначити специфічні функціональні критерії, які не притаманний не тільки іншим комплексним міжгалузевим інститутам права, але й іншим комплексним та провідним галузям права у яких інформація є похідним їх предметом.

У зв'язку з цим пропонується звернути увагу на інший аспект суспільних відносин щодо інформації - у статусі діяльності: інформаційної діяльності. **Інформаційну діяльність, пропонується розглядати як основну, історично зумовлену форму об'єктивного прояву відносин між людьми щодо інформації, зокрема і у статусі інформаційних правовідносин.** Виходячи з позиції юридико-догматичного підходу зміст категорії „інформаційна діяльність” можна розглядати у наступному формулюванні як було подано у статті 12 Закону України „Про інформацію”.

Інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Виходячи з цього формулювання можна зробити і модель формулювання інформаційного права.

Інформаційне право – це система правових норм що регулюють множинну дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Однак виникає питання, чи впливає з цього визначення універсальність публічно-правового розуміння об'єкта інформаційного права? На перший погляд можна дати стверджувальну відповідь. Провідним об'єктом інформаційного права є суспільні інформаційні відносини – відносини що виникають, здійснюються у прояві дій чи бездії і спрямовані на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Проте таке формулювання об'єкта інформаційного права викликає наступне питання: чому інформаційна діяльність, як провідний об'єкт визначена була законодавцем у другому, а не першому десятку статей Закону України „Про інформацію”? Виходячи з позицій юридичної когнітології, можна вважати, що така рефлексія законодавця не випадкова. Це результат тогочасної теоретичної невизначеності у юридичній науці щодо специфічного предметів її дослідження.

У статті 2 Закону України “Про інформацію” були запропоновані наступні загальносистемні ознаки, які можна калькувати щодо формулювання сутності та змісту публічної складової інформаційного права, як сфери правовідносин. Як спеціальні завдання Закону України „Про інформацію”, законодавцем було визначено **встановлення загальних правових основ одержання, використання, поширення, та збереження інформації**.

З цього формулювання можна зробити праксеологічне визначення інформаційного права, як *права* (урізних аспектах змісту цього терміну) *про основи одержання, використання, поширення, та збереження інформації*.

З точки зору праксеології, у даному формулюванні можна вважати зайвим вживання слова “використання” (це слово

є юридичним поняттям яке традиційно пов'язане з таким комплексним міжгалузевим інститутом правознавства як право власності, його означної тріади – володіння, користування (використання), розпорядження). Для уникнення юридико-когнітивного (змістового) перевантаження дефініції яка буде у подальшому подана щодо змісту інформаційного права, пропонується вилучити слово “використання” з формулювання (це також зумовлено тим, що гіперзв'язок інформаційного права з правом власності законодавчо було визначено безпосередньо у статті 38 Закону України „Про інформацію”).

Отже, *інформаційне право – це множина норм правил поведінки про основи одержання, поширення, та збереження інформації.*

У контексті дослідження питання пропонується звернути увагу на функціональні ознаки інформаційного права. Методом теоретичного виключення вторинних особливостей їх можна подати наступним чином: а) **закріплення у юридичних нормах прав** на інформацію, які вже усвідомлені суспільством і позитивних обов'язків їх реалізації та дотримання у ході суспільної інформаційної діяльності; б) **закладання правових основ**, як системних принципів (у рамкових нормах) правил поведінки учасників суспільних відносин щодо інформації; в) **визначення правових форм участі громадян та держави** *Україна у міжнародних інформаційних правовідносинах.*

Виходячи із зазначених теоретичних положень, принциповий (загальний, універсальний) зміст інформаційного права можна визначити наступним чином у аспекті технологічних ознак реалізації правовідносин.

Інформаційне право – це система норм правил поведінки щодо технологій одержання, поширення та зберігання інформації (відомостей, даних, знань, сигналів) у всіх сферах життєдіяльності суб'єктів суспільних відносин.

Звернемо увагу на включення у зміст поняття інформаційного права терміну „технології”. Технології *одержання, поширення та зберігання інформації* можуть бути різними, вони можуть змінювати сутність специфіки правовідносин але не їх зміст. З цього визначення інформаційного права, а також виходячи з інших результатів дослідження проблематики моделюються і його функціональні ознаки та місце в системі права України за галузевою ознакою наступним чином.

Ознаки інформаційного права як комплексної галузі права можна визначити за методом правового регулювання, який притаманний всім комплексним галузям права: комплексне (гіперсистемне) застосування методів адміністративного та цивільного щодо певного предмета правовідносин залежно від потреб людини, суспільства, держави. Для інформаційного права таким предметом є інформація – форма виразу результату аналітико-синтетичної обробки людьми відомостей, даних, сигналів, знань про події, явища що відбувалися чи відбуваються, або відбудуться у певному суспільстві, його навколишньому природному середовищі і які усвідомлені та мають вплив на життєдіяльність людей, суспільства, держави.

У контексті проблематики розділу дослідження пропонується звернути увагу на відмінність доктрини інформаційного права як комплексної галузі права від доктрини інформаційного права як комплексного міжгалузевого інституту права (позиції щодо останнього притримувався раніше і автор цієї книги і яка обґрунтовувалася ним у ряді публікацій щодо інформаційного права, які були зроблені раніше). Зазначимо, що то не були помилкові судження. Вони зумовлені були обсягом теоретичного матеріалу щодо сутності інформаційного права які були на той час: відсутності вітчизняних фундаментальних цільових досліджень безпосередньо щодо предмета, тобто відсутності вітчизняних монографій, підручників, посібників,

а отже і широкого визнання серед науковців і практиків його у статусі комплексної галузі права.

Враховуючи невизначеність та дискусійність у юридичній науці щодо доктринальних положень ознак комплексних галузей права, пропонується вважати, що такими ознаками можуть бути наступні чинники:

1. Усвідомлена у суспільстві критична маса кількості норм правовідносин щодо конкретного предмета, у тому числі відображених та систематизованих у законодавстві і підзаконних нормативно-правових актах.

2. Рівень публічно-правової систематизації правил поведінки (у тому числі визначеності у системі права мінімум двох частин (загальної та особливої), а для комплексних галузей права і третьої - спеціальної).

3. Законодавча легалізація правил поведінки суб'єктів суспільних відносин щодо конкретного їх предмета.

4. Наявність відповідної загально визнаної більшістю дослідників та практиків методологічної бази, юридичної доктрини, концепції, яка знаходить вираз у наукових публікаціях та у практиці – системі юридичних норм.

Нині зазначені ознаки комплексної галузі права вже притаманні інформаційному праву України, що дає теоретичні підстави переведення його зі статусу підгалузі традиційних галузей права, а також зі статусу міжгалузевого комплексного інституту в комплексну галузь права. Виходячи з класичних положень вітчизняної теорії права та поданого універсального визначення, сутність інформаційного права може проявлятися у трьох формах:

а) як сфера правовідносин (у тому числі сфери норм правил поведінки суб'єктів суспільних відносин щодо інформації);

б) як галузь наукових досліджень правовідносин щодо інформації, інформаційної діяльності;

в) як навчальна дисципліна.

Зазначені системні ознаки щодо сутності та змісту інформаційного права дозволяють говорити про нього як про умовно автономну сферу правовідносин у загальній системі права і на рівні комплексної галузі права. Виходячи з цього можна сформулювати й універсальне розширене визначення інформаційного права.

Інформаційне право – це комплексна галузь права, що визначає суспільні відносини щодо інформації (форми відображення відомостей, повідомлень, даних, знань, сигналів), технологій її поширення, одержання, та зберігання у всіх сферах життєдіяльності людей, їх спільнот, суспільства, держави, міжнародного співтовариства.

У контексті подальших перспектив розвитку напрямку дослідження за проблематикою практики упорядкування законодавства України про інформацію, пропонується також звернути увагу на питання щодо публічної складової інформаційного права. Такою складовою (і джерелом) інформаційного права є полеміка стосовно коректності вживання в українській правничій мові категорії “інформаційне законодавство”, тобто надання цьому законодавству зазначеної форми його сутності у юридико-когнітивному (рефлексійному) аспекті.

Існує думка, що вживання категорії “інформаційне законодавство” є некоректним. Більш вдалим можна вважати формулювання законодавство про інформацію. Але це проблема для окремого дослідження, зокрема у рамках теорії права (у тому числі теорії інформаційного права), інформаційно-правової культури, правової інформатики та юридичної лінгвістики. Актуальність проблеми знаходить відображення у намаганні окремої групи урядовців та науковців запропонувати формулювання майбутнього кодифікованого законодавчого

акту щодо інформації під назвою “Інформаційний кодекс України”.

У контексті проблематики питання, можна вважати більш обґрунтованою альтернативою теоретичні положення щодо проекту Концепції удосконалення законодавства у сфері суспільних відносин щодо інформації, запропоновані групою вітчизняних дослідників-юристів, до якої належать Калюжний Р.А., Попович В.М., Тацій В.Я., Швець М.Я. та інші (Див.: матеріали форуму в Інтернет (за адресою <http://mndc.paiu.kiev.ua>).

У цій Концепції (ініціативно розроблений групою науковців у 1998 році), хоча вона і не була належним чином легалізованою, знайшли формалізацію методологічні положення, які закріпилися на рівні суспільної правосвідомості. З часом її положення були закріплені в нашій країні на законодавчому рівні: в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки», від 09 січня 2007 року.

У зазначеній Концепції відбилася думка про існування структури інформаційного права у двох частинах: загальній та особливій. Але практика засвідчила, що ця методологічна позиція не дозволила структурувати належним чином інформаційне законодавство на рівні кодифікації. У зв'язку з цим виникла наступна концепція структуризації проекту кодексу: виділення в ньому три частини: поряд з загальною та особливою – спеціальною. При цьому в особливій частині пропонується систематизація правовідносин за суб'єктною ознакою, визначаючи чотири провідні інститути: права та обов'язки людини, громадянина щодо інформації; права суспільства щодо інформації, права держави щодо інформації; права міжнародного співтовариства щодо інформації. У спеціальній частині пропонується систематизація правовідносин за

об'єктними ознаками сфер (видів, різновидів) інформаційної діяльності, її специфічними ознаками (наприклад, медіа-право (інформаційна діяльність засобів масової інформації), інформатизаційне право (право про інформатизацію) тощо.

Теоретичні підходи до визначення структури інформаційного права як напрямку наукових досліджень в Україні до цього часу знаходяться у постійному пошуку притаманного формуванню нових комплексних галузей права. Але на рівні навчальної дисципліни окремими викладачами вже чітко визначилися структурні елементи цього права. Не вдаючись до глибоких роздумів щодо доцільності систематизації різних авторів пропонується авторське бачення структури інформаційного права на прикладі навчальної дисципліни.

Структуризація інформаційного права у змісті навчальної дисципліни різними викладачами здійснюється по-різному. Не вдаючись до детального розгляду цього, як проблеми пропонується авторське бачення основних тем структури навчальної дисципліни «Інформаційне право» виходячи із класичних, традиційних положень методики і дидактики організації навчального процесу:

Загальна частина інформаційного права, яка включає наступний перелік учбових тем: сутність, зміст та структура інформаційного права; джерела інформаційного права; методологія інформаційного права; об'єкти інформаційного права; суб'єкти інформаційної діяльності; принципи інформаційної діяльності.

Особлива частина інформаційного права умовно складається із наступних тем для вивчення особливих інститутів, які визначають права основних суб'єктів правовідносин притаманних всім видам інформаційної діяльності: права та обов'язки людини, громадянина; права суспільства; прав та обов'язків держави; прав та обов'язків суб'єктів міжнародного

права на території держави. При цьому інформаційні права та обов'язки основних суб'єктів правовідносин визначаються незалежно від їх технологічної складової (прояву).

Для зручності вивчення, враховуючи обсяг часу виділеного для навчального курсу пропонується виділення *спеціальної частини* із наступних її тем: правовідносини у сфері засобів масової інформації (медіа право); правовідносини у сфері інформатизації (інформатизаційне право); правовідносини у сфері науки, інформаційної культури, освіти, бібліотечної, архівної, статистичної та інших галузей інформаційної діяльності; правовідносини у сфері інформаційної безпеки; деліктні правовідносини в інформаційному праві; інші види інформаційної діяльності.

Методично слід зазначити, що для підготовки різних фахівців, різними викладачами дисципліни може надаватися своя інтерпретація назв зазначених тем, виходячи з обсягу викладення інших правових дисциплін при підготовці фахівців для певної галузі суспільної діяльності.

Як узагальнені *висновки* етапу (розділу) проведеного дослідження пропонується наступне.

1. Інформаційне право нині вже може розглядатися, як комплексна галузь права, яка формується за об'єктною ознакою щодо предмета правовідносин (подібно до фінансового права, земельного права, водного права, повітряного права тощо). Це відрізняє його від інших комплексних галузей права, які формуються за сферою правовідносин (наприклад, господарського права, трудового права тощо) у яких правовідносини щодо інформації є похідними до основного їх предмета правового регулювання).

2. Виходячи з об'єктивних чинників сформувалася критична маса приватноправових та публічно-правових джерел, які

викликали соціальне усвідомлення необхідності надання їм системних ознак, автономної структуризації на рівні сегменту суспільних знань, які закодовані у категорії “інформаційне право”. Контексти категорії “інформаційне право” можуть розглядатися (розкодовуватися) за суспільними системно-функціональними критеріями (методом гіперсистем) наступним чином: як сфера (галузь) правовідносин щодо інформації, що знаходять вирах у відповідних нормах правил поведінки; звідси – як науковий напрямок у межах якого досліджуються зазначені правовідносини; та відповідно – навчальна дисципліна, через яку передаються систематизовані знання науки і практики від покоління до покоління. Все це разом умовно можна назвати як провідні форми прояву природи (сутності) інформаційного права.

На рівні міжнародних правовідносин можна вже вести мову про формування міжнародного інформаційного права: як складової національного права; та як складової міжнародного права, на межі двох його провідних складових: міжнародного публічного права та міжнародного приватного права.

3. Для повноцінного набуття інформаційним правом ознак комплексної галузі права існує потреба подальшого напрацювання критичної маси теоретичного матеріалу щодо його загальної, особливої, а також спеціальної частин (на рівні фундаментальних та прикладних наукових знань), які повинні знайти відображення у монографіях, підручниках, наукових, навчальних та практичних посібниках, через які у суспільстві гарантовано повинні передаватися знання від покоління до покоління, ефективно забезпечуватися правотворчий, правозастосовчий, правоосвітній процеси суспільної діяльності щодо інформації.

4. Інформаційне право на рівні такого його джерела, як законодавство та підзаконні нормативно-правові акти органів

державної влади (на публічно-правовому рівні) має ознаки полісистемності (як у нашій державі, так і за кордоном). За цією ознакою, поки що, воно тяжіє до адміністративного права (доречи, яке кодифіковано в Україні тільки на рівні норм деліктних правовідносин). Проте в теорії інформаційного права вже напрацьовано відповідний комплекс знань щодо можливості окремої кодифікації норм інформаційних правовідносин визначених у окремих спеціальних галузевих законодавчих актах. Проблема полягає тільки у вияві волі республіканських органів державної влади щодо якісної систематизації інформаційного законодавства на рівні такого законодавчого нормативно-правового акту як кодекс.

Розділ 3. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України можна розглядати у трьох аспектах: як легальної форми відображення існуючої практики правовідносин у сфері інформації; як джерела дослідження (вивчення) для реалізації майбутньої практики правовідносин певних суб'єктів; як правову базу відповідності потребам (інтересам) практики правовідносин.

З теоретичної точки зору інформаційне законодавство можна розглядати і як предмет наукових досліджень на відповідність його практики правовідносин та дотримання практикою правовідносин норм законодавства з метою виявлення невідповідностей його норм потребам часу. При цьому законодавство може відігравати роль як чинника стримування бажаних для суспільства норм правил поведінки суб'єктів, так і чинника стимулювання бажаної поведінки. Через законодавство також вирішуються і проблеми стримання негативних проявів у суспільстві, окремих наслідків діянь, що становлять суспільну небезпеку. Зазначене зумовлює постійний інтерес науки інформаційного права до практики суспільних відносин щодо інформації, що зумовлює, в свою чергу теоретичні напрацювання для практики упорядкування, удосконалення, а отже і розвитку законодавства.

З інформаційної точки зору законодавство виконує функцію інформування окремих суб'єктів суспільних відносин щодо бажаної та небажаної поведінок в інформаційній сфері, її правового поля. Тим самим реалізується і функція підтримки безпеки, забезпечення життєдіяльності складових суспільства.

Притримуючись традиційної методології формування системи правового регулювання на законодавчому рівні, як джерела інформаційного права, призначеного для забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України, його можна подати шляхом визначення та структуризації певних законодавчих актів у яких інформація визначається прямо, чи безпосередньо, як предмет правовідносин. Як свідчать дослідження, на етапі становлення законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України почало здійснюватися за методологією фрагментарного, ситуаційного підходу. Нині в законодавстві України вже накопичилася критична маса спеціальних законів, які потребують структуризації на науковому рівні за галузевою ознакою, переведення їх сутності із сукупності у нову систему – множину взаємопов'язаних правових норм, які у своїй єдності утворюють якість не притаманну окремим законам чи їх сукупності.

У цій частині дослідження ставиться за мету атрибутивне зазначення законодавчих актів, які визначають інституціональну складову інформаційного законодавства як джерела окремих складових інформаційного права. Детальний аналіз окремих системних положень законодавства у сфері інформації, видів інформаційної діяльності робиться також фрагментарно у інших розділах, але вже у змісті ілюстрації легальної формалізації правовідносин.

Традиційно в правознавстві вважається, що першим методологічним кроком систематизації законодавства є його інкорпорація, другим кроком – вважається структуризація сукупності законів за певними критеріями у єдиному законодавчому акті за формою основ чи кодексу. При цьому основи (основи законодавства у певній його галузі) виконують функцію інтегратора сукупності окремих законів та мають також переважно інформативну функцію. При цьому, зазначаючи

в основах законодавства, переважно норми-принципи, законодавець вирішує завдання пов'язане з можливим вирішенням колізій, які можуть виникнути при різному розумінні та застосуванні окремих норм різних спеціальних законів. В ідеалі окремі спеціальні закони покликані розвивати правові положення (норми-принципи) основ законодавства. Найвищою формою систематизації законодавства вважається кодифікація. При кодифікації зводиться до мінімуму кількість спеціальних законів, вони вилучаються із системи законодавства, а зазначені у них норми легально і гармонійно інтегруються в структурі одного законодавчого акта під назвою «Кодекс», як зводу законів у певній галузі правовідносин. Як правило, провідними критеріями структуризації законодавства є об'єктні (предметні) ознаки чи суб'єктні ознаки, що знаходять відображення у назвах законів прийнятих парламентом (законодавчою гілкою державної влади).

З точки зору формальної логіки, об'єктними ознаками інформаційного законодавства є інформація, її різновиди та види діяльності пов'язані з нею. Суб'єктними ознаками для систематизації виступає правовий статус певного суб'єкта правовідносин. В спеціальному інформаційному законодавстві України домінують об'єктні ознаки.

Застосовуючи методологію правової інформатики до структуризації соціальних явищ, матрицю (чи модель структури) будь-яких законодавчо визначених правовідносин, можна відобразити їх наступним чином на засадах теорії гіперсистем права.

Традиційним для спеціального законодавства в нашій країні (як і в більшості інших країн світу) є його структуризація з посиланням на структурні частини Основного Закону – Конституції України. Тобто, для будь-якого галузевого законодавства Конституція України визначає основну матрицю

правовідносин, їх ієрархічність за суспільними пріоритетами. В ідеалі – положення (норми-принципи) конкретизуються за основними галузевими ознаками у провідних галузях права на засадах (принципах) домінування їх основного методу публічно-правового регулювання, методів державного забезпечення гарантій, охорони та захисту.

Традиційно для нашої країни (як і в багатьох інших країнах континентальної європейської системи права) законодавча систематизація здійснюється у формі кодексів, так званих у теорії права, умовно визначених провідних (основних) галузей матеріального та процесуального права. Ключовими кодексами матеріального права в системі законодавства України є: Цивільний кодекс України (відповідно – для вирішення колізій у судовому порядку існує Цивільно-процесуальний кодекс України); Кодекс про адміністративні правопорушення в Україні (для вирішенні колізій на судовому рівні – Кодекс адміністративного судочинства України); та Кримінальний кодекс України (відповідно – Кримінально-процесуальний кодекс України). По суті названі кодекси матеріального права у єдності з їх процесуально-правовою складовою називають образно «малими галузевими конституціями права»

Цивільний кодекс України по суті і переважно визначає що і як законодавчо дозволено робити суб'єктам правовідносин та, частково, що є небажаним у цивільних правовідносинах під загрозою настання цивільно-правової відповідальності. Цивільно-процесуальне законодавство визначає процедури, порядок вирішення юридичних колізій цивільно-процесуальними засобами між громадянами (фізичними особами) та іншими суб'єктами цивільних правовідносин (юридичними особами).

Кримінальний кодекс України по суті визначає головну правову межу поведінки суб'єктів суспільних відносин

(фізичних осіб), за якою діяння набувають статусу суспільної небезпеки (злочину) та меж відповідальності за такі діяння (при наявності складу, ознак кваліфікуючих їх як злочин). Кримінально-процесуальне законодавство визначає процедури, порядок вирішення юридичних колізій, які мають правовий статус злочинів та функції суб'єктів при здійсненні досудової діяльності та судочинства.

Кодекс про адміністративні правопорушення в своїй основі визначає також межу поведінки суб'єктів правовідносин, але щодо таких діянь, які не становлять великої суспільної небезпеки, проте можуть завдати певної шкоди людині, суспільству, державі. В системі адміністративного права України окремо визначається і законодавчо закріплена державна функція адміністративного судочинства при вирішенні колізій пов'язаних з конфліктом інтересів між окремими представниками органів державної влади та іншими суб'єктами правовідносин стосовно діянь органів державної влади, їх посадових та службових осіб.

Слід зазначити і такі особливості відповідальності, як можливість відшкодування заподіяних збитків (матеріальних і моральних) на користь потерпілого. Переважно відшкодування збитків визначається цивільним законодавством (як матеріальним, так і процесуальним), кримінальне та адміністративне законодавство (як матеріальне так і процесуальне) стосовно процедур відшкодування збитків відсилає до цивільного законодавства. Таким чином забезпечується гіперв'язок галузей права у єдиній системі права, з можливими нюансами стосовно окремих комплексних галузей права.

В окремих комплексних галузях законодавства (наприклад, як вже здійснено у господарському) робляться спроби виділення у них специфічних процесуальних складових. Але, при ретельному розгляді виявляється, що така га-

лузева «процесуалізація», є не чим іншим, як еkleктикою адміністративного та цивільного процесу. Узв'язку із зазначеним пропонується методологічне положення за яким розвиток комплексних галузей законодавства, до яких відноситься й інформаційне законодавство, може здійснюватися виключно у матеріально-правовій формі. При виникненні юридичних колізій (деліктів) вирішення їх здійснюється відповідно до процесуальних складових провідних галузей законодавства: цивільного, адміністративного та кримінального.

Проведений аналіз чинного законодавства України свідчить, що публічно-правові положення норм суспільних інформаційних відносин знаходять відображення в провідному галузевому законодавстві, яке систематизовано у формі Кодексів, за способами виникнення і значимістю правовідносин та методами їх охорони та захисту. Наприклад, стаття 200 Цивільного кодексу України; статті 111, 114, 132, 142, 145, 158, 159, 163, 168, 176, 177, 182, 183, 345, 356, 359, 361-363 Кримінального кодексу України. Гіперзв'язок законодавства щодо інформації існує і з іншим комплексним спеціальним законодавством. Для прикладу, у господарському праві це відображено на рівні законодавства у Господарському кодексі України (у статтях 19, 32, 33, 57, 71, 90, 155-162, 325-332, 362). Пошук специфіки інформаційних правовідносин у певній галузі права також можна продовжувати і в інших галузевих кодексах прийнятих законодавчим органом влади, парламентом – Верховною Радою України.

Наступним законодавчим джерелом комплексної галузі права у юридичній доктрині нашої країни вважається галузеве спеціальне законодавство. Тобто, важливим теоретичним аргументом щодо легальних ознак для формування будь-якої системи юридичних знань, на рівні комплексної галузі права, можна вважати наявність галузевого спеціального законодавст-

ва, у тому числі на рівні таких правових його форм які мають у назві слово «Основи», чи, хоча б закони, у яких би була норма про те, що у них визначаються саме основи, засади (чи то основні засади), основні положення, принципи щодо певної сфери правовідносин. Легальність таких основоположних законодавчих актів закріплюється традиційно у інших законодавчих актах, у яких визначається системний зв'язок сфери їх регулювання з іншими сферами публічно-правового регулювання. Таким чином визначається гіперзв'язок (взаємозв'язок, взаємовплив) законодавчих, а від них – і підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади.

Чи існує такий „основний” (системоутворюючий) галузевий законодавчий акт щодо інформаційних правовідносин у нашій країні? Відповідь є однозначною – так. Таким вважається Закон України «Про інформацію». Розгляд його системних ознак пропонується далі, з урахуванням існуючої ієрархії системи міждержавного законодавства.

Подальший розвиток державного регулювання інформаційних відносин набув відображення в ряді інших законодавчих актів (у ході дослідження їх визначено біля 250). Але тільки в окремих з них (біля 20) є прямі посилання (бланкетність) щодо Закону України “Про інформацію”. При такому підході до практики законотворчості виникають «розриви» різних законодавчих актів, публічно-правова складова інформаційного права перетворюється із системи у сукупність (купту) законів. За таких умов можливе виникнення протиріч у законодавстві та його застосуванні, особливо стосовно порушення прав людини у відносинах її з суспільством і державою.

На основі зазначених методологічних положень пропонується перейти до визначення ієрархічних структурних елементів законодавства України у сфері інформації, інформаційної діяльності.

Інформаційні правовідносини відображені у Конституції України, коротко, у межах визначеної проблематики, можна здійснити так. Аналіз Конституції України свідчить, що побудова ієрархії пріоритетів у суспільних відносинах, визначаються у ній за об'єктно-суб'єктними ознаками: на першому місці – права, свободи та обов'язки людини (у тому числі, переважно правомірні інтереси та потреби громадян України); на другому – функції суспільства (українського народу, його громадських формувань); на третьому – держави у множині системи її органів влади та у формі визначення державних гарантій, державної політики та складових їх забезпечення (охорони, оборони, захисту публічно-правовими методами, засобами, способами, процедурами). В Конституції України також умовно автономно визначені функції пов'язані з міжнародними відносинами (тобто, участю суб'єктів правовідносин України з суб'єктами інших правових систем (правовими системами інших держав, визначеними у них суб'єктами).

Формально щодо ознак правовідносин до інформації, можна зазначити деякі статті Конституції України у яких прямо вживається поняття “інформація”, або – близькі за значенням чи похідні від нього інші слова та словосполучення (статті 17, 31, 32, 34, 35, 40, 41, 50, 53, 54, 57, 49, 68 тощо).

Виходячи з критерію історичності, хронології законодавчої діяльності, зокрема часу прийняття законодавчого акту, а також з критерію посилення на законодавчий акт у інших законодавчих актах пропонується вважати системоутворюючим законодавство України у сфері інформації, інформаційної діяльності Закон України «Про мови».

Закон України «Про мови» (Закон Української радянської соціалістичної республіки «Про мови в Українській РСР», від 28 жовтня 1989 року N 8312-11). У статті 1 Закону визначені завдання законодавства про мови. Відповідно до Конституції України їх можна подати наступним чином.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Законодавство України про мови має своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови, дальшого зміцнення дружби і співробітництва між народами.

З точки конструктивної критики можна зауважити, що Закон є досить архаїчним за змістом, але дуже важливим за сутністю для титульної нації, яка сформувала суверенну державу. При кодифікації законодавства про інформацію життєдіяльні норми цього Закону повинні увійти до проекту Кодексу України про інформацію, а цей Закон підлягає втраті чинності після набуття чинності зазначеного кодексу.

Як зазначалося, в українському національному правовому просторі спеціальним юридичним джерелом, а отже і спеціальним системоутворюючим юридичним фактором (чинником) публічного визначення специфічності сфери суспільних інформаційних відносин, як інституції державного (се б то – публічного) права можна вважати *Закон України «Про інформацію»*, прийнятий 2 жовтня 1992 року. Зазначений статус цього нормативно-правового акту був закладений у його преамбулі, у абзаці першому. Цей Закон, серед іншого, *укладає правові основи інформаційної діяльності*^{89***}. У абзаці другому – визначено, що *Закон стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації*.

Незважаючи на те, що Закон був прийнятий раніше чинної Конституції, у ньому знайшли відображення доктринальні положення визначені раніше у науці конституційного права.

^{89***} Тут і далі у визначенні виділено автором положення на які пропонується звернути особливу увагу.

Стосовно цього структурно, сутнісно та змістовно Закон України «Про інформацію» повністю відповідає чинній Конституції України, але не відповідає їй за назвою: по суті – він не «Закон», а «Основи законодавства у сфері інформації».

У зазначеному тексті Закону, методом теоретичного виключення вторинних особливостей, були виділені функціональні форми права щодо інформацію. Їх можна подати наступним чином:

а) **закладання правових основ** – юридичного забезпечення інформаційної діяльності (системних принципів, рамкових норм);

б) **закріплення прав** щодо інформації (які вже усвідомлені суспільством);

в) **визначення правових форм** участі громадян та держави у міжнародних інформаційних правовідносинах.

Виходячи із зазначених законодавчих формулювань, методом юридичної догматології, можна сформулювати і визначення інформаційного права у **об'єктивному, позитивному, публічному змісті**.

Публічне інформаційне право, на рівні законодавства, це визначена законодавцем система норм, що закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності, стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Чи можна вважати таке формулювання змісту інформаційного права на рівні законодавства коректним? З точки зору семантики та лінгвістики спостерігається тавтологія щодо неодноразового вживання поняття „право”. З точки зору герменевтики права (юридичної герменевтики) таке формулювання інформаційного права побудовано тільки на визначенні окремих провідних його функціональних напрямків чи завдань. Не має у такому

визначенні щодо повноти суб'єктних ознак (є тільки права громадян, суверенітет країни, та міжнародне співробітництво). (суспільство (народ), його організаційні громадські утворення, як суб'єкти права, у визначенні відсутній).

Відповідно до статті 7 Закону суб'єктами інформаційних відносин в Україні визнані не тільки громадяни України, але й юридичні особи, держава, інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. Таким чином розширено кількісний склад правовідносин не тільки щодо суб'єктів правозастосування Закону, але й кількісний склад суб'єктів правотворення (правозастосування). Але знову ж у статті визначена прогалина – відсутність конституційно визначеного складу суб'єктів правовідносин, зокрема суспільства (народу) та його громадських формувань. Не вдаючись до розширеної полеміки щодо проблеми можна зазначити, що коректнішим було б більш праксеологічне (коротке, відповідно до юридичної техніки сформованій у стародавньому римському праві), але смке за сутністю формулювання змісту функції цього Закону.

Юридіко-когнітивний (предметно-пізнавальний) аналіз, у інтеграції з методологічними положеннями герменевтики права, формулювання функцій законодавства щодо інформації свідчить про те, що розробники Закону у поданих в ньому дефініціях заклали ряд колізій з нормами визначеними у послідовних його статтях, а також не врахували у ньому ряд позитивних положень не тільки вітчизняної практики та теорії права, але й деяких позитивних положень міжнародного права у сфері інформації. Зазначене свідчить, що на час прийняття цього Закону ще була відсутня ґрунтовна теоретична база адаптована до потреб практики правовідносин щодо інформації.

У контексті проблематики, виходячи з сучасних досягнень теорії інформаційного права та правової інформатики, можна

запропонувати для розгляду науковій громадськості наступну редакцію формулювання. *“Цей Закон закріплює правові основи суспільних відносин щодо інформації в Україні”.*

Цей варіант редакції у майбутньому може бути адаптований до законопроектної практики кодифікації законодавства у сфері інформації наступним чином.

“Цей Кодекс визначає правові основи (основні засади) суспільних відносин щодо інформації в різних видах діяльності в Україні”.

Інші функції інформаційного законодавства пропонується визначати таким методом теорії управління соціальними системами як “дерева цілей”. Сутність гіперзв’язку Закону з міжнародним правом коректніше викласти у наступному змісті, виходячи із принципів та норм міжнародного права.

“Грунтуючись на Декларації про державний суверенітет, Акті проголошення незалежності та Конституції України, законодавство у сфері інформації закладає основні засади співробітництва в галузі міжнародних відносин щодо інформації, інформаційної діяльності”.

Теоретико-правовий аналіз сутності Закону України «Про інформацію» також свідчить, що він відноситься до змішаних законодавчих актів: у ньому є рамкові юридичні норми (формулювання принципів та декларацій), а також норми прямої дії. Рамкова сутність Закону підтверджується формулюваннями поданими у окремих його нормах. Так, для прикладу у статті 4 Закону, визначено, що крім нього та Конституції законодавство України про інформацію також складають законодавчі акти про окремі галузі, види, форми і засоби інформації, міжнародні договори та угоди, ратифіковані Україною, принципи і норми міжнародного права. Тим самим законодавець відкрив для себе можливість фрагментарного регулювання суспільних відносин щодо інформації, а не системного наповнення (доповнення)

правовими нормами у структурі самого Закону, як єдиного галузевого джерела інформаційного законодавства країни.

У цьому контексті, а також щодо гіперзв’язку інших нормативно-правових актів – то сьогодні його можна визначати доктринально, застосовуючи положення теорії права щодо аналогії законодавчого акту, яке юридично було сформульоване у статті 3 Закону України «Про інформацію»: його дія поширюється на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства, держави при одержанні, поширенні та збереженні інформації.

Детальніше регламентація інформаційної діяльності була відображена й у спеціальних (комплексних) Законах України. Серед них виділяються Закони України: «Про державну таємницю» та «Про авторське право і суміжні права». Посилання на них існують в ряді спеціальних законів України про окремі види інформаційних відносин.

Ці закони також мають ознаки комплексних правових актів: вони базуються на методологічних ознаках провідних галузей законодавства – цивільного, адміністративного, кримінального; та екстраполюється з іншими комплексними (спеціальними) галузями законодавства. У методологічному аспекті можна визначити, що ці закони (окремо кожен з них) ще не створюють умов для формування однойменних комплексних галузей права, їх можна вважати базисом формування міжгалузевих комплексних інститутів права. Проте, виходячи з позицій системного підходу щодо формування комплексних галузей права, у своїй множині вони можуть розглядатися як комплексні галузеві інститути інформаційного законодавства, які можуть бути екстрапольовані, інтегровані, конверговані та розвинуті у системі інформаційного права як комплексної галузі права.

Медіа законодавство, як джерело медіа права. Інституційні засади спеціального законодавчого регулювання у сфері засобів

масової інформації (ЗМІ) можна розглядати традиційно до прийнятої в нашій країні доктрини, за якою формується не тільки система законодавства, але й система права. Легалізація цього інституту законодавства у сфері інформаційної діяльності зроблена на рівні Конституції України, де у пункті 11 статті 92 є норма, за якою виключно законами України визначаються засади утворення і діяльності засобів масової інформації.

В теорії інформаційного права можна вважати, що законодавство про ЗМІ є джерелом системи такого великого інституту спеціальної частини інформаційного права, яка набула умовної назви – *медіа права*. Спеціальні галузеві законодавчі акти стосовно ЗМІ становлять такі Закон України: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16.11.1992 р. № 2782-XII); «Про телебачення і радіомовлення» (від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII); «Про інформаційні агентства» (від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР); «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (від 23 вересня 1997 року, № 539/97-ВР); «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (від 23.09.1997р. № 540/97-ВР) та інші.

Окремі норми медіа права розпорошені й в іншому галузевому законодавстві, зокрема, слід відмітити законодавчі акти стосовно: захист суспільної моралі; оперативно-розшукової діяльності тощо.

Далі пропонується конструктивно-критичний розгляд ряду галузевих законодавчих актів у контексті інституціоналізації медіа права у історичній ретроспективі законодавчого визначення в Україні.

Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (від 16.11.1992 р. № 2782-XII) декларує

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

створення правових основ діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в країні. Також Закон встановлює державні гарантії свободи преси.

У статті 5 Закону подано сутність законодавства про друковані засоби масової інформації. *Відносини, пов'язані з діяльністю друкованих засобів масової інформації в Україні, регулюються Конституцією України, Законом України «Про інформацію», цим Законом та іншими законодавчими актами України.*

Дія цього Закону поширюється на друковані засоби масової інформації, засновані в Україні, а також на друковані засоби масової інформації інших держав, які розповсюджуються в Україні.

Стаття 6 Закону визначає зміст діяльності друкованих засобів масової інформації. *Діяльність друкованих засобів масової інформації – це збирання, творення, редагування, підготовка інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів.*

Діяльність друкованих засобів масової інформації, спрямована на отримання прибутку, є підприємницькою діяльністю у цій сфері і здійснюється на основі цього Закону, Закону України «Про підприємництво» та інших актів чинного законодавства України.

В структурі закону є зазначення його гіперзв'язку з таким різновидом інформаційної діяльності, як реклама, з посиланням на відповідний системоутворюючий законодавчий акт: *діяльність друкованих засобів масової інформації у сфері виробництва та розповсюдження реклами здійснюється відповідно до Закону України «Про рекламу».*

Інший приклад законодавчої техніки гіпerezв'язку законів сформульований наступним чином: *діяльність друкованих засобів масової інформації, пов'язана з передвиборною агітацією чи політичною рекламою під час виборчого процесу*

або процесу референдуму, провадиться з урахуванням вимог законодавства про вибори та референдуми.

Свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації.

У статті 4 Закону визначається специфіка розуміння мови друкованих засобів масової інформації, зокрема: стиль і лексика друкованих ЗМІ мусять відповідати загально визнаним етично-моральним нормам. Вживання лайливих і брутальних слів не допускається. Таким чином здійснено зв'язок законодавства про ЗМІ з суспільною мораллю.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ). Цей Закон відповідно до Конституції України та Закону України «Про інформацію» регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань.

Сфера дії Закону визначена у його статті 2:

1. Дія цього Закону поширюється на відносини між суб'єктами діяльності галузі телебачення і радіомовлення незалежно від їхньої форми власності, мети створення, виду статутної діяльності, а також від способу розповсюдження телерадіопрограм та передач, розрахованих на масове приймання споживачами.

2. Стосовно організацій, які знаходяться за межами країни і діють відповідно до законодавства інших держав, цей Закон

виключається виключно в частині регулювання порядку розповсюдження їх програм і передач на території України, якщо інше не передбачається міжнародними угодами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Дія цього Закону не поширюється на відносини, що регулюють засади створення і діяльності технологічних телемереж і проводових мереж закритого типу та спеціального призначення, не розрахованих на масове приймання їхніх передач.

Основні положення стосовно системи законодавства про телебачення і радіомовлення визначені у статті 3 Закону наступним чином:

1. Законодавство України про телебачення і радіомовлення складається з Конституції України, Закону України «Про інформацію», цього Закону, законів України «**Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України**», «**Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення**», «**Про телекомунікації**», «**Про радіочастотний ресурс України**», міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Неприпустимість зловживання свободою діяльності телерадіоорганізацій, що визначено у статті 6 Закону зводиться до наступного:

1. Телерадіоорганізації в інформаційних блоках зобов'язані подавати інформацію про офіційно оприлюднену у будь-який спосіб позицію всіх представлених в органах влади політичних сил.

2. Не допускається використання телерадіоорганізацій для:

- поширення відомостей, що становлять державну таємницю, або іншої інформації, яка охороняється законом;
- закликів до насильницької зміни конституційного ладу України;

- закликів до розв'язування війни, агресивних дій або їх пропаганди;
- необґрунтованого показу насильства;
- пропагандивиятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження;
- трансляції програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися;
- розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів;
- пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування;
- поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи;
- здійснення інших вчинків, за якими настає кримінальна відповідальність.

3. Забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні і радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість людини та/або чинять шкідливий вплив на стан їх здоров'я.

4. Дані про кожну індивідуальну програму чи передачу мають містити ім'я автора чи авторів, назву і адресу виробника програми.

5. Відповідальність за зміст програм та передач несе керівник телерадіоорганізації або автор (автори) програми та/чи передачі.

6. У випадках, передбачених законодавством України, відповідальність за зміст окремих передач можуть нести інші особи.

Захист економічної конкуренції у сфері телерадіомовлення на законодавчому рівні регулюється нормами стаття 8 Закону, зокрема з посиланням на Закон України «Про захист економічної конкуренції».

Закон України «Про інформаційні агентства» (від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР). Цей Закон відповідно до Конституції України, інших законів України та міжнародно-правових документів закріплює **правові основи** діяльності в Україні інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва.

У частині 2 статті 1 Закону зазначено, що під представництвом інформаційного агентства в Україні в цьому Законі слід розуміти зареєстровану в Україні відповідно до чинного законодавства **як суб'єкт інформаційної діяльності будь-яку установу (бюро, представництво, корпункт тощо)**, що представляє в Україні державне або недержавне інформаційне агентство, зареєстроване як юридична особа згідно з чинним законодавством відповідної країни, і яке здійснює свою діяльність в Україні у сфері інформації відповідно до Закону України «Про інформацію», цього Закону.

Законодавство про інформаційні агентства складають Конституція України, закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну таємницю», цей Закон, інші законодавчі акти України, міжнародні договори в галузі свободи слова та інформації, ратифіковані Україною (стаття 4 Закону).

Діяльність та статус інформаційних агентств визначається Розділом II Закону. Діяльність інформаційних агентств – це збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції.

Випуск та розповсюдження інформаційними агентствами власної продукції з метою отримання прибутку є підприємниць-

кою діяльністю у цій сфері і здійснюється на основі цього Закону та чинного законодавства України (стаття 5 Закону).

Статус і статут інформаційного агентства. Інформаційне агентство набуває статусу юридичної особи з моменту його державної реєстрації у порядку, встановленому чинним законодавством України.

В рамках формування медія права звертає на себе увагу і міжгалузевий законодавчий акт адміністративно-правового змісту, який має комплексну сутність: **Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»** (від 23 вересня 1997 року, № 539/97-ВР). Цей Закон відповідно до Конституції України визначає порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування. Як зазначено у Законі він є складовою частиною законодавства України про інформацію.

Відповідно до статті 1 цього Закону *висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні* – це одержання, збирання, створення, поширення, використання і зберігання інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб про роботу цих органів.

Законом передбачено створення спеціальних суб'єктів правовідносин – *інформаційної служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування*, як структурних підрозділи цих органів, що виконують інформаційно-аналітичні функції та забезпечують зв'язки із засобами масової інформації, громадськістю.

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (від 23.09.1997 року № 540/97-ВР). Як зазначено у преамбулі Закону, він **визначає** правові, економічні, організаційні **осади** державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів. Як складова частина законодавства України про свободу слова та інформаційну діяльність цей Закон посилює систему правового регулювання «інформаційній сфері».

Сфера дії Закону визначена у ньому в статті 2. Визначені цим Законом норми державної підтримки застосовуються до всіх засобів масової інформації, які діють відповідно до Конституції України, незалежно від їх ідеологічного і політичного спрямування та від форм власності, крім засобів масової інформації, зазначених у частині третій цієї статті.

Норми цього Закону поширюються також на телерадіоцентри та підприємства поліграфії і зв'язку тією мірою, наскільки вони забезпечують діяльність цих засобів масової інформації.

Не застосовуються норми державної підтримки до засобів масової інформації:

- рекламного змісту;
- еротичного змісту;
- заснованих за участю юридичних або фізичних осіб, до сфери діяльності яких входять виробництво та постачання паперу, поліграфічного обладнання, технічних засобів мовлення;
- заснованих в Україні міжнародними організаціями або за участю юридичних чи фізичних осіб інших держав, осіб без громадянства;
- у яких понад 50 відсотків загального обсягу випуску становлять матеріали зарубіжних засобів масової інформації.

Норми соціального захисту відповідно до цього Закону застосовуються до журналістів і, в межах, визначених його окремими статтями, прирівняних до них інших творчих працівників зазначених засобів масової інформації.

Забезпечення реалізації норм цього Закону, включаючи визначення порядку регулювання та надання державної підтримки засобам масової інформації, запровадження з цією метою відповідних тарифів і створення сприятливих умов розвитку, методики і порядку регулювання заробітної плати, охорони праці і соціального захисту журналістів, здійснення інших заходів покладається на Кабінет Міністрів України.

Законодавство про рекламу, як джерело рекламного права (чи права про рекламу). По суті його можна вважати окремим інститутом спеціальної частини інформаційного права, який утворений за об'єктною ознакою. В той же час, переважно, цей інститут неможливий у реалізації без взаємозв'язку з інститутом медіа права. До того ж, в сучасних ринкових умовах засоби масової інформації не можуть повноцінно існувати без реклами, якщо вони, зрозуміло, не існують і не фінансуються для інших цілей, зокрема, політичними партіями тощо. Системоутворюючим законодавчим актом цього інституту спеціальної частини можна вважати Закон України «Про рекламу».

Закон України «Про рекламу» (від 3 липня 1996 року, №270/96-ВР). Цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами.

У статті 1 Закону подано визначення його предмету наступним чином.

Реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару.

Стаття 2 Закону визначає його сферу застосування наступним чином:

1. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України.

2. Дія цього Закону не поширюється на відносини, пов'язані з розповсюдженням інформації, обов'язковість розміщення та оприлюднення якої визначено іншими законами України.

3. Дія цього Закону не поширюється на оголошення фізичних осіб, не пов'язані з підприємницькою діяльністю.

Сутність законодавство про рекламу визначена у частині 1 статті 3 Закону досить некоректно з юридичної точки зору: законодавство України про рекламу складається з цього Закону та інших нормативних актів, які регулюють відносини у сфері реклами. У такому змісті коректніше назву статті викласти у редакції «Правове регулювання відносин у сфері реклами».

Частина 2 статті відповідно до Конституційних положень зазначено, що якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про рекламу, застосовуються правила міжнародного договору.

Законодавство у сфері інформатики, інформатизації, телекомунікації, зв'язку, основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні можна вважати другим провідним джерелом відповідного інституту спеціальної частини інформаційного права, яке умовно можна назвати – інформатизаційне право (або право про інформатику, чи право інформатики). Легально його статус сформований Конституцією України, де, у пункті 12 статті 92 зазначено, що виключно законами України визначається організація інформатики. Проте український законодавець, на рівні

спеціального законодавства, відійшов від практики подальшого застосування цього терміну, замінивши його на термін «інформатизація».

Хоча слід зазначити, що в окремих країнах були прийняті законодавчі акти у назві яких є термін інформатика. Для прикладу, це Закон республіки Молдова «Про інформатику» від 22.06.2000 року. При цьому у цій країні також існує й інший законодавчий акт: Закон республіки Молдова «Про інформатизацію і державні інформаційні ресурси», від 21.11.2003 року.

Системоутворюючим законодавчим актом інформатизаційного права в Україні можна вважати Закон України «Про Національну програму інформатизації»

Закон України «Про Національну програму інформатизації» (від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР). Цей Закон визначає загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації.

Під **інформатизацією** у Законі розуміється – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

У статті 3 Закону визначено завдання законодавства про Національну програму інформатизації. Завданням законодавства про Національну програму інформатизації є створення правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних засад регулювання процесу формування та виконання Національної програми інформатизації та окремих її завдань (проектів).

Також у Законі не зовсім коректно застосовано формулювання, що законодавство про Національну програму інформатизації складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Сфера дії та суб'єкти цього Закону визначені у його статті 4. *Сфера дії цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі формування та виконання Національної програми інформатизації.*

Головна мета та основні завдання Національної програми інформатизації визначені у статті 5 Закону наступним чином. *Головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.*

Програма спрямована на вирішення таких основних завдань:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України;
- формування системи національних інформаційних ресурсів;
- створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання інформаційних технологій;

- формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (від 4 лютого 1998 року, № 75/98-ВР). Концепція Національної програми інформатизації включає оцінку сучасного стану інформатизації, стратегічні цілі та основні принципи інформатизації, очікувані наслідки її реалізації.

Закон України «Про телекомунікації» (від 18 листопада 2003 року № 1280-IV). Цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій. Закон також визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки та засади відповідальності фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами.

Окремо у стаття 2 Закону визначена його *спеціальна мета*. Метою цього Закону є забезпечення повсюдного надання телекомунікаційних послуг достатніх асортименту, обсягу та якості шляхом обмеженого регулювання ринкових відносин для сприяння ефективному функціонуванню відкритого і справедливого конкурентного ринку. Закон визначає засади захисту прав споживачів та контролю за ринком телекомунікацій з боку держави.

Не досить юридично коректно у стаття 4 Закону визначається сутність законодавства про телекомунікації. Чомусь законодавство України про телекомунікації складається не тільки з Конституції України, цього Закону, але й *інших нормативно-правових актів*, що регулюють відносини в цій сфері. При розробці законопроекту його авторам слід було б уважніше прочитати статтю 92 Конституції. По суті стаття 4 Закону конфліктує з нормою у пункті 5 частини

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

першої зазначеної статті Конституції, що організація зв'язку визначається виключно законами України.

Сфера дії Закону визначена у його статті 5 наступним чином.

1. Дія цього Закону поширюється на відносини суб'єктів ринку телекомунікацій щодо надання та отримання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування.

2. Дія цього Закону не поширюється на телекомунікаційні мережі, що не взаємодіють з телекомунікаційними мережами загального користування, за винятком їх використання в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного та воєнного стану.

До інформатизаційного законодавства можна віднести також і ряд інших спеціальних законів:

Законодавство у сфері зв'язку. Його статус визначений у пункт 5 частини першої статті 92 Конституції України, де зазначено, що виключно законами України визначається організація зв'язку. Сучасне законодавство у сфері зв'язку становить:

Закон України «Про поштовий зв'язок» (від 4 жовтня 2001 року № 2759-III). Як зазначено у преамбулі цього Закону, він визначає правові, соціально-економічні та організаційні основи діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку, а також регулює відносини між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, операторами поштового зв'язку і користувачами їх послуг.

Поштовий зв'язок Законом визначається як – приймання, обробка, перевезення та доставка (вручення) поштових відправлень, виконання доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій;

Законодавство про поштовий зв'язок України (відповідно до статті 2 Закону про відносини у сфері надання послуг

поштового зв'язку) визначається Конституцією України, цим та іншими законами України і прийнятими відповідно до них підзаконними нормативно-правовими актами.

Діяльність у сфері надання послуг поштового зв'язку спеціального призначення (фельд'єгерського і спеціального зв'язку) провадиться відповідно до спеціального законодавства України.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені в цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору.

Основні засади діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку визначені у статті 3 Закону. Основними засадами діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку є:

- захист інтересів користувачів у сфері надання послуг поштового зв'язку;
- забезпечення надання послуг поштового зв'язку встановленого рівня якості;
- доступність до ринку послуг поштового зв'язку;
- законодавче регулювання відносин у сфері надання послуг поштового зв'язку;
- забезпечення прав користувачів на таємницю інформації у сфері надання послуг поштового зв'язку;
- забезпечення прав операторів поштового зв'язку;
- єдність правил, стандартів і норм у сфері надання послуг поштового зв'язку.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» (від 22 травня 2003 року № 851-IV). Цей Закон встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів.

Сфера дії Закону визначена у його статті 2. Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів.

У статті 3 Закону визначається законодавство про електронні документи та електронний документообіг. Відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах» (назва цього закону змінена на Закон «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»), «Про державну таємницю», «Про телекомунікації», **«Про обов'язковий примірник документів»**, **«Про Національний архівний фонд та архівні установи»**, цим Законом, а також іншими нормативно-правовими актами.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

На прикладі цього закону пропонується звернути увагу на практику застосування юридичної техніки стосовно проблеми зазначення гіперзв'язку закону з іншими спеціальними законами.

Так, у законі зазначено, що серед законів, які регулюють відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, є і Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах». Але цей закон у новій редакції набув нової назви: Закон України **«Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»**. У прикінцевих положеннях нової редакції цього Закону законодавець не зазначив необхідність технічної правки у інших законах щодо зміни назви його. Зазначене можна розглядати як початок правового хаосу у законодавстві, а отже і як внутрішню загрозу національній безпеці у правовій сфері. Ця проблема в правовій інформатиці вирішена шляхом створення автоматичних гіперзв'язків законодавчих актів

у комп'ютерних базах даних правової інформації. Але у юридичній практиці може виникнути колізія, коли, скажімо, людина з низьким рівнем інформаційної культури буквально буде розуміти зміст закону без урахування можливих змін.

Стосовно цього, як елемент юридичної техніки, пропонується вживати більш загальні категорії, наприклад, «законодавство про інформацію» і т.п.

Закон України «Про електронний цифровий підпис» (22 травня 2003 року № 852-IV). У преамбулі його зазначено, що цей Закон визначає правовий статус електронного цифрового підпису та регулює відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису.

Дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час використання інших видів електронного підпису, в тому числі переведеного у цифрову форму зображення власноручного підпису.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Закон України «Про Державний реєстр виборців» (від 22 лютого 2007 року, № 698-V). Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення і ведення єдиного Державного реєстру виборців в Україні. Зазначений Закон можна розглядати як міжгалузевий – у складі законодавства про вибори. Він також може розглядатися системоутворюючим для відображення такого інституту особливої частини правової інформатики, як інформатика у сфері суспільних відносин пов'язаних з виборами.

Як зазначено у статті 1 Закону, державний реєстр виборців (далі – Реєстр) це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система (банк даних), призначена для

зберігання, обробки даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України.

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (від 9 січня 2007 року № 537-V). Основні засади є концептуальною основою для розробки законів щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Основним завданням розвитку інформаційного суспільства в Україні є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи постійному розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй, Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (Женева, грудень 2003 року; Туніс, листопад 2005 року) та Постанови Верховної Ради України від 1 грудня 2005 року «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні».

У частині III (Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні), у пункті 2 (Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства) визначено наступне.

З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства. Підготовка законопроектів повинна відбуватися з проведенням їх громадських обговорень.

При створенні інформаційного законодавства слід керуватися загальними принципами Конституції України, а також базуватися на таких принципах:

- свободи створення, отримання, використання та розповсюдження інформації;
- об'єктивності, достовірності, повноти і точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності;
- обов'язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону;
- мінімізації негативного інформаційного впливу та негативних наслідків функціонування ІКТ;
- недопущення незаконного розповсюдження, використання і порушення цілісності інформації;
- гармонізації інформаційного законодавства та всієї системи вітчизняного законодавства.

З метою реалізації зазначених принципів **необхідно підготувати та прийняти Інформаційний кодекс України**, включивши до нього розділи, зокрема:

- про засади електронної торгівлі,
- правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм,
- удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі авторського права при розміщенні та використанні творів у Інтернет,
- про охорону баз даних,
- дистанційне навчання,
- телемедицину,
- надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг з використанням Інтернет,
- комерційну таємницю тощо.

Серед заходів законодавчого забезпечення розвитку інформаційного суспільства передбачено також *підготувати та внести зміни до законодавства з питань інформатизації, зокрема з урахуванням вимог щодо:*

- надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг з використанням Інтернет;
- запровадження електронного документообігу та електронного цифрового підпису,
- дистанційного навчання,
- телемедицини,
- електронних платіжних систем,
- електронного бізнесу,
- електронних бірж, аукціонів і депозитаріїв.

Законодавство у сфері інформаційної безпеки, як складової національної безпеки. Його публічно-правовий статус

визначений на конституційному рівні, зокрема у статті 17 Конституції України, де є норма, що підтримка інформаційна безпеки України є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу і у пункті 17 статті 92, де є норма, що виключно законами визначаються основи національної безпеки, організації збройних сил і забезпечення громадського порядку. Системоутворюючим законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про основи національної безпеки України».

Закон України «Про основи національної безпеки України» (від 19 червня 2003 року № 964-IV). Цей Закон відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України (254к/96-ВР) визначає **основні засади державної політики**, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

У статті 2 Закону визначені **правові основа національної безпеки** (правове регулювання у сфері нацбезпеки). Правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Відповідно до цього Закону розробляються і затверджуються Президентом України *Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми*, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

Серед об'єктів національної безпеки визначено у статті 3 Закону:

- конституційні права і свободи людини, громадянина;
- духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне середовище як суспільне надбання;
- конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність держави.

Законодавство України про державну таємницю. Системоутворюючим цього комплексного інституту інформаційного законодавства в нашій країні виступає **Закон України «Про державну таємницю»** (від 21 січня 1994 року, № 3855-ХІІ). Цей Закон регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці,

інсекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України.

У статті 2 Закону подано визначення сутності законодавства України про державну таємницю наступним чином. *«Відносини у сфері охорони державної таємниці регулюються Конституцією України, Законом України «Про інформацію», цим Законом, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та іншими нормативно-правовими актами».*

У порядку конструктивної критики слід зазначити, що у цьому формулюванні розмито конституційний зміст терміну «законодавство», його підмінено змістом категорії «правове регулювання».

Сфера дії Закону визначена у його статті 3. Дія цього Закону поширюється на широке коло суб'єктів правовідносин: органи законодавчої, виконавчої та судової влади, органи прокуратури України, інші органи державної влади, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації усіх форм власності, об'єднання громадян (далі - органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації), що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яким у встановленому порядку наданий доступ до державної таємниці.

Міжнародно-правовий режим державної таємниці визначений у частині другій цієї статті Закону. «Передані Україні відомості, що становлять таємницю іноземної держави чи міжнародної організації, охороняються в порядку, передбаченому цим Законом. У разі, якщо міжнародним договором, згода на обов'язкові-

сть якого надана Верховною Радою України, встановлено інші, ніж передбачені цим Законом, правила охорони таємниці іноземної держави чи міжнародної організації, то застосовуються правила міжнародного договору України.

Основні положення про державну політику щодо державної таємниці визначені у статті 4 Закону таким чином. *«Державну політику щодо державної таємниці як складову засад внутрішньої та зовнішньої політики визначає Верховна Рада України».*

У змісті національної безпеки у її складі національну інформаційну безпеку можна розглядати такий законодавчий акт, як *Закон України «Про захист суспільної моралі»*, від 20 листопада 2003 року, № 1296-IV. Цей Закон встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. В той же час цей Закон можна розглядати як системоутворюючим міжгалузевим інститутом, що пов'язаний більше з громадською безпекою у змісті інформаційної безпеки суспільства.

У статті 1 цього Закону визначено таку категорію, як *суспільна мораль – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.*

Також у цій статті дається визначення *спеціалізованого засобу масової інформації – періодичне друковане видання, радіо-, теле-, відеопрограми, інша форма розповсюдження масової інформації, у тому числі на електронних носіях, матеріали та повідомлення якого у цілому і систематично висвітлюють питання сексу або використовують сексуальну тематику як провідну.*

Зазначені положення можна розглядати і як складовими інституту медіа права, що визначають специфіку окремих видів ЗМІ.

У статті 2 Закону визначено, що забороняється виробництво та розповсюдження *продукції, яка:*

- *пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;*
- *пропагує фашизм та неонацизм;*
- *принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою;*
- *пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;*
- *принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей;*
- *пропагує невігластво, неповагу до батьків;*
- *пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.*

У статті 3 Закону (Законодавство щодо захисту суспільної моралі) зазначено, що правові засади України щодо захисту моральності у суспільстві складає Конституція України, цей Закон, інші закони та нормативно-правові акти щодо захисту суспільної моралі, загальновизнані норми і принципи міжнародного права й міжнародних договорів України.

Сфера дії Закону визначена у ньому в статті 4. Дія Закону поширюється на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування у частині державного регулювання і контролю за обігом продукції сексуального чи еротичного змісту, на діяльність установ та організацій усіх форм власності, юридичних осіб та громадян у сфері обігу відповідної продукції на території України, а також за її межами, якщо суб'єктами правовідносин є громадяни України та юридичні особи, зареєстровані відповідно до чинного законодавства України.

Дія цього Закону не поширюється на виробництво чи розповсюдження документальних матеріалів, художніх творів

літератури, мистецтва та культури, які визнані класичним чи світовим мистецтвом, на обіг наукових, науково-популярних, публіцистичних, освітніх матеріалів з питань статі й сексу та виробів сексуального змісту медичного призначення.

Основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль визначені у статті 5 Закону наступним чином.

Змістом державної політики у сфері захисту суспільної моралі є створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

Основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є:

- формування єдиної комплексної системи захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури;
- недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культури насильства, жорстокості, поширення порнографії;
- впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі;
- підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидавництва, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва;
- заборона демонстрації нелицензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях;
- встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі;

- приєднання до міжнародних договорів з питань захисту суспільної моралі.

Закон України «Про оборону України» (від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ). Як зазначено у преамбулі Закону, він «становлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони.

Оборона України у статті 1 Закону визначається як *система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.*

Інші сфери законодавчого визначення інститутів спеціальної частини інформаційного права. Вони, як правило структуровані на рівні окремих законів. Окремі з них мають конституційно визначений, легальний правовий статус (на рівні Конституції України). До таких можна віднести:

- законодавство у сфері освіти і культури (пункт 6 частини першої статті 92 Конституції України, де зазначено, що виключно законами України визначаються засади освіти і культури);
- законодавство про державну статистику (відповідно до пункту 12 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами визначається організація державної статистики).

На законодавчому рівні, у спеціальних законах структуровані такі інститути спеціальної частини інформаційного права:

Законодавство України у сфері освіти. як засобу передачі та зберігання інформації у формі знань від покоління до покоління у суспільстві має досить розгалужену кількість законів:

«Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», тощо. Зазначене дозволяє віднести законодавство про освіту до важливих інститутів спеціальної частини інформаційного права.

Закон України «Про освіту» (від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ). Як зазначено у преамбулі Закону *Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.*

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

У статті 1 Закону визначено, що законодавство України про освіту базується на Конституції України і складається з цього Закону, інших актів законодавства України.

Завданням законодавства України про освіту є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України. (Стаття 2 Закону).

Закон України «Про вищу освіту» (від 17 січня 2002 року, № 2984-ІІІ). У преамбулі закону зазначено, що *цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та*

інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Стаття 2 Закону визначає, що законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається з законів України «Про освіту», **«Про наукову і науково-технічну діяльність»**, цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього.

Закон України «Про позашкільну освіту», від 22 червня 2000 року № 1841-ІІІ. Як зазначено у преамбулі Закону, він відповідно до Конституції України визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади.

Позашкільна освіта – сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні і слухачі в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах.

У статті 2 Закону зазначено, що законодавство України про позашкільну освіту базується на Конституції України і складається із Закону України «Про освіту», цього Закону, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів.

Законодавство України у сфері науки, наукової та науково-технічної діяльності має три системоутворюючих закони: Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», **Закон України «Про наукову і науково-технічну інформацію»** та Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу». На законодавчому рівні в нашій країні визнано, що розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим

зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти. Наука, як сфера інформаційної діяльності є і джерелом створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання її досягнень суспільством. Здобутки вітчизняної та світової науки і техніки також є джерелом для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб людини, суспільства, держави, міжнародного співтовариства.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 13.12.1991 року, № 1977-XII). Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку.

Мета і завдання цього Закону визначені у його статті 2: є врегулювання відносин, пов'язаних з науковою і науково-технічною діяльністю, та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку усіх сфер суспільного життя. Основними завданнями цього Закону є визначення:

- правового статусу суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, матеріальних та моральних стимулів забезпечення престижності та зумовленої суспільними потребами пріоритетності цієї сфери людської діяльності, залучення до неї інтелектуального потенціалу нації;
- економічних, соціальних та правових гарантій наукової і науково-технічної діяльності, свободи наукової творчості;
- основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

- повноважень органів державної влади щодо здійснення державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Відповідно до стаття 3 цього закону, законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність складається, поряд з цим Законом, інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у процесі здійснення такої діяльності.

Закон України «Про науково-технічну інформацію» (від 25 червня 1993 року № 3322-XII). Цей Закон визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни. Метою Закону є створення в Україні правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації. Законом регулюються правові і економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі. Дія Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації. Дія Закону не поширюється на інформацію, що містить державну та іншу охоронювану законом таємницю.

За статтею 4 цього закону, відповідно до Конституції законодавство України у сфері науково-технічної інформації складається з Закону України «Про інформацію», цього Закону та інших актів законодавства.

Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР). Цей Закон визначає правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи

регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проектів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень.

Законодавство про державну статистику пропонується розглядати як окремий інститут інформаційного права, яке має окремий системоутворюючий законодавчий акт: *Закон України «Про державну статистику»* (від 17 вересня 1992 року № 2614-ХІІ). Цей Закон регулює правові відносини в галузі державної статистики, визначає права і функції органів державної статистики, організаційні засади здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах і забезпечення нею держави та суспільства.

У статті 2 Закону застосовується досить вдала об'ємна юридична конструкція – «правова основа державної статистичної діяльності». Правовою основою державної статистичної діяльності є Конституція України, цей Закон, інші закони України та нормативно-правові акти, які регулюють відносини в галузі статистики, інформації, інформатизації, науково-технічної діяльності, стандартизації, а також міжнародні договори України в галузі статистики, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У змісті інформаційних відносин, правової інформатики та інформаційної безпеки пропонується звернути увагу на законодавство стосовно відповідності.

Закон України «Про підтвердження відповідності» (від 17 травня 2001 року № 2406-ІІІ). Цей Закон визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу та спрямований на забезпечення єдиної державної технічної політики у сфері підтвердження відповідності.

Відповідно до закону *підтвердження відповідності* - видача документа (декларація про відповідність або сертифікат відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог.

У законі також дається визначення такої категорії, як *система управління якістю* – сукупність органів і об'єктів управління, взаємодіючих за допомогою матеріально-технічних та інформаційних засобів під час управління якістю продукції.

У статті 2 Закону визначена сфера його дії. Цей Закон регулює відносини, що виникають у процесі підтвердження відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу вимогам, встановленим законодавством України, і поширюється на виробників та постачальників продукції незалежно від форми власності і видів діяльності, на органи з сертифікації, випробувальні лабораторії, а також відповідні органи державної влади.

Формулювання законодавства України у сфері підтвердження відповідності подано у статті 3 Закону наступним чином некоректно з юридичної точки зору. *Законодавство України у сфері підтвердження відповідності складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.*

Об'єкти підтвердження відповідності визначені у статті 4 Закону наступним чином. *Згідно з цим Законом об'єктами*

підтвердження відповідності є продукція, системи якості, системи управління якістю, системи управління довкіллям, персонал.

Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» (від 17 травня 2001 року, № 2407-III). Цей Закон визначає правові, організаційні та економічні засади акредитації органів з оцінки відповідності в Україні.

Стаття 4 Закону визначає мету акредитації. Метою акредитації є:

- забезпечення єдиної технічної політики у сфері оцінки відповідності;
- забезпечення довіри споживачів до діяльності з оцінки відповідності;
- створення умов для взаємного визнання результатів діяльності акредитованих органів на міжнародному рівні;
- усунення технічних бар'єрів у торгівлі.

Як *узагальнення* стосовно етапу (розділу) можна зазначити таке.

1. Українська законодавча система стосовно видів інформаційної діяльності є досить розвиненою. Тільки перелік їх в межах однієї роботи із зазначенням норм, у яких йде мова про системні ознаки законодавства займає великий обсяг. Окрім конституційних положень існує ряд спеціальних галузевих законодавчих актів за окремими видами засобів масової інформації, телекомунікації. Більшість галузевих законодавчих актів опираються на системоутворюючі Закони України «Про інформацію», «Про мови в Україні» та інші, з якими вони мають легальний гіперзв'язок.

2. Нині в структурі спеціальної частини інформаційного права активно йде формування його такої підгалузі яка набула умовної назви – медіа право. В рамках цієї підгалузі існує потреба легального визначення такого загального предмета

правовідносин, як засіб масової інформації, загальних рис таких суб'єктів правовідносин, як журналіст, репортер та інших, що існують на приватно-правовому рівні.

3. Проблемним є включення в систему законодавства про інформацію спеціальних законів щодо окремих напрямків інформаційної діяльності. Зокрема, мова може йти щодо віднесення до засобів масової інформації бібліотек і бібліотечної справи, архівів і архівної діяльності, кінематографії тощо. У цьому сенсі юридична наука поряд з іншими науковими напрямками повинна створити відповідну теоретичну базу у майбутньому, в структурі інформаційного права.

4. По суті в законодавстві про інформацію, інформаційну діяльність створені передумови для систематизації його на рівні кодексу.

5. В рамках науки інформаційного права існує потреба ґлибокого порівняльного аналізу законодавства про інформацію для визначення подібностей та відмінностей, колізій з урахуванням практики його застосування, у тому числі на рівні судових рішень.

6. По суті за об'єктною ознакою інформаційної діяльності для потреб структуризації спеціальної частини інформаційного права інформаційне законодавство можна групувати таким чином:

- правові основи інформатизації (інформатики), розвитку інформаційного суспільства;
- правові основи засобів масової інформації;
- правові основи наукової діяльності;
- правові основи освіти;
- правові основи статистики;
- правові основи архівної діяльності;
- правові основи бібліотечної діяльності;
- правові основи музейної діяльності;

- правові основи діяльності щодо інформаційної безпеки, охорони, оборони та захисту інформації;
- правові основи інших напрямків інформаційної діяльності.

В інформаційне право, як вид інформаційної діяльності поступово інтегрується охорона на захист інтелектуальної власності. При цьому виникає необхідність також виділення з права інтелектуальної власності, так званого, інституту інформатизації обліково-реєстраційної функції держави у зазначеній сфері тощо.

Розділ 4. МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ТА РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Мета цього розділу дослідження – формування системи знань стосовно правовідносин пов'язаних із міжнародною інформаційною діяльністю, у тому числі співробітництва України з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації.

Для досягнення зазначеної мети визначені наступні завдання у формі питань:

1. *Основні засади правовідносин у міжнародній інформаційній діяльності.*

2. *Поняття та сутність міжнародного інформаційного права.*

Зазначені питання деталізуються у ході їх висвітлення у виділених підпитаннях, які дозволяють визначити умовні межі проблематики.

Методологічну основу дослідження складає парадигма, за якою міжнародне інформаційне право, як система, складається з двох складових – підсистем: міжнародного публічного права у сфері інформації та міжнародного приватного права щодо інформації. При цьому враховується такі аспекти міжнародного публічного права, як: право між народами, що зафіксоване у міждержавних правових актах; та національне право держав стосовно функціонування на їх території, так званих іноземних суб'єктів, а також міжнародної політики держав у визначенні правовідносин з іншими державами.

Основна ідея розділу зводиться до обґрунтування таких теоретичних положень:

- міжнародне інформаційне право є комплексною галуззю, що формується у надрах міжнародного публічного і міжнародного приватного права у якому структуруються інтернаціональні суспільні відносини щодо інформації, інформаційних технологій, інформаційної діяльності;

- сучасне міжнародне інформаційне право базується на тенденціях формування глобального інформаційного суспільства під впливом бурхливого розвитку електронних засобів масової телекомунікації;

- сучасна міжнародна інформаційна діяльність визначається як один із провідних напрямків міжнародного права в умовах становлення глобального інформаційного суспільства, глобальної інформаційної цивілізації, глобальної інформаційної культури, глобального міжнародного інформаційного порядку, інформаційної безпеки міжнародного співтовариства.

Важливою методологічною особливістю дослідження сучасного міжнародного інформаційного права є парадигма, за якою всі учасники міжнародних інформаційних відносин розглядаються виключно як суб'єкти міжнародного права, а об'єктами його є інформація у змісті її різних форм об'єктивізації (відображення) відомостей, повідомлень, даних, сигналів, кодів, знань та формалізованих у відповідних нормативних актах прав на них.

У міжнародному інформаційному праві особливий правовий статус має така абстрактна назва суб'єкта його, як «кожен». Визначення у нормах міжнародного права кожного, як суб'єкта певних правовідносин свідчить про загальну доступність прав людини, незалежно від приналежності її до громадянства (підданства), займаної посади, професії, віку тощо у міжнародній інформаційній сфері.

У цьому змісті термін «кожен» екстраполюється і на правовідносини щодо інформації визначені у національному законодавстві, незалежно від того розміщені норми у загальній структурі законодавчого акту (умовно кажучи, для своїх громадян) чи у спеціальній складовій його, де визначаються особливі інформаційні відносини міжнародного змісту.

Виключення з цього правила-принципу можуть виникати тільки при реалізації принципу взаємності держав у міжнародних відносинах відповідно до чинного національного законодавства та міжнародних звичаїв.

Основні засади правовідносин у міжнародній інформаційній діяльності

На науковому рівні основні засади правовідносин у міжнародній інформаційній діяльності, як умовно автономній галузі міжнародного права та як предмет дослідження знаходяться на стадії формування, у тому числі у вітчизняній науці інформаційного права. Нині міжнародне інформаційне право, як відображення зазначеної сфери міжнародної діяльності і як галузь міжнародного права знаходиться у постійному розвитку під впливом нових світових здобутків науково-технічного прогресу у сфері інформатики, інформатизації, телекомунікації, міжнародної інформаційної діяльності та прав і свобод людини у взаємозв'язку з правами народу, етносу, націй⁹⁰.

До основних предметних категорій міжнародної інформаційної діяльності можна віднести такі, як: міжнародна інформація; міжнародні інформаційні ресурси; міжнародний інформаційний простір; міжнародна інформаційна політика; міжнародні інформаційні відносини тощо.

⁹⁰ Цимбалюк В.С. Структуризація міжнародного інформаційного права у правознавстві //Правова інформатика. – 2009. – № 2(22). – С. 25-30.

Основні засади правовідносин у міжнародній інформаційній діяльності методологічно визначаються із з'ясування змісту зазначених категорій, тому окремі з них, провідні, пропонується розуміти у таких формулюваннях:

Міжнародні інформаційні відносини – це транскордонні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності людей, суспільств і держав при одержанні, застосуванні (використанні), поширенні та зберіганні інформації.

Міжнародні інформаційні відносини пропонується розглядати як такі, що виникають, змінюються і припиняються у всіх сферах діяльності держав, суспільств, які їх утворюють, міжнародного співтовариства при розповсюдженні, одержанні та застосуванні інформації людиною незалежно від її державної приналежності, громадянства тощо.

Міжнародна інформація - її пропонується розглядати у двох аспектах:

- форма виразу результатів аналітико-синтетичної чи евристичної діяльності людини стосовно документованих або публічно оголошених відомостей, повідомлень, роз'яснень, даних, викладень, знань за допомогою певних технологій (засобів) про події та явища, що відбувалися, відбуваються або відбудуться у міжнародному співтоваристві;

- множина відомостей, повідомлень, роз'яснень, даних, викладень, знань про систему міжнародних відносин, а також про їх структуру, загальні властивості і питання, пов'язаних з технологіями їх пошуку, збирання, обробки, зберігання та розповсюдження.

Другий аспект поняття міжнародної інформації більш тяжіє до сучасного змісту правової інформатики, як науки про системну інформатизацію різноманітних соціально-правових систем, або може розглядатися у контексті теорії інформації соціальних систем (інформаціології). Якщо міжнародні відносини розглядати за сутністю правовідносин,

то у такому сучасному змісті міжнародна інформація може розглядатися як складова правової інформатики – науки про системну інформатизацію правотворчості, правозастосування та правової освіти. При цьому виділяється аспект участі, так званого іноземного чинника.

Особливістю міжнародної інформації, на думку С.П. Кудрявцевої та В.В. Колоса є те, що вона розглядається як складова глобальної комунікації, мета якої – з'ясування закономірностей взаємодії суспільств⁹¹. Міжнародні інформаційні відносини визначаються інформаційними процесами між суб'єктами щодо об'єктів міжнародного співробітництва.

Нині на міжнародному рівні усвідомлено, що інформація є основною цінністю не тільки для людини, але і суспільства, як виробничий ресурс. У цьому змісті інформація розглядається як специфічний ресурс, поряд з такими природними ресурсами як земля, її поверхня і надра, повітря, вода тощо та штучно створеними людьми ресурсами: речами, електроенергією тощо. При цьому інформаційні ресурси, поряд з іншими видами ресурсів виступає у ролі чинників забезпечення національних, державних та міжнародних інтересів і потреб.

В умовах зростання дефіциту природних ресурсів інформаційні ресурси виходять на перший план уваги міжнародного співтовариства, що дає підстави визначення їх змісту як об'єкта міжнародних відносин. Особливої уваги інформаційні ресурси набувають в сучасних умовах швидкої глобалізації інформаційних процесів і прагнення розвинених країн досягти безперечного інформаційного домінування заради розв'язання своїх національних завдань. Саме тому стає необхідним ретельне дослідження теоретичних і практичних проблем забезпечення національних інтересів України, як держави, суверена в міжнародній інформаційній сфері.

⁹¹ Кудрявцева С.П., Колос В.В. Міжнародна інформація. Навч. посіб. для студентів інших навчальних закладів. – К.: «СЛОВО», 2005. – С. 15.

У такому контексті подається розуміння змісту категорії «**міжнародні інформаційні ресурси**»:

- множина документованих відомостей, даних тощо у міжнародних інформаційних системах (засобах масової інформації, бібліотеках, архівах, електронних базах даних і т.п.), або національних інформаційних системах доступних широкому загалу (кожному, незалежно від національної приналежності, громадянства), або нормативно визначеному обмеженому колу суб'єктів;

- організована множина інформаційних продуктів певного призначення, для задоволення інформаційних потреб міжнародного співтовариства (громадян різних країн, їх суспільств, держав) у певній сфері інтересів їх життя чи діяльності.

По суті, створення, застосування чи використання міжнародних інформаційних ресурсів – це є процес виробництва, застосування чи використання (матеріалізації) ідей, знань, даних, досвіду тощо в певній технологічно зумовленій формі (в інформації) у інтересах міжнародного співтовариства.

Важливу роль у сучасному глобальному суспільстві відіграють **інформаційні ресурси науково-технічної інформації** – систематизоване зібрання науково-технічної інформації (літератури і документації у формі книг, брошур, статей у періодичних виданнях, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових чи інших носіях.

Як свідчать дослідження, однією з глобальних проблем сучасного міжнародного інформаційного права нині є проблема,

що екстраполюється з інформаційного права окремих країн: це основні засади щодо **формування інформаційних ресурсів суспільного (чи спільного) призначення (користування), як спільного надбання людства для кожного**.

Ця проблема сягає далекого історичного минулого, протягом тисячоліть, вона була сформульована у стародавньому римському праві, як природне право стосовно невичерпності, неосяжності певного простору існування людини, забезпечення її життєдіяльності. Спочатку до основних просторів існування людини були визначені земля, вода та повітря. У міру усвідомлення людьми себе як соціуму, громади з'явився ще такий простір, як простір комунікації, спілкування між собою.

Стародавні римські юристи (Ульпіан, Цельзус) свого часу, визначили два простори суспільного існування народів: морський і повітряний, як спільне надбання. Вони кваліфікували його, застосовуючи термінологію добре розвинуеного у їх час римського цивільного права, як річ спільну – *res communis* (Ульпіан) або як річ нічию – *res nullis* (Цельзус), у змісті такого майна, що не може об'єктивно належати нікому у силу того, що ним можуть користуватися всі люди одночасно⁹².

В умовах формування глобального інформаційного суспільства, на етапі глобальної кіберцивілізації, основу якої нині складає Інтернет, а також глобальна електронно-інформаційної культури народів, проблема спільного надбання постала знову стосовно формування міжнародних інформаційних ресурсів суспільного призначення.

Міжнародні інформаційні ресурси спільного призначення (користування) – пропонується розглядати як множину інформаційних ресурсів національних, державних і громадських органів (наукової та науково-технічної інформації, баз даних, бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій,

⁹² Анцелевич Г.О., Покришук О.О. Міжнародне право. Підручник. – К.: «Алеута», 2003. – С. 161.

окремих осіб, які займаються інформаційною діяльністю), призначених для відкритого доступу та використання кожному із застосуванням різноманітних транскордонних технологій комунікації (зв'язку).

У міжнародній практиці основу суспільних інформаційних ресурсів (інформаційних ресурсів суспільного призначення) становлять національні інформаційні ресурси як суспільне надбання, культурна спадщина людства що охороняється, захищається не тільки державами, але й міжнародним співтовариством за участю міжнародних організацій для задоволення культурних, духовних потреб кожного.

При цьому **державні інформаційні ресурси** можна розглядати у більш вузькому змісті: як інформаційні ресурси, що включають в себе окремі документи та окремі масиви документів, документи та масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, базах даних та інших структурах) на різноманітних носіях інформації, створюваних для забезпечення діяльності органів державної влади та вироблюваних в результаті цієї діяльності, а також ресурси, що створені недержавними організаціями за замовленням і в інтересах органів державної влади.

Стосовно таких ресурсів, для забезпечення свого суверенітету, відповідно до міжнародної практики держави можуть встановлювати режим обмеженого доступу, наприклад, виключно для громадян своєї держави, а стосовно обмеження доступу передачі такої інформації в інші держави, законодавче обмеження свободи пересування окремих громадян в інші держави чи обмеження спілкування своїх громадян з громадянами інших держав.

Наступною категорією міжнародних інформаційних відносин є міжнародний інформаційний простір. Його пропонується розуміти у такому змісті.

Міжнародний інформаційний простір – це транскордонний, транснаціональний простір, у якому реалізоване міжнародне інформаційне середовище людства.

У міжнародному інформаційному просторі здійснюються і сприймаються інформаційні явища, процеси та інформаційні відносини людства щодо створення, розповсюдження (поширення), збирання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, охорони, захисту інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів.

На певну частину міжнародного інформаційного простору, що знаходиться у межах територіальних кордонів окремих країн розповсюджується юрисдикція держав. Тобто у міжнародному інформаційному просторі для певних суспільно значимих цілей виділяється національний інформаційний простір загального доступу.

Як **національний інформаційний простір** пропонується розуміти інформаційне середовище, в якому здійснюються інформаційні процеси, відносини щодо створення, збирання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, охорони, захисту й поширенню інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів на національному рівні комунікації.

У практиці міжнародного права існує і така категорія як «єдиний інформаційний простір держави». Ця категорія може розглядатися у кількох аспектах. Для прикладу, пропонуються деякі з них.

Єдиний інформаційний простір держави:

1) множина (чи сукупність) баз даних, технологій їх введення і застосування, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечують інформаційну взаємодію організацій та громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб;

2) *множина (чи сукупність) визначених об'єктів, суб'єктів і зв'язків між ними, які функціонують і взаємодіють на основі єдиних принципів і правил забезпечення інформаційних потреб людини, суспільства і держави, а також її представництва у міжнародному інформаційному просторі.*

У практиці міжнародної інформаційної діяльності до об'єктів єдиного інформаційного простору держави відносять:

- * інформаційні ресурси;
- * інформаційні системи та телекомунікаційні мережі;
- * засоби взаємодії операторів інформаційних систем (термінальне обладнання);
- * додатки, тобто засоби вирішення прикладних задач.

До суб'єктів єдиного інформаційного простору (ЄІП) держави відносяться:

- * держава;
- * автори об'єктів ЄІП;
- * власники об'єктів ЄІП;
- * розпорядники об'єктів ЄІП;
- * виробники об'єктів ЄІП;
- * постачальники інформаційних ресурсів і послуг;
- * споживачі (користувач) інформаційних ресурсів і послуг.

До зв'язків між об'єктами/суб'єктами ЄІП відносять:

- * правові та організаційні зв'язки;
- * фінансово-економічні зв'язки;
- * функціонально-технологічні зв'язки із забезпечення інформаційних процесів;
- * топологічні зв'язки, що забезпечують взаємодію об'єктів і суб'єктів ЄІП за критерієм можливості доступу до інформації;
- * зв'язки інформаційної взаємодії (телекомунікації).

На національний інформаційний простір, як правило розповсюджується виключна юрисдикція держави, але

з урахуванням потреб міжнародного співтовариства, що визначається у міждержавних угодах. Межі національного інформаційного простору визначаються з *інформаційного суверенітету держави* – здатності держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання національних законів, прав і свобод громадян, а також здатність держави гарантувати національну та державну інформаційну безпеку, як складових міжнародної інформаційної безпеки. Якщо держава не має зазначеної здатності, то її інформаційний суверенітет можна вважати функціонально обмеженим.

В рамках окремих міждержавних утворень може створюватися і регіональний міжнародний простір. Наприклад, в рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД), за ініціативою і підтримкою Росії активно формується інформаційний простір СНД.

Інформаційний простір СНД – сукупність національних інформаційних просторів країн-учасниць СНД, які взаємодіють на основі відповідних міждержавних договорів із погоджених сфер діяльності та мови комунікації (російської мови спілкування).

Як регіональні інформаційні простори можна вважати і такі, як: англomовний, франкомовний, іспаномовний, арабський та інші.

Міжнародний інформаційний простір у економічній площині тісно переплітається із такою категорією, як міжнародний інформаційний ринок. Як методологічну категорію міжнародний інформаційний ринок пропонується розуміти у такому змісті.

Міжнародний інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових міжнародних відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів: технологій, продукції, послуг.

На міжнародному інформаційному ринку відбуваються певні інформаційні процеси. Це зумовлює визначення їх формулювання. Для цього пропонується наступне методологічне розуміння їх змісту у двох аспектах.

Інформаційні процеси:

1) процеси створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження, застосування або споживання інформації;

2) послідовність дій (операцій) щодо пошуку, одержання, застосування, поширення та зберігання інформації, а також будь-яка дія або множина (сукупність) дій, здійснених через процедури (в тому числі в автоматизованій інформаційній системі) і що пов'язані із збиранням (набуттям, придбанням), створенням, реєстрацією, накопиченням, збереженням, захистом і поширенням (розповсюдженням, реалізацією) інформаційних продуктів.

В епоху глобального інформаційного суспільства у практиці міжнародного права з'явилися ряд спеціальних галузевих термінів для виділення із традиційної технологічної реальності електронну. Вони були реципійовані і в праві стосовно інформаційної діяльності в Україні. Серед них, для прикладу, пропонується звернути увагу на таке, що отримало умовну назву – віртуальна реальність.

Віртуальна реальність – форма комп'ютерного моделювання, спроможна передати створену у електронно-цифровій формі, що сприймається людиною ілюзію перебування її в штучному (так званому, цифровому) середовищі.

Віртуальний, в перекладі з латинської (virtualis) – розглядається, як можливість, що може й повинна з'явитися. При цьому цей термін може розглядатися у трьох аспектах:

1) умовний, фізично відсутній, але за допомогою спеціальних методів наданий у розпорядження⁹³;

⁹³ ДСТУ 2226-93 Автоматизовані системи. Терміни та визначення.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

2) відчуття уявної реальності, що знаходить вираз завдяки створенню ілюзії тривимірного простору та мобільному об'ємному озвученню (аудіо візуалізації);

3) комп'ютерне подання якогось реального явища⁹⁴.

У зв'язку з виділенням електронного середовища, як сфери міжнародних суспільних відносин виникли специфічні об'єкти правовідносин. Для прикладу, пропонується розглянути такі, що знайшли відображення і в національному праві України:

Віртуальний документ – сукупність даних, що оформлені у вигляді документа, зберігаються в пам'яті обчислювальної машини та призначені для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних та апаратних засобів⁹⁵.

Більш змістовно коректним пропонується таке формулювання.

Віртуальний документ – множина даних, що оформлені у вигляді документа, зберігаються в пам'яті електронно-обчислювальної машини та призначені для сприйняття людиною за допомогою відповідних комп'ютерних програмних та апаратних засобів.

Віртуальний простір – простір, у якому координати примітивів виведення не залежать від пристроїв⁹⁶.

Виходячи з того, що віртуальний простір, зокрема із застосуванням Інтернет у міжнародному співтоваристві вже визнано суспільно значимим явищем, а також те, що у цьому просторі виникли і суспільно небезпечні явища, що суперечать прийнятим у міжнародному співтоваристві норм суспільної моралі, суспільної безпеки, поступово, цей простір

⁹⁴ Інформаційне суспільство: дефініції /Брижко В.М., Кальченко О.М., Цимбалюк В.С., Орехов О.А., Чорнобров А.М. /за заг ред. Р.А.Калюжного, М.Я.Швеця. – К.: «Інтеграл», 2000. – С. 28.

⁹⁵ ДСТУ 2627-94 Видавничі комп'ютерні системи оброблення та друкування документів. Терміни та визначення (ISO/TR 9544:1988).

⁹⁶ ДСТУ 2939-94 Комп'ютерна графіка. Терміни та визначення (ISO/IEC 2382-13:1990).

стає об'єктом міжнародного публічного права. Одним із таких прикладів можна вважати створення Інфополу (INFOPOL).

INFOPOL – це Європейська організаційно-правова структура, що створена 1995 року за рекомендації Європейського Союзу, для законного моніторингу (контроль) транскордонної телекомунікації, який є обов'язковим для країн – членів ЄС, а також для бажаних приєднатися до нього. При створенні Інфополу була визначена необхідність розробки відповідних законів та нормативної бази, що відповідатимуть його загальним положенням і регламентуватимуть методи й засоби законного моніторингу телекомунікацій.

Суть проблеми, яка зумовила виникнення Інфополу полягає у тому, що стало неможливо застосування локальних (зокрема національних) законів країн до глобальних явищ, через що факт існування інтернаціонального кіберпростору ставить під сумнів здатність урядів самотужки керувати режимами міжнародного інформаційного обміну на основі національної нормативно-правової бази. Практика Європейського Союзу дала приклад вирішення можливих загроз інформаційній безпеці міжнародного співтовариства зусиллями багатьох держав.

З проголошенням державної незалежності України виникло питання вибору шляху інтеграції її у світовий інформаційний простір. Такий шлях був визначений через євроінтеграцію. У зв'язку з цим пропонується розглянути деякі методологічні положення на цьому шляху через з'ясування засад визначення Європи у всесвітньому інформаційному суспільстві.

Європа і всесвітнє інформаційне суспільство. Таку назу мають Рекомендації Європейської Ради. У 1993 році на замовлення Комісії Європейського Союзу щодо створення звіту про Інформаційне суспільство група фахівців під керівництвом М.Бангемана запропонувала конкретні пропозиції.

Зокрема, було рекомендовано довіритися ринковим механізмам як умотивованим можливостям переходу світової спільноти у ХХІ століття до епохи, якій надано умовної назви – інформаційне суспільство. Це означає:

* заохочення підприємницького інтелекту, що створює можливості для появи нових секторів економіки;

* розвиток загального підходу до регулювання ринку, що підвищує конкурентоспроможність європейської економіки ринку інформаційних послуг.

При цьому слід зазначити, що для реалізації зазначеного не було передбачено залучення виключно і додаткового державного фінансування, субсидій або протекціонізму. Європа, яка вже бере участь у створенні нового способу суспільного життя і діяльності, заснованому на інформації, визначила свій підхід. Для європейців участь у розробці, адаптації і застосуванні нових інформаційних технологій та в освоєнні їх нових можливостей вимагає співробітництва між особами, організаціями і країнами. При цьому визначено, що очікується для основних суб'єктів суспільних відносин:

* для європейських громадян (споживачів) – більше турботи суспільства про істотне підвищення якості життя;

* для творців інформації – нові форми прояву творчого потенціалу у відповідь на попит нових продуктів і послуг;

* для європейських регіонів – нові можливості заявити про свої традиції й індивідуальності, завдяки зникненню бар'єрів у часі та просторі;

* для урядів і адміністрацій – більш ефективні, дешеві й доступні громадянам служби;

* для бізнесу (підприємницькому середовищу) – більш ефективне управління, доступ до навчальних послуг, каналів передачі даних до споживачів і постачальників послуг. На світовому рівні багато зусиль буде спрямовано

на вдосконалювання телекомерції (електронний бізнес) і електронний обмін документами;

* для європейських операторів телекомунікацій – здатність забезпечити ще більш широкий набір нових послуг;

* для постачальників комп'ютерів і програмної індустрії до них, побутової електроніки – нові ринки, які стрімко розвиваються як усередині, так і за межами країни.

Серед зазначеного виокремлено суспільне завдання: підготовка європейців до прийняття ними Інформаційного суспільства як пріоритетного напрямку соціального прогресу. При цьому визначені й можливі небезпеки:

* Інформаційне суспільство вимагає глибоких змін в масовій свідомості про його майбутнє, його організацію та структуру за тих обставин, що увага політиків до цієї проблеми нестабільна;

* індивідууми можуть відкидати нову інформаційну культуру та її інструменти (низький рівень комп'ютерної грамотності), хоча поширення інформації досі залишається занадто обмеженим і дорогим.

Члени групи дослідження звернули увагу на те, що інтелектуали повинні протистояти цьому, переконуючи населення в тім, що саме нові технології знімають такі обмеження, як не гнучкість, інертність і відособленість. Також було зазначено, що поєднуючи в пул інформаційні ресурси, що традиційно розділені, інформаційна інфраструктура відкриває необмежений потенціал для здобуття знань, інновацій і творчості. Це покладає на державну владу обов'язок забезпечити всім громадянам справедливий доступ до інформаційної інфраструктури. Зусилля повинні бути спрямовані на забезпечення масової підтримки і широке застосування нових технологій. Потрібно всіляко підтримувати будь-які приватні, суспільні, регіональні ініціативи.

Як показав європейський досвід, найбільшою структурною проблемою є фінансова й організаційна слабкість Європейської індустрії комп'ютерного програмного забезпечення, домінування на глобальному ринку англійської мови, що відображає провідну роль США у світовому виробництві і розподілі цієї продукції.

Групою дослідників був запропонований План дій. В основі цього плану – стимулювання ринків інформаційних продуктів. Його рушійна сила – приватні інвестиції. Найпершим завданням урядів було визначено створення нового середовища регулювання конкуренції, її безумовної і постійної політичної підтримки, так щоб попит міг фінансувати її розвиток. Усі особи на ринку повинні мати рівні можливості діяти відповідно до чітко встановлених правил, у гармонізованих законодавчих і конкурентних рамках.

Група рекомендує прискорити лібералізацію сектора телекомунікацій. Для цього необхідно:

* відкрити монополізовані інфраструктури і послуги для конкуренції;

* усунути політичний тиск і бюджетні обмеження некомерційного змісту на операторів телекомунікацій;

* виробити чіткий план і порядок реалізації практичних заходів для досягнення цілей;

* переглянути весь процес стандартизації комп'ютерної техніки та технологій в Європі у напрямку формування стандартів відкритих систем, що покликані відігравати вирішальну роль при побудові Європейської інформаційної інфраструктури (ЄІІ), а також забезпечення взаємного з'єднання різного типу мереж і взаємодії послуг і додатків для спільної роботи, як рекомендованої найважливішої цілі ЄС;

* негайно переглянути європейські тарифи на послуги зв'язку (телекомунікації), щоб привести їх у відповідність

до тарифів інших розвинених країн, за яких оператори телекомунікацій звільняються від бюджетних обмежень, що накладаються державою, але, при цьому, оператори повинні взяти на себе деякі зобов'язання (справедливі й рівномірні витрати) із забезпечення загальнодоступних послуг;

* *нарошувати критичну масу у свідомості суспільства (для виникнення “ланцюгової реакції” процесів розвитку інформатизації).* Ця рекомендація передбачає заохочення поінформованості малого, середнього бізнесу, державних адміністрацій і молодого покоління. Сегменти ринку, що базуються на нових інформаційних технологіях, не можуть відразу забезпечити одержання адекватного повернення інвестицій без належного рівня запитів. Тільки конкуренція не може забезпечити критичну масу або вона буде нарощуватися занадто повільно.

Реалізація Плану дій. Ключовими завданнями, на думку експертів, повинні стати реалізація принципу формування єдиного європейського ринку з вільним рухом інформаційних продуктів і послуг на користь усіх європейців незалежно від місця проживання.

Як зазначено в документі, різні погляди на процес національного регулювання у різних країнах несуть реальну загрозу роздроблення внутрішнього ринку. Це вимагає організації загальних і погоджених рамок регулювання (тобто вирішення політичних завдань), зі створення відкритого, конкурентного й керованого ринку Інформаційного суспільства в таких ключових галузях:

* **захист прав інтелектуальної власності.** Група вважає, що значущість захисту прав інтелектуальної власності в нових умовах глобалізації ринку послуг мультимедіа зростатиме і розв'язання цієї проблеми на європейському і міжнародному рівнях повинно бути високопріоритетним завданням. Загаль-

ні правила регулювання повинні бути погоджені і впроваджені у життя повсюдно. У пріоритетному порядку повинна бути впроваджена **Директива з правового захисту баз даних**;

* **конфіденційність (захист персональних даних):**

а) Вимоги із захисту різко зростатимуть, через маніпулювання і реалізацію індивідуальних ресурсів персональних даних, мови і зображень (відображення візуальних образів особи, нагромадження даних про її зв'язки, переміщення й поведінку). Розходження у рівні захисту даних створюють ризик обмеження вільної циркуляції широкого діапазону нових послуг між країнами.

За таких чинників група вважає, що відсутність правового захисту персональних даних на основі широкого загальноєвропейського підходу, безумовно гальмуватиме розвиток інформаційного суспільства. Група рекомендує, враховуючи важливість і вразливість проблеми захисту персональних даних, потрібно терміново знайти її вирішення країнами-учасницями ЄС на основі **Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24.10.1995 року “Про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і вільного обігу цих даних”**.

б) Група визначила, що кодування (шифрування) стає дедалі важливішим засобом у міру розвитку платних послуг. Воно гарантуватиме, що тільки той, хто платить, одержуватиме послугу. **Воно повинно запобігати потраплянню персональних даних до загальнодоступних ресурсів.** Система кодування могла б сприяти ринку, якби орієнтувалася на застосування стандартної системи шифрування.

Група рекомендувала прискорити проведення робіт на європейському рівні з електронного й правового захисту, а також із підтримки безпеки.

Група вважає надзвичайно важливим захист прав власності на середовище передачі. Правила регулювання на

європейському рівні повинні бути вирішальними, такими, що відбивають універсальність Інформаційного суспільства та притаманні йому трансграничні можливості. Європейський Союз має вирішальну роль у справі врегулювання усіляких невідповідностей.

Для досягнення визначених цілей, завдань були виділені конструктивні блоки. Ключем до Інформаційного суспільства є комунікаційні системи (мережі), об'єднані з інформаційними технологіями (базові послуги). Мережі (telefonні, кабельні, супутникові...) знімають обмеження у часі й відстані, а базові послуги (електронна пошта, інтерактивне бачення...) дають змогу застосовувати мережі і додатки (дистанційне навчання, телеобробка...), що пропонують спеціалізовані рішення для користувачів.

Група сформулювала рекомендації:

а) для розвитку мереж:

- * забезпечити пріоритетність у розвитку цифрової телефонної технології з інтеграцією послуг – ISDN, яка дає змогу передавати не тільки мову, а й рухомі зображення, здійснювати високошвидкісний доступ до інформаційних ресурсів світу;

- * розвивати наступну технологічну хвилю – інтегровані ширококутні комунікації (світ мультимедіа) типу ATM, що дають змогу комбінувати всі середовища передачі інформації. Для цього рекомендовано організувати **Європейський наглядовий комітет** для вироблення єдиної точки зору, контролю і сприяння реалізації загальної концепції через вибір і розробку стандартів;

- * розвивати мобільну комунікацію через адаптацію стандартів цифрової комунікації (просувати стандарти GSM у Європі і в усьому світі) і знизити на неї тарифи;

- * розширювати застосування супутників, спонукати супутникову індустрію на розробку пріоритетних проектів.

Розробити законодавство для супутникових комунікацій.

б) для розвитку сфери базових послуг:

- * необхідні нові базові послуги (та їх стандарти, включаючи електронну пошту, відеопослуги...), що знімають обмеження традиційної телефонної мережі (як ISDN). Для розробки уніфікованих стандартів рекомендовано створення **“Європейського Форуму базових послуг”**;

- * необхідне вивчення перспектив еволюції Інтернет, зокрема, з погляду її серйозних недоліків щодо проблем безпеки.

Для реалізації заходів визначено десять додатків, що ведуть до Інформаційного суспільства. Ініціативи, що набирають вигляд у експериментальних додатках, є найбільш ефективним засобом створення критичної маси знань як сили, спрямованої на інвестиції в нові послуги і мережі.

Пріоритетні додатки розподілені були на два блоки: для домашнього застосування та для бізнесу і соціальних потреб. До переліку додатків входять:

- * телеробота вдома та в невеликих офісах;

- * дистанційне навчання (центри навчання, послуги з читання курсів, поширення посібників, технологій дистанційного навчання);

- * мережі для з'єднання університетів і дослідницьких центрів (пропускна здатність, чіткість, інтерактивні послуги мультимедіа);

- * розширення послуг для малого й середнього бізнесу (електронна пошта для обміну документів, відеоконференції);

- * керування дорожнім рухом для підвищення якості і безпеки життя його учасників;

- * керування повітряним рухом;

- * мережі для охорони здоров'я (телемедицина – дешева й ефективніша);

- * електронні тендери (дешеві й ефективніші адміністрування);

- * *мережа державних адміністрацій ("електронний уряд");*
- * *міські інформаційні магістралі (забезпечення доставки).*

Про ґрунтовність розробки свідчить визначення у рекомендаціях Групи перспектив та джерел фінансування. Інвестиції в Інформаційне суспільство впродовж 5-10 років повинні бути значними. Група вважає, що створення Інформаційного суспільства можна довірити приватному сектору. Державне інвестування відіграватиме визначальну роль, в обсязі цільового фінансування. В основному, воно повинно бути не за рахунок збільшення шляхом перерозподілу вже існуючих вкладень. Крім того, держфінансування повинно бути спрямоване на інформаційно-пропагандистську кампанію для підвищення поінформованості суспільства.

Група закликала Комісію сформувати Раду, що складатиметься з лідерів усіх секторів індустрії, для роботи над базовими проблемами Інформаційного суспільства, здатну координувати дії зацікавлених сторін в усьому діапазоні проблем, пов'язаних зі створенням ЄІІ⁹⁷.

Зазначене можна розглядати, як основні орієнтири України до інтеграції європейського інформаційного суспільства та як основні орієнтири для формування державної інформаційної політики.

Європейська модель Інформаційного суспільства визначається акцентами стратегії міжнародної інтеграції, що знайшло відображення у категорії «Об'єднана Європа». При цьому виділяються пошуки рівноваги міждержавного скерування (контролем держав) стихій ринку інформаційних послуг, поєднанням індивідуальних, суспільних та державних інтересів і прагнень на рівні міжнародних стандартів.

⁹⁷ Детальніше див: Е-будущее и информационное право / Брижко В.М., Цимбалюк В.С., Орехов А.А., Гальченко О.Н. / под ред. Р.А. Калюжного и М.Я. Швеца. – К.: «Інтеграл», 2002. – 264 с.

Ознакою європейської моделі Інформаційного суспільства є варіативність політичної спрямованості програм побудови та розвитку локальних (національних) складових об'єднаної Європи, обумовлених новою регіональною геополітикою, становленням інформаційної (інтелектуальної) економіки держав, інформаційного законодавства, різними можливостями постіндустріального розвитку. В рамках цієї моделі різними дослідниками виділяються західноєвропейська, скандинавська, центральноєвропейська, східноєвропейська стратегії.

Західноєвропейська стратегія ролі держави в розвитку до Інформаційного суспільства викладена в *Резолюції Європейського Союзу «Біла Книга. Зростання, конкурентноспроможність, зайнятість: виклики та стратегії ХХІ століття» (1993 рік)*⁹⁸. В цій книзі серед іншого визначена важливість державного контролю в телекомунікаційній сфері (особливо над інформаційними супермагістралями). Тобто мова йде про перетворення приватних стихій ініціатив Інформаційного суспільства у нову суспільну якість, яку умовно можна визначити у категорії «кіберсуспільство» – суспільство у якому електронні телекомунікації, інформаційні взаємозв'язки визначаються, регулюються, охороняються, захищаються на рівні з інформаційними взаємозв'язками традиційних технологій. В 1996 році в Директиві Європейського Союзу *«Зелена книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві»*⁹⁹ та в *Рекомендаціях «Інформаційна магістраль для глобального суспільства»*¹⁰⁰ було визначено підтвердження стратегії пошуку балансу державного контролю у розвитку

⁹⁸ White Paper. The Challenges and Ways Forward into the 21 Century. – Brussels. 1993.

⁹⁹ Green Paper. Living and Working in the Information Society: People First. European Commission. – Brussels. 1996.

¹⁰⁰ Networks for People and their Communities. Making the Most of the Information Society in European Union. – Brussels. 1996.

Інформаційного суспільства, хоча при цьому також було визначено пріоритет у зростанні ролі приватного сектору у його побудові.

Напрямки і стратегії інформаційної політики ЄС знайшли вираз також у програмних проектах Організації стратегічних наукових досліджень: «Розвиток технологічних досліджень»; «Інформаційні технології і ринкова політика»; «Європейська стратегічна програма промислового розвитку і впровадження технологій»; «Он-лайн для урядів»; «Електронна комерція»; «Дистанційна освіта, медицина, культура та інформаційні послуги» та ряд інших¹⁰¹.

Ознакою західноєвропейської політики розвитку інформаційного суспільства є формування спеціального законодавства країн адекватного національним інтересам з урахуванням визначених міжнародних принципів публічно-правового регулювання суспільних інформаційних відносин. Це вважається основним фактором зростання добробуту країн від потенціалу інформаційних технологій¹⁰².

Міжнародне право, як джерело інформаційного права окремих країн. Вплив міжнародного права на формування інформаційного права окремих країн дуже великий. Це пов'язано з рядом чинників. Найважливішим з них можна вважати те, що через міжнародне право здійснюється гармонізація інформаційного законодавства окремих країн в умовах бурхливого розвитку транскордонних засобів інформації, телекомунікації. При цьому міжнародне право виконує й інформаційну функцію: інформує уряди держав, де існують проблеми становлення та розвитку сучасних глобальних стандартів інформаційного суспільства про можливі варіанти формування їх державної інформаційної політики. При

¹⁰¹ Див.: Макаренко Є.О. Європейська інформаційна політика. – К.: НВЦ «Наша культура і наука», 2000. – 367 с.

¹⁰² Plan of Action. Document WSIS-03/Geneva/ DOC/5-E, 10 December, 2003.

цьому також, в комплексі, вирішується й проблема подолання інформаційної нерівності між розвиненими державами, їх народами, етносами, націями, прошарками населення тощо.

Враховуючи інтегративні процеси України до Європейського Співтовариства пропонується звернути особливу увагу на ідейні постулати Інформаційного суспільства Європи.

Інформаційне суспільство Європи. У грудні 1993 року на засіданні Комісії Європейського Союзу (м. Брюссель) заслуханий був документ за назвою «Розвиток, Конкуренція і Зайнятість – виклики та шлях вперед у XXI сторіччя». Документ привертав увагу до того, що «нові інформаційні, телекомунікаційні технології викликали структурні зміни, порівняні з індустріальною революцією минулого. Разом із пов'язаними з ними послугами вони мають потенціал, що сприяє постійному і безперервному розвитку, збільшенню конкурентоздатності, відкриттю нових можливостей для роботи і поліпшення якості життя всіх європейців».

Комісія Європейського Союзу замовила (05.12.1993 р.) групі фахівців (на чолі з М.Бангеманом) розробити звіт з інформаційного суспільства, який повинен включати конкретні рекомендації для всіх країн-учасниць ЄС. 24-25 червня 1994 року на самміті Європейського Союзу (о. Корфу) розглянутий звіт групи М.Бангемана за назвою «Європа і всесвітнє інформаційне суспільство. Рекомендації Європейської Ради». За сутністю звіт став маніфестом конкретних дій країн-учасниць ЄС, спрямованим на їх взаємодію у становленні Інформаційного суспільства. Було прийнято рішення про створення постійно діючого координаційного органу – Ради з проблем Інформаційного суспільства. З 1995 року розпочав роботу щорічний Форум ЄС з питань Світового інформаційного суспільства.

В 1995 році відбувся Форум ЄС за назвою: «Інформаційне суспільство – досягнення Європейської Комісії». Форум

підбив підсумки й обговорив подальшу програму робіт – INFO 2000 (розвиток європейської індустрії мультимедійних інформаційних ресурсів)¹⁰³.

Перехідним етапом трансформації у міжнародному праві стосовно права інтелектуальної власності у нову його якість окремі дослідники вважають прийняття 22 липня 2000 року країнами «великої вісімки» (G8) Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства¹⁰⁴. Ця Хартія є результатом багаторічних досліджень науковців різних країн стосовно нових тенденцій розвитку економіки глобального суспільства, яке сегментується (стільнікується) із національних інформаційних суспільств, в окремих країнах. В той же час, паралельно розвивався і другий напрямок формування міжнародного інформаційного права.

У 1998 році на Повноважній конференції Міжнародного союзу електрозв'язку було запропоновано провести самміт з питань розвитку інформаційного суспільства. Підготовка його Женевського та Туніського етапів тривала сім років¹⁰⁵. 10-12 грудня 2003 року на першому етапі Всесвітнього самміту з питань інформаційного суспільства в Женеві, чільники понад 160 країн світу, у тому числі і представники України, підписали два стратегічні міжнародні документи: Декларацію принципів та План дій.

Основна мета формування інформаційного суспільства, яка була визначена на самміті у «Декларації принципів» – це

¹⁰³ Детальніше див: Е-майбутнє та інформаційне право /Брижко В., Цимбалюк В., Швець М., Коваль М., Бабанов Ю. /за ред. М.Швеця. – К.: НДЦПІ АпрН України. – 2006. – 234 с.

¹⁰⁴ Минков А.М. Международная охрана интеллектуальной собственности. – Санкт-Петербург–Москва–Харьков–Минск: «Питер». 2001. – С. 8-12.

¹⁰⁵ Резолюція №73 Міжнародного телекомунікаційного Союзу (ITU). Мінеаполіс, 1998 року та Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 56/183 від 21 грудня 2001 року /Див.: Електронна торгівля (правовий аспект регулювання): Монографія /за загальною редакцією В.В. Костицького. – К.: «Леся», 2007. – С. 26.

загальне прагнення та рішучість його учасників побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток суспільство. *Найважливішою ознакою інформаційного суспільства* було визначена *можливість кожного створити інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися та обмінюватися ними.*

Основна мета інформаційного суспільства – дати окремим особам, громадам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи постійному розвитку та підвищенню рівня свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, у повному обсязі дотримуючись і підтримуючи Загальну декларацію прав людини.

При цьому у «Декларації принципів» звернуто увагу на те, що освіта, інформація, спілкування (комунікація) становлять основу розвитку, ініціативності й добробуту людської особистості, а також на те, що сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології мають великий вплив практично на всі аспекти життя людини та суспільства. Спроможність цих технологій визначається тим, що вони послаблюють вплив багатьох традиційних перешкод, зокрема пов'язаних з часом та відстанню, а також, вперше в історії людства, дають можливість використовувати свій потенціал на благо мільйонів людей в усіх куточках Земної кулі.

Водночас підкреслюється, що *інформаційно-комунікаційні технології варто розглядати як інструмент, а не як самоціль.* Серед ознак інформаційного суспільства пропонується визначити окремі формулювання які визначені у «Декларації принципів», зокрема і у завданнях для досягнення зазначеної у ній мети:

- забезпечення всеобучу;
- формування глобального партнерства для розвитку більш мирного, справедливого та квітучого Світу;

- підвищення продуктивності, економічного росту, створення нових робочих місць і розширення можливостей працевлаштування;

- підвищення рівня життя для усіх;

- сприяння ведення діалогу між народами, країнами і цивілізаціями;

- зміну стихійності розвитку світової цивілізації на глобальний цифровий порядок, у якому міць держав визначається не кількістю чавуну і сталі, танків і снарядів, а здатністю виробляти знання й сучасні технології, вміло управляти соціально-економічними процесами та швидко здійснювати обмін інформацією і на цій основі створювати умови для благополуччя своїх громадян.

Цей міжнародний самміт вплинув і на розвиток масової суспільної думки в Україні щодо приєднання її до реалізації ідеї формування інформаційного суспільства. Рішенням Комітету з питань науки і освіти Верховної ради України, від 06.04.2005 року, було заплановано проведення 21 вересня 2005 року парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. У цьому рішенні, серед іншого, визначено, що розвиток інформаційного суспільства становить суспільний інтерес та потребує законодавчого врегулювання, проведення аналізу і обговорення ситуації, опрацювання пропозицій стосовно визначення основ національної політики України, засад та механізмів її реалізації, а також заходів із вдосконалення законодавства у цій сфері в межах повноважень Верховної Ради України, визначених Конституцією України. Для інформаційно-аналітичного забезпечення парламентських слухань Кабінетом Міністрів України були підготовлені допоміжні матеріали з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К.: Міністерство транспорту і зв'язку України, 2005. – 70 с.

У листопаді 2005 року, на другому етапі Всесвітнього самміту з питань інформаційного суспільства в Тунісі була прийнята Програма розвитку інформаційного суспільства¹⁰⁷. Міжнародні документи прийняті на Всесвітньому самміті з питань інформаційного суспільства можна вважати генераторами подальшого розвитку цього суспільства, як на державному, так і на регіональних та глобальному рівнях. Передусім у них мова йде про визначення саме національних стратегій розвитку інформаційних суспільств в окремих країнах.

Окремі проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору. З метою регулювання інформаційних відносин між народами у багатьох країнах є відповідний напрямок, підсистема у національному праві, яку умовно пропонується назвати міжнародним інформаційним правом.

Не виняток з цього і Україна. Так, для прикладу, після проголошення незалежності, серед інших першочергових Законів у нашій країні, був прийнятий *Закон України «Про інформацію»* (від 02.10.1992 року). У преамбулі його було визначено, що ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення її незалежності, цим Законом стверджено інформаційний суверенітет України і визначено правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Розділ VI. *Закону України «Про інформацію»* (2.10.1992 р.) визначає загальні засади місця нашої країни у міжнародній інформаційній діяльності, у загальній системі світових цивілізованих відносин, співробітництво держав, міжнародних організацій.

¹⁰⁷ Підсумкові документи всесвітніх саммітів з питань інформаційного суспільства. К.: Міжнародний союз електрозв'язку, Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації Міністерства транспорту і зв'язку України. 2006. – 132 с.

Стаття 50. Закону України про інформацію інкорпорує загальні міжнародні принципи здійснення міжнародної інформаційної діяльності. **Міжнародна інформаційна діяльність** полягає в забезпеченні громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій, офіційною документованою або публічно оголошеною інформацією про зовнішньополітичну діяльність України, про події та явища в інших країнах, а також у цілеспрямованому поширенні за межами України державними органами і громадськими об'єднаннями, засобами масової інформації та громадянами всебічної інформації про Україну.

За законодавством України, її громадяни мають право на вільний і безперешкодний доступ до інформації через зарубіжні джерела, включаючи пряме телевізійне мовлення, радіомовлення і пресу.

Для реалізації цього визначається, що правове становище і професійна діяльність акредитованих в Україні іноземних кореспондентів та інших представників іноземних засобів масової інформації, а також інформаційна діяльність дипломатичних, консульських та інших офіційних представників зарубіжних держав в Україні регулюються законодавством України, відповідними міжнародними договорами, укладеними Україною.

Системоутворюючими цієї інституції інформаційного права в Україні також можна вважати норми стосовно міжнародної інформаційної діяльності, що визначені у таких Законах України, як: *Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні (16.11.1992 р.)*; *Про телебачення і радіомовлення (21.12.1993 р.)*; *Про інформаційні агентства (28.02.1995 р.)*; *Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення (18.1997 р.) та ряд інших.*

Створення і діяльність спільних організацій в галузі інформації за участю вітчизняних та іноземних юридичних

осіб і громадян регулюється вище зазначеним та наступним законодавством України: про зовнішню економічну діяльність; про підприємництво, про підприємства та про господарські товариства, іншими нормативними актами.

У зазначеному напрямку інформаційної діяльності законодавством України визначено міжнародний принцип функціонального обмеження суверенітету держави – якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж ті, які містяться в законодавстві України, що регулює відносини в галузі інформації, то застосовуються норми міжнародного договору, укладеного Україною.

Однією із проблем формування міжнародного інформаційного права можна вважати визначення видів інформаційної діяльності. Як методологічний орієнтир пропонується наступний підхід.

Види інформаційної діяльності у міжнародному праві в сучасних суспільних відносинах визначаються в залежності від рівня світового когнітивного суспільствознавства, потреб часу, розвитку теорії міжнародного інформаційного права тощо. Публічне визначення міжнародної стандартизації видів інформаційної діяльності дозволить вирішити ряд теоретичних і практичних питань гармонізації у міжнародному інформаційному праві: як на міжнародному рівні, так і на рівні національних законодавств. Слід зазначити, що у різних правових системах ця проблема визначається ситуативно, фрагментарно та неоднозначно. Виходячи з переліку міжнародних угод пропонується така класифікація видів міжнародних інформаційних відносин (діяльності).

Створення міжнародних організаційних структур щодо регулювання інформаційних відносин. Нині окремими проблемами міжнародних інформаційних відносин опікуються різні традиційні міжнародні організації:

- такі, що розглядають безпосередньо інформацію переважно у суспільному статусі інтелектуальної власності (для прикладу: Міжнародний союз з охорони промислової власності, Паризький союз, Бернського союзів, Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності;

- такі, що розглядають інформацію переважно у статусі предмету чи засобу телекомунікації, зв'язку (для прикладу: Всесвітній поштовий союз; Міжнародний союз електрозв'язку);

- такі, що розглядають інформацію у статусі торгівлі (Світова (всесвітня) організація торгівлі та ін).

Відношення до інформації як виразу інтелектуальної власності знаходять відображення у таких правових підвидах – формах: охорона промислової власності; авторське право; охорона нових сортів рослин; уникнення подвійного оподаткування при виплаті авторської винагороди тощо¹⁰⁸.

Патентне право на інтелектуальну власність також можна розглядати, як різновид діяльності, пов'язаний з правовим статусом інформації:

- формальні вимоги до заявки на патенти, авторські свідоцтва, ліцензії на використання об'єктів інтелектуальної власності;
- патентна класифікація;
- охорона літературних та художніх творів;
- охорона інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм;
- інше, що визначається із правового статусу зазначеного, як об'єктів інтелектуальної власності.

В сфері інформатизації, зв'язку, телекомунікації визначаються такі види інформаційної діяльності: використання радіомовлення на користь світу; розповсюдження сигналів, що несуть програми і передаються через супутники; міжнародна

¹⁰⁸ Кузнецов М.Н. Охрана результатов творческой деятельности в международном частном праве. – М., 1988.

організація морського супутникового зв'язку (ІНМАРСАТ); міжнародний електрозв'язок.

Офіційний інформаційний обмін і регламентація інформаційних відносин на міждержавному рівні: міжнародний обмін виданнями; обмін урядовими документами; відміна вимоги легалізації іноземних офіційних документів; обмін інформацією щодо іноземного законодавства; інформація щодо іноземного законодавства; оперативне сповіщення про ядерні аварії; гармонізація системи опису та кодування товарів; статистика; умови реєстрації суден; правонаступництво держав у відношенні державної власності, державних архівів тощо.

Міжнародні інформаційні відносини в сфері культури, суспільного, світового культурного надбання: регламентація відношення до здобутків культури; охорону археологічної спадщини; охорону всесвітнього культурного та природного надбання.

Міжнародні інформаційні відносини в сфері співробітництва в галузі освіти, науки: боротьба з дискримінацією у галузі освіти; визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів в різних країнах; визнання учбових курсів, дипломів про технічну, професійну і вищу освіту та вчених ступенів у різних державах.

Міжнародна діяльність інформаційних агентств. Для прикладу, представництва іноземних інформаційних агентств в Україні здійснюють свою діяльність (наприклад, розповсюджують свою продукцію) відповідно до Закону України "Про інформацію" від 2 жовтня 1992 р., "Про інформаційні агентства" від 28 лютого 1995 р., інших актів та міжнародних договорів, визнаних нашою державою.

Окремим видом міжнародної інформаційної діяльності може вважатися **реклама (організація рекламної діяльності)**. Для прикладу, в Києві офіційно відкриті офіси ряду іноземних

інформаційних агентств. Серед них і американське агентство “Leo Burnett”. Воно засноване американцем Лео Бернеттом ще 1935 р. Це рекламне агентство має 72 представництва у 53 країнах світу, в т. ч. у Східній Європі: Росії, Чехії, Польщі, Угорщині. В Україні “Leo Burnett” працює на свого найбільшого клієнта – велику тютюнову компанію “Philip Morris”, здійснює рекламу “Procter & Gamble” та “Reebok”.

Серед міжнародних договорів в сфері інформаційних відносин, які визначають *сучасні легальні стандарти міжнародних інформаційних відносин*, в ретроспективі можна зазначити такі: Паризька конвенція про охорону промислової власності, 1883 року, та доповнення до неї: Мадридська конвенція, 1891 року (пояснювальний протокол); Брюсельська конвенція, 1900 року; Вашингтонська конвенція, 1991 року; Гаагська конвенція, 1925 року; Лондонська конвенція, 1934 року; Лісабонська конвенція, 1958 року; Стокгольмська конвенція, 1967 року; Мадридська угода про припинення неправдивих (фальшивих) або таких, що можуть ввести в оману, вказівок про походження товару, 1891 року; Міжнародна конвенція про використання радіомовлення на користь світу, 1936 року; Всесвітня конвенція про авторське право, 1952 року; Європейська Конвенція про формальні вимоги до заявки на патент, 1953 року; Європейська культурна конвенція, 1954 року; Європейська Конвенція про Міжнародну патентну класифікацію, 1954 року; Конвенція про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами, 1958 року; Конвенція про міжнародний обмін виданнями, 1958 року; Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти, 1960 року; Конвенція, яка відміняє вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 року; Міжнародна Конвенція про охорону нових сортів рослин, 1961 року; Конвенція про заснування Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власно-

сті, 1967 року; Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства, 1968 року; Європейська Конвенція про охорону археологічної спадщини, 1969 року; Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів, 1971 року; Паризький Акт, 1971 року, Всесвітня конвенція про авторське право (що переглянута у Парижі 24 липня 1971 року); Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм, 1971 року; Конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми і передаються через супутники, 1974 року; Міжнародна конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів в арабських та європейських державах басейну середземного моря, 1976 року; Конвенція про міжнародну організацію морського супутникового зв'язку (ІНМАРСАТ), 1976 року; Додатковий протокол до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства, 1978 року; Багатостороння Конвенція про уникнення подвійного оподаткування виплат авторської винагороди, 1979 року; Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах регіону Європи, 1979 року; Регіональна конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах Азії та Тихого океану, 1983 року; Віденська Конвенція про правонаступництво держав у відношенні державної власності, державних архівів та державних боргів, 1983 року; Міжнародна конвенція про гармонізовану систему опису та кодування товарів, 1983 року; Конвенція про статистику праці, 1985 року; Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи, 1985 року; Конвенція про умови реєстрації суден, 1986 року; Конвенція про оперативне сповіщення про ядерні аварії, 1986 року; Конвенція про технічну та професійну освіту, 1989 року; Четвертий додатковий протокол до Статуту Всесвітнього

поштового союзу, 1989 року; Чорноморська конвенція про співробітництво в галузі культури, освіти, науки та інформації, 1993 року; Конвенція про охорону всесвітнього культурного та природного надбання, 1972 року; Конвенція Міжнародного союзу електрозв'язку, 1992 року; Міжнародна конвенція електрозв'язку, 1982 року.

Хронологічний перелік міждержавних нормативно-правових документів дозволяє зробити висновок, що в системі міжнародного права щодо інформації вже створено критичну масу (сукупність) правових актів, які можна віднести до міжнародного інформаційного права, яке підлягає систематизації на науковому рівні.

Міжнародне співробітництво в галузі інформації з питань, що становлять взаємний інтерес, здійснюється на основі міжнародних договорів, укладених країнами та юридичними особами, які займаються інформаційною діяльністю. У розвиток цього принципу міжнародного права можна розглядати положення, які зазначено у статті 51 (Міжнародні договори) Закону України «Про інформацію».

У відповідності з нормативними актами, державні органи та інші юридичні особи, які займаються інформаційною діяльністю, можуть безпосередньо здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у власних інтересах, а також в інтересах індивідуальних і колективних споживачів, яких вони обслуговують і яким гарантують одержання зарубіжної інформації. Відповідно до статті 52 Закону України «Про інформацію», експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг) здійснюється згідно з законодавством конкретної країни про зовнішньоекономічну діяльність.

У міжнародних інформаційних відносинах в сучасному міжнародному праві зберігається принцип суверенітету держав щодо її інформаційних ресурсів. Наприклад, стаття

53 («Інформаційний суверенітет») Закону України «Про інформацію» зазначає, що основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси. Відповідно до цього Закону, до інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення. Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами.

Важливим аспектом у міжнародних відносинах є визначення гарантій інформаційного суверенітету. Розглянемо це на прикладі законодавства України. Так, стаття 54 Закону «Про інформацію» (Гарантії інформаційного суверенітету України) визначає, що інформаційний суверенітет України забезпечується:

- виключним правом власності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету;
- створенням національних систем інформації;
- встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України;
- використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами.

Особливості правового регулювання окремих видів міжнародних інформаційних відносин на території України визначаються у спеціальному законодавстві.

Так, Розділ VI Закону України «Про науково-технічну інформацію» визначає міжнародне співробітництво в сфері науково-технічної інформації досить розгорнуто для спеціального законодавчого акту. За статтею 23 цього Закону (забезпечення суверенітету України в сфері науково-технічної інформації), суверенітет країни в сфері науково-технічної інформації забезпечується:

- організацією та державною підтримкою власних інформаційних систем і наданням для них можливостей шукати, фіксувати, отримувати, оброблювати і поширювати в інтересах суспільства науково-технічну інформацію, вироблену в Україні або в інших країнах світу;
- встановленням власності держави на ресурси науково-технічної інформації, що формуються за рахунок коштів бюджету;
- створенням і розвитком національної системи науково-технічної інформації;
- організацією доступу інших держав до інформаційних ресурсів України на основі укладання угод та договорів про їх спільне використання, ліцензуванням і квотуванням науково-технічної інформації, яка може бути використана за межами України для виготовлення зброї, військової техніки, наукоємної продукції;
- організацією належної системи охорони та зберігання інформації.

Легалізованою формою міжнародних інформаційних відносин є *обмін науково-технічною інформацією*. В цьому аспекті пропонується розглянути для прикладу статтю 12 Закону України «Про науково-технічну інформацію». Вона зазначає, загальні засади організації надходження та використання зарубіжної науково-технічної інформації на основі товарних відносин, набуття права власності на таку інформацію. Відповідно до норми визначеній у цій статті, придбання зарубіжної науково-технічної літератури і документації, баз і банків даних, необхідних для формування державних ресурсів науково-технічної інформації, здійснюється як за безвалютним обміном, так і за рахунок інвалютних коштів органів і служб науково-технічної інформації. Для створення

ресурсів зарубіжної науково-технічної інформації державних органів і наукових організацій, що фінансуються з бюджету, валютні кошти щорічно передбачаються в державному бюджеті цільовим призначенням.

У статті 20 (Міжнародна інформаційна діяльність) цього Закону зазначається, що міжнародне співробітництво у сфері науково-технічної інформації та міжнародна інформаційна діяльність регулюються згідно з чинним (національним) законодавством. Тим самим декларується повний суверенітет держави стосовно зазначеного виду інформаційної діяльності.

У статті 21 Закону, що розглядається, зазначаються провідні умови та організаційні засади міждержавного обміну науково-технічною інформацією за участю суб'єктів у нашій країні у такому обсязі:

1. Міждержавний обмін науково-технічною інформацією здійснюється відповідно до угод, підписаних Україною.

2. Держава забезпечує відкритий і рівноправний доступ своїх громадян і громадян держав – партнерів за угодами до інформаційних ресурсів спільного користування.

3. Уряд України визначає національний інформаційний центр, який координує міждержавний обмін науково-технічною інформацією.

У законодавстві України визначається і колізійна прив'язка у сфері зазначених інформаційних відносин. Так, стаття 22 Закону визначає діяльність іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні в сфері науково-технічної інформації наступним чином: іноземні юридичні та фізичні особи, а також особи без громадянства можуть інвестувати розвиток сфери науково-технічної інформації України відповідно до чинного законодавства (тобто виключно до національних законів нашої країни).

В умовах формування глобального інформаційного суспільства, як проблему, що підлягає вирішенню у змісті

стандартизації на міжнародному рівні та у національних законодавствах можна зазначити вирішення питань спів-авторства. Ця проблема по-різному вирішується у правових системах різних країн. Наприклад, французьке право вважає творців музично-драматичного твору (композитора та лібретиста) співавторами. Проте за німецьким правом мова йде про існування взаємопов'язаних, але все ж самостійних авторських прав на два твори. Та й саме порушення авторських прав може належати в одних правових системах до інституту авторського права, в інших – до деліктних правовідносин.

Окреслює об'ємно за змістом системні ознаки міжнародного співробітництва у сфері медіа права і розділ IV Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Так, стаття 38 цього Закону зазначає, що міжнародна діяльність друкованих засобів масової інформації, інформації та співробітництво у цій сфері здійснюються комплексно: на основі міжнародних договорів, укладених Україною, Закону України «Про інформацію», цього Закону та інших актів чинного законодавства України. Конкретизуючи зміст правових засад цей Закон визначає, що редакції, журналісти та їх професійні об'єднання беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері діяльності друкованих засобів масової інформації на основі угод з громадянами і організаціями інших держав, а також з міжнародними організаціями.

Особливості розповсюдження в Україні зарубіжних друкованих засобів масової інформації визначаються у статті 39 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» наступним чином: для розповсюдження зарубіжного друкованого засобу масової інформації в Україні необхідно одержати дозвіл відповідного державного органу, якщо порядок розповсюдження не встановлено міжнародним договором. При цьому, митний збір за ввезення в Україну

продукції зарубіжних засобів масової інформації сплачується в порядку і розмірах, встановлених митним законодавством України. Міжнародними договорами регулюються і *порядок виготовлення продукції зарубіжних друкованих засобів масової інформації, а також їх розповсюдження* в Україні.

Стаття 40 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» виділяє **правовий статус зарубіжних кореспондентів**. За законодавством нашої країни представництва зарубіжних друкованих засобів масової інформації в Україні створюються за погодженням з Міністерством закордонних справ України, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Частина 2 зазначеної статті цього Закону визначає, що зарубіжні представництва українських друкованих засобів масової інформації створюються в порядку, передбаченому законодавчими актами країни перебування, якщо інше не передбачено міжнародним договором.

Акредитація зарубіжних кореспондентів в Україні проводиться Міністерством закордонних справ України на підставі статті 27 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Інституціональні ознаки виду міжнародної інформаційної діяльності визначені також у Законі України «Про державну статистику», від 17 вересня 1992 року № 2614-XII. У Розділі VII цього Закону визначаються основні положення міжнародного співробітництва наступним чином. Відповідно до цього Закону (стаття 25, міжнародне співробітництво у галузі статистики), міжнародне співробітництво у галузі статистики спрямовується на створення і функціонування державної статистики, яка відповідає потребам держави та суспільства, на підвищення ефективності державної статистичної діяльності, налагодження співробітництва з міжнародними статистични-

ми організаціями та статистичними службами інших країн з питань статистичної методології та практики, а також з метою обміну досвідом роботи та інформацією.

У цій же статті зазначено, що держава розвиває і підтримує всі форми міжнародного співробітництва у галузі статистики, які відповідають державним інтересам України.

Враховуючи міжнародну практику, у статті 26 цього Закону (Міжнародні договори) визначається функціональне обмеження суверенітету держави: якщо чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються правила міжнародних договорів.

Зв'язок міжнародного інформаційного права з правом інтелектуальної власності. У контексті прояву окремих складових міжнародного права інтелектуальної власності у формі інформації пропонується звернути увагу на такі міжгалузеві комплексні інституції.

Недобросовісна конкуренція. Припинення недобросовісної конкуренції має своєю метою зупинити такі дії чи практику, що здійснюються в ході торгової чи промислової діяльності, які суперечать чесній практиці, зокрема щодо:

- дій, які здатні зумовити змішування з продукцією чи послугами або промисловою чи торговою діяльністю підприємства;
- неправдивих відомостей, здатних дискредитувати продукцію чи послуги або промислову чи торгову діяльність підприємства;
- вказівок або тверджень, здатних ввести в оману щодо характеру, способу виготовлення, властивостей, придатності або кількості продукції чи послуг;
- дій, спрямованих на неправомірне присвоєння, розкриття або використання комерційної таємниці;

- дій, здатних зумовити зниження розрізняльної здатності або завдати іншої шкоди репутації іншого зразка, або спрямованих на неправомірне використання нематеріальних активів чи репутації іншого підприємства.

Історично склалося, що у більшості країн, зокрема Європи, національне законодавство про охорону права інтелектуальної власності має чинність тільки в межах тієї держави, яка його прийняла. За межами цієї держави правова охорона результатам інтелектуальної діяльності не надається.

Таким чином виникає можливість, маючи певний обсяг інформації, використовувати зазначені результати без дозволу їх власника чи володільця і без виплати належної винагороди. Такий стан не міг задовольнити суб'єкти прав інтелектуальної власності.

З кінця минулого століття починають укладатися міждержавні угоди, якими передбачається охорона прав на результати творчої діяльності, за межами країни їх виникнення. Такі угоди, хоча і абсолютно, не досягли поставленої мети, проте створили легальну основу протидії зловживанням в цій сфері суспільних відносин. Через механізми міжнародного публічно-правового примусу вони виявилися досить ефективними, доцільними і виправданими. Тому їх розвиток і удосконалення постійно триває. На сучасний стан в цій сфері склалася певна міжнародна система охорони інтелектуальної власності.

Авторське право у міжнародних відносинах та система його міжнародної охорони. Об'єктами охорони авторського права є «літературні і художні твори», тобто оригінали витворів форми образної інформації у галузі літератури і мистецтва. Формою, в якій втілюються такі витвори, можуть бути слова, символи, музика, картини, тримірні предмети або комбінації форм (наприклад, опера або кінофільм). Національні законодавства майже усіх країн передбачають охорону таких видів творів:

- **літературні твори (за жанрами):** романи, новели, вірші, драматичні твори і будь-які інші твори незалежно від їх змісту (фантастика або інша література), обсягу, мети (розваги, освіта, реклама, пропаганда тощо), технологічні форми (рукописи, машинописний або друкований текст, книга, брошура, листівка, газета, журнал), опубліковані і неопубліковані. У більшості країн охороняються також комп'ютерні програми та «усні твори», тобто твори, не зафіксовані в письмовому вигляді;
- **музичні твори:** класична або легка музика, пісні, хорова музика, опера, музична комедія, оперета; інструментальна музика чи то для одного інструмента (соло), чи кількох інструментів (сонати, камерна музика тощо) або для багатьох інструментів (оркестри);
- **хореографічні твори** – передача інформації методом танцю, рухів частинами тіла;
- **художні твори:** двомірні (малюнки, картини, гравюри, літографії) або тримірні (скульптури, архітектурні споруди) незалежно від змісту (конкретні чи абстрактні) і призначення («чисте» мистецтво, в цілях реклами тощо);
- **карти і технічні креслення;**
- **фотографічні твори:** незалежно від теми (портрети, пейзажі, поточні події тощо) і мети, з якою вони зроблені;
- **аудіовізуальні твори** (раніше вони називалися «кінофільми» або «кінематографічні твори»), чи то німі, чи звукові незалежно від їх мети (кінопрокат, показ по телебаченню тощо), жанру (кінодрама, документальні фільми, кінохроніка тощо), тривалості, методу зйомки (художні зйомки, мультиплікація тощо) чи технологічного процесу (фільми на прозорій плівці, на відеомагнітній плівці тощо).

Цивільно-правове законодавство деяких країн передбачає охорону похідних творів (переклади, адаптації) і збірників (добірок) творів, які за результатами добору і розташування є інтелектуальною діяльністю, творчістю.

Деякі законодавства передбачають охорону «програмного забезпечення комп'ютерів» (ЕОМ) і «творів прикладного мистецтва» (художні ювелірні вироби, лампи, меблі, шпалери тощо).

Законодавством охороняються також, так звані, суміжні права (виконання, фонограми, передачі організацій мовлення).

За загальним правилом доступу до інформації, твір може бути використаний для отримання прибутку при його розмноженні третіми особами лише з дозволу володільця авторського права. Тобто, найбільш типовим є право розповсюджувати інформацію у правовому статусі твору через копіювання (звідси копірайт) або іншим чином відтворювати будь-який вид твору; право здійснювати звуковий запис виконання будь-якого твору; право виконувати перед публікою твори, зокрема, музичні, драматичні або аудіовізуальні; право здійснювати публічний показ таких творів по дотах або передавати по радіо, телебаченню або іншими засобами трансляції; право перекладати іншою мовою літературні твори; право на прокат, особливо стосовно творів, записаних на фонограму і комп'ютерних програм; право екранізувати будь-які твори, зокрема право створювати на їх основі аудіовізуальні твори.

У міжнародній практиці існує загальний звичай, що володільця авторського права може передавати своє право іншим особам або видавати дозвіл на певні види використання його твору. Проте особисті немайнові права відчуженню не підлягають. Але при цьому виникають питання, чи є правова межа авторського права у інтерпретаціях, так званих «реміксах» творів, видозмінення їх часткового змісту іншими людьми і визначення авторства таких людей. У міжнародному праві це питання залишається відкритим.

Суб'єкти авторського права. Всі законодавства визнають авторське право передусім за його творцем. Проте цивільно-правове законодавство деяких країн визнає авторське право за роботодавцем, якщо на момент створення твору автор був службовцем або працював, або був найнятий спеціально для створення певного твору. В умовах глобального інформаційного суспільства зазначене, як проблема, особливо актуальна в умовах розвитку індустрії комп'ютерних програм та баз даних і знань.

Охорона авторського права за законодавством всіх країн надається незалежно від будь-яких формальностей, тобто охорона авторського права починається з моменту виникнення твору. В умовах глобального інформаційного суспільства комп'ютерні мережі масової телекомунікації формують нові суспільні відносини, що потребують формування і нового правового поля міжнародного співтовариства.

Строки охорони. Охорона авторського права обмежена часом. У більшості країн строк охорони авторського права триває протягом життя автора і 50 років по його смерті, а за законодавством деяких країн - протягом життя автора і 70 років по його смерті. Тим самим забезпечується можливість автору оригінального твору створити для себе умови для свого життя та подальшої творчості. При цьому реалізується і можливість для інших поколінь на доступ до інформації, яка набуває правового статусу суспільного надбання.

Міжнародна охорона. Як правило твори іноземних авторів не підлягають охороні на території іншої держави. Проте в міжнародній практиці існують винятки, коли це передбачено міжнародними договорами або коли певна країна є учасницею відповідних конвенцій. У більшості випадків реалізація авторського права у міжнародних відносинах реалізується через акти доброї волі суб'єктів міжнародного права, добрі звичаї поваги до інтелектуальної праці інших, міжнародного

осуду злісних порушників, економічних санкцій тощо. Проте в умовах глобального інформаційного суспільства піднімається громадськістю питання про зміну парадигм правової охорони та напрацювання нових стандартів міжнародної охорони творів.

У змісті констатації міжнародної практики пропонується зазначити наступні міжнародні нормативні акти, які визначають сучасні стандарти інформаційних відносин у статусі права інтелектуальної власності:

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886 р.). Переглядалась у Парижі в 1896 р. і в Берліні в 1908 р., доповнювалася в Берні в 1914 р. також переглядалася в Римі в 1928 р., у Брюсселі в 1948 р., у Стокгольмі в 1967 р. і в Парижі в 1971 р. У 1979 р. до її тексту були внесені поправки. Учасниками Конвенції є понад 100 держав, у тому числі *Україна* (див.: Закон України про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) від 31 травня 1995 р.).

Ця Конвенція ґрунтується на трьох основних принципах і містить ряд положень, які визначають мінімальний обсяг охорони, що надається, а також ряд спеціальних положень стосовно країн, що розвиваються. Такими принципами є:

1) у кожній із держав - учасниць Конвенції має бути надана така само правова охорона, як і творам власних громадян, творам, що були вперше видані в іншій державі – учасниці Конвенції (принцип національного режиму);

2) охорона не повинна зумовлюватися будь-якими формальними вимогами (принцип «автоматичної» охорони);

3) охорона має залежати від наявності охорони в країні походження твору (принцип «незалежності» охорони).

Мінімальні норми охорони поширюються на твори, як майно і права, а також на строки охорони, а саме: охорона творів має

поширюватися на «кожний твір у літературній, науковій чи художній сферах інформації незалежно від способу чи форми вираження».

Із урахуванням певних юридичних застережень, обмежень або винятків, правами, які мають визнаватися як виключні права давати дозвіл, є такі: право на переклад; право на адаптацію і аранжування твору; право на публічний показ чи виконання драматичних, музично-драматичних і музичних творів; право публічно декламувати літературні твори; право передачі для публічного ознайомлення, демонстрації або виконання таких творів; право відтворювати у будь-який спосіб і в будь-якій формі; право використати твір як основу для аудіовізуального твору.

Конвенція передбачає також охорону особистих немайнових прав – права вимагати визнання авторства і права автора протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора.

Всесвітня конвенція про авторське право (Женева, 1952 р.). На думку багатьох експертів, занадто високий рівень охорони авторського права за Бернською конвенцією був перешкодою для приєднання до неї багатьох країн, в тому числі Сполучених Штатів Америки. У таких країнах бажали бачити в Конвенції менше імперативів і формальностей. Підготовка до розробки нової Конвенції про авторське право розпочалася ще в 1948 р. На дипломатичній конференції в 1952 р. було розглянуто проект, а у вересні 1952 р. на міжурядовій конференції за участю 50 країн була прийнята Конвенція про авторське право. Вона набрала чинності з 1955 р.

Цією Конвенцією встановлені більш м'які вимоги до охорони творів літератури і мистецтва. Наприклад, встановлення факту охорони здійснюється за правилами

країни, де охорона запрошується, на відміну від Бернської конвенції, яка виходить із закону країни походження твору. Тому на підставі Всесвітньої конвенції не можна позбавити охорони твір тільки тому, що в країні походження цей твір не охороняється.

Одним із основних принципів Конвенції у міжнародній практиці вважається принцип національного регулювання, який передбачає охорону будь-якого твору, опублікованого в країні - учасниці Конвенції.

Таким чином, Конвенція передбачає деякі особливості у визначенні строків охорони. Докладно нею врегульовані відносини, що виникають у зв'язку з перекладом творів.

Право промислова власність має своєю метою охорону: винаходів, знаків (товарних знаків і знаків обслуговування), промислових зразків; географічних вказівок; вказівки джерела походження і найменування місця походження; боротьбу проти недобросовісної конкуренції.

Зазначені перші три об'єкти правової охорони мають певні спільні риси, так як охорона винаходів, знаків і промислових зразків надається у вигляді виключних прав на використання.

Боротьба з недобросовісною конкуренцією хоча і не має відношення до виключних прав, але вона спрямована проти таких методів конкуренції, які суперечать чесній практиці в промислових, виробничих та торгових справах, наприклад, у зв'язку з конфіденційною інформацією (комерційна таємниця).

Промислова власність, у міжнародно-правовій практиці, охоплює також охорону географічних вказівок (вказівки щодо джерела походження чи щодо найменування місця походження). В умовах розвитку глобального інформаційного суспільства зазначена норма міжнародного права є досить дискусійною і такою, що потребує зміни парадигми.

Винахідницьке право. Відповідно до законодавства багатьох країн і міжнародних угод **винаходом** визнається така *нова ідея, яка дозволяє на практиці вирішити конкретну проблему в галузі техніки*. Для того, щоб така ідея стала об'єктом правової охорони (стала патентоспроможною), вона має відповідати певним вимогам: бути **новою**, тобто ще ніде не опублікованою, і не використовуватися; бути **неочевидною**, тобто вона не повинна бути звичайним інженерним рішенням фахівця відповідної галузі господарювання; має стосуватися рішення проблеми, **придатного для застосування в промисловості**, тобто це рішення може бути використане промисловим шляхом.

Патентне право в основі правовідносин має такий їх предмет, як патент. Патент – це техніко-юридичний документ, що містить опис винаходу, на підставі якого фахівець може це рішення використати. Патент видається урядовим органом тієї держави, куди подана заявка, і має чинність в межах цієї держави. Патент встановлює такий правовий режим, відповідно до якого запатентований винахід може бути виготовлений (використаний, застосований, ввезений тощо) тільки патентоволодільцем або з його дозволу. Патентна охорона винаходу в більшості країн обмежена терміном у 20 років. У деяких країнах цей термін коротший.

Договір про патентну кооперацію (РСТ) (1979 р.). Був переглянутий у 1979 р. і 1984 р. Нині учасниками цього Договору є понад 70 держав, у тому числі й Україна.

Цей Договір передбачає можливість запрошувати патентну охорону винаходу одночасно в кожній із великої кількості країн шляхом подання міжнародної заявки на патент. Така заявка може бути подана громадянином будь-якої країни – учасником Договору або особою, що постійно проживає в такій країні. Заявка може подаватися або в національне патентне відомство

або безпосередньо в Міжнародне бюро ВОІВ у Женеві. Договір докладно регулює вимоги до оформлення будь-якої міжнародної заявки. Міжнародна заявка піддається «міжнародному пошуку», який здійснює одне із великих патентних відомств. Звіт про міжнародний пошук направляється заявнику для вирішення питання про доцільність подальшого розгляду заявки. Договір передбачає наслідки рішення заявника про відкликання заявки чи про подальший її розгляд.

Передбачена РСТ процедура розгляду міжнародних заявок має ряд позитивних особливостей. Заявнику падається більший строк на роздуми для вирішення питання про доцільність розгляду заявки. Обсяг роботи патентних відомств країн, де передбачається запросити патентну охорону, істотно скорочується або зводиться до мінімуму завдяки проведенню міжнародного пошуку. Крім того, оскільки кожна міжнародна заявка публікується разом зі звітом про міжнародний пошук, третім особам легше скласти уявлення про патентоспроможність заявленого винаходу.

Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для патентної процедури (1977 р.). Договір був переглянутий у 1980 р. Нині до нього приєдналися понад 30 держав.

За загальним правилом умовою видачі патенту на винахід є розкриття його інформації – суті, шляхом письмового опису. Але письмовий опис мікроорганізмів, як об'єктів винаходів є не придатний. Розкриття сутності мікроорганізмів здійснюється шляхом депонування зразка мікроорганізму в спеціальній установі, доступній будь-кому. Саме з цієї метою, а також для усунення необхідності депонування зразка мікроорганізму в кожній країні, де запрошується його правова охорона, Договір передбачає, що одне депонування в будь-якому «міжнародному органі депонування» є достатнім для патентної процедури в

національних патентних відомствах учасників Договору і в будь-якому регіональному патентному відомстві, якщо воно визнає чинність Договору.

Міжнародний орган депонування є науковою установою, що визначається і заінтересованою стороною за погодженням з Генеральним директором ВОІВ.

Мадридська, угода про міжнародну реєстрацію знаків (1891 р.). Учасницями цієї Угоди є понад 40 країн, в тому числі й Україна. Угода переглядалась у Брюсселі в 1900 р., у Вашингтоні в 1911 р., у Гаазі в 1925 р., у Лондоні в 1934 р., у Ніцці в 1957 р., у Стокгольмі в 1967 р. і у 1979 р.

Ця Угода передбачає міжнародну реєстрацію знаків у Міжнародному бюро ВОІВ у Женеві. Така реєстрація має чинність в ряді країн за бажанням заявника, а потенційно – в усіх країнах – учасниках цієї Угоди.

Після міжнародної реєстрації повідомлення про це публікується Міжнародним бюро. Така реєстрація надає володільцю знака ряд переваг. Зокрема, заявник після реєстрації знака в країні його походження подає лише одну заявку і тільки французькою мовою. Він зобов'язаний сплатити мито в один орган (Міжнародне бюро). Для одержання правової охорони знака в кількох країнах йому потрібно подавати заявку до патентного відомства кожної із них, до того ж різними мовами, і в кожній із них сплачувати мито. У разі необхідності подовження чинності реєстрації знака зазначені пільги зберігаються, а чинність реєстрації знака подовжується щоразу на 20 років.

Подібна реєстрація вигідна і для національних патентних відомств, оскільки позбавляє їх значної частини копії роботи, при цьому забезпечує можливість надходжень додаткових коштів до бюджету країни.

Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків (1989 р.). Цей Протокол був прийнятий

з метою введення в систему міжнародної реєстрації знаків деяких нових елементів. Ці нові елементи усувають труднощі, які заважають приєднатися окремим країнам до Мадридської угоди. У Протоколі введено ряд новацій: заявник може обґрунтувати свою заяву на міжнародну реєстрацію не тільки реєстрацією свого знака в національному (чи регіональному) відомстві країни походження. Він також може посилатися на подану заявку в національне (чи регіональне) відомство. Кожна сторона договору, на території якої запрошується охорона знака, може протягом 18 місяців, а у випадках виникнення спору протягом більш тривалого терміну, оголосити про те, що охорона не може бути подана на її території. Кожна із сторін Протоколу може стягувати більше мито у порівнянні з сумами, що стягуються за Мадридською угодою. Міжнародна реєстрація за необхідності може бути перетворена в національні чи регіональні заявки з пріоритетом міжнародної заявки. Крім того, цей Протокол встановлює зв'язок із розвитком системи товарних знаків Європейського союзу.

Гаазька угода про міжнародне депонування промислових зразків (1925 р.). Учасницями цієї Угоди є понад 20 держав. Угода переглянута в Лондоні в 1934 р. і в Гаазі в 1960 р. Згодом вона була доповнена Додатковим актом, підписаним у Монако в 1962 р., Додатковим актом, укладеним у Стокгольмі в 1967 р., і Протоколом, укладеним у Женеві в 1975 р. У 1979 р. до тексту Додаткового акта були внесені деякі поправки.

Сутність зазначеної Угоди полягає у тому, що система, встановлена Актами від 1960 і 1967 рр., передбачає міжнародне депонування промислових зразків або безпосередньо в Міжнародному бюро ВОІВ, або через національне патентне відомство країни – учасниці Угоди. При цьому міжнародне депонування промислових зразків має таке саме значення, як

ніби заявник подав заяву на депонування до кожної із країн – учасниць Угоди, Тобто міжнародне депонування промислового зразка надає правову охорону в усіх зазначених країнах.

У свою чергу ВОІВ публікує в періодичному бюлетені з кожного міжнародного депонування репродукції в чорно-білому виконанні. Але, на прохання заявника така репродукція може бути виконана і в кольорі.

Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію (1971 р.). Учасницями цієї Угоди є біля 30 держав. Цією Угодою встановлена Міжнародна патентна класифікація (МПК), яка класифікує інформацію про техніку на вісім основних розділів, в яких містяться приблизно 67 тис. дрібніших рубрик. Кожній рубриці присвоєно символ, що складається із арабських цифр і букв латинського алфавіту.

Національне чи регіональне патентне відомство, яке видає патент, ставить на ньому відповідний символ. Така класифікація необхідна для патентного пошуку, щоб визначити інформацію про попередній рівень відомої техніки. Фактично МПК застосовують патентні відомства понад 70 країн і Міжнародне бюро ВОІВ відповідно до Договору про патентну кооперацію (РСТ).

Для підтримання МПК на рівні сучасних вимог кожні п'ять років вона переглядається. Перегляд здійснює Комітет експертів, заснований Угодою. Усі держави - учасниці Угоди мають своїх представників серед членів Комітету експертів.

Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (1957 р.). Угода переглядалась у Стокгольмі в 1967 р. і в Женеві в 1977 р. У 1979 р. до її тексту були внесені поправки. Учасницями угоди є понад 40 держав. Цією Угодою заснована класифікація товарів і послуг з метою реєстрації товарних знаків і знаків обслуговування. Класифікація застосовується як при міжнародній, так і при

національній реєстрації. Вона складається із переліку класів (визначені 34 класи для товарів і 8 класів для послуг) і алфавітного переліку товарів і послуг, який налічує понад 11 тис. найменувань. Обидва переліки час від часу змінюються і доповнюються Комітетом експертів. Класифікацією фактично користуються понад 100 держав, а також Міжнародне бюро ВОІВ, Відомство Бенілюкса по товарних знаках і Африканська організація інтелектуальної власності.

Віденська угода про заснування Міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків (1973 р.). Цією Угодою засновано класифікацію для знаків, які включають або складаються із зображувальних елементів. Класифікація налічує 29 категорій, 144 групи і 1 569 підгруп, відповідно до яких класифікуються зображувальні елементи знаків. Цією класифікацією фактично користуються патентні відомства багатьох країн, а також Міжнародне бюро ВОІВ.

Усі країни – учасниці Угоди мають своїх представників у складі Комітету експертів, який має своїм завданням періодичний перегляд Класифікації.

Локариська угода про заснування Міжнародної класифікації промислових зразків (1968 р.). У 1979 р. до неї були внесені поправки. Цю Угоду підписали понад 20 держав. Цією Угодою заснована класифікація промислових зразків. При депонуванні чи реєстрації промислових зразків національні патентні відомства зобов'язані зазначати в офіційних документах і публікаціях, що стосуються депонування або реєстрації промислових зразків, відповідні символи Міжнародної класифікації. Класифікація складається із 32 класів і 223 підкласів. Вона також містить алфавітний перелік товарів із зазначенням класів і підкласів, до яких ці товари належать. Перелік містить близько 6 250 найменувань для різних видів товарів. Цією класифікацією фактично користуються понад 30 держав, а також Міжнародне бюро ВОІВ.

Промислові зразки. По суті промисловим зразком є інформація у вигляді орнаментального зображення корисного виробу. Орнаментальний аспект може складатися із тримірних елементів (форма виробу) або двомірних елементів (контуру, малюнка, кольору). Проте він не має обумовлюватися лише призначенням корисного виробу. Охороноспроможність промислового зразка зумовлюється його оригінальністю або новизною і виникає після реєстрації в державному відомстві. Правова охорона промислового зразка полягає у тому, що крім володільця ніхто інший не може використовувати зареєстрований промисловий зразок. Правова охорона промислового зразка надається в більшості країн, як правило, на 10-15 років.

Міжнародна охорона промислової власності. У 1883 р. одинадцять країн підписали Паризьку конвенцію про охорону промислової власності, якою утворили відповідну міжнародну організацію – Міжнародний союз з охорони промислової власності. Мета цього Союзу – забезпечити одержання правової охорони своїм громадянам і юридичним особам у зарубіжних країнах.

По суті, охорона промислової власності – не є самоціллю, вона є засобом заохочення творчості у індустріалізації, здійснення капіталовкладень і справедливої торгівлі. Це, у свою чергу, покликане сприяти підвищенню безпеки і комфорту, боротьбі з бідністю і поліпшенню людського життя. Формалізація міжнародних відносин стосовно промислової власності знайшла відображення у ряді міждержавних угод:

Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883 р.). Учасниками цієї Конвенції є понад 130 країн. Конвенція доповнювалася в Мадриді в 1891 р. Пояснювальним протоколом. Переглядалась у Брюсселі в 1900 р., у Вашингтоні в 1911 р., у Гаазі в 1925 р., у Лондоні в 1934 р., у Лісабоні в

1958 р., у Стокгольмі в 1967 р. В 1979 р. до неї були внесені деякі поправки. Конвенція відкрита для підписання й іншими країнами. Ратифікаційні грамоти або акти про приєднання подаються на збереження Генеральному директору ВОІВ.

Основні положення Конвенції поділяються на три основні категорії: національний режим, право пріоритету, загальні правила.

Правила про національний режим полягають у тому, що країна – учасниця Конвенції зобов'язана надавати громадянам іншої країни – учасниці Конвенції таку ж саму охорону, яку вона надає і своїм громадянам. Правова охорона, що надається Конвенцією, має поширюватися також і на громадян держав, які не є учасниками Конвенції, якщо вони мають місце проживання або нефіктивне промислове чи торгове підприємство в країні, що є членом Конвенції.

Важливою складовою Конвенції є право пріоритету на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки тощо. Воно полягає в тому, що правильно оформлена заявка, подана в одній із країн – членів Конвенції протягом певного строку (12 місяців стосовно патентів та моделей і 6 місяців стосовно промислових зразків), передбачає при поданні цієї ж заявки в іншій країні – члені Паризького союзу визнання за такою заявкою пріоритету за першою поданою заявкою. Якщо заявник, протягом зазначеного строку, забажає подати заявку на цей же винахід чи інший об'єкт промислової власності в кілька країн – членів Паризького союзу, то він має право просити визнати за ним пріоритет в усіх країнах за першою поданою ним заявкою в першій країні – члені Паризького союзу. Тобто ці пізніше подані заявки будуть мати пріоритет (звідси – «право пріоритету») стосовно тих заявок, які могли б бути подані в зазначений строк на такий же винахід, корисну модель, промисловий зразок, товарний знак і т.п.

іншими особами. Однією із важливих переваг цього є те, що коли заявник забажає одержати охорону в кількох країнах, він не зобов'язаний подавати всі заявки одночасно, оскільки в його розпорядженні є 12 чи 6 місяців. Ознакою Конвенції є те, що нею встановлено ряд загальних правил, яких мають дотримуватися всі її учасники.

Стосовно інформації у вигляді патентів. Патенти визначено незалежними. Тобто патент, виданий однією із країн – учасниць Конвенції, має чинність лише в межах тієї країни, яка його видала. Видача патенту певною країною не зобов'язує інші країни – учасниці Конвенції видавати такий само патент на такий само винахід. Для одержання правової охорони винаходу в іншій країні необхідно подати заявку і одержати патент у ній. Проте якщо в одній із країн – учасниць Конвенції у видачі патенту буде відмовлено або виданий патент буде визнано недійсним, то цей юридичний факт не зумовлює таких само дій в іншій країні – учасниці Конвенції. У патенті винахідник має право бути названим як автор винаходу.

Важливим у Конвенції є правило, за яким у видачі патенту не може бути відмовлено чи виданий патент бути визнано недійсним на тій підставі, що продаж запатентованого виробу або виробу, виробленого запатентованим способом, підпадає під заборону або обмеження, встановлені національним законодавством.

У разі невикористання запатентованого об'єкта промислової власності протягом строку, встановленого національним законодавством, кожна країна має право видати, так звану, примусову ліцензію. Умови і порядок її видачі встановлюються національним законодавством.

Умови і порядок видачі свідоцтв на **товарні знаки** визначаються національним законодавством кожної країни – учасниці Конвенції. За таких умов не може бути відмовлено

в реєстрації знака або реєстрацію визнано недійсною в іншій країні – учасниці Конвенції на тій підставі, що знак не зареєстрований в країні його походження. Припинення дії або анулювання реєстрації знака в одній із країн – учасниць Конвенції не зумовлює автоматичного визнання реєстрації знака або припинення його чинності на цій підставі в інших країнах – учасницях Конвенції.

Якщо національним законодавством країни – учасниці Конвенції передбачається обов'язкове використання знака, то в разі його невикористання реєстрація може бути анульована лише за спливом строку, який визнаний в країні розумним.

Країни – учасниці Конвенції взяли на себе зобов'язання відмовляти в реєстрації і забороняти використання позначення, яке є відтворенням, імітацією або перекладом іншого знака, що може спричинити обман споживачів стосовно інших знаків. Зазначене є дуже важливим при здійсненні торгівлі із застосуванням електронних засобів глобальної телекомунікації.

Країни також зобов'язані відмовляти в реєстрації і забороняти використання таких знаків, які містять без відповідного на те дозволу державні емблеми, офіційні знаки та клейма контролю і гарантії. Це положення поширюється також на герби, прапори, емблеми, скорочені і повні найменування певних міжурядових організацій.

Промислові зразки, як форма комерційної інформації підлягають правовій охороні в кожній країні – учасниці Конвенції незалежно від того, чи виробляється виріб в тій країні, де використано промисловий зразок.

Міжнародно-правова охорона прав на способи індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг пропонується розглядатися і у змісті міжнародного інформаційного права. У цьому зв'язку можна зазначити таке.

Мадридська угода про припинення неправдивих (фальшивих) або таких, що можуть ввести в оману, вказівок про походження товару (1891 р.). Угода переглядалась у Вашингтоні в 1911 р.; у Гаазі в 1925 р.; у Лондоні в 1934 р.; у Лісабоні в 1958 р.; у Стокгольмі в 1967 р. Угода відкрита для усіх країн – учасниць Паризької конвенції.

На усі товари, стосовно яких вказується недостовірна (фальшива) або така, що може ввести в оману, вказівка, яка прямо чи побічно стосується однієї із країн – учасниць Угоди, накладається арешт при їх ввозі, або такий ввіз забороняється, або застосовуються інші заходи (санкції). Угода передбачає випадки і спроб витребування і накладення такого арешту, забороняє використання у зв'язку з продажем, демонстрацією або пропозицією до продажу товарів будь-яких позначень рекламного змісту, які здатні ввести в оману стосовно джерела походження товару.

До промислової інтелектуальної власності належать знаки – позначення (інформація), які мають своєю метою розрізнення товарів послуг одного промислового чи торгового підприємства від таких же товарів і послуг іншого підприємства. Знак може складатися із одного або кількох обособлених слів, букв, цифр, малюнків або зображень, монограм або підписів, кольорів або комбінації кольорів, емблем.

За національним законодавством деяких країн знаком може бути також форма або інше спеціальне оформлення контейнера чи упаковки товару (за умови, що це не впливає виключно із функцій контейнера чи упаковки). Також знак може складатися із комбінації будь-яких зазначених елементів.

У деяких країнах знаки, як вид інформації, одержують правову охорону не на підставі державної реєстрації, а на підставі фактичного використання. Проте для більшої ефективності охорони знака реєструють у патентному відомстві з інтелектуальної власності.

Як імперативна норма визначено, що зареєстрований знак не може бути використаний будь-якою особою, крім володільця свідоцтва на знак. Не допускається також використання подібного позначення, яке здатне ввести споживача в оману.

Фірмові найменування – цей вид інформації підлягає правовій охороні в кожній країні – учасниці Конвенції без обов'язкової подачі заявки чи реєстрації. Кожна країна – учасниця Конвенції зобов'язана вживати заходів проти прямого чи побічного використання вказівок щодо походження продукту або стосовно виробника цього продукту, якщо вони не відповідають дійсності, вводять споживача в оману. Країна – учасниця Конвенції також зобов'язана забезпечити ефективний захист від недобросовісної конкуренції.

Найробський договір про охорону олімпійського символу (1981 р.) також може розглядатися як міжнародний інформаційно-правовий акт. Відповідно до цього Договору усі учасниці-держави беруть на себе зобов'язання охороняти олімпійський символ (п'ять переплєтених кілець) від використання його в комерційних цілях (у рекламних оголошеннях, на товарах, як знак тощо) без дозволу Міжнародного олімпійського комітету.

Договір підписали понад 30 держав.

Договір про товарні знаки (1994 р.). Його підписали понад 40 держав, у тому числі Україна. Головна мета цього Договору є спрощення процедури реєстрації товарних знаків. Це досягається шляхом гармонізації реєстрації та усунення недоліків при її здійсненні. За цим Договором процедура реєстрації знака поділяється на основні етапи: заявка на реєстрацію, зміни після реєстрації і подовження реєстрації. Правила кожного етапу передбачають детальний перелік вимог, що висуваються до заявника або володільця знака. Щодо першого етапу, то тут встановлені загальні вимоги до заявки: прізвище, ім'я та адреса заявника, інші необхідні дані.

Кожна сторона Договору не може вимагати від заявника нічого іншого, ніж передбачено правилами.

Другий етап стосується змін імені та адреси або володільця реєстрації.

Третій етап – продовження строку чинності знака. Договором передбачається єдиний термін чинності реєстрації та її продовження на наступний строк – 10 років.

Лісабонська угода про охорону найменувань місць походження та їх міжнародна реєстрація (1958 р.). Учасницями цієї Угоди є біля 20 держав. Мета Угоди – забезпечення правової охорони найменування місця походження, тобто «географічні назви країни, району або місцевості, які служать для позначення виробу, який походить із цієї країни, району, чи місцевості, особливості і якість якого пояснюється виключно або головним чином географічним середовищем, включаючи природні і людські фактори». Такі найменування реєструються в Міжнародному бюро ВОІВ, у Женеві, за заявкою компетентного органу заінтересованої сторони Угоди. Міжнародне бюро повідомляє про реєстрацію інші країни – учасниці Угоди. Всі учасники цієї Угоди взяли на себе зобов'язання охороняти зареєстроване в міжнародному порядку найменування протягом усього часу, поки воно охороняється в країні походження.

Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (1961 р.). Учасницями цієї Конвенції є біля 50 держав. Ця Конвенція забезпечує охорону прав при виконанні творів, виробників фонограм і організацій мовлення. Відповідно до зазначеної Конвенції виконавці (артисти, співаки, музиканти та інші особи, що виконують літературні або художні твори) охороняються від певних дій, на які вони не давали своєї згоди. Такими діями можуть бути: радіотрансляція і пряма трансляція їх виступів,

фіксація таких прямих телетрансляцій виступів, відтворення такої фіксації, якщо оригінальна фіксація була здійснена без згоди виконавців.

Виробники фонограм мають право дозволяти або забороняти пряме чи опосередковане відтворення фонограм. При цьому фонограми визначаються в Римській конвенції як будь-який виключно акустичний запис звуків у процесі будь-якого виконання або іншого звучання. Також організації мовлення мають право дозволяти або забороняти певні дії, зокрема, відтворення їх передач, їх фіксацію, відтворення такої фіксації, показ публіці їх телевізійних передач, якщо такий показ здійснюється в місцях, куди доступ публіці дозволено за вхідну плату.

З цього формулювання випливає і можливість вільного відтворення таких об'єктів інформаційних відносин, але при умові відсутності комерційної мети. Конвенція передбачає винятки із вищенаведених правил у національних законодавствах. Ці винятки стосуються використання в особистих цілях, використання коротких уривків у зв'язку з репортажами про поточні події, використання виключно з метою навчання або наукових дослідів та інші винятки, що можуть бути передбачені національним законодавством.

Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (1971 р.). Учасницями цієї Конвенції є понад 50 держав.

«Фонограма» – це будь-який виключно акустичний запис, тобто вона не охоплює, наприклад, звуковий супровід фільмів або відеокасет. Охорона може надаватися відповідно до законодавства про авторське право спеціальним законодавством (у галузі суміжних прав), законодавством про недобросовісну конкуренцію або кримінальним правом. Тривалість охорони була визначена не менше 20 років від дати першої публікації фонограми. Проте окремі національні

законодавства надають правову охорону тривалістю 50 років.

Конвенція накладає обов'язок кожної держави, що її підписала, охороняти інтереси виробників фонограм, які є громадянами іншої держави – учасниці Конвенції. Така охорона має передбачати заборону відтворення дублікатів фонограм без згоди на це виробника. Забороні підлягає ввезення таких дублікатів, якщо таке ввезення чи відтворення здійснюється з метою розповсюдження для широкого загалу, а також розповсюдження таких дублікатів для широкого загалу.

Брюссельська конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми, які передаються через супутники (1974 р.). Вона передбачає обов'язок кожної держави – учасниці Конвенції вживати необхідних заходів щодо запобігання незаконному розповсюдженню на своїй або зі своєї території будь-якого сигналу через супутник. Розповсюдження вважається незаконним, якщо на нього не було одержано дозвіл від організації радіо- або телемовлення, що прийняла рішення про складові елементи програми.

Проте положення цієї Конвенції не застосовуються, коли розповсюдження сигналів здійснюється із супутників прямого мовлення.

Основні конвенційні принципи та форми охорони інтелектуальної власності фактично були започатковані на універсальному міждержавному рівні ще в 1883-1886 рр., коли були прийняті відповідно Паризька конвенція про охорону промислової власності і Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів.

На сьогодні найбільш авторитетною організацією у сфері координації міжнародних інформаційних відносин у статусі інтелектуальної власності є **ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності**. Вона була офіційно заснована

14 липня 1967 р. в Стокгольмі шляхом підписання відповідної багатосторонньої міждержавної Конвенції, яка набрала чинності в 1970 р. У грудні 1974 р. ВОІВ набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй.

Конвенцією поставлені перед ВОІВ такі завдання:

- сприяти охороні інтелектуальної власності в усьому світі шляхом співробітництва між державами і, у конкретних випадках, у взаємодії з будь-якою іншою міжнародною організацією;

- забезпечувати адміністративне співробітництво між створеними союзами в галузі охорони інтелектуальної власності;

- сприяючи охороні інтелектуальної власності в усьому світі, заохочення укладання нових міжнародних договорів та удосконалення національних законодавств;

- надання технічної допомоги країнам, що розвиваються.

В обов'язки ВОІВ входить і спеціальна інформаційна функція – збирання і розповсюдження інформації, організація роботи відповідних служб, які займаються забезпеченням охорони винаходів, знаків і промислових зразків, якщо таку охорону бажають одержати відповідні суб'єкти права інтелектуальної власності одночасно в кількох країнах.

Нині ВОІВ займається сприянням розвитку різних видів адміністративного, організаційного співробітництва між державами-членами Конвенції.

У сфері адміністративного співробітництва ВОІВ централізує організацію управління різними союзами, що займаються питаннями права інтелектуальної власності через Міжнародне бюро в Женеві, яке виконує функції секретаріату ВОІВ, а також здійснює контроль за таким управлінням через інші свої органи.

Нині ВОІВ виконує адміністративні функції серед майже усіх Союзів і договорів, що стосуються права інтелектуальної

власності. Відповідно до ст. 1 Угоди ВОІВ з Організацією Об'єднаних Націй, ВОІВ відповідає за здійснення необхідних дій, передбачених Конвенцією, якою вона була утворена, а також договорами і угодами, адміністративні функції щодо яких вона виконує.

На ВОІВ покладено функцію розвитку міжнародних правовідносин у сфері інтелектуальної діяльності, сприяння передачі технологій, що стосуються промислової власності, країнам, що розвиваються, з метою прискорення їх економічного, соціального і культурного розвитку.

При виконанні своїх функцій ВОІВ керується завданнями щодо міжнародного співробітництва з метою розвитку цивілізованих суспільних відносин щодо права інтелектуальної власності. Повною мірою застосовуючи досягнення в сфері інформатики, ВОІВ сприяє більш широкому використанню інтелектуальної власності для заохочення творчої діяльності в різних країнах.

Органи ВОІВ. ВОІВ має три керівних органи, які засновані в межах Конвенції: Генеральна Асамблея (країни - члени ВОІВ за умови, що вони також є членами Асамблеї Паризького і/або Бернського союзів), Конференція (всі країни - члени ВОІВ), Координаційний комітет (країни, обрані із числа ВОІВ, Паризького і Бернського союзів та, екс-офіціо, Швейцарія).

Генеральна Асамблея приймає дворічний бюджет, спільний для всіх Союзів. Конференція приймає дворічний бюджет Конвенції. Генеральна Асамблея і Конференція збираються на чергові сесії один раз на два роки. Координаційний комітет збирається на чергову сесію один раз на рік.

Виконавчим главою ВОІВ є Генеральний директор, який обирається Генеральною Асамблеєю на шестирічний строк, що може бути подовжений.

Нині членами ВОІВ є понад 150 держав, точніше сказати, вони стали учасниками Конвенції, якою була заснована Всесвітня

організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Україна також є членом ВОІВ.

Будь-яка держава може стати членом ВОІВ за таких умов: держава є членом Паризького або Бернського союзу; а також будь-яка інша держава, що або ж є членом ООН, або будь-якої спеціалізованої установи, пов'язаної з ООН. Членом ВОІВ можуть стати також держави – члени Міжнародного агентства атомної енергії або такі, що є стороною Міжнародного Суду, чи запрошені Генеральною Асамблеєю ВОІВ стати учасником Конвенції.

Членство ВОІВ оформляється здачею на охорону ратифікаційної грамоти або акта про присудження Генеральному директору ВОІВ у Женеві.

Держави, які є членами Паризького або Бернського союзів, можуть стати членами ВОІВ тільки у тому випадку, коли вони уже пов'язані, принаймні, адміністративними положеннями Стокгольмського акта (1967 р.) Паризької конвенції або Паризького акта (1971 р.) Бернської конвенції. Вони можуть стати членами ВОІВ шляхом одночасної ратифікації або приєднання до адміністративних положень одного із них.

Особливості регулювання міжнародних інформаційних відносин в умовах інформатизації. Історія цього виду інформаційної діяльності починається з 1987 року у США де був прийнятий Закон «Про захист комп'ютерної інформації». Закон стосується програми щодо комп'ютерних даних. В Національному Бюро Стандартів з метою забезпечення захисту таких даних Урядом була введена їх реєстрація. Також на це Бюро покладена і підготовка осіб, які займаються забезпеченням захисту та мають відношення до управління, операцій та використання Федеральних комп'ютерних систем.

Пізніше в інших країнах також в систему правової охорони вводяться нові інформаційні технології. Так, Федеральним

Законом ФРН, від 17 грудня 1990 року, «Про упровадження Федерального відомства щодо захисту інформаційних технологій» визначаються суспільні відносини щодо інформаційних технологій, як складової сфери федеральної інформаційної безпеки.

При здійсненні міжнародної інформаційної діяльності з урахуванням міжнародного права інтелектуальної власності визначений принцип:

Принцип територіальної обмеженості і винятковості права інтелектуальної власності – він знаходить вираз в тому, що законодавство будь-якої конкретної країни регулює відносини тільки цієї країни. Отже, патент, реєстрація знака чи промислового зразка мають чинність тільки у певній країні. Якщо ж володілець патенту, товарного знака чи промислового зразка бажає одержати правову охорону в кількох країнах, він, як правило, має її одержати в кожній із цих країн окремо¹⁰⁹.

Як узагальнення цього етапу (розділу) дослідження пропонується таке:

Міжнародне інформаційне право можна розглядати за сутністю у змісті таких його двох складових, як міжнародного публічного права, так і міжнародного приватного права.

Міжнародне публічне інформаційне право визначає та регулює міжнародні відносини щодо інформації на рівні міждержавних нормативно-правових актів, у тому числі на рівні міждержавних організацій, союзів тощо.

Міжнародне приватне інформаційне право визначає приватні відносини (відносини між приватними особами) ускладнені, так звані іноземним елементом. При цьому сторони відносин самостійно визначають свій правовий статус без участі держав і при взаємній волі визначають правовий режим відносин,

у тому числі вибір законодавства країни, за яким можливе вирішення колізій, непорозумінь, спорів, суб'єктів арбітражу.

Слід відзначити, що поділ міжнародного інформаційного права на міжнародне публічне інформаційне право та міжнародне приватне інформаційне право є досить умовний. Межа між цими двома провідними галузями визначається також умовно виходячи із процедур і суб'єктів вирішення проблем обтяжених міжнародними чинниками, у тому числі казусів за участю різних суб'єктів міжнародного права.

Виходячи із загальних положень теорії міжнародного права, **міжнародне інформаційне право можна розглядати у двох аспектах:**

- як складову державного права окремої країни стосовно юридичного регулювання сувереном правовідносин щодо інформації за участю суб'єктів міжнародного права на своїй, суверенній території (в державі);
- та як участь суверена (держави) у міждержавних відносинах (відносинах між державами) стосовно формування міжнародних (чи то міждержавних) принципів, традицій, норм, правових стандартів поведінки суб'єктів міжнародних відносин у глобальному інформаційному просторі.

¹⁰⁹ Митков А. М. Международная охрана интеллектуальной собственности. – Санкт-Петербург–Москва–Харьков–Минск: «Питер» 2001. – 720 с.

Розділ 5. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ Й ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Одним із перших кроків до удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України є інституціоналізація суспільних відносин на теоретичному, науковому рівні за певними критеріями.

У історичній ретроспективі можна вважати такою спробу інституціоналізації, на рівні інкорпорації, спеціального інформаційного законодавства, зроблену А.А. Письменицьким, у 1996 році, у книзі «Інформаційне право України»¹¹⁰. До сфери інформаційного права України він відніс: загальне інформаційне законодавство, Закон України «Про інформацію»; законодавче регулювання у сфері засобів масової інформації (законодавство України про друковані засоби масової інформації (пресу), про телебачення і радіомовлення, про інформаційні агентства); правове регулювання режиму інформації (законодавство України про державну таємницю, про захист інформації в автоматизованих системах; законодавство України у сфері науково-технічної інформації, автоматизованих систем інформації, бібліотечної справи.

Окремо, у додатку були визначені, як ключові в системі підзаконних актів: Укази Президента України «Про Положення про Міністерства України у справах преси та інформації», «Про Положення про державного експерта з питань таємниці», «Про удосконалення системи управління державним телебаченням та радіомовленням України»; а також Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, які не є комерційною таємницею».

¹¹⁰ Письменицький А.А. Информационное право Украины. – Харьков: «Бизнес Информ». 1996. – 208 с.

Також А.А. Письменицький визначає зв'язок інформаційного права з деліктними правовідносинами щодо інформації у провідних галузях права (на рівні їх галузевого законодавства): Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

У 2001 році була зроблена спроба С.Е. Демським щодо інституціоналізації інформаційного права України через інкорпорацію за критерієм упорядкування такого його об'єкта, як інформаційна діяльність¹¹¹. Методологічна основа цього була визначена у назві його роботи «Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні», що свідчить про прихильність автора до формування інформаційного права як підгалузі адміністративного права.

При цьому у розділах змісту були визначені наступні провідні інститути: 1. Загальні положення; 2. Організаційно-правові питання інформаційної діяльності; 3. Нормативно-право регулювання інформаційної діяльності; 4. Використання інформації та ЗМІ; 5. Регулювання рекламної діяльності; 6. Видавнича діяльність; 7. Авторське право; 8. Відповідальність, судові спори в сфері інформаційних відносин; 9. Правовий захист журналістів.

У кожному розділі, застосовуючи методологію теорії ієрархічних гіперсистем, автор виділив підрозділи, які можна розглядати як субінститути (підінститути):

1. Загальні положення включають такі підрозділи: Національні нормативно-правові акти в інформаційній сфері; міжнародно-правові акти щодо забезпечення свободи слова, захисту честі, гідності, ділової репутації.

2. Організаційно-правові питання інформаційної діяльності включають такі підрозділи: управління інформаційною діяльністю (який додатково розділяється на: загальні

¹¹¹ Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні. / Упоряд. С.Е. Демський. – К.: Юрінком Інтерн, 2001. – 688 с.

питання управління; управління в галузі захисту інформації; управління в галузі реклами); реєстрація ЗМІ; питання розповсюдження та передплати періодичних друкованих засобів масової інформації; ліцензування та патентування в сфері розповсюдження інформації; діловодство; особливості оподаткування операцій, пов'язаних з інформаційними відносинами (цей підрозділ додатково розділяється на: загальні положення; витрати на рекламу та оподаткування реклами); особливості законодавства про оренду.

3. Нормативно-правове регулювання інформаційної діяльності включає такі підрозділи: загальні питання; друковані засоби масової інформації; телебачення і радіомовлення; інформаційні агентства.

4. Використання інформації та ЗМІ включає такі підрозділи: загальні положення (які додатково розділені на: використання ЗМІ органами влади та самоврядування; використання екологічної інформації та інформації про надзвичайні стани; використання геологічної інформації; використання правової інформації; використання інформації у сфері підприємництва); честь, гідність, ділова репутація, обмеження використання інформації, її захист (які додатково розділені на: загальні положення; особливості використання інформації щодо суддів та відправлення правосуддя; захист честі, гідності, ділової репутації осіб окремих професійних категорій; обмеження використання інформації, її захист);

5. Регулювання рекламної діяльності включає такі підрозділи: загальні положення; зовнішня, внутрішня реклама, реклама на дорогах та реклама на транспорті; соціальна реклама та реклама лікарських засобів; реклама цінних паперів; відповідальність у сфері рекламної діяльності.

6. Видавнича діяльність не поділяється на підрозділи, а сукупно включає законодавство про видавничу справу та ряд

підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері суспільних відносин.

7. Авторське право також не поділяється на підрозділи, а сукупно містить витяги норм Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права» та витяги з ряду інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

8. Відповідальність, судові спори в сфері інформаційних відносин також не має підрозділів, а сукупно містить витяги із спеціальних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Завершається розділ підрозділом стосовно судової практики.

9. Правовий захист журналістів також не поділяється на підрозділи, а сукупно містить витяги із законодавства та підзаконних нормативно-правових актів стосовно ЗМІ.

О.А. Баранов, у монографії «Інформаційне право України...» (2005 року), у розділі 7 розглядає інститути інформаційного права як окремий предмет наукового дослідження. При цьому попередньо виділивши до окремих предметів дослідження: інформаційне суспільство, як майбутнє України; методологічні положення інформаційного права; модель інформаційної сфери; роль інформаційної політики в становленні інформаційного права; проблеми інформаційної безпеки; принципи інформаційного права; а також (після інститутів інформаційного права) – джерела інформаційного права; та систематизацію інформаційного права.

Важливою практичною складовою теоретичних розвідок цього автора є другий том його монографії у якому зроблена спроба структуризації інститутів інформаційного права на рівні проекту Інформаційного кодексу України.

По суті автор намагається компілювати концептуальні положення систематизовані російськими дослідниками сфери

інформаційного права та розробки вітчизняної наукової школи інформаційного права сформованої у НДЦ правової інформатики Академії правових наук України. Зокрема, у дослідників зазначеної вітчизняної наукової школи Баранов О.А. запозичив ідею щодо структуризації інститутів інформаційного права на рівні законодавства через законотворчість на рівні теорії ієрархічних гіперсистем права: поділу інститутів спочатку на частини (загальну частину та особливу частину), а потім у формі книг (книга перша та книга друга), які в свою чергу поділяються на розділи та глави. Книга перша включає: розділ 1. Загальні положення; та розділ 2 Основні положення. Особлива частина (книга друга) включає також два розділи: розділ 1. Обіг інформації; та розділ 2. Правовий режим інформації.

На перший погляд спроба застосування автором теорії ієрархічних гіперсистем до упорядкування інститутів інформаційного права на рівні проекту Кодексу виглядає прогресивною. Але систематизація на рівні глав інститутів інформаційного права викликає дискусію.

Так, Розділ 1 Загальних положень на рівні глав включає такі інститути як: 1) основи інформаційного законодавства; 2) гарантії і захист прав та інтересів в інформаційній сфері; 3) об'єкти та суб'єкти інформаційного законодавства; 4) функції держави та її органів в інформаційній сфері.

Розділ 2 (основні положення) загальної частини поділено на дві глави: 1) основні положення про інформацію; 2) основні положення про інформаційну інфраструктуру.

До інститутів особливої частини (книги другої проекту Кодексу) автор відносить два провідних інститути (обіг інформації та правовий режим інформації) які розподіляє додатково на підінститути. Так, інститут обігу інформації включає: 1) загальні положення; 2) створення інформації (який додатково поділений на: масову інформацію; творчу

інформацію; статистичну інформацію; інформацію про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; поширення інформації; використання інформації; зберігання інформації; знищення інформації. Інститут правового режиму інформації включає: 1) загальні положення; 2) відкриту інформацію; 3) інформацію з обмеженим доступом; 4) право власності на інформацію.

Проведений правовий аналіз структуризації інформаційного права на інституціональному рівні, запропонований О.А. Барановим, подібний більше на фрагментарну інкорпорацію ніж системну кодифікацію. Компіляція різних методологічних підходів автора образно нагадує спробу компіляції різних великих несумісних між собою комп'ютерних операційних систем (обсяг яких окремо складає мегабайти), написаних різною мовою комп'ютерного програмування і намаганням втиснути їх сукупність на технічну базу комп'ютера з обсягом машинної пам'яті у 64 кілобайти. Застосовуючи інший образний вираз – така структуризація нагадує ситуацію, коли сукупно на воза ставлять реактивний двигун від літака і намагаються полетіти на такому агрегаті у космос. Загальний науковий висновок стосовно такої систематизації можна зробити у контексті тези коли – теорія не відповідає потребам практиці. Позитивним здобутком такої теорії при застосуванні у практиці може бути негативний досвід та ґрунт для критика з боку правознавців різних наукових шкіл стосовно розвитку інформаційного права.

Більш вдалою можна вважати інституціоналізацію інформаційного права запропоновану Г.В. Виноградовою, яка була проведена на рівні інституціоналізації правового регулювання інформаційних відносин в Україні та інформаційного права України, як навчальних дисципліни у навчальних посібниках «Правове регулювання інформаційних

відносин в Україні»¹¹² та «Інформаційне право України (2006 року)»¹¹³.

У першій книзі автор, ухиляючись від теоретичної полеміки стосовно сутності інформаційного права як комплексної галузі права, але досить вдало визначає наявність двох його частин: загальної та особливої. Структуризація інститутів загальної та особливої частин інформаційного права здійснюється нею на основі виділення, як провідного об'єкта, такого критерію як інформаційна діяльність. До загальної частини (загальних засад) інформаційного права автор відносить: 1) сутність інформаційної діяльності та механізм її нормативно-правового регулювання; 2) державне регулювання інформаційної діяльності; 3) інформаційні технології; 4) права на збирання, зберігання, використання та поширення інформації.

Дискусійним стосовно особливої частини інформаційного права є запропонована Г.В. Виноградовою ієрархія структуризації на основі об'єктивного права – видів інформаційної діяльності стосовно обігу відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом: 1) правовідносини в галузі масової інформації; 2) організація та провадження видавничої справи; бібліотечна справа; 3) архівна справа; музейна справа; рекламна діяльність; кінематографія; 4) інститут обігу та охорони персональних даних; 5) правова охорона державної таємниці; 6) охорона банківської таємниці; 7) комерційна таємниця; 8) професійна та службова таємниця. У зв'язку з цим можна стверджувати про неконституційність такої позиції: де інститут обігу та охорони персональних даних займає не першу позицію, а четверту.

У навчальному посібнику «Інформаційне право України» автор структуризацію проводить знову ж через виділення

загальної частини та особливої частини, але вже за змішаним принципом стосовно двоєдності об'єктів: інформаційних правовідносин та інформаційної діяльності.

Медіа право можна розглядати, як велику складову спеціальної частини інформаційного права. Спеціальним об'єктом (предметом) медіа-права є інформаційна діяльність пов'язана із засобами масової інформації (далі – ЗМІ).

Проблематика медіа-права розкривається переважно на рівні статей та розділів в окремих навчальних посібниках. Серед них можна відзначити і посібник Н. Петрової та В. Якубенка¹¹⁴.

Ці автори в структурі медіа-права визначають наступні підгалузеві інститути таким чином: роль і принципи права; система органів державної влади; європейський контекст української правової системи; міжнародні стандарти свободи вираження поглядів; роль преси в демократичному суспільстві; захист джерел інформації; цензура як правова категорія; міжнародні стандарти доступу до інформації; суспільно значима інформація (критерії); форми доступу до відкритої інформації; інформація з обмеженим доступом; відповідальність за зловживання свободою інформації; журналіст як суб'єкт права; етичні стандарти поведінки і професійні обов'язки журналістів; авторське право журналістів, як компонент права інтелектуальної власності; свобода слова у контексті прав людини; кримінальна хроніка і судовий репортаж; розпалювання ворожнечі; журналістське розслідування; медіа у виборах; правові ризики журналістської діяльності; право на відповідь; форми відповідальності за поширення інформації про фізичну/юридичну особу; правові процедури захисту прав особи; мінімізація правових ризиків перед поширенням інформації; правові аспекти заснування і діяльності ЗМІ; правове регулювання реклами у ЗМІ; трудові відносини журналіста з працедавцем, інші.

¹¹² Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні. Навч. посіб. – К.: «Юстиніан», 2006. – 176 с.

¹¹³ Виноградова Г.В. Інформаційне право України. Навч. посіб. – К.: МАУП, 2006. – 144 с.

¹¹⁴ Петрова Н., Якубенко В. Медіо-право для студентів факультетів/відділень журналістики. – К.: ТОВ «Київська типографія». 2007. – 280 с.

Визначення змісту та функцій засобів масової інформації, як спеціальної складової частини інформаційного права можна здійснити за аналізом законодавчих джерел за методологією системного підходу: встановлення суб'єктів, об'єктів та змісту правовідносин.

Засобами масової інформації в Україні, як предмет правовідносин, традиційно вважаються інформаційні агентства, періодичні друковані видання (преса), телерадіоорганізації, кіно-, аудіо- та відеозаписуючі студії.

Визначення інформаційних агентств подано у статті 1 Закону Про інформаційні агентства (від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР) наступним чином. *Інформаційними агентствами згідно з цим Законом є зареєстровані як юридичні особи суб'єкти інформаційної діяльності, що діють з метою надання інформаційних послуг.*

Статус суб'єктів діяльності інформаційних агентств визначений у Розділі IV зазначеного Закону наступним чином.

Керівник (директор, генеральний директор, президент та ін.) інформаційного агентства (Стаття 20 Закону). Керівник (директор, генеральний директор, президент та ін.) є першою особою, яка безпосередньо керує всіма підрозділами інформаційного агентства, відповідає за результати його роботи, підписує фінансові документи і виконує іншу роботу згідно з наданими йому засновником (співзасновниками) інформаційного агентства повноваженнями.

Керівник (директор, генеральний директор, президент та ін.) діє від імені інформаційного агентства в межах, визначених законодавчими актами України та установчими документами агентства.

Керівник (директор, генеральний директор, президент та ін.) обирається (призначається) на посаду і звільняється з посади в порядку, встановленому засновником (співзасновниками) в

установчих документах інформаційного агентства відповідно до чинного законодавства України про працю.

Керівника (директора, генерального директора, президента та ін.), якого обрано на посаду трудовий колектив інформаційного агентства, не може бути звільнено без згоди трудового колективу.

Журналіст інформаційного агентства (Стаття 21 Закону). Журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповноваженням.

Належність журналіста до інформаційного агентства підтверджується службовим посвідченням цього агентства чи іншим документом, виданим йому цим агентством.

Журналіст інформаційного агентства має права та виконує обов'язки, визначені чинним законодавством України про пресу, телебачення і радіомовлення.

Акредитація журналіста інформаційного агентства при державних органах та органах управління об'єднань громадян проводиться на підставах і в порядку, встановлених чинним законодавством України.

Спеціаліст у галузі засобів комунікації (Стаття 22 Закону). Спеціалістом у галузі засобів комунікації є працівник інформаційного агентства, який на професійних засадах здійснює розповсюдження інформаційної продукції через засоби комунікації та несе відповідальність за використання цих засобів виключно на підставі чинного законодавства України.

Видавець (виробник) продукції інформаційного агентства (стаття 23 Закону). Видавцем (виробником) продукції інформаційного агентства може бути як саме агентство, так і

суб'єкт підприємництва, який здійснює випуск (тиражування або виробництво) інформаційної продукції на підставі угоди, укладеної між ним та інформаційним агентством.

Розповсюджувач продукції інформаційного агентства (Стаття 24 Закону). Розповсюджувачем продукції інформаційного агентства може бути як саме агентство, так і суб'єкт підприємництва – власник (користувач) засобу комунікації, через який він розповсюджує продукцію інформаційного агентства в порядку і на умовах, визначених чинним законодавством України та укладеною між ними угодою.

Споживачі продукції інформаційних агентств (Стаття 25). Споживачами продукції інформаційних агентств є громадяни, юридичні особи, державні органи України та інших держав, які на підставі відповідної угоди з інформаційними агентствами одержують їх інформаційну продукцію.

Розповсюдження продукції інформаційного агентства, основні положення стосовно його порядку визначені у Розділі V Закону.

Продукція інформаційного агентства, основні положення стосовно неї подано у статті 26 Закону. Продукція інформаційного агентства – *це матеріалізований результат його діяльності, призначений для розповсюдження з метою задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб, держави.*

Продукція інформаційного агентства є його власністю, якщо інше не передбачено законодавством. Право власності на неї охороняється чинним законодавством України.

Основні види продукції інформаційних агентств зазначені у статті 27 Закону. Основними видами продукції інформаційних агентств є: електронна продукція, друкована продукція, фотопродукція, кінопродукція, аудіо продукція, відеопродукція.

Інформаційні агентства мають право на випуск продукції, яка передбачена їх статутними документами, та іншої інформаційної продукції, не забороненої чинним законодавством України.

Вихідні дані продукції інформаційних агентств (Стаття 28 Закону). Кожен випуск продукції інформаційних агентств повинен містити такі вихідні дані:

- 1) назву інформаційного агентства;
- 2) прізвище чергового редактора чи відповідального за випуск та їх реквізити;
- 3) порядковий номер випуску і дату його виходу у світ;
- 4) адресу агентства.

Засоби комунікації та порядок їх використання (Стаття 29 Закону). Засобами комунікації є засоби розповсюдження продукції інформаційних агентств, такі як: друковані та екранні видання, радіо, телебачення (кабельне, супутникове, глобальне), електричний та електронний зв'язок (телеграф, телефон, телекс, телефакс), комп'ютерні мережі та інші телекомунікації. Інформаційні агентства мають переважне право на використання засобів комунікації. Порядок використання інформаційними агентствами засобів комунікації визначається чинним законодавством України про ці засоби.

Державним інформаційним агентствам надається першочергове право перед іншими інформаційними агентствами на застосування засобів комунікації для розповсюдження інформації, яка має особливе значення для держави і суспільства.

Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні (від 16 листопада 1992 року, № 2782-ХІІ), у стаття 1 визначає зміст друкованих засобів масової інформації (преса) в Україні. В цьому Законі під **друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять**

під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію.

Додатки до друкованих засобів масової інформації у вигляді видань газетного та журнального типу є окремими періодичними і такими, що продовжуються, друкованими виданнями і підлягають реєстрації на загальних підставах.

Зазначені в частинах першій та другій цієї статті Закону друковані видання можуть включати до свого складу інші носії інформації (платівки, дискети, магнітофонні та відеокасети тощо), розповсюдження яких не заборонено чинним законодавством України.

Друкований засіб масової інформації вважається виданим, якщо він підписаний до виходу в світ і видрукований будь-яким тиражем.

Сфера розповсюдження друкованого засобу масової інформації не обмежується.

З точки зору юридико-догматичного підходу, узагальнене законодавче визначення категорії «засіб масової інформації органу державної влади» нормативно подано в наступному змісті.

Засіб масової інформації органу державної влади чи органу місцевого самоврядування – засіб масової інформації, засновником (співзасновником) якого є орган державної влади або орган місцевого самоврядування і який повністю або частково утримується за рахунок державного чи місцевих бюджетів (Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», від 23.09.1997 року, № 539/97-ВР).

Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (від 23.09.1997 № 540/97-ВР) дає визначення сутності державних засобів масової інформації наступним чином.

Державний засіб масової інформації:

а) державна теле- і радіомовна організація (стаття 12 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»);

б) державне інформаційне агентство (статті 7 і 8 Закону України «Про інформаційні агентства»);

в) друкований засіб масової інформації, засновником (співзасновником) якого є орган державної влади, а видання здійснюється на базі або за участю державної власності та відповідного фінансування з Державного бюджету України чи бюджету Автономної Республіки Крим і статутом (програмними цілями) редакції якого передбачається, зокрема, інформування громадян про діяльність цього органу та вищих органів державної влади.

Комунальний засіб масової інформації – аудіовізуальний чи друкований засіб масової інформації, створений органом місцевого самоврядування або органом місцевого самоврядування спільно з місцевою державною адміністрацією як засновником (співзасновником) на базі чи за участю комунальної власності та відповідного фінансування з місцевого бюджету і статутом (програмними цілями, програмною концепцією) редакції (юридичної особи) якого передбачається, зокрема, інформування громадян про діяльність цього органу та вищих органів державної влади.

За територіально-організаційним і технологічним критеріями комунальні ЗМІ поділяються на такі види:

- **районна, міська газета** – комунальна або інша місцева газета, яка видається та розповсюджується відповідно на території району (крім району в місті) або міста; спільна для району та міста, де розміщується районний центр, – міськрайонна;
- **районне, міське, міськрайонне телерадіомовлення** – теле- і радіомовлення, здійснюване комунальними районними,

міськими або міськрайонними (спільними для району і міста) теле- і радіомовними організаціями;

У Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», від 23.09.1997 року, № 540/97-ВР є визначення засіб масової інформації еротичного змісту.

Засіб масової інформації еротичного характеру – засіб масової інформації, в якому систематично експлуатується інтерес до сексу, а сексуальна тематика є провідною.

Важливим аспектом відносин стосовно засобів масової інформації є визначення суб'єктів діяльності у зазначеній сфері суспільних відносин.

Так, стаття 7 Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16 листопада 1992 року. N 2782-XII) визначає таких суб'єктів діяльності у сфері друкованих засобів масової інформації.

До суб'єктів діяльності друкованих засобів масової інформації належать:

- засновник (співзасновники) друкованого засобу масової інформації;
- редактор (головний редактор) друкованого засобу масової інформації;
- редакційна колегія друкованого засобу масової інформації;
- редакція друкованого засобу масової інформації (відповідно до статті 21 Закону, редакція набуває статусу юридичної особи з дня державної реєстрації, яка здійснюється відповідно до чинного законодавства України);
- трудовий колектив редакції друкованого засобу масової інформації;
- журналістський колектив друкованого засобу масової інформації;

- журналіст друкованого засобу масової інформації;
- автор друкованого засобу масової інформації;
- видавець друкованого засобу масової інформації;
- розповсюджувач друкованого засобу масової інформації.

Засновник (співзасновники) може об'єднувати в одній особі редакцію, видавця, розповсюджувача.

Редакція має право виступати засновником (співзасновником), видавцем, розповсюджувачем.

Право на заснування друкованого засобу масової інформації (відповідно до статті 8 Закону) належить: громадянам України; громадянам інших держав; особам без громадянства; юридичним особам України та інших держав; трудовим колективам підприємств, установ і організацій на підставі відповідного рішення загальних зборів (конференції).

Стосовно фізичних осіб обов'язковою умовою реалізації ними права на заснування друкованого засобу масової інформації є відсутність обмежень у цивільній правоздатності та цивільній дієздатності.

Особа, яка заснувала друкований засіб масової інформації, є його засновником.

Особи, які об'єдналися з метою спільного заснування видання, вважаються його співзасновниками.

Відносини між співзасновниками друкованого засобу масової інформації, а також співзасновниками-підприємцями щодо його заснування та діяльності визначаються установчим договором, який укладається між ними відповідно до чинного законодавства України.

Установчим договором передбачається розподіл між співзасновниками обов'язків щодо виробничого, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності створюваного ними друкованого засобу масової інформації.

Якщо одним із співзасновників є фізична особа, установчий договір засвідчується в нотаріальному порядку (Стаття 9 Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Друкований засіб масової інформації може видаватися після його державної реєстрації. Державній реєстрації підлягають всі друковані засоби масової інформації, що видаються на території України, незалежно від сфери розповсюдження, тиражу і способу його виготовлення. Заяви про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації подаються засновником (співзасновниками) до органів державної виконавчої влади, визначених Кабінетом Міністрів України. (Стаття 11 Закону).

Розповсюдження друкованої інформації без державної реєстрації видань можливо за умов визначених у статті 14 Закону. Державній реєстрації не підлягають:

1) законодавчі, офіційні нормативні та інші акти, бюлетені судової практики, що видаються органами законодавчої, судової та виконавчої влади;

2) інформаційні матеріали та документація, що видаються підприємствами, організаціями, навчальними закладами і науковими установами з метою використання їх у своїй діяльності;

3) видана за допомогою технічних засобів друкована продукція, не призначена для публічного розповсюдження, або машинописна, розмножувана на правах рукопису.

У статті 21 Закону визначаються функції редакції друкованого засобу масової інформації. Так, підготовку та випуск у світ друкованого засобу масової інформації за дорученням засновника (співзасновників) здійснює редакція або інша установа, що виконує її функції.

Редакція діє на підставі свого статуту та реалізує програму друкованого засобу масової інформації, затверджену засновником (співзасновниками).

У ділових взаємовідносинах зі ЗМІ важлива роль належить редактору (головному редактору) друкованого засобу масової інформації.

Редактор (головний редактор) друкованого засобу масової інформації є керівником редакції, уповноваженим на те засновником (співзасновниками).

Редактор (головний редактор) призначається (обирається) на посаду і звільняється з посади в порядку, встановленому засновником (співзасновниками) у статуті редакції відповідно до чинного законодавства України про працю.

Редактор (головний редактор), обраний на посаду трудовим колективом редакції, не може бути звільнений з посади без згоди трудового колективу редакції.

Редактор (головний редактор) керує діяльністю редакції в межах повноважень, визначених її статутом, представляє редакцію у відносинах із засновником (співзасновниками), видавцем, авторами, державними органами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами, а також у суді і третейському суді та несе відповідальність за виконання вимог, що ставляться до діяльності друкованого засобу масової інформації, його редакції відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України. (Стаття 23 Закону).

Редакційна колегія – дорадчий орган управління діяльністю редакції друкованого засобу масової інформації – створюється, діє та припиняє свою діяльність відповідно до статуту редакції і очолюється її редактором (головним редактором).

Рішення редакційної колегії набирає чинності після його затвердження редактором (головним редактором). (Стаття 24. Закону).

Журналіст редакції друкованого засобу масової інформації.

Журналістом редакції друкованого засобу масової інформації відповідно до законодавства є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням.

Належність журналіста до друкованого засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації.

На особу, якій видано редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує її належність до друкованого засобу масової інформації, поширюються права і обов'язки, зазначені у статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16 листопада 1992 року. № 2782-XII). (Стаття 25 цього Закону).

Права та обов'язки журналіста редакції визначені у статті 26 Закону. Здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16 листопада 1992 року. № 2782-XII). Журналіст має право:

1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації;

2) відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;

3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;

5) переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;

6) на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів;

7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;

8) звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів;

9) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);

10) відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;

11) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду.

Журналіст зобов'язаний:

1) дотримуватися програми діяльності друкованого засобу масової інформації, з редакцією якого він перебуває у трудових або інших договірних відносинах, керуватися положеннями статуту редакції;

2) подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію;

3) задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства;

4) відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконано без порушення Закону;

5) представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації;

6) виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин;

7) утримуватися від поширення в комерційних цілях інформаційних матеріалів, які містять рекламні відомості про реквізити виробника продукції чи послуг (його адресу, контактний телефон, банківський рахунок), комерційні ознаки товару чи послуг тощо.

Журналіст несе відповідальність в межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків.

Відповідно до статті 43 Закону (Захист і охорона журналіста при виконанні службових обов'язків), професійний журналіст редакції при виконанні службових обов'язків перебуває під її правовим і соціальним захистом. Честь, гідність, недоторканність журналіста охороняються законом.

Видавцем друкованого засобу масової інформації може виступати суб'єкт підприємницької діяльності, який здійснює функції матеріально-технічного забезпечення видання друкованого засобу масової інформації, на підставі пред'явлення засновником (співзасновниками) свідоцтва про його державну реєстрацію і укладеного між ними договору (Стаття 28 Закону).

Розповсюджувач продукції друкованого засобу масової інформації. Таким є суб'єкт підприємницької діяльності, який продає, надсилає за передплатою чи іншим способом

розповсюджує виданий тираж періодичного і такого, що продовжується, видання. Чинити перешкоди розповсюдженню у здійсненні його діяльності на законних підставах забороняється. (Стаття 30 Закону).

Виготовлений видавцем тираж окремого випуску видання, підписаний редактором (головним редактором) на вихід у світ, є продукцією друкованого засобу масової інформації. (Стаття 29 Закону).

Вихідні дані випуску видання. У кожному випуску друкованого засобу масової інформації повинні міститися такі вихідні дані:

- 1) назва видання;
- 2) засновник (співзасновники);
- 3) прізвище та ініціали редактора (головного редактора);
- 4) порядковий номер випуску і дата його виходу в світ;
- 5) індекс видання, розповсюджуваного за передплатою;
- 6) тираж;
- 7) ціна або помітка «Безкоштовно»;
- 8) адреси редакції, видавця, друкарні;
- 9) серія, номер і дата видачі свідоцтва про державну реєстрацію;
- 10) видавець (співвидавець).

Розповсюдження продукції друкованого засобу масової інформації без вихідних даних забороняється (Стаття 32 Закону).

У відносинах окремих посадових осіб різних організацій зі ЗМІ можуть виникнути обставини, за якими окремий підрозділ отримує **інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання письмової або усної інформації для друкованих засобів масової інформації**. На законодавчому рівні такі відносини визначені у статті 35 Закону (Інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання письмової або усної інформації для

друкованих засобів масової інформації). Порядок і форма запиту щодо доступу до офіційних документів і запиту щодо надання письмової або усної інформації для друкованих засобів масової інформації, строки їх розгляду, відмова та відстрочка задоволення, порядок відшкодування витрат, пов'язаних із задоволенням запитів, а також зміст документів та інформації, що не підлягають наданню для ознайомлення за запитом, визначаються Законом України "Про інформацію".

Спростування інформації є важливим аспектом можливих суспільних відносин зі ЗМІ. Стосовно до цього, громадяни, юридичні особи і державні органи, а також їх законні представники мають право вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність.

Якщо редакція не має доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана на вимогу заявника опублікувати спростування їх у запланованому найближчому випуску друкованого засобу масової інформації або опублікувати його за власною ініціативою.

Спростування повинно бути набрано тим же шрифтом і поміщено під заголовком «Спростування» на тому ж місці шпальти, де містилося повідомлення, яке спростовується.

Обсяг спростування не може більше ніж удвічі перевищувати обсяг спростовуваного фрагменту опублікованого повідомлення або матеріалу. Забороняється вимагати, щоб спростування було меншим, ніж половина стандартної сторінки машинописного тексту.

Спростування може бути підготовленим у формі відповіді, обсяг якої не перевищує спростовуваного матеріалу.

Скорочення чи інші зміни в тексті спростування заявника без його згоди не допускаються.

Редакція відмовляє в публікації спростування, якщо спростування:

1) порушує положення статті 3 Закону України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні";

2) суперечить рішенням або вироку суду, які набрали чинності;

3) є анонімним.

Редакція може відмовити в публікації спростування, якщо спростування:

1) стосується відомостей, які нею вже спростовано;

2) надійшло з вимогою заявника опублікувати його пізніше, ніж через рік з дня публікації відомостей, що спростовуються.

Редакція зобов'язана в строк, що не перевищує одного місяця з дня надходження вимоги, опублікувати спростування і письмово повідомити заявника про строк і час публікації спростування у разі затримки або про відмову в його публікації, зазначивши підстави відмови.

Заявник має право оскаржити відмову в публікації спростування або порушення порядку його публікації до суду, який приймає скаргу до розгляду протягом року з дня публікації спростовуваних відомостей. (Стаття 37 Закону).

Звільнення від відповідальності редакції та журналістів визначається статтею 42 Закону. Редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або є зловживанням свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо:

1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);

2) вони містяться у відповіді на інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання

письмової або усної інформації, наданої відповідно до вимог Закону України “Про інформацію”;

3) вони є дослівним відтворенням офіційних виступів посадових осіб державних органів, організацій і об’єднань громадян;

4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього;

5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом.

У сфері телебачення і радіомовлення основні предмети правовідносин визначаються наступним чином:

телерадіомовлення (мовлення) – створення (комплектування та/або пакетування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з використанням технічних засобів телекомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових теле- та радіоприймачів у відкритий спосіб чи за абонентну плату на договірних засадах;

аудіовізуальна інформація – будь-які сигнали, що сприймаються зоровими і слуховими рецепторами людини та ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, що передаються за допомогою зображень та звуків;

аудіовізуальний твір – частина телерадіопрограми, яка є об’єктом авторського права, має певну тривалість, авторську назву і власну концепцію, складається з епізодів або цілісних авторських творів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними чи звуковими засобами та яка є результатом спільної діяльності авторів, виконавців та виробників;

власний продукт телерадіоорганізації – програми та передачі, їх частини, які повністю або частково створені та/чи профінансовані телерадіоорганізацією;

багатоканальна телемережа (ефірна або кабельна) – телекомунікаційна мережа загального користування, призначена для передавання телерадіопрограм, а також надання інших телекомунікаційних і мультимедійних послуг, здатна забезпечити одночасну трансляцію більше ніж однієї телерадіопрограми і може інтегруватися з іншими телекомунікаційними мережами загального користування;

ефірний час – проміжок часу, протягом якого відповідно до ліцензії на мовлення телерадіоорганізація здійснює трансляцію (ретрансляцію) програм та передач;

канал телевізійний – певна смуга частот, призначена для потреб телебачення і зазначена у Плані використання радіочастотного ресурсу України;

канал мовлення – сукупність технічних засобів мовлення (кабельного, оптичного, радіозв’язку), призначених для розповсюдження теле- та/чи радіопрограм на територію, що визначається параметрами цих засобів, які забезпечують трансляцію в реальному часі однієї телерадіопрограми;

канал мовлення багатоканальної телемережі – частина ресурсу багатоканальної телемережі, яка забезпечує трансляцію в реальному часі однієї телерадіопрограми;

конкурсна гарантія – встановлений Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення грошовий внесок, що підтверджує наміри та зобов’язання учасника конкурсу на отримання ліцензії;

ліцензія на мовлення – документ державного зразка, який видається Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та засвідчує право ліцензіата відповідно до умов ліцензії здійснювати мовлення, використовувати канали мовлення, мережі мовлення, канали багатоканальних телемереж;

ліцензія провайдера програмної послуги – документ державного зразка, який видається Національною радою

України з питань телебачення і радіомовлення та засвідчує право ліцензіата надавати програмні послуги з використанням ресурсу багатоканальних телемереж;

ліцензійні вимоги – кваліфікаційні, організаційні, технічні, технологічні, фінансово-економічні, особливі вимоги до телерадіоорганізацій, які мають на меті отримання ліцензії на мовлення;

ліцензування мовлення – видача, продовження, переоформлення, анулювання ліцензій на мовлення, внесення змін до ліцензій на мовлення, видача дублікатів ліцензій на мовлення, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов і умов ліцензії, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов і умов ліцензії, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування мовлення;

логотип (фірмовий, торговий знак) – будь-яка комбінація позначень (слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів), які придатні для вирізнення програм чи передач однієї телерадіоорганізації від іншої;

мережа мовлення – сукупність визначених ліцензією на мовлення каналів мовлення, телемереж, радіочастот, супутників, які використовуються мовником для розповсюдження теле- чи радіопрограм та передач;

національний аудіовізуальний продукт – програми, фільми, аудіовізуальні твори, вироблені фізичними або юридичними особами України;

пакет програм – перелік телерадіопрограм, які провайдер програмної послуги пропонує абонентам на договірних засадах як цілісну інформаційну послугу;

передача (телерадіопередача) – змістовно завершена частина програми (телерадіопрограми), яка має відповідну назву,

обсяг трансляції, авторський знак, може бути використана незалежно від інших частин програми і розглядається як цілісний інформаційний продукт;

проводова мережа – комплекс поєднаних у єдиному технологічному процесі споруд і технічних засобів, призначений для трансляції однієї чи кількох радіопрограм у штучному закритому середовищі (проводі);

програма (телерадіопрограма) – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), яка має постійну назву і транслюється телерадіоорганізацією за певною сіткою мовлення;

програмна послуга – формування пакетів програм та забезпечення абонентам можливості їх перегляду на договірних засадах;

програмна концепція мовлення – обов'язковий додаток до ліцензії на мовлення, яким визначаються основні змістовні характеристики мовлення відповідно до вимог цього Закону;

пряма трансляція – безпосередня трансляція теле- або радіопередач без попереднього запису і монтажу;

ретрансляція – прийом і одночасна передача, незалежно від застосованих технічних засобів, повних і незмінних телерадіопрограм або істотних частин таких програм, які транслюються мовником;

розклад мовлення телерадіоорганізацій – відкрита інформація телерадіоорганізацій, на яку не розповсюджується авторське право, про послідовність виходу в ефір та хронометраж телерадіопередач протягом певного визначеного відрізка часу;

сітка мовлення – документ, що містить перелік, послідовність, назву, час виходу в ефір теле- чи радіопрограм, теле- чи радіопередач і відображає основні напрями програмної концепції мовлення на конкретний період;

система колективного прийому – комплекс обладнання, який забезпечує в межах одного будинку можливість прийому теле- чи радіопрограм за допомогою побутових приймальних засобів без обмеження можливості у виборі програм, без права наступного розповсюдження цих програм та отримання абонентної плати;

соціальне телерадіомовлення – передачі чи програми освітнього, навчального та довідкового змісту, передачі для сліпих, глухих, людей з послабленим слухом, а також програми і передачі з проблем екологічного виховання;

суборенда каналу мовлення – юридично оформлена або прихована поступка визначеного ліцензією на мовлення каналом (часом) мовлення іншій юридичній або фізичній особі, включаючи не передбачену умовами ліцензії (програмною концепцією мовлення) систематичну ретрансляцію програм і передач інших телерадіоорганізацій;

телебачення – виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження;

технічні засоби мовлення – сукупність радіоелектронних засобів та технічних пристроїв, за допомогою яких програми і передачі доводяться до споживачів;

трансляція (телерадіотрансляція) – початкова передача, яка здійснюється наземними передавачами, за допомогою кабельного телебачення або супутниками будь-якого типу в кодованому або відкритому вигляді телевізійних чи радіопрограм, що приймаються населенням;

умови ліцензії – визначені ліцензією на мовлення та додатками до ліцензії організаційні, технологічні та змістовні ознаки мовлення, а також організаційно-технічні, фінансові, інвестиційні зобов'язання організації-ліцензіата;

універсальна програмна послуга – обов'язкове забезпечення абонентам можливості перегляду пакета програм у складі програм телерадіоорганізацій, які відповідно до ліцензій здійснюють наземне ефірне мовлення на території розташування відповідної багатоканальної телемережі, за винятком випадків застосування абонентами індивідуальних приймальних приладів або систем.

Основними суб'єктами суспільних відносин у сфері телебачення і радіомовлення є:

суб'єкт інформаційної діяльності – юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність у сфері телебачення і радіомовлення (телерадіоорганізації, провайдери програмної послуги тощо);

телерадіоорганізація – зареєстрована у встановленому законодавством порядку юридична особа, яка на підставі виданої Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення ліцензії на мовлення створює або комплектує та/чи пакетує телерадіопрограми і/або передачі та розповсюджує їх за допомогою технічних засобів мовлення;

телерадіожурналіст – штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження;

телерадіопрацівник – штатний або позаштатний працівник телерадіоорганізації, який за змістом своєї професійної діяльності та відповідно до посадових обов'язків бере участь у створенні та розповсюдженні телерадіопрограм та передач;

студія-виробник (незалежний продюсер) – суб'єкт господарювання, який займається створенням (виготовленням) фільмів, реклами, окремих теле- та/або радіопередач чи програм;

аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації – організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних

сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв;

суспільне телебачення і радіомовлення України – організаційно-правова форма некомерційного телебачення і радіомовлення, засади діяльності якої визначено Законом України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України»;

громадські телерадіоорганізації – телерадіоорганізації, які відповідно до законодавства є неприбутковими організаціями, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад;

державні телерадіоорганізації – телерадіоорганізації, які є державними підприємствами і засновані органами державної влади;

комунальні телерадіоорганізації – створені органами місцевого самоврядування за участі територіальної громади у встановленому законодавством порядку телерадіоорганізації, не менше половини акцій або часток статутного фонду яких перебувають у комунальній власності;

ліцензіат (власник ліцензії) – юридична або фізична особа, якій Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення видала відповідну ліцензію;

мовник (теле- чи радіо) – суб'єкт господарювання, який створює (комплектує та/або пакетує) телевізійні чи радіопрограми та передачі і розповсюджує їх у відкритому або кодованому вигляді за допомогою технічних засобів шляхом трансляції та ретрансляції для приймання їх споживачами;

оператор багатоканальної телемережі – суб'єкт господарювання (юридична або фізична особа), який здійснює обслуговування та технічну експлуатацію багатоканальної телемережі відповідно до вимог Закону України «Про телекомунікації», без права надання програмної (інформаційної) послуги;

провайдер програмної послуги – суб'єкт господарювання, який на підставі ліцензії, виданої Національною радою України з питань телебачення та радіомовлення, на договірних засадах надає абонентам можливість перегляду пакетів програм, використовуючи для передавання цих програм ресурси багатоканальних телемереж.

У статті 44 Закону визначається такий спеціальний суб'єкт правовідносин, як **кореспондентські пункти**:

1. Телерадіоорганізації мають право у встановленому законодавством України порядку відкривати кореспондентські пункти на території України та за її межами.

2. Кореспондентський пункт є структурним підрозділом (філією) телерадіоорганізації, який створюється з метою інформаційного забезпечення телерадіоорганізації.

3. Кореспондентські пункти не мають права на самостійні мовлення та здійснення інформаційних і рекламних вставок на каналі мовлення телерадіоорганізації.

Аналіз законодавства України у сфері засобів масової інформації дозволяє визначити види за технологіями розповсюдження відомостей їх наступним чином:

– друковані засоби масової інформації (преса) у вигляді газет, журналів, друкованих бюлетенів, листівок тощо виготовлених на папері;

– електронні засоби масової інформації у вигляді радіо- та телевізійних передач, світової електронної мережі – Інтернет.

За формою організації та власності ЗМІ поділяються на державні, комунальні, приватні, акціонерні.

За рівнем поширення інформації ЗМІ поділяються на міжнародні та національні (центральні, міжрегіональні та місцеві).

Важливим чинником удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України можна

вважати завдання юридичної науки в рамках інформаційного права напрацювання універсального визначення сутності та змісту інформації, як об'єкта (предмета) правовідносин.

Усвідомлення інформації як об'єкта (предмета) суспільних відносин, на методологічному рівні має велике практичне значення, у тому числі відображення цього на рівні законодавства.

Дослідження історичних джерел свідчать, що у всі часи інформація, дані, відомості, знання відігравали велику роль у будь-якому суспільстві, серед людей. Щодо ролі інформації у суспільних відносинах у різних народів існували та існують вислови які мають різне формулювання, але подібну сутність. Для прикладу наведемо декілька: “хто володіє інформацією, той володіє світом”; “хто володіє інформацією той володіє всім”; “хто володіє інформацією, той володіє ринком”.

На даному етапі дослідження пропонується розглянути коротко історію усвідомлення людством інформації як соціального феномену. Як відомо, загально прийнятим вважається, що з виникненням писемності з'явилися спеціальні літературні джерела, які дають можливість вивчення документованого відображення історії відповідного суспільно значимого явища буття. Отже, для зручності розкриття проблем щодо визначення поняття та сутності інформації пропонується історичний підхід у традиційній періодизації епох розвитку культур людства (переважно на рівні макроцивілізацій). Також у комплексі пропонується застосувати філологічний та філософсько-нормативістський підходи.

Історію суспільства, традиційно починають розглядати з епохи виникнення культури писемності в древніх аграрних цивілізаціях. Загально прийнятим у науці вважається, що саме суспільство аграрної культури відчувало обмеженість

усної передачі відомостей, знань. Це зумовлено обмеженнями властивостей людської пам'яті на рівні окремих індивідів і потребою кодування та фіксації знань поколінь. У малюнках на скелях у печерах, глиняних плитках, літописах тощо здійснювалася фіксація відслідковування великих проміжків часу пов'язаних з циклами закономірностей проведення сільськогосподарських робіт. З часом літописи дозволяли людям відслідковувати закономірності, які сягають періоду більшого ніж життя однієї людини чи кількох поколінь роду, племені, етносу, народу, нації. Сутність об'єктивних даних про різноманітні аспекти законів природи в аграрному суспільстві різних народів ототожнювалася з такими багатозначними поняттями, як логос (у древніх греків), дао (у народів на Далекому сході), відомостей (у древніх слов'янських народів), вед (в древніх індусів) тощо.

На Європейському просторі наукове освоєння природи інформації почалося у сфері філософії стародавніми греками як соціогуманітарного знання. Стародавні філософи відчували об'єктивну різноманітність буття. Так, літературні джерела повідомляють, що в VII-VI століттях до нашої ери філософ Геракліт Ефеський при розробці питань про першооснови буття, однією з складових його частин “триєдності”, поряд з природою і вогнем виділив “логос”. Логос – “слово”, мова самої природи, це те, що притаманне всім і всьому, те, що всім і через все керується¹¹⁵.

Щодо усвідомлення значення для суспільства слів, як форми відображення буття яскраво свідчить Біблія – всесвітньо відоме писане історичне джерело древнє єврейської цивілізації (яке дійшло масово до нашого часу). Перші Заповіді (Закони суспільного співжиття) Бога людям були передані Мойсеєм і викарбувані на скрижалях для всенародного усвідомлення.

¹¹⁵ Мотрошилов Н.В. История философии: Запад – Россия – Восток. Кн.1. – М., 1995. – С. 60).

Сьогодні Біблія у багатьох народів розглядається як інформаційний пам'ятник, історичне культурне надбання предків для нащадків.

Оригінальне сучасне інформаційне тлумачення зазначених Біблійних слів асоціюється з думками Станіслава Лема: "Коли інформація зникає, вона змінюється на матерію ... із інформації виник Космос!"¹¹⁶.

У історичній ретроспективі, результати прикладних, галузевих юридичних досліджень XX століття щодо усвідомлення суспільних відносин до інформації в нашій країні знайшли спочатку відображення в спеціальному (комплексному) законодавстві України.

Як свідчать історичні джерела зі стародавніх часів, інформація, як об'єкт суспільних відносин серед різних народів найбільшого усвідомлення набула на рівні особистого, сімейного, економічного, політичного та військового життя, через інституцію таємниці.

Не зважаючи на давність історичного походження, як об'єкт (предмет) наукового дослідження термін «інформація» всесторонньо почав розглядатися тільки у першій половині XX століття, з виникненням сучасної кібернетики – як науки про управління в системах різної природи. У складі кібернетики була сформована теорія інформації на засадах якої досліджували якісні та кількісні інформаційні чинники як складові багатоаспектного соціо-технічного та гуманітарного явища буття.

На сучасному етапі розвитку людства вже публічно усвідомлено, що інформація, поряд з речами та енергією, починає займати провідне місце для з'ясування культурних, економічних, політичних, приватних процесів у житті людей. Вона поступово стає усвідомленим важливим практичним чинником забезпечення ефективності існування людини,

суспільства, держави, світового співтовариства. Також на цивілізаційному рівні інформація сприймається як виробничий фактор, предмет сфери послуг, як невід'ємний елемент управління соціальними системами. Інформація, як поняття знайшла відображення і в правовідносинах. Проте аналіз нормативно-правових актів свідчить про неоднозначність трактування інформації.

Перед розглядом інформації, як об'єкта сучасних цивільних відносин пропонується коротко на теоретичному рівні визначитися у її природі, різноманітності сутності в залежності від усвідомлення змісту різними науковими теоріями, підходами, концепціями та практикою вживання на різних історичних періодах розвитку людства.

Метою даного етапу роботи є системний міжгалузевий прикладний аналіз інформації з позицій соціальної когнітології: як багатофункціонального, багатоаспектного поняття, через яке визначається соціально усвідомлена ознака всіх суспільних правовідносин та їх видова специфіка, у яких інформація виступає провідним об'єктом.

Слід також зазначити, що у різних працях науковців, як у різних країнах, так і в Україні, досить широко пропонуються різні думки щодо природи, сутності, змісту інформації, її формулювань, як наукового предмета теоретичних розвідок. Можна з впевненістю говорити про поступовий перехід теорії інформації з наукової дисципліни в межах класичної кібернетики до умовно автономної міжгалузевої науки - інформаціології. Сьогодні проблеми інформаціології стають ключовими для різних галузей наук про природу і суспільство, у тому числі право.

Під тиском нових здобутків науково-технічного прогресу наукова думка періодично збуджується до теоретичного розгляду проблеми формулювання інформації, особливо це помітно при формуванні нових міжгалузевих дисциплін, які базуються на

¹¹⁶ Цит.із: Брыжко В.М. и др. Е-будущее и информационное право / Под ред. Р.А. Калужного и М.Я.Швеца. – К.: «Интеграл». 2002. – С. 12.

інформації як провідному чиннику. Глобалізація науки зумовлює науковців різних країн і галузей знань знову і знову повертатися до дослідження природи інформації, трансформації її змісту у історичній ретроспективі культур різних народів. Все це здійснюється з метою пошуку формулювання, яке б викликало однозначну сутнісну рефлексію щодо терміну „інформація”. Сьогодні це поняття набуло інтернаціонального мовного статусу, на науковому рівні його намагаються відокремити від інших понять, особливо таких, що дуже близькі до нього за сутністю або змістом. Серед них можна визначити таке, як: «дані» (яке, до речі також має інтернаціональний статус), «повідомлення», «відомості», «знання», «сигнали», «коди» тощо.

Обов'язковість, яка спостерігається у багатьох дослідників щодо визначення поняття інформації також свідчить про її наукову атрибутивність, що нашою думку про формування міжнаукового, міжгалузевого напрямку теоретичних досліджень, які набувають статусу традиційності для з'ясування і в юридичній літературі.

На зазначених міркуваннях пропонується перейти до розкриття безпосередньо гносеології терміну „інформація”. Досліджені літературні джерела свідчать, що поняття „інформація” за походженням відноситься до древньої латинської мови (*informatio*). А.А. Снитков та Л.В. Туманова вважають, що поняття „інформація” у першооснові функціонувало як елемент мови повсякденно-побутової комунікації¹¹⁷.

Зустрічаються вказівки на використання наукового уявлення про інформацію як специфічного засобу пізнання, у фізиці (Е. Аббе) та логіко-семантичних побудовах (Ч.С. Пірс) в XIX столітті¹¹⁸.

¹¹⁷ Снитков А.А., Туманова Л.В. Обеспечение и защита права на информацию. – М.: Городец-издат, 2001. – С. 8.

¹¹⁸ Вашекин Н.П., Абрамов Ю.Ф. Информационная деятельность и мировоззрение. – Иркутск, 1990. – С. 15.

В літературі з філософських питань теорії інформації і кібернетики наукове дослідження розуміння інформації дуже часто пов'язують з роботами американських фізиків XX століття Р. Хартлі і К. Шеннона за проблематикою інженерної комунікації, зв'язку на великі відстані за допомогою різних технічних приладів.

Снитков А.А., Туманова Л.В. вважають, що до спроб систематичного дослідження поняття інформації можна віднести праці пов'язані з теорією журналістики російських дослідників 20-30 років XX століття. В них найбільш розповсюдженим було уявлення інформації як „опису фактів”. Також обговорювалася приналежність до інформації будь-яких фактів, чи тільки нових. Було обґрунтовано зв'язок інформації і публіцистики як пояснення, коментування фактів. На прикладі преси досліджувалися джерела інформації та їх класифікація, якості інформації (новизна і оригінальність, як цінності показники, партійність, достовірність, важливість, повнота, переконливість, агітаційна дієвість і т.д.). Серед дискусійних питань були і такі, як взаємовідносини споживача інформації і самої інформації¹¹⁹.

Аналіз сучасних тлумачних словників свідчить, що їх укладачі пропонують різні визначення сутності та змісту інформації.

В XIX столітті термін «інформація» виводився від слів «ін» - в та «форма» - «образ», «вид», тобто в розумінні того, що вносить оболонку¹²⁰.

«Словник іншомовних слів», за редакцією Мельничука О.С. (К., 1988 – С. 363) пропонує такі дефініції поняття інформація: повідомлення про щось; відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чинись діяльність, що їх сприймають людина і живі організми, керуючі машини та інші системи.

¹¹⁹ Снитков А.А., Туманова Л.В. Обеспечение и защита права на информацию. – М.: Городец-издат, 2001. – С. 8.

¹²⁰ Бачило И.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: Учеб. – СПб, 2003. – С.35.

Сліпушко О.М. у «Тлумачному словнику чужомовних слів в Українській мові. Правопис. Граматика» (К., 1999. – С. 208) зазначає наступні визначення інформації: відомості про які-небудь події, факти, чиясь діяльність і т.ін.; повідомлення про щось.

Ожегов С.І дає визначення інформації, яке можна перекласти на українську мову наступним чином. Інформація – це відомості про оточуючий світ і процеси подій, які в ньому відбуваються, що сприймаються людиною чи спеціальним пристроєм¹²¹. Також він пропонує визначення поняття „відомості” – це пізнання в будь-якій сфері, повідомлення, сповіщення, знання, уявлення про що-небудь (Там же. – С. 698).

Сьогодні категорія «інформація» визнана ключовою у багатьох сферах науки та соціального буття, вона визначена одним із найважливіших факторів загальної системи суспільних відносин.

У зв'язку з цим філософи та представники інших наук, у тому числі правознавці, постійно шукають, але не можуть підібрати однозначного трактування (змісту) і формулювання категорії «інформація».

Аналіз спеціальної літератури щодо дослідження сутності інформації дозволяє зробити висновок, що визначення інформації залежить від різних чинників (критеріїв), зазначимо деякі з них:

- конкретної галузі знань, чи суспільного життя, у якій ведеться дослідження (предметної галузі суспільних відносин, організації управління соціальної системи тощо);
- особливостей завдань, для вирішення яких вводиться це поняття;
- залежно від потреб та інтересів суб'єкта суспільних відносин;
- світогляду чи догматичних поглядів окремих людей;
- інших критеріїв.

¹²¹ Ожегов С.І. Словарь русского языка. – М., 1989. – С. 253.

Більшість дослідників визначення інформації намагаються відобразити традиційно, спочатку філософську її суть, а потім – найважливіші її властивості щодо сфери (галузі) суспільних відносин.

Серед традиційних підходів визначення інформації домінують наступні:

- інформація – визначення змісту, отриманого з навколишнього світу¹²²;
- інформація – комунікація, зв'язок у процесі якого встановлюється невизначеність¹²³;
- інформація – будь-яка сукупність сигналів, діянь чи відомостей¹²⁴.

До зазначених визначень можна додати також наступні, які застосовуються неодноразово у різних публікаціях:

- інформація – передача знань про різноманіття природи і суспільства;
- інформація – результат аналітико-синтетичної обробки відомостей, даних, знань про різні явища, процеси, факти що мають інтерес для конкретного суб'єкта суспільних відносин;
- інформація – корисний (чи вигідний) зміст про річ, явище, факт, людину, суспільство, державу тощо, тобто вилучені із них, чи про них усвідомлених даних у формі знань.

Інформація, має й іншу сутність – як *діяльність (дії) щодо одержання, використання, поширення (розповсюдження) сигналів, відомостей, даних, знань у певному соціальному середовищі*.

Така діяльність людьми може здійснюватися свідомо і підсвідомо, цілеспрямовано і без чіткого визначення мети. Наприклад, зазначений зміст інформації визначається

¹²² Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. – М.: Наука, 1983. – 343 с.

¹²³ Шеннон К. Работа по теории информации и кибернетике – М.: Из-во иностранной литературы, 1963. – С. 19.

¹²⁴ Кибернетика. Становление информатики. М.: Наука, 1986. – С. 22.

на законодавчому рівні у Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу)” (1994 року) та іншому законодавстві щодо засобів масової інформації.

У когнітивному аспекті зміст поширення (розповсюдження) відомостей, даних, сигналів, знань більш підходить поняттю “інформування”.

Інформація – може розглядатися як *результат аналітико-синтетичної обробки даних (відомостей) суб'єктом щодо об'єкту*. Така обробка здійснюється переважно свідомо. Хоча, на рівні мистецтва інформація може бути результатом евристики – підсвідомої обробки відомостей (даних).

Як загальний стандарт соціального усвідомлення, на загальному (абстрактному) юридичному рівні, визначення категорії “інформація” було подане в нашій країні законодавцем у 1992 році в статті 1. Закону України “Про інформацію”.

Інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Проте, зазначене визначення не охоплює багатоаспектності поняття інформації, що розглядається у цьому дослідженні.

У зв'язку з цим пропонується взяти за основу для подальшого розуміння наступне визначення терміну інформації, як об'єкта цивільних правовідносин.

Інформація – це результат (форма) аналітико-синтетичного чи евристичного, інтелектуального сприйняття та обробки сигналів, даних, відомостей, знань про події та явища, що відбуваються у навколишньому природному середовищі існування людей для задоволення (забезпечення) їх певних потреб та інтересів своєї життєдіяльності у суспільних відносин.

З точки зору методології догматичних концепцій походження інформації можна виділити наступні філософські підходи.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Матеріалістична концепція – її прихильники інформацію пов'язують з загальною властивістю матерії. З точки зору матеріалізму інформація може передаватися на рівні матеріальних носіїв¹²⁵. Ряд філософів-матеріалістів (а також спеціалістів інших галузей знань) вважають, що інформація нерозривно пов'язана лише з вищими видами відображення матерії, з високоактивними її формами, які пов'язані з процесами управління. Тобто інформація усвідомлюється при такому підході як властивість не всієї, а лише високоорганізованої матерії. При такому трактуванні інформація виникає разом з життям та визначає органічну природу, людське суспільство і техніку, що залучається людиною в процес управління. Така позиція Г.Г. Вдовиченко, Д.І Домбровського, Н.І. Жукова, Б.С. Украинцева, М. Янкова та ряду інших. Розділяючи цю концепцію П.В. Копнін зазначив, що інформація на відмінність від відображення взагалі виникає на певному рівні організації матерії. На його думку „якщо рефлекс пов'язаний з мозком, то інформація – зі складно динамічною системою управління, здатністю пристосовуватися до змін умов”¹²⁶.

Ідеалістична концепція – її прихильники заперечуються матеріальні ознаки інформації. Вони, як нонсенс матеріалістичної концепції зазначають, що властивість передається від одного матеріального носія до іншого, при цьому є незалежною від них¹²⁷. Щодо цього У. Сейбер (U. Sieber) зазначає, що такий підхід викликає небезпідставне уявлення про розуміння інформації, як чогось рівнозначного речам¹²⁸.

¹²⁵ Философские проблемы естествознания: Учебное пособие / Под ред. С.Т. Мелюхина. – М.: «Высшая школа», 1985. – С. 147.

¹²⁶ Цит. за: Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Социальная роль информации. – М., 1987. – С.6.

¹²⁷ Батулин Ю.М. Проблемы компьютерного права. – М.: “Юрид.лит”, 1991. – С.14.

¹²⁸ Sieber U. International Emergence of Criminal Information Law. – Kurln. Heymann. 1992. – P. 11.

Не можна відкидати і модернізовану у контексті кібернетичної концепції (модернізовані думку Геракліта Ефесьського), що інформація, є загальним фактором (явищем) буття поряд з матерією та енергією¹²⁹.

У вітчизняній науці більш широко розповсюджена набула точка зору академіка В.М. Глушкова. На його думку інформація, як відображення, є атрибут всієї матерії, будучи властивістю всіх без винятку матеріальних об'єктів: як живої так і неживої природи. У цьому контексті заслуговує на увагу наступне висловлювання академіка В.М. Глушкова: "Інформація у самому широкому її розумінні є міра неоднорідності розподілу матерії та енергії в просторі і часі, міра змін, які супроводжують всі процеси що протікають у світі... Інформацію несуть у собі не тільки наповнені буквами листи книг чи людська мова, але й сонячне світло, складки хребта гір, шум водоспаду, шелест листків і т. д."¹³⁰.

Поряд із зазначеними вище хочеться відзначити також погляди щодо природи інформації таких російських дослідників як: І.Л. Бачило, В.М. Лопатін, М.О Федотов, зокрема сформованих у їх спільній праці – підручнику „Інформаційне право” (під ред. академіка РАН Б.М. Топорніна, виданого у Санкт-Петербурзі, видавництвом „Юридический центр Пресс”, в 2001 році).

Намагаючись розкрити всю гаму поглядів на природу, сутність і зміст інформації зазначені автори залишилися на дуалістичній філософській концепції. Нерідко у цій праці та ряді інших вони намагаються обґрунтувати матеріальність інформації визначаючи її через ознаки речі, а отже (як і багато інших вчених) ототожнюючи поняття річ і майно. Це до речі, знайшло відображення і у чинному Цивільному Кодексі України.

¹²⁹ Sieber U. International Emergence of Criminal Information Law. – Kurln. Heymann. 1992. – P. 11.

¹³⁰ Цит. за: Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Социальная роль информации. – М., 1987. – С. 6.

Наукова полеміка щодо концепцій визначення природи інформації має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Так, довге невизнання об'єктивності інформації знаходило відображення у правовідносинах на рівні публічного, у тому числі і цивільного права, перш за все – на рівні цивільного законодавства уникали її вживання. Зокрема, у вітчизняному цивільному законодавстві до початку 90-х не існувало усвідомлення терміну «інформація», як об'єкта (предмета) правовідносин. Ця методологічна позиція зберігається і нині серед деяких юристів, як науковців так і практиків. У правотворчому процесі вони намагаються вживати такі відмінні за сутністю від інформації поняття як: відомості, дані, або нівелювати її у конкретних правах учасників суспільних відносин (наприклад, честь, гідність, ділова репутація).

У теорії управління соціальними системами (соціальної кібернетики), інформація усвідомлено розглядається як чинник управління суспільством, як необхідна складова на всіх етапах управлінської діяльності (керівництва). Через інформацію здійснюється вплив на формування управлінських рішень. Через інформацію у ході її аналітико-синтетичної обробки здійснюється виявлення потреб у регулюванні конкретного виду суспільних відносин, їх реалізацію, контроль за їх реалізацією тощо.

Наука про інформацію виростає також з потреб електро- і радіозв'язку, зокрема, з гострої, але технічно не вирішеної ще в наш час проблеми „тісноти в ефірі” та необхідності підвищення стійкості перешкодам радіотехнічних систем. Саме це зумовило розподіл радіочастот як публічно-правових відносин на державному та міждержавному рівні.

Як висновок щодо результатів дослідження різних поглядів на сутність та зміст інформації можна зазначити наступне:

- Інформація у суспільних відносинах виступає як складне багатоаспектне явище: соціально-психологічне, науково-методологічне, філософське, правове, управлінське тощо.

- За допомогою інформації забезпечується функціонування будь-яких соціальних систем: відносин між окремими людьми, їх спільнотами (сім'я, товариство, колектив, суспільство, держава тощо). Інформація об'єктивно існує, а отже може бути об'єктом правовідносин.

- Формування комплексної науки про інформацію (інформаціології) – потреба практики, вона покликана створити базис наукових досліджень і збуджувати дослідників до пізнання природи інформації з урахуванням нових здобутків науково-технічного прогресу, особливо у сфері інформатики.

Інформація, як предмет діяльності у цивільно-правовому змісті. Правові основи щодо інформації, як предмету діяльності (інформаційної діяльності) безпосередньо було зазначені законодавцем у Розділ II Закону України «Про інформацію».

Законодавче (публічно-правове) визнання інформації у статусі об'єкта (предмета) цивільних правовідносин є однією з ознак чинного Цивільного кодексу України (прийнятого 16 січня 2003 року, № 435-IV). Зазначене знайшло пряме відображення у статті 200 цього Кодексу (далі ЦКУ). **Інформація, як об'єкт цивільних правовідносин** знайшла також відображення і у ряді інших статей ЦКУ (для прикладу, у статтях 94, 277, 278, 285, 286, 301 та інші).

Визначення сутності інформаційної діяльності. Визначення інформаційної діяльності подано у статті 12 цього Закону наступним чином.

Інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Основні напрями інформаційної діяльності зазначено у статті 13 Закону.

Основними напрямками інформаційної діяльності є: політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо.

Тобто, зазначений у цій статті Закону перелік основних напрямів інформаційної діяльності не є вичерпаним, про що свідчать і наступні частини цієї статті у яким мова йде про наступне:

- держава зобов'язана постійно дбати про своєчасне створення, належне функціонування і розвиток інформаційних систем, мереж, банків і баз даних у всіх напрямках інформаційної діяльності (частина 2 статті 13).

- держава гарантує свободу інформаційної діяльності в цих напрямках всім громадянам та юридичним особам в межах їх прав і свобод, функцій і повноважень (частина 3 статті 13).

Стосовно міжнародного напрямку інформаційної діяльності законодавець у розділі VI Закону України «Про інформацію» зазначив таке:

Міжнародна інформаційна діяльність полягає в забезпеченні громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій офіційною документованою або публічно оголошеною інформацією про зовнішньополітичну діяльність України, про події та явища в інших країнах, а також у цілеспрямованому поширенні за межами України державними органами і об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та громадянами всебічної інформації про Україну.

У розвитку зазначеного положення законодавець визначив, що громадяни України мають право на вільний і безперешкодний доступ до інформації через зарубіжні джерела, включаючи пряме телевізійне мовлення, радіомовлення і пресу. Також законом визначено, що створення і діяльність спільних організацій в галузі інформації за участю вітчизняних та іноземних юридичних осіб і громадян регулюються законодавством України. Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж ті, які

містяться в законодавстві України, що регулює відносини в галузі інформації, то застосовуються норми міжнародного договору, укладеного Україною (стаття 50).

До напрямків інформаційної діяльності також можна віднести ті, що зазначені у статті 16 та ряду інших статей Закону: *журналістика; статистика; бібліотечна справа; архівна справа; науково-інформаційна діяльність; інформатика; обчислювальна техніка; телевізійне мовлення; радіомовлення; преса; фотографія; кінематографія; аудіо та відео зйомка; художня творчість тощо.*

Основні напрями інформаційної діяльності знаходять прояв у видах. У статті 14 Закону подано такі основні види інформаційної діяльності. Основними видами інформаційної діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації. У наступних частинах цієї статті даються формулювання видів інформаційної діяльності:

- **одержання інформації** – це набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою;

- **використання інформації** – це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

- **поширення інформації** – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законодавством порядку документованої або публічно оголошеної інформації;

- **зберігання інформації** – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

У останній частині цієї статті законодавчо визначено, що одержання, використання, поширення та зберігання документованої або публічно оголошеної інформації здійснюється у порядку, передбаченому цим Законом та іншими законодавчими актами в галузі інформації.

Одним із напрямків інформаційної діяльності можна розглядати професійну освіту. Так, у статті 15 Закону зазначено норму про професійну освіту в галузі інформаційної діяльності. *«В Україні створюються умови для здобуття професійної освіти в галузі інформаційної діяльності через систему її навчальних закладів. Порядок створення навчальних закладів інформаційного напрямку (журналістики, статистики, бібліотечної та архівної справи, науково-інформаційної діяльності, інформатики, обчислювальної техніки тощо) та принципи їх діяльності визначаються Законом України «Про освіту» та іншими законодавчими актами».*

Також напрямком інформаційної діяльності можна вважати і організацію та проведення наукових досліджень. Зокрема, у статті 16 Закону подано норму про організацію наукових досліджень в галузі інформаційної діяльності. *«Для забезпечення успішного функціонування і розвитку національних систем інформації в Україні здійснюються пошукові фундаментальні та прикладні наукові дослідження в галузі інформаційної діяльності».*

У частині другій цієї статті зазначено, що з цією метою створюються наукові установи, науково-виробничі підрозділи, об'єднання, асоціації, центри нових інформаційних технологій та інші формування, в тому числі за участю зарубіжних партнерів.

У частині третій та четвертій цієї статті визначено правові основи стосовно фінансування науково-дослідних робіт таким чином:

- *фінансування пошукових і фундаментальних наукових досліджень, наукових програм, проектів державного значення у науково-дослідних установах і навчальних закладах здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань, власних коштів та коштів замовників;*

- фінансування прикладних досліджень, розробок здійснюється, як правило, на договірній або контрактній основі, а їх результати можуть бути об'єктом товарних відносин.

Право власності на інформацію на публічно-правовому рівні було визначено у нашій країні в стаття 38 Закону України «Про інформацію» наступним чином.

Право власності на інформацію – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією.

Інформація є об'єктом права власності громадян, організацій (юридичних осіб) і держави. Інформація може бути об'єктом права власності як у повному обсязі, так і об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження.

Власник інформації щодо об'єктів своєї власності має право здійснювати будь-які законні дії.

Підставами виникнення права власності на інформацію є:

- створення інформації своїми силами і за свій рахунок;
- договір на створення інформації;
- договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Інформація, створена кількома громадянами або юридичними особами, є колективною власністю її творців. Порядок і правила користування такою власністю визначаються договором, укладеним між співвласниками.

Інформація, створена організаціями (юридичними особами) або придбана ними іншим законним способом, є власністю цих організацій.

Інформація, створена на кошти державного бюджету, є державною власністю. Інформацію, створену на правах індивідуальної власності, може бути віднесено до державної власності у випадках передачі її на зберігання у відповідні банки даних, фонди або архіви на договірній основі.

Власник інформації має право призначати особу, яка здійснює володіння, використання і розпорядження інформацією, і визначати правила обробки інформації та доступ до неї, а також встановлювати інші умови щодо інформації.

Існування інформація як товару визначено у статті 39 Закону України про інформацію. Інформаційна продукція та інформаційні послуги громадян і юридичних осіб, які займаються інформаційною діяльністю, можуть бути об'єктами товарних відносин, що регулюються чинним цивільним та іншим законодавством. Ціни і ціноутворення на інформаційну продукцію та інформаційні послуги встановлюються договорами, за винятком випадків, передбачених Законом.

Важливим аспектом прояву інформаційної діяльності є правова форма подання її результатів у вигляді товару. Стосовно цього заслуговують на увагу наступні положення Закону України «Про інформацію»:

- **інформаційна продукція** – це матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій (стаття 40);

- **інформаційна послуга** – це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб (стаття 41).

За законодавством України основними проявами міжнародної інформаційної діяльності є експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг). Експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг) здійснюються згідно з законодавством України про зовнішньоекономічну діяльність (стаття 52).

У статті 94 ЦКУ визначення різновиди інформації здійснено через особисті немайнові права юридичної особи:

«Юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати.

Особисті немайнові права юридичної особи захищаються відповідно до глави 3 цього Кодексу».

У статті 277 ЦКУ визначення спростування недостовірної інформації подано наступним чином:

1. *Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.*

2. *Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам.*

3. *Негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного.*

4. *Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію.*

Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює.

Якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування.

5. *Якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний.*

6. *Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації*

у тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

7. *Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.*

У статті 278 ЦКУ законодавець визначаючи заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права зазначив таке:

1. *Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити розповсюдження відповідної інформації.*

2. *Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.*

У статті 285 ЦКУ визначено цивільно-правові відносини стосовно права на інформацію про стан свого здоров'я наступним чином:

1. *Повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я.*

2. *Батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають*

право на інформацію про стан здоров'я дитини або підопічного.

3. Якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я фізичних осіб, визначених частиною другою цієї статті, зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами.

4. У разі смерті фізичної особи члени її сім'ї або інші фізичні особи, уповноважені ними, мають право бути присутніми при дослідженні причин її смерті та ознайомитись із висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків до суду.

Право на таємницю про стан здоров'я визначено у статті 286 ЦКУ наступним чином:

1. Фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні.

2. Забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи.

3. Фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення інформації, зазначеної у частині першій цієї статті, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел.

4. Фізична особа може бути зобов'язана до проходження медичного огляду у випадках, встановлених законодавством.

Зазначаючи право на особисте життя та його таємницю законодавець у статті 301 ЦКУ подав такі формулювання:

1. Фізична особа має право на особисте життя.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

2. Фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб.

3. Фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя.

4. Обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою.

У статті 302 ЦКУ право на інформацію визначено таким чином:

1. Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

Проте, збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

2. Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності.

Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування.

Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

Важливою складовою права про інформацію є право на особисті папери. Це право зазначено у статті 303 ЦКУ наступним чином:

1. Особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю.

2. Ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать.

3. Якщо особисті папери фізичної особи стосуються особистого життя іншої особи, для їх використання, у тому числі шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи.

4. У разі смерті фізичних осіб, визначених частинами другою і третьою цієї статті, особисті папери можуть бути використані, у тому числі шляхом опублікування, лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, - батьків, братів та сестер.

У контексті відносин права власності, у статті 304 ЦКУ визначено право розпоряджання особистими паперами. «Фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі і на випадок своєї смерті».

Право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів визначено у Статті 305 ЦКУ: Відповідно до положень цієї статті фізична особа має право вільно ознайомлюватися і використовувати, зокрема шляхом опублікування, будь-які особисті папери, передані до фонду бібліотек або архівів, з дотриманням прав фізичних осіб, визначених частинами третьою та четвертою статті 303 Цивільного Кодексу України, якщо інше не встановлено договором, на підставі якого були передані особисті папери.

У розвиток Конституційних положень у статті 306 ЦКУ закріплено право на таємницю кореспонденції наступним чином:

1. Фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції.

Листи, телеграми тощо є власністю адресата.

2. Листи, телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата.

Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання, зокрема шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи.

3. У разі смерті фізичної особи, яка направила кореспонденцію, і адресата використання кореспонденції, зокрема шляхом її опублікування, можливе лише за згодою фізичних осіб, визначених частиною четвертою статті 303 Цивільного Кодексу України.

У разі смерті фізичної особи, яка направила кореспонденцію, і адресата, а також у разі смерті фізичних осіб, визначених частиною четвертою статті 303 Цивільного Кодексу України, кореспонденція, яка має наукову, художню, історичну цінність, може бути опублікована в порядку, встановленому законом.

4. Кореспонденція, яка стосується фізичної особи, може бути долучена до судової справи лише у разі, якщо в ній містяться докази, що мають значення для вирішення справи. Інформація, яка міститься в такій кореспонденції, не підлягає розголошенню.

5. Порушення таємниці кореспонденції може бути дозволено судом у випадках, встановлених законодавством, з метою запобігання злочині чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

У контексті правовідносин щодо інформації законодавець у статті 307 ЦКУ визначає положення стосовно захисту інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відео зйомок:

1. Фізична особа може бути зафіксована на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Згода особи на фіксацію

її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо таке проводиться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного змісту.

2. Фізична особа, яка погодилася на фіксацію її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, може вимагати припинення їх публічного показу в тій частині, яка стосується її особистого життя. Витрати, пов'язані з демонтажем виставки чи запису, відшкодовуються цією фізичною особою.

3. Фіксація фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведене лише у випадках, встановлених законодавством.

У статті 308 ЦКУ законодавцем визначено зміст охорони інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах:

1. Фотографія, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу, можуть бути публічно показані, відтворені, розповсюджені лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті - за згодою осіб, визначених частиною четвертою статті 303 Цивільного Кодексу України.

Згода, що дала фізична особа, зображена на фотографії, іншому художньому творі, може бути після її смерті відкликана особами, визначеними частиною четвертою статті 303 Цивільного Кодексу України.

Витрати особи, яка здійснювала публічний показ, відтворення чи розповсюдження фотографії, іншого художнього твору, відшкодовуються цими особами.

2. Якщо фізична особа позувала авторів за плату, фотографія, інший художній твір може бути публічно показаний, відтворений або розповсюджений без її згоди.

Фізична особа, яка позувала авторів фотографії, іншого художнього твору за плату, а після її смерті - її діти та вдова (вдівець), батьки, брати та сестри можуть вимагати

припинення публічного показу, відтворення чи розповсюдження фотографії, іншого художнього твору за умови відшкодування автору або іншій особі пов'язаних із цим збитків.

3. Фотографія може бути розповсюджена без дозволу фізичної особи, яка зображена на ній, якщо це викликано необхідністю захисту її інтересів або інтересів інших осіб.

Важливим аспектом інформаційних прав є право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Це право визначено у статті 309 ЦКУ наступним чином:

1. Фізична особа має право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

2. Фізична особа має право на вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості.

Цензура процесу творчості та результатів творчої діяльності не допускається.

Слід зазначити, що у цивільному законодавстві України інформація також нормативно визнана як видовий об'єкт (видом об'єктів) цивільних прав. Так у Розділ III ЦКУ (Об'єкти цивільних прав), у Главі 12 (загальні положення про об'єкти цивільних прав), у статті 177 (Види об'єктів цивільних прав) зазначено, що об'єктами цивільних прав, поряд з речами, у тому числі грошами та цінними паперами, іншим майном, майновими правами, результатами робіт, послуг, результатами інтелектуальної, творчої діяльності, а також іншими матеріальними і нематеріальними благами є й інформація.

Це свідчить, що у цивільному праві (як сфері соціальних відносин і, як галузі правознавства) сформувалася критична маса суспільних знань щодо усвідомлення інформації (документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі) важливим предметом галузевих правовідносин, нарівні з таким традиційним для цивільного права об'єктом (предметом), як речі (річ).

Введенню інформації, як об'єкта цивільних прав, до нового ЦКУ передувало суспільне визнання її (як документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі) у спеціальному комплексному законодавстві. Правові основи цього законодавства закладено **Законом України «Про інформацію»**, який був прийнятий Верховною Радою 2 жовтня 1992 року (далі – Закон).

Час який пройшов між прийняттям Закону та ЦКУ породив нові парадигми, усвідомлення сутності інформації, як об'єкта правовідносин. Так, порівняльний правовий аналіз Закону та ЦКУ свідчить, що по суті у ЦКУ визначення інформації зроблено більш вдало (об'єктивно) ніж у Законі. У формулюванні ЦКУ публічно визнано щодо інформації належать не тільки *відомості що відбуваються (мають місце)*, але й *відомості що мали місце, тобто відбувалися раніше*.

В той же час легальне введення інформації як безпосереднього предмета цивільного права, у ЦКУ, має і ряд невирішених теоретично проблем, які визначаються практикою і конфліктують з парадигмами традиційної вітчизняної доктрини цивільного права та спеціальним законодавством щодо інформації.

За звичай, коріння (джерела) багатьох комплексних правових інститутів знаходяться, у такій провідній галузі права як цивільне. Об'єктивно положення деяких таких інститутів, що мають цивільно-правову природу, відіграють важливе значення для формування, здійснення та припинення правовідносин, що виникають і на умовах владного (адміністративного) підпорядкування, тобто адміністративного права (як другої провідної галузі вітчизняного права), а також третьої провідної галузі вітчизняного права – кримінального. Крім того актуальність зазначеної проблематики визначається й тим, що вона має важливе значення для формування та розвитку

методології і практики комплексних галузей права – галузей заснованих на інтеграції положень і методів цивільного, адміністративного та кримінального права. Серед таких комплексних галузей права особливо слід відзначити такі, як: господарське, у його складі підприємницьке; фінансове, у його складі податкове; інформаційне, у його складі формування державної інформаційної політики, національної інформаційної безпеки і т.д.

Юридичний аналіз, у контексті теорії гіперсистем права, структурних елементів ЦКУ (у розумінні його як основного юридичного акту цивільного законодавства) свідчить про не зовсім чітке усвідомлення сучасною теорією цивільного права місця інформації, як об'єкта цивільних правовідносин (Див.: Книга перша Загальні положення, Розділ III Об'єкти цивільних прав, Глава 12 Загальні положення про об'єкти цивільних прав, Стаття 177 (Види об'єктів цивільних прав) та Глава 15 Нематеріальні блага, Стаття 200 (Інформація) у порівнянні з іншими статтями у інших книгах, розділах, главах) та спеціального законодавства щодо інформації.

Зокрема, юридико-когнітивний аналіз структури статті 177 ЦКУ у порівнянні з нормами визначеними у главах цього розділу (Главі 13 “Речі. Майно”; Главі 14 “Цінні папери”; Главі 15 “Нематеріальні блага”) не дає чіткого уявлення про *співвідношення інформації з іншими визначеними видами об'єктів цивільних прав*, які є основою виникнення, здійснення і припинення цивільно-правових зобов'язань. Особливу увагу звертає невизначеність у чинному ЦКУ системної ієрархії об'єктів регулювання: об'єктів цивільного права (як сфери правовідносин) та об'єктів (предметів) цивільних прав. У ході вивчення ЦКУ виникла гіпотеза про можливість визначення такої ієрархії.

Для вирішення цього, як теоретико-практичного завдання, пропонується застосувати напрацьовані правовою інфор-

матикою окремі методологічні положення теорії гіперсистем права. Основним постулатом цієї теорії є те, що право розглядається як велика, складна система, множина елементів якої має певні гіперзв'язки між собою (у тому числі у аспекті теорії багатооб'єктості прав). Пізнання цих зв'язків дозволяє вирішувати теоретичні та практичні завдання пізнання цивільного права як системи (множини взаємопов'язаних елементів які утворюють нову якість, що не притаманна простій сукупності цих елементів), зокрема щодо виявлення у ньому не тільки ознак змісту множинної якості правовідносин але також і комплексної сутності структурного публічно-правового забезпечення правовідносин, визначеної у вітчизняному цивільному законодавстві. Зазначені методологічні положення пропонується застосувати до вивчення та усвідомлення Глави 1 ЦКУ з позиції юридичної когнітології (науки про пізнання соціальної сутності та змісту формулювань юридичних норм) щодо інформаційних правовідносин.

Пропонується звернути увагу на *загально системні чинники цивільного права*, що відображені у законодавстві (умовно їх пропонується назвати об'єктами). Відповідно до формування змісту структури статті 1 у порівнянні зі статтею 177 ЦКУ, практична правова рефлексія щодо ієрархії (система) видів об'єктів цивільного права у розумінні законодавця може визначатися відповідно до нової вітчизняної доктрини цивільного права та у контексті теорії гіперсистем наступним чином. Особливість нової вітчизняної доктрини цивільного права полягає у тому, що його об'єкти першого рівня (об'єкти цивільного права) становлять блага. Ці блага мають два різновиди: матеріальні та нематеріальні.

У контексті поєднання з традиційною доктриною цивільного права можна зазначити, що об'єктами цивільного права є суспільні відносини (цивільні правовідносини) щодо

матеріальних та нематеріальних благ. Відповідно виникає правова рефлексія щодо умовного поділу цивільного права на дві провідні його підсистеми: матеріальне цивільне право (право щодо матеріальних благ) та нематеріальне цивільне право (право щодо нематеріальних благ). Говорити сьогодні про ці підсистеми, як про провідні підгалузі цивільного права можна тільки умовно через недостатність їх обговорення серед науковців-цивілістів. Результатом цього є непослідовність щодо структуризації ЦКУ, зокрема на рівні таких його складових, як книги. У зв'язку з цим можна зазначити, що ЦКУ у його нинішньому стані є не стільки системою норм права (множиною взаємопов'язаних елементів які у своїй єдності утворюють нову якість не притаманну сукупності цих елементів), скільки сукупністю їх, яка потребує упорядкуванню на методологічному рівні.

Застосовуючи методологію теорії гіперсистем права та окремі положення прикладного системного аналізу, а також методологію юридико-догматичного підходу можна продовжити удосконалення системи знань щодо класифікації об'єктів цивільних правовідносин (до речі, слід зазначити, що у ЦКУ вони також визначені хаотично) наступним чином. Речове цивільне право (щодо благ) у свою чергу поділяються на підвиди другого рівня (спеціальні об'єкти речових прав): майно (відповідно – майнове право, майнові права, майнові правовідносини); результати робіт (права на результати роботи), що існують (маються, реалізовані); послуги (право на послуги), що також вже існують (а отже також маються, реалізовані).

Як видно з послідовності перелічених об'єктів, в основі їх ієрархії знаходиться майно (те що мається, що вже існує, що об'єктивізовано). Те, що не об'єктивізовано, що існує потенційно, у формі пропозиції (відомостей) до реалізації є інформацією для суб'єктів цивільних правовідносин. Воно лише може бути

не тільки самостійним об'єктом, але й чинником і результатів роботи та результатом послуг. Послідуючий аналіз статей ЦКУ свідчить, що майно виступає як самостійний (означний, кваліфікуючий) об'єкт правовідносин, так і похідний, для відображення результатів (конкретних предметів) роботи та результатів (конкретних предметів) послуг.

Серед об'єктів третього рівня, що є похідними зазначених вище трьох підвидів матеріального цивільного права, традиційно для теорії цивільного права, (це відображено і в цивільному законодавстві) головне місце відводиться речам (відповідно – речовому праву, праву на речі). У статті 179 ЦКУ зроблена спроба законодавчого визначення сутності поняття речі. Дефініція її законодавцем пропонується наступна. Під річню розуміється предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Юридико-когнітивний аналіз сутності зазначеного формулювання з суб'єктивною практикою застосування засвідчив про можливість багатозначного розуміння змісту терміну “речі”. Наслідком цього у практиці може бути невизначеність щодо застосування його у цивільних правочинах, угодах, особливо у деліктних цивільних правовідносинах (деліктному цивільному праві), зокрема правовідносин що вирішуються у судовому порядку (арбітражу). Подане законодавцем формулювання терміну “річ”, у порівнянні з практикою цивільних правовідносин щодо цього, визначає необхідність теоретичного пошуку більш коректного його тлумачення (формулювання). Враховуючи, що дискусія про визначення терміну “річ” не є предметом дослідження висвітленого у цій роботі, апріорі пропонується наступне її розуміння за критерієм якісно-кількісного виміру, що знаходить вираз у мові (реченні, реченнях, спілкуванні). Річ – це майно, усвідомлений людьми предмет реального

світу, що може вимірюватися (або у метрах, або у літрах, або у кілограмах чи інших подібних одиницях національного чи міжнародного виміру, метрології), а отже бути об'єктом виникнення цивільних прав і обов'язків (зобов'язань).

Із контексту положень ЦКУ випливає, що підвидами речей (об'єкти четвертого рівня речового права) можуть бути гроші та цінні папери, інше майно (для прикладу див. статті 192, 193, глава 14). Слід зазначити, що гроші та цінні папери, враховуючи їх матеріальну природу у більшості випадків, за їх функціональною сутністю більш за все є еквіваленти речей: вони інформують суб'єктів правовідносин про різні оцінювані якості інших речей, їх властивості, як об'єктів цивільних правовідносин. Хоча, на певному рівні господарських (економічних) правовідносин вони можуть виступати і як особливий об'єкт правовідносин щодо реалізації матеріальних благ окремих осіб (як масштаб вимірю благ). Відмінність їх полягає у наявності специфічної форми виміру для них (як цінностей) – ціни, яка підтверджується іншими видами речей. Простіше кажучи відмінність грошей та цінних паперів від інших речей полягає у тому, що їх люди безпосередньо не можуть використати для споживання, задоволення фізіологічних потреб життєдіяльності, зокрема як їжу, напої, одяг, ліки і т.п.

У контексті проблематики визначеної у темі роботи, на філософсько-правовому рівні, можна сказати, що *гроші та цінні папери за своєю сутністю виконують інформативну функцію щодо економічної потенції їх власників та щодо обсягу (кількості і якості) майна*, яке суб'єкти правовідносин можуть придбати для задоволення певних своїх законних потреб, інтересів.

Пропонується також звернути увагу на юридико-когнітивне *з'ясування сутності терміну “майно”*, що подається

у диспозиції статті 190 ЦКУ. Відповідно до цієї статті майно – це особливий об’єкт, яким вважаються окремі речі, сукупність речей, а також майнові права та обов’язки. Зазначене формулювання майна викликає певну юридичну невизначеність щодо його сутності, яка конкретизується у інших нормах ЦКУ. Можливо саме це зумовило необхідність формулювання “спеціального” змісту майна у Господарському кодексі України (стаття 139. Майно у сфері господарювання). Застосовуючи метод виключення специфічних чинників та метод екстраполяції на загальні ознаки різних формулювань терміну можна сформулювати наступний його комплексно-правовий зміст, на рівні положень загальної теорії права.

Майно – це усвідомлені та визначені учасниками суспільних відносин форми прояву речей, інформації та енергії (природні або штучно створені), що при певних обставинах набувають статусу соціальних цінностей і що застосовуються для задоволення (забезпечення) життєво необхідних потреб та інтересів людей (як їх блага).

Прихильники традиційної доктрини цивільного права можуть заперечити щодо такого визначення змісту, сутності терміну “майно”, посилаючись на історичні джерела формулювання його з часів стародавнього римського права. Запобігаючи дискусії з боку традиціоналістів можна зазначити один з головних аргументів: римське цивільне право не знало відносин щодо енергії та інформації.

Існує думка, що подане визначення змісту майна більш конкретно розкриває його об’єктивну сутність. Майно це все те, що мається, існує у природі і суспільстві і при певних обставинах може виступати об’єктом суспільних відносин. Можливо інтуїтивно відчуючи таку сутність майна законодавець резонно поставив роздільний знак (крапку) між термінами речі і “майно” у назві Глави 13. ЦКУ.

У відображенні ретроспективи прогресу цивільного права України, (як сфери суспільних відносин, як науки та відбиття її теоретичних положень у відповідній навчальній дисципліні) у контексті трансформації змісту та сутності майна, під впливом суспільного усвідомлення інформації та енергії, як різновидів об’єктів цивільних прав можна зазначити наступне. У класичних підручниках та більшості навчальних посібників з цивільного права, які виходили у нашій країні до 2003 року, інформація та енергія, як особливі об’єкти цивільних правовідносин не розглядалися.

Щодо інформації, окремі її ознаки подавалися, як службові, у розкритті таких понять, як відомості, документ, об’єкти права інтелектуальної власності, честь, гідність, ділова репутація, моральна шкода, і т.п. Відповідно і Цивільний кодекс України (1963 року) не мав взагалі терміну “інформація”. Зазначена цивілістична традиція ґрунтувалася на доктрині стародавнього римського цивільного (приватного) права. У наш час окремі колізійні питання цивільних правовідносин щодо інформації вирішувалися на приватноправовому рівні, у правочинах, угодах, нормах корпоративної ділової етики, із застосуванням аналогії права та аналогії закону.

На філософсько-правовому рівні тезисно пропонується зазначити щодо включення до складу майна енергії. У правовідносинах (фактично, та й юридично) це усвідомлено та визнано суспільством і закріплено у спеціальному законодавстві України, зокрема господарському. Для прикладу див.: §3 Енергопостачання (Глава 30 Господарського кодексу України) та у міжнародних економічних відносинах. Енергія, як особливий об’єкти правовідносин має спеціальні форми міру (виміру) – ват, кіловат, мегават і т.д.

Нині ***інформація, має об’єктивні (у тому числі легальні, правові, законодавчо визначені) ознаки майна.*** В основу

цього покладено природні (фізичні) її ознаки – критерії за виміром. Вона може вимірюватися, традиційно до авторського та видавничого права, умовними друкованими аркушами, кількістю умовних знаків (літер, цифр і т.д.), у електронній формі (зокрема комп'ютерна інформація) – у бітах, байтах, кілобайтах і т.д.

Окрема майнова ознака інформації (як й енергії), від речей полягає у матеріальній специфіці набуття права власності: володінні, користуванні та розпорядженні. Специфіка ця полягає у тому, що інформація та енергія, в силу природних (фізичних) їх властивостей не можуть бути відчужені подібно речам. В той же час, вони подібно до речей можуть бути об'єктами цивільного обороту (зокрема у правовідносинах щодо володіння, користування, розпорядження), а отже – можуть входити у структуру відносин права власності. Закони формальної логіки дозволяють зробити загальний висновок, що інформація, речі та енергія є різновидами майна.

На зазначеній парадигмі щодо сутності майна пропонується перейти до обґрунтування розгляду такої його правової природи (правової форми) як *нематеріальні блага*. У господарській діяльності, для галузевої юридичної конкретизації, застосовується близька за сутністю до нематеріальних благ категорія «*нематеріальні активи*». Так звані «нематеріальні блага» у структурі майна є об'єктами послідовного ієрархічного рівня об'єктів цивільних прав (поряд з речовими благами). Їх сутність конкретизується законодавцем у статті 177 ЦКУ як: результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, інші особисті нематеріальні блага. Порівняльний правовий аналіз Розділу III та структури статті 177 свідчить про ентропійність для масового застосування у практиці зазначеного законодавцем групування цих об'єктів: воно зроблено таким чином, що у різних учасників цивільних правовідносин це формулювання

може викликати різну правову рефлексію (а отже юридичні колізії, казуси, звідси – правопорушення).

Дослідження структури Глави 15 ЦКУ свідчить, що інформація, як об'єкт цивільних прав (ст. 200 ЦКУ) має особливий юридичний статус, а також має родову ознаку щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 199 ЦКУ) та особистих «*немайнових*» благ (ст. 201 УКУ). Тобто інформація може розглядатися як прояв всіх «*нематеріальних*» благ, як специфічний прояв об'єктів соціальних цінностей (у тому числі культурної спадщини народу), які визнані державою у формі творів, інших об'єктів права інтелектуальної власності. У зазначеному контексті інформація екстраполюється на всі майнові права через інформаційні правовідносини (у тому числі надання послуг у сфері освіти, культури та ін.). Зв'язок щодо такого змісту інформації у правовідносинах визначений у статті 3 Закону України «Про інформацію»: дія цього Закону поширюється на інформаційні відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації.

Відгуком науки інформаційного права на потреби практики є дослідження питань публічно-правової систематизації норм суспільних відносин в інформаційній сфері. Такі дослідження здійснюється в Україні з другої половини XX століття. Першою науковою базою досліджень кодифікації інформаційного законодавства був переважно Інститут держави і права ім. В.Корецького Академії наук України. У результаті цих досліджень було прийняття Верховною Радою України у 1992 році Закону України «Про інформацію». Як зазначено у преамбулі цього Закону, він, серед іншого, *заклав правові основи інформаційної діяльності*. Таке формулювання загальної мети Закону дозволяє говорити про особливий статус його у системі права країни – основ, як системоутворюючого

галузі законодавства. З посиланням на норми цього Закону було прийнято пізніше ряд спеціальних Законів України у інформаційній сфері.

В той же час в Україні була сформульована ідея створення й Інформаційного кодексу. Вона була висунена доктором юридичних наук Р.А.Калюжним, зокрема у його докторській дисертації (1992 рік). Але ця ідея не була широко прийнята юридичною науковою громадськістю. Законодавство України продовжувало формуватися фрагментарно за сферами інформаційної діяльності. Як вбачається, основна причина цього полягає в організаційно-правовій неузгодженості органів центральної виконавчої влади: в різних міністерствах і відомствах існували свої (нескоординовані Урядом) плани законопроектної діяльності.

Для прикладу, неузгодженості на урядовому рівні законопроектної діяльності міністерств та відомств можна зазначити, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 990-р схвалена Концепція проекту Закону України “Про доступ до інформації”, де планується створити нову редакцію Закону України “Про інформацію”. Тобто норм, що регулюють доступ до інформації у Законі України “Про інформацію”, вже не вистачає, час робити закон у законі. А те, що визначено Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” від 09.01.2007 р. № 537-V, мабуть не вписується, поки що, у плани відомчої законопроектної роботи окремих органів центральної виконавчої влади. Час, гроші інтелектуальний ресурс витрачаються на те, що суперечить Основним засадам розвитку інформаційного суспільства в Україні. Вихід може бути тільки один – законопроектну роботу щодо кодифікації норм правовідносин у інформаційній сфері слід підняти до рівня єдиного органу державної виконавчої влади – Кабінету міністрів України.

Але головне навіть не в цьому. Замість того, щоб поглянути на інформацію з позиції реалій розвитку інформаційного суспільства, косметичні законопроектні розробки, зусилля з підтримки погано працюючої юридичної системи в інформаційній сфері продовжуються, а її недоліки – накопичуються у результаті методологічних помилок.

Про наслідки такої державної політики свідчить те, що наприкінці 90-х років минулого століття, за результатами досліджень у Науково-дослідному центрі правової інформатики Академії правових наук України (далі – НДЦПІ АПН України) із застосуванням комп’ютерної інформаційно-аналітичної системи “Законодавство”, було визначено, що інформаційне законодавство становить значний масив нормативно-правових актів (понад 260 законів, 295 постанов Верховної Ради, 380 указів і 90 розпоряджень Президента, 1160 постанов і 210 розпоряджень Кабінету Міністрів, 1500 актів міністерств і відомств).

Неналежна координація законопроектної роботи в Уряді привела до того, що масив прийнятих галузевих законів в інформаційній сфері почав вимагати узгодженості для застосування на практиці. Серед іншого у другій половині 90-х років XX століття виникли ряд нових проблем: у визначеннях понятійного апарату; гармонізації норм вітчизняного інформаційного законодавства з відповідними нормами європейських стандартів тощо. Більш того, під тиском нових здобутків науково-технічного прогресу у сфері інформатики створення нових нормативно-правових актів постійно вимагало визначення базового, комплексного законодавчого акта для всієї інформаційної сфери. Це зумовлювало і необхідність систематизації інформаційного законодавства на рівні кодифікації.

Така спроба була зроблена конституціоналістами на рівні введення норм суспільних інформаційних відносин у структуру Основного закону країни – Конституції України, у 1996 році.

Наступна спроба кодифікації інформаційного законодавства України на урядовому рівні була зроблена Державним комітетом інформаційної політики у 1997 році шляхом створення проекту Інформаційного кодексу. Але ця спроба була невдалою через ряд причин. Головною з них було те, що під ідеєю кодифікації було зроблено інкорпорацію існуючого на той час інформаційного законодавства. Ця спроба зазнала конструктивної критики серед громадськості, у тому числі наукової, зокрема й ідея зведення публічного інформаційного права виключно (чи з домінуванням) до медіа права – права засобів масової інформації і включенням до нього видавничої, бібліотечної справи тощо.

Приблизно у той же час, паралельно, в Державному комітеті зв'язку та інформатизації була висунута ідея створення *проекту Кодексу України інформаційного права*. Недоліком цієї ідеї було те, що все інформаційне право зводилося виключно до сфери інформатизації, зв'язку та розумінню його тільки у, так званому, позитивному змісті (публічного права), приватноправової природа інформаційного права ігнорувалася.

У наукових колах і серед громадськості, з 1998 року активно обговорювалася ідея створення концепції *проекту Кодексу України про інформацію*. Ця концепція зародилася серед науковців Міжвідомчого науково-дослідного центру і проблем боротьби з організованою злочинністю за підтримки науковців Національної академії внутрішніх справ України. По суті ідея створення такого кодексу обґрунтовувалася у контексті кримінологічних досліджень, як засіб превентивних, попереджувальних, профілактичних заходів протидії правопорушенням в інформаційній сфері, які переважно були латентними, але вже почали розглядатися як загроза національній безпеці України.

Наступна спроба кодифікації норм суспільних інформаційних відносин була зроблена цивілістами шляхом визначення їх у

Цивільному кодексі України (2003 рік). Але, у силу обмеження провідного методу цивільного права – диспозитивності, юридичної рівності і незалежності сторін стимулюючи роль цивільного законодавства у прискоренні розвитку інформаційного суспільства вирішити у повному обсязі не вдалося. Про це свідчить і те, що в системі вітчизняного спеціального інформаційного законодавства не виникло ніяких змін: менше законів не стало, а навпаки їх кількість продовжувала збільшуватися. Це зумовлено адміністративно-правовою природою державної інформаційної політики. До речі, слід зазначити фінансово-правову складову організації кодифікації. Так, проект Цивільного кодексу розроблявся вченими вищої кваліфікації (на що з бюджету було виділено 8 млн. грн.) протягом багатьох років та на базі вже існуючих положень Цивільного кодексу УРСР, тобто було на що “спиратися”. З кодексом щодо інформаційній сфері – справи інші – аналогів його створення немає.

Систематизація законодавства на рівні кодифікації передбачає не лише зовнішню обробку сукупності існуючого нормативного матеріалу. У процесі кодифікації на науковому рівні переглядають і виключають застарілі норми, вносять виправлення і усувають протиріччя, заповнюють прогалини у правовому регулюванні, створюють нові правові формули і конструкції, які враховують перспективи розвитку відносин в інформаційній сфері. Тобто кодифікація передбачає і можливість оцінити необхідність напрямів державно-правового регулювання, що надає законодавству нової якості та сприяє підвищенню його ефективності.

Проведені дослідження нормативно-правових актів щодо інформаційної сфери виявили ряд недоліків, які потребують усунення. Це зазначається багатьма вітчизняними дослідниками. У середовищі фахівців з інформаційного права уже давно

сформувалася думка, що сукупність правових норм у сфері суспільних інформаційних відносин, визначених у законах і підзаконних актах, дозріла за кількістю до критичної маси, яка дозволяє здійснити перехід законодавства до нової якості. Це зумовлює можливість виділення їх не тільки в окрему умовно самостійну наукову дисципліну, але й в умовно автономну комплексну галузь публічного права – інформаційне право, відповідну легальну її систематизацію на рівні кодифікації.

У червні 2000 р. керівник НДЦПІ АПРН України, М.Я. Швець, звернувся до Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади (далі – Урядова комісія), утвореної постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2000 р. № 777, з пропозиціями щодо внесення до проекту Завдань Національної програми інформатизації на 2001 рік пункту про розробку «Кодексу України про інформацію» та розгляду на її засіданні «Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин» (далі – Концепція)^{131*}. На черговому засіданні, у жовтні 2000 р., Урядова комісія розглянула вказане питання та прийняла Концепцію за основу (Протокол № 7 від 06.10.2000 р.).

Значимість втілення у життя Концепції полягає у створенні умов комплексного вирішення проблем державної політики в інформаційній сфері щодо нормативно-правової бази інформаційного суспільства, поступ до якого передбачений Програмою інтеграції України до Європейського Союзу (розділ 13. Інформаційне суспільство). Але зазначена концепція базується на методології існування інформаційного права, як міжгалузевого комплексного інституту, що було притаманно йому у 90-х роках минулого століття.

^{131*} Відповідно до Закону України “Про авторське право та суміжні права” від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ робота засвідчена Свідомством про реєстрацію авторського права на твір № 25784 від 24.09.2008 р. (заявка від 06.06.2008 р. № 25472). Автори Швець М., Калюжний Р., Брижко В., Гавловський В., Цимбалюк В.

Сьогодні в Україні вже створені певні наукові засади методології розвитку інформаційного права як комплексної галузі права. Це знайшли відображення і на законодавчому рівні. Так, Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” від 09.01.2007 р. № 537-V (частина 2, Розділ III. “Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні”) передбачено, що *з метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства.*

Серед іншого законодавчо визначено, що при створенні інформаційного законодавства слід керуватися загальними принципами Конституції України, а також базуватися на принципах свободи створення, отримання, використання та розповсюдження інформації; об’єктивності, достовірності, повноти і точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; обов’язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; мінімізації негативного інформаційного впливу та негативних наслідків функціонування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); недопущення незаконного розповсюдження, використання і порушення цілісності інформації; гармонізації інформаційного законодавства та всієї системи вітчизняного законодавства”.

Аналіз упорядкування інформаційних відносин в Україні і в міжнародній практиці дозволяє визначити ряд основних положень на рівні інформаційного законодавства, що виступає публічно-правовою основою інформаційного права:

- предмет правового регулювання – суспільні відносини у сфері інформації, технологій інформаційної діяльності;

- об'єкти відносин – відомості, дані, повідомлення, знання, сигнали, коди тощо у статусі інформації (форми їх об'єктивного подання та суб'єктивного сприйняття);

- метод правового регулювання – системне застосування методів цивільного, адміністративного права у комплексі з кримінальним правом (що визначає міжгалузеву сутність публічно-правового регулювання) з урахуванням методів приватноправового регулювання (на рівні угод, добрих звичаїв, традицій, норм суспільної моралі, ділової етики без участі держави, але за її гарантій).

Через предмет правового регулювання та міжгалузеві комплексні інститути права інформаційне право має зв'язок з іншими галузями права (зокрема, господарським, трудовим та ін.) і створює з ними складну, велику, агреговану гіперсистему права інформаційного суспільства.

Серед сфер регулювання інформаційних відносин, що складають правове поле інформаційної діяльності, можна виділити наступні основні:

- створення системи юридичних процедур реалізації конституційних прав та обов'язків громадян України та прав українського суспільства стосовно гарантій, охорони, оборони, захисту їх прав щодо інформації, як складових національної інформаційної безпеки;

- визначення і правове закріплення головних напрямів державної інформаційної політики, прав та обов'язків держави у громадянському суспільстві у його аспекті – інформаційного суспільства;

- міжнародне співробітництво у інформаційній сфері, у глобальному інформаційному просторі тощо.

Виходячи із результатів проведених наукових досліджень, сформувалося методологічне положення, що кодифікований акт повинен мати назву Кодексом України про інформацію.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Останнє є більш коректним, як у юридичному сенсі, так і в філологічному та юридико-когнітивному.

На сьогодні в Україні існує декілька наукових концепцій щодо кодифікації інформаційного законодавства:

- проект Інформаційного кодексу України, розробник – Державний комітет телебачення та радіомовлення України за участю представників інших міністерств та комітетів;

- проект модельного Інформаційного кодексу, запропонований О. Барановим, І. Жилиєвим, М. Родіоновим та іншими, (по суті цей проект відтворює Концепцію реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин в редакції 2000 року тільки на міждержавному рівні, як модельного кодексу, але при цьому не враховано, що вітчизняна наука інформаційного права напрацювала нові теоретичні обґрунтування структуризації та кодифікації інформаційного законодавства);

- проект Кодексу України про інформацію – розробники НДЦПІ АПРН України (М.Швець, В. Цимбалюк, В.Брижко та інші).

Слід зазначити, що з ідеєю кодифікації норм, правил у інформаційній сфері в Україні історія повторилася подібно до створення Кодексу про адміністративні правопорушення. Коли український вчений запропонував його проект владним структурам, але його не сприйняли, вважаючи неможливим кодифікувати адміністративну відповідальність. І тільки після того, коли його законопроект був прийнятий у Москві, в РСФСР, на вченого в Україні можновладці ремствували, що він недостатньо переконав їх бути піонерами у цьому. На що вчений зауважив, що він вже розробив проект Кодексу для України, багато у чому кращий за попередній проект для РСФСР. Так воно і було Кодекс про адміністративні правопорушення в Україні структурно і змістовно більш досконалий від російського та інших країн бувшого СРСР.

Воістину напрошується думка, що в Україні продовжує домінувати ментальність можновладців про відсутність розумних у своїй вітчизні, а простіше копіювати досвід інших. Але при цьому чомусь забувають подивитися навколо себе і заглянути в історію питання: а чи не в Україні щось було запозичено і повертається до неї, але вже як щось чуже.

Наукова концепція проекту Кодексу України про інформацію. На погляд її авторів, вона має наступну структуру матриці: преамбулу, Загальну частину, Особливу частину, Спеціальну частину та прикінцеві положення. За основу проекту взятий перевірений часом склад норм визначених у Законі України “Про інформацію” від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Основна ідея цього проекту: зменшення до мінімуму кількості чинних спеціальних законів і створення системного законодавчого середовища, а не фрагментарного, на рівні нових спеціальних законів.

Методологічною основою проекту Кодексу України про інформацію (далі – Кодекс) має стати юридична доктрина умовного визначення інформаційного права України як комплексної галузі права, що екстраполюється на всю загальну систему законодавства України.

Технологічно розробка проекту Кодексу повинна здійснюватися методом агрегації: удосконалення окремих правових норм або створення нових міжгалузевих правових інститутів має не порушувати цілісність і призначення, а поліпшувати його дієвість в цілому та створювати нову системну якість.

Методологічно визначається, що проект Кодексу формується відповідно до теорії системи цілей. Вона передбачає правове регулювання відносин між суб'єктами стосовно інформації в різних формах її об'єктивного виразу (різноманітних творах, результатах інтелектуальної діяльності тощо) незалежно від

сфери (або галузі) відносин, матеріальних носіїв інформації (паперових, електронних і т. п.) і технології фіксації (букви, знаки, образи, цифри, сигнали, структури). Напрями, підцілі, завдання Кодексу повинні формуватися відповідно до теорії системи підцілей («дерева цілей»).

При аналізі структурованості і цілісності правового упорядкування інформаційних відносин варто враховувати інформаційну сутність традиційних правовідносин, те, що норми інформаційного законодавства немов пронизують усю правову систему України, як по вертикалі (за видами нормативно-правових актів), так і по горизонталі (за галузями суспільних відносин). При цьому не повинно здійснюватися «вторгнення» в такі традиційні сфери законодавства, як цивільне, господарське, кримінальне тощо. Інформаційне законодавство щодо цих сфер повинно мати нормативно визначений гіперзв'язок у формі бланкетних, інформаційних (декларативних) норм. Стосовно декларативних норм: серед певного загалу науковців вважається, що вони переважують законодавчий акт. В той же час існує й інша думка: декларативні норми у законодавстві мають ознаки, так званої в теорії права, «дрімаючої прерогативи». При певному рівні усвідомлення суб'єктами суспільних відносин такі норми можуть відіграти роль атракторів (збудників) нових правовідносин і у разі виникнення правових колізій вирішуватися на судовому, арбітражному рівні чи на рівні медіацій.

«Вертикальна» структура законодавства створюється виходячи з принципу ієрархії законів: норми вищого за ієрархією акта мають більшу юридичну чинність і є визначальними для відповідних норм нижчих, підзаконних нормативно-правових актів. Необхідність ієрархії актів зумовлюється тим, що на практиці реалізація правових норм законодавства нерідко вимагає прийняття оперативних правових актів Президентом

чи Урядом України або відомчих, нижчих за ієрархією нормативних актів. Ця система доповнюється актами органів місцевої виконавчої влади в конкретних умовах їх діяльності з метою виконання норм вищих за ієрархією правового регулювання нормативно-правових актів.

«Горизонтальна» структура законодавства створюється виходячи з того, що вона містить у собі не тільки норми, які входять до блоку предметних спеціальних нормативно-правових актів, але й норми провідних галузей законодавства України.

Повноту правового регулювання можна очікувати тільки в тому випадку, коли безліч інформаційно-правових норм “перекриє”, так би мовити, матрицю правовідносин, що підлягають публічно-правовому визначенню в інформаційній сфері. На зазначених методологічних положеннях пропонується базувати створення проекту Кодексу, при цьому також слід враховувати, що деякі аспекти інформаційного права, поки що, мають неоднозначний зміст і подібно до методики формування «таблиці хімічних елементів» Д.І. Менделєєва, можуть бути формалізовані у майбутньому.

У порядку практичного втілення сучасної методології інформаційного права та правової інформатики можна зазначити, що структурно проект Кодексу має складатися з п'яти основних складових: преамбули, загальної, особливої, спеціальної частин та прикінцевих положень.

Преамбула. Акцентує увагу на сутності і змісті інформаційного суспільства, його розвитку в Україні, розвитку національного інформаційного простору на основі сучасних (традиційних та нових) технологій.

Книга I (Загальна частина). Включає загальні положення та положення, які притаманні основним сферам упорядкування інформаційної діяльності, де визначаються:

- * мета інформаційного законодавства (законодавства про інформацію, інформаційну діяльність) – упорядкування, регулювання, охорона та захист суспільних інформаційних відносин, їх виникнення, здійснення, зміну та припинення в інформаційній діяльності;

- * завдання інформаційного законодавства: забезпечення правовими засобами гарантій, охорони, оборони і захисту інформаційних прав людини, її свобод, прав громадянина на інформацію, у тому числі охорону і захист суспільно корисної інформації та захист від аморальної, суспільно небезпечної інформації, а також дотримання балансу прав людини, суспільства і держави в умовах розвитку інформатизації, входження України в глобальне інформаційне суспільство;

- * сфера дії кодексу (його правове поле);

- * основні поняття (при цьому пропонується уникати визначення понять, які становлять об'єкти, суб'єктів та зміст інформаційних правовідносин, зокрема таких, як інформація, інформатика, інформатизація, мова інформаційних відносин і т. п.);

- * система правового регулювання інформаційних відносин;

- * основні принципи інформаційних відносин;

- * суб'єкти інформаційних відносин (їх основні права і обов'язки);

- * об'єкти інформаційних відносин (інформація, дані, нова (вторинна, похідна) інформація, інформаційний продукт, інформаційний ресурс, документ, електронний документ, електронний документообіг, інформаційна технологія, інформаційна послуга, інші прояви інформаційної діяльності тощо);

- * галузі, види, джерела інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів;

- * інформаційна діяльність, її види та основи правового режиму інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, доступу до них;

* права власності на інформацію (інформаційні продукти, інформаційні ресурси, надані інформаційні послуги) як різновид майна;

* забезпечення інтелектуальної свободи;

* інформаційні технології і електронні засоби телекомунікації;

* основи правового регулювання стосовно національної інформаційної безпеки;

* захист прав в інформаційних відносинах (адміністративним, цивільним, трудовим, кримінальним законодавством через відповідні органи влади, судовий захист; можливості звернення в спеціалізовані міжнародні органи із захисту прав людини);

У цій частині повинні бути відображені основні засади комплексних інформаційних відносин, які врегульовані на рівні спеціального законодавства (з указівкою їх системоутворювальних законодавчих актів), тощо.

Книга II (Особлива частина). Вона має включати:

* визначення основних прав та обов'язків людини, громадянина, охорону прав приватної особи в інформаційних відносинах;

* права суспільства на отримання інформації та обмеження на розповсюдження інформації, що суперечить суспільній моралі, громадському порядку тощо;

* права, обов'язки, гарантії держави для забезпечення прав суб'єктів інформаційних відносин і принципи стратегії державної політики в інформаційній сфері;

* міжнародне співробітництво (транскордонне переміщення інформації, даних, підтримка інформаційних потреб громадян, які знаходяться за кордоном тощо).

Тобто, відповідно до структурних складових Конституції України, ієрархію суб'єктних (особливих) ознак становлять: права, свободи, природні потреби, інтереси людини,

громадянина у сфері інформації, інформаційної діяльності; за ними права суспільства, громадських організацій, громадського порядку; за ними права та обов'язки держави в інформаційній сфері.

Книга III (Спеціальна частина). Вона має включати підсистеми (спеціальні інститути) інформаційних відносин, які мають специфічні ознаки і вже визнані як спеціальні сфери інформаційної діяльності на рівні спеціального законодавства. У названій частині також визначаються принципи положення, які є складовими державної інформаційної політики і мають істотні між собою відмінності з погляду цільового призначення і застосування інформаційних ресурсів. Структуризація цієї частини пропонується методом гіперсистем. При цьому ієрархія ключових чинників систематизації повинна здійснюватися за об'єктними ознаками.

За об'єктними ознаками пропонується така систематизація інформаційної діяльності:

* медіа-право – правовідносини у сфері засобів масової інформації (видавнича справа, друковані засоби масової інформації, телебачення, радіомовлення, кінематографія, Інтернет тощо);

* правовідносини у сфері науки, науково-технічної діяльності та освіти;

* правовідносини у сфері інформатизації та національної програми інформатизації;

* інші сфери інформаційної діяльності.

У разі виникнення потреб у визначенні нових сфер правових відносин вони також можуть бути віддзеркалені у частині кодексу щодо іншої сфери інформаційної діяльності. Серед таких можуть бути у перспективі виділені відносини, що стосуються захисту персональних даних, електронної комерції, електронного урядування та ін.

Прикінцеві положення. Мають включати положення, які визначають строк введення Кодексу в дію, законодавчі акти, які втрачають чинність у зв'язку з прийняттям і набуттям чинності цим кодексом, та інше.

Структурно кодекс може бути створений на базі методу побудови предметно-систематичного каталогу (гіперсистеми) відповідно до ієрархії: галузь, підгалузь, інститут права, предметний напрям, предметні ознаки, компоненти що визначаються виходячи з родових властивостей інститутів правовідносин; поділ у частинах з розділів, підрозділів, глав, статей (нумерація – наскрізна). При відповідному обсязі статей і необхідності може бути здійснена структуризація у такій формі, як книга кодексу, яка буде акумулювати відповідні інформаційні відносини та мати, за необхідності, свою структурну ієрархію.

Структура статті повинна складатися з чіткого визначення диспозиції (прав та обов'язків учасників правовідносин). Окремі статті можуть бути бланкетними, містити прив'язки (посилання) до норм іншого законодавства України, відносно до якого створюється нова підсистема, інститут права.

В окремій статті повинен визначатися гіперзв'язок стосовно правопорушень у суспільній інформаційній сфері – посилання на деліктні складові провідних галузей публічного права: до Цивільного кодексу, Кодексу про працю, Кодексу про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу. Ці кодекси доповнюються відповідними нормами щодо відповідальності за правопорушення суспільних інформаційних відносин, можливо, із посиланням на норми Кодексу, особливо стосовно визначення змісту понять, категорій, термінів, їх дефініцій. При цьому може бути застосована техніка правотворення за спеціальними законодавчими актами про внесення змін і доповнень до чинних кодексів.

Незважаючи на перший погляд простоту підходу до систематизації інформаційного законодавства, вважається, що проблема практичної розробки проекту Кодексу є завданням надзвичайно складним і трудовитратним. Особливо обережно слід ставитися до того, щоб не втрутитися у сферу інших галузей права і безпідставно дублювати їх положення. Також увагу необхідно звернути на те, що одним із важливих результатів кодифікації інформаційного законодавства повинно бути зменшення кількості спеціальних законів, зміст яких повинен узгоджено трансформуватися в кодекс.

У НДЦПІ АПрН України була створена ініціативна група науковців, члени якої погодилися із загальною (попередньою) структурою проекту кодексу та взяли на себе створення окремих його частин.

Загальна структура проекту Кодексу України про інформацію пропонується визначити наступним чином:

Преамбула

Книга I. Загальна частина

Розділ 1. Основні положення

Розділ 2. Суб'єкти інформаційних відносин

Розділ 3. Об'єкти інформаційних відносин

Підрозділ 3.1. Галузі, джерела інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів

Підрозділ 3.2. Інформаційна діяльність та її види

Підрозділ 3.3. Інформаційні послуги

Підрозділ 3.4. Інформаційні ресурси

Підрозділ 3.5. Інформаційні системи, інформаційні технології і засоби їх забезпечення

Розділ 10. Підтримка інформаційної безпеки

Розділ 11. Охорона прав в інформаційних відносинах

Розділ 12. Захист прав в інформаційних відносинах

Розділ 13. Дія та застосування норм міжнародного права

Книга II. Особлива частина

Розділ 14. Права та обов'язки людини, громадянина щодо інформації

Підрозділ 14.1. Інформаційне забезпечення інтелектуальної свободи

Розділ 15. Права суспільства у сфері інформації.

Розділ 16. Права та обов'язки держави в інформаційній сфері

Розділ 17. Міжнародне співробітництво у глобальному інформаційному просторі.

Книга III. Спеціальна частина.

Розділ 18. Основні сфери інформаційної діяльності.

Підрозділ 18.1. Інформаційна діяльність у сфері масової комунікації.

Глава 1. Засоби масової інформації та реклама.

Глава 2. Наука та освіта (науково-технічна інформація).

Підрозділ 18.2. Зв'язок, телекомунікації.

Підрозділ 18.3. Інформатизація та Національна програма інформатизації.

Підрозділ 18.4. Бібліотечна справа.

Підрозділ 18.5. Архівна справа.

Підрозділ 18.6. Кінематографія.

Підрозділ 18.7. Музейна справа.

Розділ 19. Інформаційна безпека

Розділ 20. Інші види інформаційної діяльності.

Глава 1. Електронні документи, електронний цифровий підпис та електронний документообіг.

Глава 2. Захист інформації та персональних даних.

Глава 3. Дистанційне навчання.

Глава 4. Телемедицина.

Глава 5. Електронна торгівля (комерція).

Глава 6. Електронне урядування.

Глава 7. Культура та мистецтво.

Глава 13. Державні стандарти в інформаційній сфері.

Глава 14. Комерційна таємниця.

Прикінцеві та перехідні положення

Основне завдання щодо формування структури проекту Кодексу полягає у створенні, так би мовити, її «матриці», яка поступово має наповнюватися, змінюватися, при необхідності, та удосконалюватися. При цьому законопроект має враховувати те, що у подальшому обов'язково з'явиться необхідність у розширенні статей до глав або введення нових розділів, підрозділів, статей тощо.

Крім усього вищезазначеного є ще завдання, яке полягає у необхідності порівняння положень кодексу із відповідними положеннями європейських стандартів.

Як висновок до цього етапу (розділу) дослідження пропонується таке:

У правознавстві існує потреба щодо зміни парадигми до визначення сутності і змісту інформації:

1. Під інформацією пропонується розглядати форму виразу (об'єктивізації) результатів інтелектуальної діяльності (аналітико-синтетичної чи евристичної) щодо відомостей, повідомлень, даних, сигналів, кодів тощо.

2. Інформація є специфічним видом майна, яке може бути об'єктом права власності, зокрема у статусі права інтелектуальної власності.

3. Інформація є об'єктом правовідносин, які в умовах формування інформаційного суспільства утворюють комплексну галузь права – інформаційне право.

4. У інформаційному праві на науковому рівні визначилися три основні частини: загальна, особлива і спеціальна, що дає наукову базу до структуризації його інститутів та удосконаленні систематизації їх на рівні Кодексу.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Як загальні висновки за результатами дослідження пропонується наступне методологічні положення.

1. На сучасному історичному етапі інформаційне право вже сформувалося як комплексна галузь права основним предметом якої є інформація. За сутністю інформаційне право розглядається як сфера (галузь) суспільних відносин, як напрямок (галузь) правознавства (юридичної науки), як навчальна дисципліна. Комплексність інформаційного права полягає у ознаках його методу: комплексному застосуванні методів провідних галузей права.

2. Сучасне інформаційне право, як система має три основні структурні частини: загальну, особливу та спеціальну. У загальній частині інформаційного права визначаються основні положення цього права: предмет (інформація), його різновиди прояву у суспільній діяльності, суб'єкти (особливий правовий статус учасників правовідносин), зміст правовідносин, система правового регулювання, принципи правовідносин тощо. У особливій частині визначаються положення правового статусу (права та обов'язки) основних суб'єктів інформаційних відносин незалежно від різновидів інформаційної діяльності): людини, громадянина, суспільства, держави, суб'єктів міжнародного співтовариства. У спеціальній частині інформаційного права визначаються підсистемні ознаки специфіки різних видів інформаційної діяльності.

3. Під інформацією у суспільних правовідносинах пропонується розуміти форму вираження відомостей, повідомлень, даних, сигналів, знань тощо які визначаються у певних видах діяльності, їх технологій.

4. Інформаційне право, правова інформатика та інформаційна безпека є різними проявами (сторонами, аспектами) суспільного буття у єдиному інформаційному просторі.

5. Не виключається, що у міру збільшення кількості і якості наукових знань інформаційне право виділиться (подібно як й інші галузі юридичної науки із групи інших адміністративно спрямованих наукових дисциплін) в умовно самостійну галузь наукових досліджень. При цьому також не виключається, що інформаційне право стане базою для визначення нових напрямків – підгалузей дослідження, зокрема такими, як: інформатизаційне право, медіа право, правова інформатика, правове регулювання у сфері інформаційної безпеки тощо у складі юридичних наук.

БІБЛІОГРАФІЯ

Монографії

1. Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Монографія /За заг.ред.д.ю.н. Калюжного Р.А. – Запоріжжя: “Просвіта”. 2001. – 252 с.
2. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання). Монографія /Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. /За заг.ред. Швець М.Я., Крупчана О.Д. – Київ: НДЦ правової інформатики АПрНУ, 2002. – 191 с.
3. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія. /Калюжний Р.А., Шамрай В.О. Гавловський В.Д. Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С., Швець М.Я., Яцишин Ю.В., Ластовецький А.С. /Заред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая - Київ: АДПС України, 2002. – 296 с.
4. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. Монографія. /Брижко В.М., Гавловський В.Д., Калюжний Р.А., Попович В.М., Цимбалюк В.С., Швець М.Я., Яременко О.І. /За ред. М.Я. Швець, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 240 с.
5. Правова інформатика: система інформатизація законодавчої, правозастосовсовчої, правоохоронної, судочинної та право освітньої діяльності в Україні. Монографія /Брижко В.М., Вознік І.А., Гавловський В.Д., Глодківська О.В., Задорожня Л.М., Калюжний Р.А., Клімашевська Ю.А. Савицький В.А., Севаст'янов В.Ф. Смаглюк В.М., Хахановський В.Г., Цимбалюк В.С., Швець М.Я., Яременко О.І. /За ред. М.Я. Швець, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 168 с.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

6. Організація правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика: Монографія. – Ірпінь: НАДПСУ, 2004. – 440 с. (Попович В.М., Цимбалюк В.С. 2.1. Програмні документи з адміністративної реформи та модернізації податкової служби як методологічна основа вдосконалення правової роботи в органах ДПС. – С. 102–114).
7. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. Монографія /В.Брижко, М.Гуцалюк, В.Цимбалюк, М.Швець /За ред.. М.Швець. – К.:НДЦПІ АПрН України. – 2005. – 334 с.
8. Е-майбутнє та інформаційне право /В.Брижко, В.Цимбалюк, М.Швець, М.Коваль, Ю.Базанов /За ред.. М.Швець. – К.:НДЦПІ АПрН України. – 2006. – 234 с.
9. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право /В.Брижко, М.Швець В.Цимбалюк /За ред.. М.Швець. – К.:НДЦПІ АПрН України. – 2007. – 234 с.

Наукові посібники (видання)

10. Науково-практичний коментар до Закону України “Про міліцію”. (Цимбалюк В.С., Терещенко Л.В) коментар до ст.13 “Застосування заходів фізичного впливу”) – Київ: УАВС. 1996. – 144 с.
11. Організована злочинність в Україні. Науковий посібник /За ред Я.Ю. Кондратьєва. (Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Розділ 3, параграф 3.5. Організована злочинність та інформаційні технології) - Київ: НАВСУ. 1999. – 124 с.
12. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій. Наукове видання. / Камлик М.І., Романюк Б.В., Гавловський В.Д. Хахановський В.Г. Цимбалюк В.С. /Заг.ред. Я.Ю. Кондратьєва – К. НАВСУ. 2000. – 64 с.
13. Інформатизація соціального управління: теорія і практика (організаційно-правовий аспект). Посібник. Наукове видання

/Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Коваленко О.І. Цимбалюк В.С. та інш.) – Київ–Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ. 2001. – 190 с.

14. Системна інформатизація правоохоронної діяльності... Посібник. Книга 2. /Упорядники М.Швець, В.Брижко, Б.Романюк, - К.: НДЦПІ АПрНУ, 2006. – 509 с. (44,6 у.д.а.).

Навчальні та практичні посібники, підручники

15. Управління органами внутрішніх справ (поняття та схеми) /Плішкін В.М., Лисюченко В.П., Хорт І.В., Цимбалюк В.С. /Заг. ред В.М. Плішкіна – Київ: УАВС, 1996. – 350 с.

16. Комп'ютерна злочинність. Навчальний посібник. / Біленчук П.Д., Романюк Б.В. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Колпак Р.Л., Бут В.В., Гуцалюк М.В та ін.). – Київ: "Атіка", 2002. – 240 с.

17. Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Навч. посібник. За заг. ред. д.ю.н., профес. Р.А. Калюжного. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2002. – 292 с.

18. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованих злочинності) – К.: НАВСУ. 2002. – 436 с.

19. Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики. Навч. посіб. / Гавловський В.Д., Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С., Гуцалюк М.В., Ящурицький Ю.В. За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. - К.: МАУП, 2003. – 336 с.

20. Основи інформаційного права України: Навч. посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д. Гавловський та ін.; За ред.. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.

21. Правова інформатика: Підручник. У 2-х т., Т.1.– К.: Парлам.вид-во, 2004. – 416 с.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

22. Правова інформатика: Підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. /За ред. В.Дурденця, С.Моїсеева та М.Швеця. – К.: ТОВ «Панот» 2007. – 524 с.

Довідники

23. Лисюченко В.П., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С. Управління органами внутрішніх справ. Довідник. – Київ: УАВС. 1996. – 48 с.

24. Нормативні акти України щодо охорони правопорядку /Лисюченко В.П., Шамрай В.О., Джуський В.Г., Цимбалюк В.С. – Київ: "Логос". 1996. – 560 с.

25. Нормативні акти України щодо охорони правопорядку (2-е видан., доповн. і змін.) / (спіавтори Лисюченко В.П., Шамрай В.О., Джуський В.Г., Капітанський А.І.). – К. "Логос". 1998. – 560 с.

Брошури

26. Е-будущее и информационное право /Брижко В.М., Орехов А.А., Цимбалюк В.С., Гальченко О.Н. /Под.ред Р.А. Калюжного и Н.Я. Швеца. – К.: "Интеграл", 2002. – 264 с.

27. Інформаційне суспільство. Дефініції.../Брижко В.М., Орехов А.А., Гальченко О.Н., Цимбалюк В.С., Чорнобров А.М. /Під.ред Р.А. Калюжного і М.Я. Швеца. – Київ: "Інтеграл", 2002. – 220 с.

Навчально-методичні посібники

28. Цимбалюк В.С., Іванова Т.С. Захист електронних засобів від несанкціонованого доступу. Навчально-методичний посібник. Ірпінь. УФЕІ. 1998. - 40с.

29. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Інформаційне право. Навчально-методичний комплекс. – Київ: Інститут економіки управління та господарського права. 1999.- 183 с.

30. Правове регулювання відносин власності. Навчально-методичний комплекс. - Київ: Інститут економіки управління та господарського права. 1999. - 38 с.

31. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Міжнародне приватне право. Робоча програма курсу. - К. НТУУ "КПІ". 1999. - 83 с.

32. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Цивільне і сімейне право. //Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство" заочної форми навчання. - Київ: АМУ. 1999. - 29 с.

33. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Цивільне і сімейне право //Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство" заочної форми навчання. - Київ: АМУ, 1999. - 38 с.

34. Правове регулювання відносин власності та складання господарських процесуальних документів. //Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство" заочної форми навчання. - Київ: НАВСУ. 1999. - 38 с.

35. Правове регулювання відносин власності. //Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство" заочної форми навчання. - Київ: НАВСУ. 2000. - 5 с.

36. Складання господарських процесуальних документів. //Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство" заочної форми навчання. Київ: НАВСУ, 2000.

37. Правове регулювання відносин власності. Навчально-методичні матеріали для підготовки фахівців за спеціальністю "правознавство". - Київ: АМУ, 2000. - 5 с.

38. Цимбалюк В.С. Міжнародне приватне право. Навчально-методичний посібник. - К. НАУ, 2003. - 49 с.

39. Цимбалюк В.С. Інформаційне право //Програма кандидатського мінімуму з юридичних наук за спеціальністю - 12.00.07. - Ірпінь: НАДПСУ, 2004.

40. Цимбалюк В.С. Інформаційні технології у прокурорській діяльності. Навчально-методичний комплекс для студентів магістратури. - К.: ІПК Академії прокуратури України, 2006. - 32 с.

Статті

41. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С., Інформатизація державного управління і національна безпека України. //Розбудова держави. - 1993. - №8, С. 20-21.

42. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Вдосконалення інформатизації ОВС України - передумова покращення їх діяльності в боротьбі зі злочинністю. //Правова система України: теорія і практика. Збірник наукових праць. - Київ: Інститут держави і права НАН України, 1993. - С. 397-399.

43. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Комп'ютеризація ОВС. //Бюлетень по обміну досвідом роботи МВС України. - 1993, №111. - С. 49-53.

44. Братков І.С., Цимбалюк В.С. Психолого-педагогіческая подготовка сотрудников ОВД к работе с ЭВМ. //Социально-психологические проблемы ОВД /Межвузовский сборник научных трудов. - Киев: УАВД. 1993. - С. 80-84.

45. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Розбудова держави та інформатизація державного управління. //Розбудова держави. - 1994. - №2. - С. 31-36.

46. Цимбалюк В.С., Братков І.С. Деякі організаційно-правові питання формування концепції удосконалення комп'ютеризації ОВС (адміністративно-правовий аспект) // Удосконалення адміністративної діяльності ОВС. Збірник наукових праць. - Київ: УАВС, 1994. - С. 28-30.

47. Цимбалюк В.С., Ящуринский Ю.В. Использование новых информационных технологий в учебной и исследовательской работе слушателей учебных заведений правоохранительных органов. // Вопросы концепции управленческой деятельности. Сборник научных трудов - Киев: ИПК СБУ, 1994. – С. 68-74.
48. Цимбалюк В.С., Ящуринский Ю.В. Нові комп'ютерні технології – в навчальну та науково-дослідну роботу навчальних закладів. // Інформаційний бюлетень РНМЦ. УАВС. – Київ.: – 1995. – №2. – С. 39-44.
49. Цимбалюк В.С., Гавловський В., Кашпур В. Державно-правове регулювання соціальних інформаційних відносин (укр. і англ. мова). // Українське право. – 1998. – №1. – С. 173-176.
50. Цимбалюк В.С., Гавловський В., Швець М., Калюжний Р., Інформаційне законодавство України: концептуальні основи формування. // Право України. – 2001. – № 7. – С. 88–81.
51. Цимбалюк В.С., Гавловський В., Гуцалюк М. Удосконалення інформаційного законодавства як засіб оптимізації протидії комп'ютерній злочинності // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - 2001. – №3. – С. 20-24.
52. Цимбалюк В.С. Гавловський В., Гриценко В. Соціальна ентропія як фактор латентності комп'ютерної злочинності. // Науковий вісник. Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2001. №1(11). – С. 139–145.
53. Цимбалюк В., Гриценко В., Гавловський В., Колпак Р. Поступ України до інформаційного суспільства (організаційно-правовий аспект). // Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2001, №3 (13). – Ірпінь. – С. 184-187.
54. Цимбалюк В.С., Калюжний Р.А., Гавловський В.Д. Проблеми боротьби з порушеннями права інтелектуальної власності в Україні // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. К. КІВС, “МП Леся”, 2002. – С. 104-110.

55. Цимбалюк В.С., Бутузов В., Гуцалюк М., Протидія злочинності у сфері високих технологій. // Міліція України. 2002, № 9. – С. 20-21.
56. Цимбалюк В.С., Гавловський В., Гриценко В., Організаційно-правові питання формування державної інформаційної політики в Україні. Науковий вісник. Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2002, № 3 (17). – С. 177–182.
57. Попович В. Скоромцева Т. Цимбалюк В. Проблеми інформатизації адміністрування податкових правовідносин в Україні як напрямок фінансово-правової інформатики // Правова інформатика. – 2005. – № 3 (7). – С. 48-59.
58. Середа Г., Рогатюк І. Цимбалюк В. Концептуальні засади наукового забезпечення інформатизації прокуратури // Вісник прокуратури. – 2006. – №5 (59). – С. 14-19.
59. Шкарупа В., Цимбалюк В. Застосування положень права щодо формування основ теорії інформаційного права. // Правова інформатика. – 2006. – № 3 (11). – С. 44–51.
60. Калюжний Р., Гавловський В., Гуцалюк М., Цимбалюк В.С. Питання концепції реформи інформаційного законодавства України. // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”. 2000. – С. 17–21.
61. Калюжний Р., Гавловський В., Гуцалюк М., Цимбалюк В.С. Інформаційному суспільству України інформаційне законодавство (щодо питань реформування законодавства у сфері суспільних інформаційних відносин) // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”, №2. – 2001. – С. 7–11.
62. Калюжний Р., Гавловський В. Цимбалюк В.С. Питання кодифікації законодавства України про інформацію з обмеженим доступом // Правове, нормативне та метрологічне

забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”. – 2001, №3. – С. 35-38.

63. Цимбалюк В.С., Гавловський В. Інформаційна безпека, як нова парадигма нового кримінального кодексу України // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. Випуск 3. – Київ: НТУУ “КПІ”, 2001. – С. 214-216.

64. Цимбалюк В.С. Вплив соціальної ентропії на інформаційну безпеку як фактор латентності комп'ютерної злочинності. // Бюлетень по обміну досвідом роботи ОВС України: Науково-практичне видання. (ДСК). 2001, №7. – С. 13-17.

65. 6. Калюжний Р. Гавловський В. Швець М, Цимбалюк В.С. Проблеми державної інформаційної політики: гармонізація міжнародного і національного інформаційного права // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. Випуск 4. – Київ: НТУУ “КПІ”, 2002. – С. 10-19.

66. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Хахаконвський В.І., Удосконалення правового регулювання як засобу боротьби з інформаційними правопорушеннями. // Бюлетень з обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання. (ЦТ). – 2001. – № 129. – С. 26-40.

67. Швець М., Гладківська О., Цимбалюк В. Взаємозв'язок Інформаційної безпеки з правовою інформатикою // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2004. – № 9. – С. 11-17.

68. Цимбалюк В.С. Проблеми латентності комп'ютерної злочинності. // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”, 2000. – С. 57-61.

69. Цимбалюк В.С. Інформаційна безпека, як нова парадигма нового кримінального кодексу України // Правове, нормативне

та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”, 2001, №3. – С. 214-216.

70. Цимбалюк В.С. Проблеми державної інформаційної політики: гармонізація міжнародного і національного інформаційного права // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ: НТУУ “КПІ”, 2001. – №4.

71. Цимбалюк В. Окремі питання щодо визначення категорії “інформаційна безпека” у нормативно-правовому аспекті // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2004. – № 8. – С. 30-33.

72. Цимбалюк В. Інформаційна культура як чинник національної інформаційної безпеки (організаційно-правовий аспект) // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2004. – № 9 – С. 11-17.

Статті у не фахових виданнях

73. Цимбалюк В.С. Гавловський В.Д. Щодо проблем боротьби із злочинами, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. – Київ: НДІ «Проблем людини». – 1998. – С. 148-154.

74. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Корочанський О.Е. Проблеми юридичної деліктології в інформаційних відносинах // Бизнес и безопасность, № 6. – 1998. – С. 19-21

75. Цимбалюк В.С. Банківська інформація як об'єкт інтелектуальної власності: система правового захисту інтелектуальної власності // Безпека бізнесу (рекомендації, поради, консультації спеціалістів). – Київ: Українська економічна студія, 1998. – С. 10-24.

76. Гавловський В.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. Про результати вивчення проблем боротьби з правопорушеннями,

які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій. // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2000. – №2. – С. 122–127.

77. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Деякі питання виявлення та розкриття злочинного розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів. Наукове видання. Збірник наукових праць. / За ред. В.Л. Регульського. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВСУ, 2000. – С. 42–50.

78. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Проблеми боротьби із злочинами, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій. // Митна справа. – 2000. – №3. – С. 15–19.

79. Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Гуцалюк В.М., Цимбалюк В.С. Щодо питань реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – Київ: Інститут “Проблеми людини”, 2001. – С. 378–384.

80. Гавловський В., Швець М., Калюжний Р., Цимбалюк В.С. Новые технологии и информационное законодательство // Юридическая практика. №19 (177). – 2001. – 9 мая.

81. Швець М.Я., Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Гуцалюк В.М., Цимбалюк В.С. Основи інформаційного права та концепція формування системи інформаційного законодавства України // Наукові записки. Том 19. Частина 1. Спеціальний випуск. – Київ: Національний Університет “Киево-Могилянська Академія”, 2001. – С. 168–172.

82. Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Гриценко В.В., Цимбалюк В.С. Інформаційне право України: концептуальні основи формування // Науковий вісник Дніпропетровського інституту МВС України. Збірник наукових праць. – 2001. – №3. – С. 234–244.

83. Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С. Електронний бізнес та концепція реформування системи інформаційного законодавства України // Бизнес и безопасность. №4. – 2001. – С. 2–4.

84. Гавловський В.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. Проблеми організації боротьби з правопорушеннями, що вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – №3. – С. 163–169.

85. Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Суспільні інформаційні відносини – об'єкт кримінально-правової охорони і захисту: кримінологіко-когнітологічні аспекти // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – №4. – С. 158–167.

86. Цимбалюк В.С. Кримінологіко-криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими угрупованнями з використанням комп'ютерних технологій // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск 2. – Харків. 2001. – С. 79–81.

87. Цимбалюк В.С. Латентність комп'ютерної злочинності. // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – №3. – 2001. – С. 176–191.

88. Цимбалюк В.С. Причини латентності комп'ютерної злочинності // Наукові записки. Том 19. Частина 1. Спеціальний випуск. – К.: Національний Університет “Киево-Могилянська Академія”, 2001. – С. 208–211.

89. Бутузов В.М., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні // Бизнес и безопасность. – 2002. – №1. – С. 6.

90. Калюжний Р., Хахановський В., Цимбалюк В. Структура науки і навчальної дисципліни “Інформаційне право. // Правова інформатика. – 2003. – №1. – С. 22–25.

91. Швець М.Я., Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Брижко В.М. Україна на шляху до Інформаційного суспільства. //Правова інформатика. – 2003. № 1. – С. 92–100.
92. Беляков К.І., Цимбалюк В.С. Інформаційні технології як чинник терористичного акту //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – К. МНДЦ, 2003. №8. – С. 90-97.
93. Цимбалюк В. Проблеми формування інституту інформаційної культури в теорії інформаційного права України. //Правова інформатика. – 2003. – №1. – С. 31–37.
94. Цимбалюк В. Інформаційна культура як чинник безпеки підприємництва (правовий аспект) //Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць 2003. Випуск 3. – К.: НДІ приватного права і підприємництва. АПрНУ, 2003 (184 с) – С. 94–99.
95. Цимбалюк В.С. Проблеми латентності комп'ютерної злочинності. //Національна безпека України. – 2003. – №1. – С. 53–56.
96. Цимбалюк В.С. Кримінологічні аспекти вчинення правопорушень у сфері міжнародних економічних відносин із застосуванням інформаційних комп'ютерних технологій. //Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск шостий. – Харків: Харківський Центр по вивченню організованої злочинності. 2003. – С 234-160.
97. Мельник П.В., Попович В.М., Цимбалюк В.С. Щодо проблем правової інформатики у фінансовій сфері. //Правова інформатика. – 2004. – №2. – С. 11–15.
98. Мельник П., Попович В., Цимбалюк В.. Становлення фінансово-правової інформатики у сфері оподаткування. //Правова інформатика. – 2004. – №3. – С. 7–15.

99. Брижко В., Цимбалюк В., Швець М. Юридичні та організаційні аспекти розбудови системної інформатизації в Україні //Правова інформатика. 2004. №5. – С. 16 –29.

Одноосібні публікації у фахових виданнях

100. Цимбалюк В.С. Організація та координація боротьби з організованою транскордонною кіберзлочинністю // Право України. – 2003. – №2. – С. 26–30.
101. Цимбалюк В.С. Проблеми визначення категорії “інформаційна безпека підприємницької діяльності” в праві України за умов формування інформаційного суспільства. //Малий і середній бізнес. – К. НДІ Приватного права і підприємництва, 2003. – №1-2. – С. 43–54.
102. Цимбалюк В. Питання організаційно-правового забезпечення інформатизації як провідного напрямку модернізації державної податкової служби України //Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2004. – №2 (24). – С. 135–141.
103. Цимбалюк В. Інформаційна культура як чинник модернізації державної податкової служби України //Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2004. – №3 (25). – С. 58–64.
104. Цимбалюк В. Сутність інформаційної безпеки в умовах входження України до глобальної кіберцивілізації. //Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2004. – №4 (26). – С. 135–141.
105. Цимбалюк В. Питання інформатизації податкового планування суб'єктів підприємницької діяльності (організаційно-правовий аспект) //Підприємництво, господарство, право. – 2004. – № 1. – С. 35–37.
106. Цимбалюк В. Оперативно-розшукова інформатика як напрямок наукового забезпечення боротьби з організованою

злочинністю. //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2004. – №2. – С.187–193.

107. Цимбалюк В. Інформаційна безпека підприємницької діяльності: визначення сутності та змісту поняття за умов входження України до інформаційного суспільства (глобальної кіберцивілізації) //Підприємництво, господарство, право 2004. – № 3. – С. 88–91.

108. Цимбалюк В. Концептуальні питання інформатизації податкового планування суб'єктів підприємницької діяльності. //Право України. – 2004. – № 3. – С. 113–118.

109. Цимбалюк В.С. Інформація як об'єкт культурного усвідомлення та пізнання в суспільних відносинах //Правова інформатика. – 2004. – №2. – С. 22–27.

110. Цимбалюк В. Адміністративно-правові джерела методології інформаційного права (синергетичний та кібернетичний аспекти). //Правова інформатика. – 2004. – № 3. – С. 32–37.

111. Цимбалюк В. Оперативно-розшукова інформатика як напрямок забезпечення боротьби зі злочинністю. //Правова інформатика. – 2005. – № 5. – С. 51–55.

112. Цимбалюк В. Інформаційне право: визначення сутності та змісту як комплексної галузі права. //Правова інформатика. – 2005. – № 2 (6). – С. 12–21.

113. Цимбалюк В. Цивільно-правові джерела інформаційного права //Правова інформатика. – 2005. – № 3 (7). – С. 36–42.

114. Цимбалюк В.С. Сутність і зміст правової інформатики (методологічний аспект) //Правова інформатика. – 2005. – № 4 (8). – С. 18–30.

115. Цимбалюк В.С. Методологія правової інформатики в систематизації податкового законодавства України як чинника боротьби з корупцією //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К.: МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю. – 2005. – № 11. – С. 176–184.

116. Цимбалюк В.С. Роль правової інформатики у модернізації прокуратури України //Право України. – 2006. – № 11. – С. 73–77.

117. Цимбалюк В.С. Правові аспекти створення єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю в Україні //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – К.: МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України. – 2006. – № 14. – С. 193–200.

118. Цимбалюк В. Правові аспекти охорони та захисту комп'ютерних інформаційних ресурсів //Правова інформатика. – 2007. – № 1 (13). – С. 42–53.

119. Цимбалюк В. Щодо формування стратегії інформатизації прокуратури України в умовах розвитку інформаційного суспільства //Вісник прокуратури. – 2007. – №5. – С. 92–99.

120. Цимбалюк В. Правова інформатика в діяльності прокуратури України // Правова інформатика. – 2007. – № 2 (14). – С. 18–27.

121. Цимбалюк В. Наукові джерела інформаційного права України //Бюлетень Мін'юсту України. – 2007. – №5. – С. 28–76.

122. Цимбалюк В. Кримінологічний аспект Інтернет-торгівлі //Малий і середній бізнес. – 2007. – №1. – С. 26–33.

123. Цимбалюк В. Правові аспекти охорони та захисту комп'ютерних інформаційних ресурсів //Правова інформатика. – 2007. – № 2 (14). – С. 18–27.

124. Цимбалюк В. Методологія інформаційного права як комплексної галузі юридичної науки (засадничі, принципові положення) //Правова інформатика. – 2007. – № 3 (15). – С. 40–51

125. Цимбалюк В.С. Інституціоналізація інформаційної безпеки в інформаційному праві України //Бюлетень Мін'юсту України. – 2007. – №8. – С. 45–53.

126. Цимбалюк В.С. Кримінологічний аспект стратегії формування та розвитку електронного банкінгу // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – К.: МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю Ради національної безпеки і оборони України. – 2007. – № 15. – С. 135–144.

127. Цимбалюк В.С. Охорона та захист інформаційних ресурсів на засадах юридичної деліктології //Правова інформатика. – 2007. – № 4 (16). – С. 13–24.

128. Цимбалюк В.С. Інформація як об'єкт правовідносин та предмет наукового пізнання у правознавстві //Бюлетень Мін'юсту України. – 2007. – №10. – С. 62–69.

129. Цимбалюк В.С. Структуризація міжнародного інформаційного права у правознавстві //Правова інформатика. – 2009. – № 4 (16). – С. 25–30.

Публікації по матеріалам конференцій, семінарів, круглих столів:

130. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Реформування інформаційного законодавства України як необхідна умова протидії комп'ютерній злочинності. //Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіонах... Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 26-27 квітня 1999. – Харків: НЮА. 2000. – С. 37–45.

131. Гавловський В.Д., Гриценко В.І., Колпак Р.Л., Цимбалюк В.С. Україна на шляху формування інформаційного суспільства: проблеми щодо формування інформаційного законодавства //Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі. Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції. 3-5 травня 2001 року. – Ірпінь: АДПСУ, 2001. – 7 с.

132. Калюжний Р.А., Гавловський В.Д., Гриценко В.В., Цимбалюк В.С. Про необхідність інформаційного

законодавства України: концептуальні засади //Правові основи захисту комп'ютерної інформації від протиправних посягань: Матеріали науково-практичної конференції (22 грудня 2000 року). – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ, 2001. – С. 45–53.

133. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Колпак Р.С. Поступ України до інформаційного суспільства. //Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 15 березня 2001). – К.: НАВСУ, 2002. – С. 98–104.

134. Гриценко В.В., Цимбалюк В.С. Проблеми координації боротьби зі злочинами у сфері інформаційних технологій. Матеріали науково-практичної конференції. – Донецьк, 2002.

135. Гриценко В.В., Цимбалюк В.С. Проблеми координації боротьби з економічною кіберзлочинністю. Матеріали науково-практичної конференції. – Ірпінь: АДПСУ, 2002.

136. Квасов В.М., Россов П.Б., Цимбалюк В.С. Питання взаємодії систем інформаційно-аналітичного забезпечення місцевих органів виконавчої влади та органів податкової служби //Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. травень 2003 року. – Ірпінь: АДПСУ, 2003. – С. 315–318.

137. Ріппа С.П., Квасов В.М., Цимбалюк В.С. Вирішення соціально-економічних проблем розвитку міста на основі концепції інтегрованої інформаційно-аналітичної системи фінансової звітності. // Матеріали науково-практичної конференції “Вищі навчальні заклади – Києву” (12.03.2004 року). Тези виступу на секції 2 “Наука і соціально-економічний розвиток Києва” доповідь на тему. – К.: НТУУ “КПІ”. – С. 55–57.

Одиносібні

138. Цимбалюк В.С. Деякі питання щодо проблематики латентності організованої комп'ютерної злочинності // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією: Матеріали наук.-практ. конф. від 4-5 квітня 2000 р., м. Київ. – К.: РВВ МВС України, 2001. – С. 127–133.

139. Цимбалюк В.С. Латентність комп'ютерних правопорушень як проблема інформатизації ОВС України. // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 15 березня 2001) – К.: НАВСУ, 2002. – С. 25–34.

140. Цимбалюк В.С. Категорія “безпека” у новому Кримінальному кодексі України (тези) // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків. 25-26 жовтня 2001 р. – Х. К.: Юрінком-Інтер, 2002. – С. 167–170.

141. Цимбалюк В.С. Комп'ютерні технології як чинник терористичного акту // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. Між народ.наук.-практ.семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р., - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарних ініціатив. 2003. – С. 214–217.

142. Цимбалюк В. Виступ у обговоренні матеріалів “Інформаційна політика Української держави. // Інформатизація та відкритість влади як засоби демократизації суспільства. Збірник матеріалів “круглого столу” 17 грудня 2002 р. у Інституті стратегічних досліджень. – Київ: “Альтерпрес”, 2003. – С. 69–70.

143. Цимбалюк В.С. Організаційно-правове забезпечення інформатизації як провідного напрямку модернізації державної податкової служби // Проблеми впровадження інформаційних

технологій в економіці. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. травень 2003 року. – Ірпінь: АДПСУ, 2003. – С. 198–201.

144. Цимбалюк В.С. Проблеми кодифікації норм правовідносин щодо інформації /Матеріали круглого столу «Актуальні проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ)». 28 вересня 2006 року. – Ірпінь: НУДПС України // Фінансово-правові дослідження: теорія і практика. Збірник тез. – Ірпінь, 2006. – С.129–133.

145. Цимбалюк В.С. Кримінологічний аспект електронного банкінгу //Збірник матеріалів науково-практичного круглого столу «Організаційно-правові основи протидії податковим та суміжним правопорушенням у сфері електронного банкінгу» 22 травня 2007 року. – Ірпінь: НДЦ з проблем оподаткування НУДПС України – НДЦ правової інформатики АПрН України, 2007. – С. 36–38.

Додатки

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

навчальна програма за спеціальністю «Правознавство»

ВСТУП

Формування в Україні інформаційного суспільства викликало необхідність виникнення нової комплексної галузі права, яка набула умовної назви – інформаційне право.

Інформаційне право, як комплексна галузь права визначає правові засади суспільних відносин щодо інформації, інформаційної діяльності, технологій їх об'єктивізації.

Головною передумовою виокремлення інформаційного права в системі права є таке соціально-технологічне явище, як інформатика, інформатизація.

Постановою Верховної Ради України «Про підсумки парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні», від 16 січня 2003 року, №441-IV (у пункті 8) рекомендовано Вищій атестаційній комісії України ввести до переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, спеціальність «Інформаційне право».

На підставі зазначеної Постанови, рекомендації експертної ради ВАК України, Президія Вищої атестаційної комісії України прийняла Постанову «Про зміну паспорта спеціальності», від 21.05.2003 року, №26-11/5, якою затвердила паспорт спеціальності -12.00.07. У цьому паспорті інформаційне право введено поряд з теорією управління, адміністративним правом і процесом, фінансовим правом (юридичні науки).

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Зазначене зумовило розробку програми кандидатського мінімуму для здачі іспитів за спеціальністю, а також введення навчальної дисципліни у систему підготовки за спеціальністю «правознавство».

Викладання навчальної дисципліни «Інформаційне право» також рекомендується при підготовці фахівців з інших спеціальностей, особливо таких, що пов'язані з інформатикою, інформаційною безпекою, інформаційними технологіями та іншими видами інформаційної діяльності.

Типова програма навчальної дисципліни «Інформаційне право» спрямована на забезпечення відповідності та єдності науки, освіти і практики у сфері суспільних відносин щодо інформації, інформатики, інформатизації, інформаційної культури при розвитку інформаційного суспільства України, як складової глобальної інформаційної цивілізації.

Ця типова програма є узагальненням багаторічного досвіду навчальних програм викладання дисципліни «Інформаційне право» у ряді вищих навчальних закладів України з кінця 90-х років ХХ століття.

При викладанні і вивченні навчальної дисципліни пропонується застосовувати електронні ресурси: «Система (бібліотека) баз даних і знань у галузі держави і права», створених на виконання завдань Національної програми інформатизації України та Національної програми правової освіти України, рекомендованих Міністерством освіти і науки України (грифи №14/18.2-2150 від 28.09.2005р. та «1/П-31.01.2007р.)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основна мета навчальної дисципліни – формування системи знань, умінь, навичок стосовно правовідносин пов'язаних з інформатикою, інформатикою, інформаційною діяльністю та інформаційною безпекою.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- освоєння сформованих наукою теоретичних положень стосовно структури, джерел і методології права щодо інформації та правової інформатики, єдності та відмінності сутностей інформаційного права та правової інформатики;
- орієнтація в правових аспектах формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України;
- визначення шляхів удосконалення правових основ інформаційного простору й інформаційних ресурсів України;
- освоєння законодавчого забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України;
- засвоєння правових основ організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України;
- орієнтація у проблемах міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

При вивченні навчальної дисципліни студенти повинні **знати**:

- понятійний апарат, зміст, сутність інформаційного права, його зв'язки з правовою інформатикою і провідними й іншими комплексними галузями права;
- законодавство та підзаконні нормативно-правові акти щодо суспільних відносин у сфері інформації;
- основні напрямки та проблеми дослідження в інформаційному праві як комплексної галузевої науки правознавства.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- орієнтуватися у понятійному апараті та природі інформаційного права, його зв'язку з традиційними та новими міжгалузевими інститутами галузей права;

- моделювати і застосовувати у практиці знання щодо правовідносин інформаційної діяльності різних суб'єктів, у тому числі при розвитку єдиного інформаційного простору України, правових основ організації та координації дій органів державної влади в цьому просторі;
- визначати проблеми правозастосування норм вітчизняного інформаційного права, у тому числі співвідношення їх з нормами міжнародного інформаційного права в умовах розвитку глобального інформаційного простору;
- удосконалювати знання через подальшу самоосвіту у сфері права про інформаційну діяльність в майбутній практичній, науковій роботі для розвитку правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ЗА ТЕМАМИ**ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА****Тема 1. Сутність, зміст, структура інформаційного права**

Визначення сутності та змісту інформаційного права: як комплексної галузі суспільних відносин щодо інформації, що знаходять вираз у нормативно-правових актах; як науки; як навчальної дисципліни.

Предмет інформаційного права.

Взаємозв'язок інформаційного права з іншими галузями права та його місце серед них.

Взаємозв'язок інформаційного права як науки з правовою інформатикою, правовою кібернетикою, іншими науками гуманітарного і соціально-технічного спрямування пов'язаних з інформаційною діяльністю.

Структура, мета та завдання навчальної дисципліни „Інформаційне право”.

Тема 2. Джерела інформаційного права

Визначення сутності та змісту джерел інформаційного права. Джерела формування інформаційного права, як науки. Суспільні відносини як джерело інформаційного права. Науково-технічний прогрес у галузі інформаційних технологій, як джерело інформаційного права.

Інформаційне суспільство як джерело інформаційного права.

Приватноправові відносини – як джерело інформаційного права.

Інформаційне законодавство – концептуальні підходи до його розуміння, систематизації та розвитку як джерела інформаційного права.

Нормативно-правові акти органів державної влади як джерело інформаційного права.

Міжнародні нормативно-правові акти – як джерело національного інформаційного права.

Тема 3. Методологія інформаційного права та її зв'язок з методологією правової інформатики

Поняття та сутність методології інформаційного права. Взаємозв'язок методології інформаційного права з методологіями правової інформатики, правової кібернетики та методологіями інших гуманітарних та соціально-технічних наук.

Наукові підходи пізнання, як провідний чинник методології інформаційного права. Сутність системного підходу в інформаційному праві та його зв'язок з комплексним підходом. Роль методології теорії права, теорії організації управління соціальними системами та синергетики у формуванні методології інформаційного права. Застосування положень методології семантики, соціальної когнітології,

семіотики та герменевтики у формування понятійного апарату інформаційного права та правової інформатики.

Поняття та сутність методів агрегації, інтеграції, акумуляції та гіперсистем в інформаційному праві та правовій інформатиці.

Галузевий метод інформаційного права: комплексне застосування методів провідних галузей права (адміністративного, цивільного, кримінального) та інформатики.

Концептуальні підходи формування структури та змісту інформаційного права в умовах формування єдиного інформаційного простору України та глобального інформаційного суспільства.

Критерії формування інститутів загальної, особливої та спеціальної частин інформаційного права за суб'єктивними та об'єктивними ознаками.

Методологічні підходи до кодифікації інформаційного законодавства України.

Імплементация та рецепція норм міжнародної інформаційної діяльності у національному праві України.

Тема 4. Об'єкти інформаційного права

Поняття об'єктів інформаційного права. Інформація - основний об'єкт правовідносин, які виникають в процесі інформаційної діяльності.

Співвідношення категорій «інформація», «відомості», «дані», «знання», «таємниця» та ін. в інформаційної діяльності. Особливості їх застосування в нормативних актах суб'єктами правотворчості в Україні.

Види інформації за галузями застосування, їх зміст.

Інформаційні ресурси як об'єкт правовідносин.

Інформаційний простір як об'єкт інформаційного права. Поняття та сутність глобального інформаційного простору, як об'єкта інформаційного права.

Зміст категорії „документ” в інформаційній діяльності.
Класифікація інформації за правовим режимом доступу.
Технічні засоби та технології як об’єкти інформаційної діяльності.

Бази даних та знань як об’єкти інформаційної діяльності.
Інформаційна діяльність як об’єкт правовідносин.
Поняття та сутність Інтернет-правовідносин.

Тема 5. Суб’єкти інформаційної діяльності

Учасники (суб’єкти) інформаційної діяльності.

Види суб’єктів інформаційної діяльності щодо суспільної організації: приватні (фізичні) особи; суспільні формування (громадські організації); юридичні особи; держава та її органи.

Види спеціальних суб’єктів інформаційної діяльності щодо правового статусу в інформаційній діяльності.

Тема 6. Принципи інформаційної діяльності

Поняття принципів інформаційного права. Роль принципів інформаційного права у реалізації інформаційної діяльності.

Співвідношення потреб, інтересів суб’єктів інформаційних правовідносин як провідний принцип інформаційного права.

Роль норм Конституції України у формуванні принципів інформаційного права.

Поняття та зміст законності інформаційної діяльності.

Право на інформацію.

Неприпустимість зловживання правом на інформацію.

Державні гарантії інформаційної діяльності.

Застосування принципів провідних галузей права у реалізації інформаційної діяльності.

Тема 7. Система регулювання інформаційної діяльності в Україні

Приватноправове регулювання інформаційної діяльності

Публічно-правове регулювання інформаційної діяльності

Конституційно-правові засади регулювання інформаційної діяльності.

Цивільно-правове регулювання інформаційної діяльності:

Адміністративно-правове регулювання інформаційної діяльності.

Сфери спеціального законодавчого у регулюванні інформаційної діяльності.

Місце і роль юридико-технічних норм в регулюванні та управлінні інформаційною діяльністю (технічні стандарти, регламенти, рекомендації, положення тощо).

Тема 8. Державна політика у сфері інформаційної діяльності. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні

Поняття та сутність державної інформаційної політики, її форми, види, сутність.

Сфери державної інформаційної політики.

Роль держави у розвитку суспільної інформаційної діяльності.

Головні напрями і способи державної інформаційної політики.

Органи влади що розробляють і здійснюють державну інформаційну політику.

Національні, державні та галузеві програми, як форми реалізації державної інформаційної політики в Україні.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Тема 9. Права та обов'язки людини, громадянина щодо інформації

Особисті право людини, громадянина на створення, зберігання та розповсюдження інформації.

Право людини, громадянина на доступ та отримання інформації.

Правові обмеження на доступ людини, громадянина до інформації.

Права та обов'язки людини, громадянина на обмеження розповсюдження інформації.

Регулювання правовідносин щодо охорони та захисту персональних даних від несанкціонованого їх розповсюдження.

Тема 10. Права суспільства щодо інформації

Роль суспільства у формуванні правових аспектів розвитку інформаційних ресурсів та єдиного інформаційного простору країни.

Проблеми визначення інформаційних прав суспільства.

Співвідношення інформаційних прав суспільства з нормами суспільної моралі.

Правове регулювання суспільних відносин щодо електронних документів, електронного документообігу та електронного підпису.

Правове регулювання суспільних економічних відносин щодо інформації: електронній економіці, електронній торгівлі і т.п.

Дотримання у суспільстві права власності на інформацію, інформаційні ресурси.

Інформаційні права суспільства як засіб здійснення контролю за діяльністю органів державної влади та дотриманням суспільної моралі.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Тема 11. Права та обов'язки держави у сфері інформаційної діяльності

Роль держави в удосконаленні правової основи інформаційного простору.

Гарантії держави у сфері права щодо інформації.

Охоронна та захисна функції держави щодо інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.

Обов'язок органів держави публікувати інформацію, яка має важливе суспільне значення.

Організація та координація дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.

Правове регулювання надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг із застосуванням Інтернет, запровадження електронного документообігу та електронного цифрового підпису, дистанційного навчання, телемедицини, електронних платіжних систем, електронного бізнесу, електронних бірж, аукціонів і депозитаріїв.

Тема 12. Співробітництво України з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації

Основні засади правовідносин у міжнародній інформаційній діяльності. Поняття та сутність міжнародного інформаційного права.

Форми та види співробітництва України з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації.

Міжнародне публічне право у сфері інформаційної діяльності та його роль у розвитку глобального інформаційного простору. Конвенційні засади міжнародного інформаційного права.

Міжнародні договори, їх роль у регулюванні транскордонної інформаційної діяльності.

Порівняльний аналіз правового регулювання суспільних інформаційних відносин в різних країнах.

Експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг).

Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

Наукові підходи щодо формування міжнародного інформаційного права.

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Тема 13. Правове регулювання суспільних відносин у сфері засобів масової інформації

Законодавство України щодо регулювання суспільних відносин у сфері застосування засобів інформації.

Медіа право. Інформаційні агентства та інші засоби масової інформації (преса, раді, телебачення), як складові правовідносин.

Правовідносини у сфері архівної, бібліотечної та музейної діяльності.

Видавнича діяльність та її зв'язок з авторським правом.

Реклама, піар, недобросовісна конкуренція, інформаційна боротьба як об'єкти інформаційної діяльності.

Правове регулювання у сфері електронної телекомунікації (зв'язку).

Правове регулювання у сфері поштового зв'язку.

Інформатизація як особливий об'єкт правовідносин в інформаційній діяльності.

Правовідносини у сфері наукової інформації, наукової та науково-технічної діяльності.

Правове регулювання у сфері застосування сучасних інформаційних технологій навчання, освіти, просвіти, культури.

Кінематографія, як засіб масової інформації.

Проблеми визначення Інтернет, як інтегрованого засобу масової інформації.

Тема 14. Правові аспекти культури інформаційної діяльності

Історія (онтологія) розвитку культури технологій об'єктивного вираження спілкування між людьми.

Інформаційна культура як об'єкт правовідносин та як об'єкт вивчення.

Роль інформації в культурі соціальних відносинах на різних історичних етапах розвитку суспільства.

Інформаційна цивілізація: позитивні та негативні сторони.

Поняття, сутність та співвідношення категорій “Інформаційне суспільство”, “кібер-цивілізація”, “комп'ютеризація” та “інформатизація”.

Взаємозв'язок інформаційної та правової культури.

Вплив суспільної інформаційної культури на економіку країни та державне управління.

Тема 15. Правове регулювання безпеки інформаційної діяльності

Поняття та сутність категорій “безпеки інформаційної діяльності” та “інформаційної безпеки” в інформаційному праві. Інформаційна безпека як об'єкт правовідносин щодо інформаційної діяльності.

Національна інформаційна безпека як інститут інформаційного права.

Концептуальні підходи щодо визначення змісту інформаційної безпеки.

Складові національної інформаційної безпеки.

Співвідношення національної інформаційної безпеки з іншими напрямками (сферами) національної та міжнародної безпеки.

Взаємозв'язок національної інформаційної безпеки з інформаційним суверенітетом.

Специфіка інформаційної безпеки в умовах формування глобальної кібер-цивілізації.

Тема 16. Правова охорона та захист інформації в комп'ютерних системах

Суспільні відносини щодо інформаційної діяльності із застосуванням комп'ютерних систем.

Охорона правовідносин із застосуванням комп'ютерних інформаційно-телекомунікаційних систем.

Особливості правової охорони комп'ютерної інформації: комп'ютерних програм, автоматизованих баз даних і знань.

Інтернет – правовідносини: проблеми правового регулювання щодо засобів, способів та методів охорони та захисту електронних даних.

Охорона та захист інформації в автоматизованих (комп'ютерних) системах, як вид інформаційної діяльності.

Тема 17. Деліктні правовідносини в інформаційному праві. Відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері.

Зв'язок методології інформаційного права з юридичною деліктологією.

Проблеми визначення та класифікації правопорушень та відповідальності в інформаційній сфері суспільних відносин.

Інформація, як предмет дисциплінарних проступків.

Інформація, як предмет адміністративних правопорушень.

Цивільно-правова охорона та захист суспільних відносин у сфері інформаційної діяльності.

Кримінально-правова охорона та захист суспільних відносин щодо інформації.

ОСНОВНА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д. Гавловський та ін. /За ред. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2004.
2. Журавський В.С. Україна на шляху до інформаційного суспільства /В.С.Журавський, М.К.Родіонов, І.Б.Жилиєв; за заг. ред М.З.Згуровського. – К.:ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 484 с.
3. Згуровський М.З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин. – К.: НТТУ «КПІ», 2006. – 542 с.
4. Правова інформатика: Підручник. 2-ге вид., доп.та перероб. /За ред. В.Дурденця, Є.Моїсєєва та М.Швеця. – К.: ТОВ «Панот», 2007. – 524 с.
5. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д.Гавловський та ін., видання 2-е, перероблене і доповнене / За ред. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2009.

ДОДАТКОВА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Комп'ютерна злочинність. Навчальний посібник. / Біленчук П.Д., Романюк Б.В. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Колпак Р.Л., Бут В.В., Гуцалюк М.В та ін.). – Київ: «Атіка», 2002. – 240 с.
2. Голубєв В.О., Гавловський В.Д, Цимбалюк В.С. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Навч.посібник. За заг.ред.д.ю.н., профес. Р.А.Калюжного. -Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2002. – 292 с.
3. Правова інформатика: Підручник. У 2-х т. – К.: Парлам. вид-во, 2004. Т.1. – 416 с. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. Монографія /В.Брижко, М.Гуцалюк, В.Цимбалюк, М.Швець /За ред.. М.Швеця. – К.:НДЦПІ АПРН України. – 2005.

4. Е-майбутнє та інформаційне право / В.Брижко, В.Цимбалюк, М.Швець, М.Коваль, Ю.Базанов / За ред. М.Швеця. – К.:НДЦПІ АПрН України. – 2006.

5. Інформаційна культура: Навч.посіб /За ред.. М.Я Швеця, Р.А.Калюжного. – Ірпінь: НУДПСУ, 2007.

6. Брижко В., Новицький А., Цимбалюк В., Швець М. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. – К.: НДЦ ІІ АПрНУ, 2008.

МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

навчальна програма за спеціальністю – «міжнародна інформація»

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основна мета навчальної дисципліни полягає в тому, щоб допомогти тим, хто її опановує зорієнтуватися в основних положеннях комплексу міжнародного публічного і приватного права у сфері транскордонних суспільних відносин, які спрямовані на формування умов для задоволення інформаційних потреб людини, міжнародного співтовариства через різні технології розповсюдження, отримання, зберігання та обробки інформації (даних, відомостей, сигналів і т.п.).

Головні завдання навчальної дисципліни є:

- отримання знань про основи формування транснаціональних правових умов задоволення інформаційних потреб та інтересів людини, міжнародного співтовариства через створення, розвиток і застосування різноманітних інформаційних систем, мереж, ресурсів та технологій, у тому числі електронної телекомунікації;

- здобуття знань щодо основ транснаціональних суспільних відносин в інформаційній діяльності різних суб'єктів міжнародного права, забезпечення формування та розвитку

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

єдиного глобального інформаційного простору, правових основ організації та координації дій органів державної влади різних країн, наднаціональних утворень в цьому просторі;

- вивчення структури, джерел і методології міжнародного інформаційного права при формуванні глобального інформаційного суспільства;

- з'ясування правових аспектів формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного міжнародного інформаційного простору в умовах формування глобальної кіберцивілізації;

- визначення проблем міжнародного співробітництва та з'ясування правового регулювання і розвитку глобального інформаційного простору.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати**:

- понятійний апарат, природу та принципи міжнародного інформаційного права, як комплексної міжгалузевої інституції міжнародного права, глобальної інформаційної культури, міжнародної інформаційної політики, міжнародної інформаційної безпеки;

- правові основи організації дій органів державної влади різних країн та міжнародного співтовариства в глобальному інформаційному просторі;

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- застосовувати у практиці знання з основ міжнародного інформаційного права, розвитку глобального інформаційного простору, у тому числі із застосуванням комп'ютерних технологій;

- визначати проблеми застосування норм вітчизняного права, у тому числі співвідношення його з нормами міжнародного інформаційного права;

- удосконалювати знання у подальшому через подальшу самоосвіту у сфері інформаційної діяльності в майбутній практичній, науковій роботі, для розвитку правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Тема 1. Сутність, зміст, структура міжнародного інформаційного права

Визначення сутності та змісту міжнародного інформаційного права: як комплексної галузі міжнародних відносин щодо інформації, що знаходять вираз у нормативно-правових актах; як науки; як навчальної дисципліни.

Предмет міжнародного інформаційного права.

Взаємозв'язок міжнародного інформаційного права з іншими галузями міжнародного права та його місце серед них.

Взаємозв'язок міжнародного інформаційного права як науки з іншими науками гуманітарного і соціально-технічного спрямування. Концептуальні підходи формування структури та змісту міжнародного інформаційного права в умовах формування глобального інформаційного суспільства.

Критерії формування інститутів загальної, особливої та спеціальної частин міжнародного інформаційного права. Наукові підходи щодо формування міжнародного інформаційного права.

Структура, мета та завдання навчальної дисципліни „Міжнародне інформаційне право”.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Тема 2. Джерела міжнародного інформаційного права

Визначення сутності та змісту джерел міжнародного інформаційного права. Джерела формування міжнародного інформаційного права, як науки.

Транснаціональні відносини як джерело міжнародного інформаційного права. Науково-технічний прогрес у галузі інформаційних технологій, як джерело міжнародного інформаційного права.

Міжнародні приватноправові відносини – як джерело міжнародного інформаційного права.

Національне інформаційне законодавство, як джерело міжнародного інформаційного права – концептуальні підходи до його розуміння, систематизації та розвитку як джерела міжнародного інформаційного права.

Міжнародні нормативно-правові акти – як джерело національного інформаційного права.

Тема 3. Методологія міжнародного інформаційного права

Поняття та сутність методології міжнародного інформаційного права. Взаємозв'язок методології міжнародного інформаційного права з методологіями правової інформатики, правової кібернетики та методологіями інших гуманітарних та соціально-технічних наук.

Наукові підходи пізнання, як провідний чинник методології міжнародного інформаційного права. Сутність системного підходу в міжнародного інформаційному праві та його зв'язок з комплексним підходом. Роль методології теорії права, теорії організації управління соціальними системами та синергетики у формуванні методології міжнародного інформаційного права. Застосування положень методології семантики, соціальної когнітології, семіотики та герменевтики у формування понятійного апарату міжнародного інформаційного права.

Поняття та сутність методів агрегації, інтеграції, систематизації, акумуляції в міжнародному інформаційному праві. Галузевий метод міжнародного інформаційного права: комплексне застосування методів провідних галузей міжнародного права.

Тема 4. Об'єкти та суб'єкти міжнародного інформаційного права

Поняття об'єктів міжнародного інформаційного права.

Інформація - основний об'єкт правовідносин, які виникають в процесі міжнародної інформаційної діяльності. Співвідношення категорій «інформація», «відомості», «дані», «знання», «таємниця» та ін. в міжнародній інформаційній діяльності. Класифікація інформації за правовим режимом доступу.

Інформаційні ресурси як об'єкт міжнародних правовідносин.

Міжнародний інформаційний простір як об'єкт інформаційного права.

Технічні засоби та технології як об'єкти міжнародної інформаційної діяльності.

Бази даних та знань як об'єкти міжнародної інформаційної діяльності.

Поняття та сутність Інтернет-правовідносин.

Міжнародна інформаційна діяльність як об'єкт правовідносин.

Учасники (суб'єкти) міжнародної інформаційної діяльності.

Види суб'єктів міжнародної інформаційної діяльності щодо суспільної організації: приватні (фізичні) особи; суспільні формування (громадські організації); юридичні особи; держави та її органи, міжнародні організації.

Види спеціальних суб'єктів інформаційної діяльності щодо правового статусу в інформаційній діяльності.

Тема 5. Принципи міжнародної інформаційної діяльності

Поняття принципів міжнародної інформаційного права.

Роль принципів міжнародного інформаційного права у реалізації транскордонної інформаційної діяльності.

Співвідношення потреб, інтересів суб'єктів інформаційних правовідносин як провідний принцип інформаційного права.

Право на інформацію та неприпустимість зловживання правом на інформацію.

Застосування принципів провідних галузей міжнародного права у реалізації транскордонної інформаційної діяльності.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Тема 6. Права та обов'язки людини щодо інформації у міжнародному праві

Особисті право людини, на доступ, отримання, створення, зберігання та розповсюдження інформації.

Правові обмеження на доступ людини, громадянина до інформації.

Права та обов'язки людини, громадянина на обмеження розповсюдження інформації.

Регулювання правовідносин щодо охорони та захисту персональних даних від несанкціонованого їх отримання, збирання, зберігання, розповсюдження, використання.

Тема 7. Права міжнародного співтовариства щодо інформації

Роль міжнародного співтовариства у формуванні правових аспектів розвитку транснаціональних інформаційних ресурсів та глобального інформаційного простору.

Проблеми визначення інформаційних прав міжнародного

співтовариства. Співвідношення інформаційних прав міжнародного співтовариства з нормами суспільної моралі.

Дотримання права власності на інформацію, інформаційні ресурси.

Інформаційні права міжнародного співтовариства як засіб здійснення контролю за діяльністю органів державної влади, міжнародних державних утворень, транснаціональних корпорацій.

Експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг). Міжнародний електронний бізнес, електронна комерція, електронна торгівля.

Тема 8. Права та обов'язки держав у сфері міжнародної інформаційної діяльності

Роль держави в удосконаленні правової основи інформаційного простору. Гарантії держави у сфері права щодо інформації. Обов'язок органів держави публікувати інформацію, яка має важливе суспільне значення.

Охоронна та захисна функції держав щодо інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору.

Міжнародна організація та координація дій держав в глобальному інформаційному просторі.

Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Тема 9. Правове регулювання міжнародних відносин у сфері засобів масової інформації (міжнародне медіа право)

Міжнародне медіа право.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Міжнародні інформаційні агентства та інші засоби масової інформації (преса, раді, телебачення), як об'єкти правовідносин.

Видавнича діяльність та її зв'язок з міжнародним авторським правом та іншими інститутами права інтелектуальної власності.

Реклама та інше, як форми міжнародної інформаційної діяльності.

Тема 10. Регулювання міжнародних відносин у сфері телекомунікації

Правове регулювання у сфері електронної телекомунікації (зв'язку).

Роль міжнародних організацій у формуванні правового поля у сфері транскордонної електронної телекомунікації.

Правове регулювання у сфері поштового зв'язку.

Тема 11. Правові аспекти культури у міжнародній інформаційній діяльності

Інформаційна культура як об'єкт міжнародних правовідносин та як об'єкт наукового вивчення. Глобальна інформаційна цивілізація: позитивні та негативні сторони формування.

Поняття, сутність та співвідношення категорій “Глобальне інформаційне суспільство”, “Глобальна кібер-цивілізація”, “глобальна комп'ютеризація” та “глобальна інформатизація”.

Взаємозв'язок інформаційної та правової культури у міжнародному праві. Вплив міжнародної інформаційної культури на розвиток економіки країн та їх державне управління.

Міжнародні правовідносини у сфері архівної, бібліотечної, музейної та іншої культурної діяльності.

Правовідносини у сфері наукової інформації, наукової та науково-технічної діяльності. Правове регулювання у сфері

застосування сучасних інформаційних технологій навчання, освіти, просвіти.

Тема 12. Право міжнародної інформаційної безпеки

Поняття та сутність категорій “безпека міжнародної інформаційної діяльності”, “міжнародна інформаційна безпека”, “інформаційна безпека міжнародного співтовариства” у міжнародному інформаційному праві.

Концептуальні підходи щодо визначення змісту та складових міжнародної інформаційної безпеки. Специфіка інформаційної безпеки в умовах формування глобальної кібер-цивілізації.

Правова охорона та захист інформації в міжнародних комп’ютерних системах. Деліктні правовідносини у міжнародному інформаційному праві

Міжнародна охорона, захист, протидія правопорушенням із застосуванням глобальних комп’ютерних інформаційно-телекомунікаційних систем. Проблеми визначення та класифікації кібер-злочинів.

3. ОСНОВНА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

6. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп’ютерних технологій. – Запоріжжя: “Просвіта”, 2001.

7. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп’ютерних технологій: Навч.посібник. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2002.

8. Комп’ютерна злочинність: Навчальний посібник. – Київ: «Атака», 2002.

9. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. – Ужгород: ІВА, 2003.

10. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. – К.: Знання, 2004.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

11. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. Видання 2-е, перероблене і доповнене – К.: Знання, 2009.

12. Е-майбутнє та інформаційне право. – К.:НДЦПІ АПрН України, 2006.

13. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. – К.:НДЦПІ АПрН України, 2005.

14. Системна інформатизація правоохоронної діяльності. Посібник. Книга 2. - К.: НДЦПІ АПрНУ, 2006.

15. Інформаційна культура: Навч.посіб. – Ірпінь, НУДПСУ, 2007.

16. Електронна торгівля (правовий аспект регулювання). – К.: «МП Леся», 2007.

17. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. – К.: НДЦ ІП АПрНУ, 2008.

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

навчальна програма за спеціальністю – «Правознавство»

ВСТУП

На рівні державної політики нині визначено як мету - розвиток України за інноваційною моделлю. В основу її покладено результати науково-технічного прогресу, в тому числі у сфері інформатики, комп'ютерних інформаційних технологій, як провідного нині напрямку соціальної кібернетики. Зазначене знаходить вираз у збільшенні суспільних відносинах пов'язаних саме з комп'ютерними інформаційними продуктами, інформатизацією, формуванням електронно-цифрової цивілізації, інформаційного суспільства, інформаційної культури. Не знаходиться це і поза увагою правознавства. Зокрема у вітчизняній юридичній науці і практиці це знайшло відображення у такому соціо-технічному явищі як правова інформатика. Провідною складовою правової інформатики, як і її основи - прикладної інформатики є *інформаційні технології – технології об'єктивізації, передачі, збору, обробки та зберігання інформації на базі певних технічних засобів у конкретній соціальній системі*.

У зв'язку з цим, перед вищою освітою правознавців виникло завдання введення в учбовий процес підготовки магістрів права спеціальної навчальної дисципліни для підвищення комп'ютерної грамотності та інформаційної культури майбутніх фахівців. Це зумовлено вимогою часу: надання студентам вищого навчального закладу, як майбутнім інноваторам, комплексу відповідних знань та умінь щодо застосування комп'ютерних інформаційних технологій у забезпеченні їх майбутньої професійної діяльності.

Зазначене стимулюється також відповідно до вітчизняного інформаційного законодавства та ряду підзаконних нормативно-

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

правових актів: Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, міжгалузевих та галузевих нормативних актів міністерств та відомств.

В основу навчальної програми дисципліни покладено методологію за якою суспільні відносини щодо інформаційних технологій концептуально визначаються як вже визнаний у юридичній науці комплексний міжгалузевий інститут – правова інформатика. Легально це визначено Президією Вищої атестаційної комісії України, у Постанові від 21.05.2003 року, №26-11\5. Цією Постановою затверджено у паспорті спеціальності 12.00.07 поряд з теорією управління, адміністративним правом і процесом, фінансовим правом, інформаційне право (юридичні науки з яких здійснюється захист кандидатських та докторських дисертацій). У складі інформаційного права визначено науковий напрямок щодо структури, джерел і методології правової інформатики. Відповідно до цього на доктринальному рівні пропонується, що правова інформатика за змістом знаходить відображення в такому соціо-технічному явищі як інформатизація:

- сфери суспільних відносини, що знаходить вираз у і системі норм права;
- напрямку комплексних наукових досліджень (саме у правовій інформатиці як соціо-технічному напрямку наукових досліджень).

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основна мета навчального курсу полягає у ознайомленні з теоретичними положенням правової інформатики як наукової дисципліни та практикою застосування сучасних комп'ютерних систем інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості, правозастосування та правової освіти.

Основні завдання навчальної дисципліни:

- забезпечення інтелектуального і соціального розвитку особистості шляхом навчання основам правової інформатики, її теоретичної та практичної складових в умовах інформатизації суспільства, держави, побудови в Україні інформаційного суспільства;
- орієнтація у правовідносинах пов'язаних із створенням, розповсюдженням і застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій;
- підвищення рівня комп'ютерної грамотності та інформаційної культури правознавців.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати**:

- основні поняття та складові системи знань про правову інформатику з екстраполяцією їх на майбутню професійну діяльність;
- складові системи правового регулювання суспільних відносин щодо інформатизації, інформатизаційного права як провідного напрямку інформаційного права;
- мету, завдання, функціональні можливості комп'ютерних інформаційних систем, які створюються і застосовуються в правотворчості, правозастосуванні та правовій освіті органів державної влади та приватних структурах.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- орієнтуватися у понятійному апараті правової інформатики, інформаційного права, інформаційної безпеки;
- визначати алгоритми застосування сучасних комп'ютерних інформаційних технологій у забезпеченні правотворчості, правозастосування та правової освіти.
- оформлювати результати аналітичних матеріалів щодо правової інформації із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій.

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Загальна частина правової інформатики

Тема 1. Основні положення загальної частини правової інформатики: сутність зміст та структура

Правова інформатика як навчальна дисципліна, її структура та зміст. Поняття правової інформатики як науки у складі правознавства. Місце правової інформатики в системі наук щодо суспільного інформаційного простору.

Предмет правової інформатики.

Структура правової інформатики.

Джерела правової інформатики.

Вплив інформатики та інформатизації на підвищення рівня комп'ютерної грамотності й інформаційної культури правників.

Тема 2. Методологія правової інформатики

Методологічні джерела правової інформатики.

Інтеграція методології інформатики та права як основа методології правової інформатики.

Концептуальні підходи до визначення змісту правової інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних технологій при здійсненні інформаційної діяльності в суспільстві.

Співвідношення змісту понять «відомості», «дані», «документ», «інформація», «знання», «інформаційні ресурси», в правознавстві та їх застосуванні в термінології законодавства України.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Інформаційна безпека як об'єкт правової інформатики, її зв'язок з безпекознавством, формуванням, розвитком охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.

Тема 3. Взаємозв'язок правової інформатики з інформаційним правом

Інформаційне право як системоутворюючий чинник правового регулювання у сфері інформатизації, формування інформаційного суспільства в Україні. Роль інформаційного права в удосконаленні правової основи інформаційного простору й формування інформаційних ресурсів України.

Структура інформаційного права та його зв'язок з деліктними інститутами провідних галузей права (адміністративним, цивільним) і кримінальним правом.

Система інформаційних правовідносин: об'єкти, суб'єкти, зміст щодо інформації та технологій її створення, розповсюдження, зберігання.

Джерела інформаційного права.

Законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України.

Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України.

Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулювання та розвитку глобального інформаційного простору.

Правове регулювання суспільних відносин щодо володіння, користування та розпорядження комп'ютерною інформацією.

Правовий статус інформаційних систем, баз даних, баз знань, засобів телекомунікації, автоматизованих робочих місць.

Тема 4. Основні положення спеціальної частини правової інформатики щодо комп'ютерних інформаційних систем забезпечення правотворчості, правозастосування та правової освіти

Комплексні комп'ютерні системи інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості, правозастосування та правової освіти.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Принципи створення, функціонування та розвитку комп'ютерних систем інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості, правозастосування та правової освіти.

Різновиди та можливості комп'ютерних систем правової інформації в Україні.

Автоматизовані робочі місця юриста, проблеми їх створення, впровадження, застосування та розвитку.

Спеціальна частина правової інформатики

Тема 5. Правова інформатика у сфері правотворчості

Історія створення комп'ютерних систем інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості в Україні.

Сучасна структура та можливості КСІАЗ «Законодавство» у підготовці законопроектів у Верховній Раді України.

Застосування комп'ютерних інформаційно-аналітичних систем у підготовці законопроектів та проектів підзаконних нормативно-правових актів.

Тема 6. Правова інформатика у сфері правозастосування

Комп'ютерна система інформаційно-аналітичного забезпечення виборів та референдумів в Україні.

Комп'ютерні системи різних органів державної виконавчої влади.

Комп'ютерні інформаційні системи органів судової влади.

Основні положення та можливості автоматизованих робочих місць юриста у правозастосуванні.

Тема 7. Правова інформатика у сфері правоохоронної діяльності

Комплексні комп'ютерні системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності які адмініструються органами внутрішніх справ України.

Автоматизовані інформаційні системи обліку адміністративних правопорушень.

Автоматизована інформаційна система обліку злочинів.

Комп'ютерні інформаційні системи підготовки прийняття рішень в правоохоронних органах.

Використання можливостей різних комп'ютерних мереж щодо одержання інформації з розподілених та централізованих сховищ даних.

Застосування пошукових систем Інтернет в отриманні комп'ютерної інформації в діяльності правоохоронних органів.

Кримінологічна інформатика.

Оперативно-розшукова інформатика як напрямок правової інформатики в правоохоронній діяльності.

Криміналістична інформатика як напрямок правової інформатики в правоохоронній діяльності.

Правова інформатика в діяльності прокуратури.

Формування Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю.

Тема 8. Основні положення фінансово-правової інформатики

Фінансово-правова інформатика як складова правової інформатики.

Комп'ютерні системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності фінансових органів.

Податкова інформатика як інституція у складі фінансово-правової інформатики.

Інформатика у діяльності митних органів. АРМ «Митниця».

Комп'ютерні системи у правозастосуванні в сфері банківської діяльності.

Комп'ютерні системи у правозастосуванні пенсійного фонду України.

Застосування комп'ютерних інформаційних систем у правовідносинах в сфері торгівлі. Електронна комерція.

Тема 9. Проблеми розвитку правової інформатики та застосування комп'ютеризованих систем в правовій освіті і науці

Застосування комп'ютеризованих бібліотек баз даних і знань правової інформації у галузі держави і права у правовій освіті.

Перспективи застосування можливостей Інтернет-технологій та Інтернет-ресурсів у підготовці, перепідготовці та самопідготовці правників.

Застосування геоінформаційних систем у забезпеченні діяльності органів державної влади.

3. ОСНОВНА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

18. Правова інформатика: Підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. / За ред. В.Дурденця, Є.Моїсєєва та М.Швеця. – К.: ТОВ «Панот», 2007.

19. Правова інформатика: Підручник. У 2-х т. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – Т.1.

20. Правова інформатика: система інформатизація законотворчої, правозастосовсовчої, правоохоронної, судочинної та право освітньої діяльності в Україні. Монографія / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003.

21. Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / В.С.Цимбалюк, В.Д. Гавловський та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2004.

22. Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики. Навч. посіб. / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного- К.: МАУП, 2003.

23. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних. Монографія / В.Брижко,

М.Гуцалюк, В.Цимбалюк, М.Швець /За ред.. М.Швеця. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2005.

24. Е-майбутнє та інформаційне право /В.Брижко, В.Цимбалюк, М.Швець, М.Коваль, Ю.Базанов /За ред.. М.Швеця. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2006.

25. Інформаційна культура: Навч.посіб /За ред.. М.Я Швеця, Р.А.Калюжного. – Ірпінь: НУДПСУ, 2007.

26. Брижко В., Новицький А., Цимбалюк В., Швець М. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. – К.: НДЦ ІП АПрНУ, 2008.

27. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. /В.С.Цимбалюк, В.Д.Гавловський та ін.; За ред.. М.Я. Швеця, Р.А.Калюжного та П.В.Мельника. – К.: Знання, 2008.

ОСНОВИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

навчальна програма за спеціальністю «Міжнародна інформація»

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основна мета навчальної дисципліни полягає в тому, щоб допомогти тим, хто її опановує зорієнтуватися в основних положеннях *організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, та інших процесів*, які спрямовані на формування умов для задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави через створення, розвиток і застосування інформаційних систем, мереж, ресурсів, технологій, які побудовані на сучасній електронно-обчислювальній (комп'ютерній), у тому числі комунікаційній техніці.

Головні завдання навчальної дисципліни є:

- визначення в понятійному апараті та природі інформатизації;
- отримання знань про основи соціальних *процесів*, які спрямовані на формування умов для задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави через створення, розвиток і застосування інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на сучасній електронно-обчислювальній, у тому числі комунікаційній техніці;
- отримання знань щодо основ суспільних відносин в інформаційній діяльності різних суб'єктів, у тому числі законодавчого забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України, правових основ організації та координації дій органів державної влади в цьому просторі;
- вивчення структури, джерел і методології інформатизації суспільства у взаємозв'язку з правовою інформатикою;
- з'ясування правових аспектів формування, розвитку охорони та захисту інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України;

- визначення проблем міжнародного співробітництва та з'ясування правового регулювання і розвитку глобального інформаційного простору.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати**:

- основний понятійний апарат та сутність інформатизації суспільства;

- правові основи організації дій органів державної влади в суспільному інформаційному просторі;

В результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- застосовувати у практиці знання щодо основ інформатизації, розвитку єдиного інформаційного простору України та глобального інформаційного простору із застосуванням комп'ютерних технологій ;

- визначати проблеми застосування норм вітчизняного права, у тому числі співвідношення його з нормами міжнародного інформаційного права в умовах розвитку глобального інформаційного простору;

- удосконалювати знання через подальшу самоосвіту у сфері інформатизації, інформаційної діяльності в майбутній практичній, науковій роботі, для розвитку правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

2.ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Загальна частина

Тема 1. Введення до навчальної дисципліни «Основи інформатизації суспільства»

Предмет, мета, завдання та методичні положення навчальної дисципліни.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Інформація, інформаційна діяльність як об'єкт суспільних відносин.

Співвідношення понять «інформація», «відомості», «дані», «коди», «сигнали», «знання», «таємниця», «телекомунікація» та ін. в суспільних відносинах. Зміст терміну „документ” в інформаційній діяльності.

Інформаційні ресурси як предмет суспільних відносин.

Інформаційний простір як об'єкт інформаційної діяльності. Поняття та сутність глобального інформаційного простору.

Технічні засоби, технології, бази даних та знань як основні об'єкти інформаційної діяльності.

Тема 2. Поняття, сутність, зміст інформатизації суспільства

Наукове підходи до визначення поняття інформатизації. Співвідношення і відмінності змісту інформатизації зі змістом інформатики, комп'ютеризації, електронізації, автоматизації у суспільних відносинах.

Концепція Національної програми інформатизації України: її структура та основні положення.

Основні напрями інформатизації в Україні.

Порівняння інформатизації в Україні з подібними соціально-технічними явищами в інших країнах світу.

Тема 3. Інформатизація як відображення формування та розвитку інформаційного суспільства

Поняття, сутність, зміст категорії «інформаційне суспільство».

Взаємозв'язок і відмінності змісту та сутності категорій «постіндустріальне суспільство» «інформаційне суспільство», «електронне суспільство», «кіберсуспільство» та «інформатизація суспільства»

Завдання, цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Порівняння розвитку інформаційного суспільства в Україні з подібними соціально-технічними явищами в інших країнах.

Тема 4. Принципи інформатизації суспільства

Поняття принципів інформатизації.

Роль принципів інформатизації у реалізації інформаційної діяльності.

Співвідношення потреб, інтересів суб'єктів інформаційних відносин як провідний принцип інформатизації.

Роль норм Конституції України у формуванні принципів інформатизації.

Поняття та зміст законності інформаційної діяльності.

Право на інформацію та неприпустимість зловживання правом на інформацію як принципи інформатизації.

Порівняння принципів інформатизації суспільства з принципами подібних соціально-технічних явищ в інших країнах.

Тема 5. Інформаційна культура як чинник інформатизації суспільства

Інформаційна культура як об'єкт суспільних відносин (комунікації) та як об'єкт вивчення.

Інформаційна цивілізація: позитивні та негативні сторони. Поняття, сутність та співвідношення категорій "Інформаційне суспільство", "кібер-цивілізація", з інформатизацією.

Взаємозв'язок інформаційної та правової культури. Вплив суспільної інформаційної культури на економіку країни та ефективність державного управління.

Порівняльний аналіз рівня інформаційної культури в Україні з рівнем інформаційної культури в інших передових країнах світу.

Тема 6. Правові аспекти інформатизації

Визначення сутності та змісту інформаційного права: як комплексної галузі суспільних відносин щодо інформації, що знаходять вираз у нормативно-правових актах; як науки. Методологія інформаційного права, його взаємозв'язок з іншими галузями права та місце серед них.

Структура, мета, завдання інформаційного права. Основні положення інформаційного законодавства та концептуальні підходи до його розуміння, систематизації та розвитку як юридичного джерела інформатизації.

Концептуальні підходи систематизації інформаційного права в умовах формування єдиного інформаційного простору України та глобального інформаційного суспільства. Методологічні підходи до визначення джерел та кодифікації інформаційного законодавства України.

Місце і роль юридико-технічних норм в регулюванні та управлінні інформаційною діяльністю (технічні стандарти, регламенти, рекомендації, положення тощо).

Роль суспільства у формуванні правових аспектів розвитку інформаційних ресурсів та єдиного інформаційного простору країни. Взаємозв'язок права на інформацію з правом інтелектуальної власності.

Правові основи організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України

Порівняльний аналіз правового регулювання інформатизації в Україні з подібними соціально-технічними явищами в інших країнах.

Тема 7. Міжнародне інформаційне право як джерело суспільних відносин у сфері інформатизації суспільства

Основи міжнародного публічного і приватного права щодо транскордонних суспільних інформаційних відносин.

Відображення юридичних норм міжнародних інформаційних відносин у національному праві. Міжнародні нормативно-правові акти – як джерело національного інформаційного права. Імплементация та рецепція норм міжнародної інформаційної діяльності у національному праві України.

Співробітництво України з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації. Форми та види співробітництва України з іншими державами, зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації.

Міжнародні договори, їх роль у регулюванні транскордонної інформаційної діяльності.

Наукові підходи щодо формування міжнародного інформаційного права.

Міжнародне співробітництво при виконанні Національної програми інформатизації в Україні.

Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

Порівняльний аналіз правового регулювання міжнародних інформаційних відносин за законодавством різних країн.

Тема 8. Інформатизація суспільства та інформаційна безпека

Поняття і сутність категорій “безпеки інформаційної діяльності” та “інформаційної безпеки”. Інформаційна безпека як об’єкт правовідносин у інформаційній діяльності. Правове регулювання безпеки інформаційної діяльності.

Національна інформаційна безпека як міжгалузевий інститут дослідження. Концептуальні підходи щодо визначення змісту

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

національної інформаційної безпеки. Складові національної інформаційної безпеки. Співвідношення національної інформаційної безпеки з іншими напрямками (сферами) національної та міжнародної безпеки. Взаємозв’язок національної інформаційної безпеки з інформаційним суверенітетом. Специфіка інформаційної безпеки в умовах формування глобальної кіберцивілізації.

Оборонна, охоронна та захисна функції держави щодо інформаційних ресурсів єдиного інформаційного простору України.

Охорона та захист інформації в автоматизованих (комп’ютерних) системах, як вид інформаційної діяльності. Охорона правовідносин із застосуванням комп’ютерних інформаційно-телекомунікаційних систем. Особливості правової охорони комп’ютерної інформації: комп’ютерних програм, автоматизованих баз даних і знань. Інтернет – правовідносини: проблеми правового регулювання щодо засобів, способів та методів охорони, захисту, оборони електронних даних.

Деліктні правовідносини пов’язані з інформатизацією. Зв’язок методології інформатизаційного права з юридичною деліктологією.

Порівняння регулювання у сфері інформаційної безпеки в Україні з правовим регулюванням у сфері інформаційної безпеки в інших країнах.

Тема 9. Організаційні аспекти інформатизації суспільства

Основні положення теорії у сфері інформатизації. Складові організації у соціальних системах при інформатизації: формування і виконання Національної програми інформатизації в Україні.

Організаційні засади інформатизації та організаційно-правові основи розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Види суб'єктів інформаційної діяльності щодо суспільної організації. Види спеціальних суб'єктів інформаційної діяльності щодо правового статусу в інформатизації.

Очікувані наслідки реалізації Національної програми інформатизації та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Порівняння організації інформатизації в Україні з організацією подібних соціально-технічних явищ в передових країнах світу.

Тема 10. Аспекти державної політики в ході інформатизації суспільства

Поняття, сутність, зміст інформаційної політики.

Поняття та зміст державної інформаційної політики, її форми, види, сутність, принципи. Сфери державної інформаційної політики. Головні напрями і способи державної інформаційної політики. Національна політика розвитку інформаційного суспільства.

Складові державної інформаційної політики щодо інформатизації.

Об'єкти та суб'єкти державної політики інформатизації. Органи влади що розробляють і здійснюють державну інформаційну політику. Національні, державні та галузеві програми, як форми реалізації державної інформаційної політики в Україні.

Проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору.

Порівняння сутності, змісту та складових державної інформаційної політики щодо інформатизації та розвитку

інформаційного суспільства в Україні та передових країнах світу.

Тема 11. Соціально-економічні та виробничі аспекти інформатизації суспільства

Поняття та сутність соціально-економічних та виробничих процесів як складових інформатизації. Стан інформатизації та формування розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Співвідношення соціально-економічних аспектів з фінансово-правовими. Роль бюджетного права у соціально-економічних та виробничих процесах інформатизації. Фінансове забезпечення та економічне стимулювання Національної програми інформатизації в Україні.

Порівняння соціально-економічних та виробничих аспектів інформатизації та розвитку інформаційного суспільства в Україні та інших країнах світу.

Тема 12. Наукові аспекти інформатизації

Науково-технічний прогрес як джерело інформатизації. Роль науки у сфері інформатизації суспільства. Напрямки наукових досліджень у галузі інформатизації.

Основи наукової і науково-технічної діяльності у сфері інформатизації. Інформатизація суспільних відносин у сфері наукової інформації, наукової та науково-технічної діяльності.

Наукові підходи пізнання, як провідний чинник методології інформатизації.

Порівняння організації наукового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні та інших передових країнах світу.

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

Тема 13. Основи системної інформатизації правотворчості

Історія створення комп'ютерних систем інформаційно-аналітичного забезпечення правотворчості в Україні.

Сучасна структура та можливості КСІАЗ «Законодавство» у підготовці законопроектів.

Застосування комп'ютерних інформаційно-аналітичних систем у підготовці законопроектів та проектів підзаконних нормативно-правових актів.

Порівняння інформатизації правотворчості в Україні з подібним соціально-технічним явищем за кордоном.

Тема 14. Основи системної інформатизації правозастосування

Основні засади системної інформатизації правозастосування.

Комп'ютерна система інформаційно-аналітичного забезпечення виборів та референдумів в Україні.

Комп'ютерні системи органів державної виконавчої влади.

Інформатизація у діяльності судової влади.

Комп'ютеризація прокуратури України.

Основні положення та можливості автоматизованих робочих місць у правозастосуванні.

Застосування геоінформаційних систем у забезпеченні діяльності органів державної влади.

Порівняння інформатизації правозастосування в Україні з подібним соціально-технічним явищем за кордоном.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО: основи теорії і практики

Тема 15. Основи системної інформатизації правоохоронної діяльності

Криміналістична, кримінологічна, оперативно-розшукова інформатика як напрямки правової інформатики в правоохоронній діяльності.

Комплексні комп'ютерні системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності які адмініструються органами внутрішніх справ України.

Використання можливостей різних комп'ютерних мереж щодо одержання інформації з розподілених та централізованих сховищ даних.

Правова інформатика в діяльності прокуратури.

Формування Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю.

Порівняння інформатизації правоохоронної діяльності в Україні з подібним соціально-технічним явищем за кордоном.

Тема 16. Основи системної інформатизації фінансової сфери

Фінансово-правова інформатика як складова правової інформатики.

Комп'ютерні системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності фінансових органів.

Податкова інформатика як інституція у складі фінансово-правової інформатики. Інформатика у діяльності митних органів. АРМ «Митниця».

Комп'ютерні системи у сфері банківської діяльності. Електронний банкінг.

Комп'ютерні системи у правозастосуванні пенсійного фонду України.

Порівняння інформатизації фінансової сфери в Україні з подібним соціально-технічним явищем за кордоном.

Тема 17. Проблеми системності інформатизації освіти і наука

Інформатизація освіти і науки як основа формування інформаційного суспільства. Поняття та сутність економіки знань в умовах формуванні глобального інформаційного суспільства.

Застосування комп'ютеризованих бібліотек баз даних і знань у освіті.

Перспективи застосування можливостей Інтернет-технологій та Інтернет-ресурсів у дистанційній освіті та самоосвіті громадян.

Порівняння інформатизації освітньої діяльності в Україні з подібним соціально-технічним явищем в інших країнах.

Тема 18. Основні положення про електронні документи, електронний документообіг та електронний цифровий підпис

Організаційно-правові засади електронного документообігу та застосування електронних документів.

Поняття електронного документу.

Поняття електронного документообігу.

Поняття електронного цифрового підпису.

Основні положення організації електронного документообігу.

Порівняння організації електронного документообігу в Україні з подібним соціально-технічним явищем в інших країнах.

Тема 19. Основні положення щодо телекомунікацій

Правові основи діяльності у сфері телекомунікацій.

Державне управління у сфері телекомунікацій

Регулювання у сфері телекомунікацій

Умови застосування технічних засобів телекомунікацій.

Основні положення щодо телекомунікаційних мереж.

Основні права та обов'язки суб'єктів у сфері телекомунікацій.

Порівняння регулювання правовідносин у сфері телекомунікацій в Україні з подібним соціально-технічним явищем в інших країнах.

Тема 20. Проблеми захисту суспільної моралі в умовах інформатизації та розвитку інформаційного суспільства

Поняття суспільної моралі. Основи захисту від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Співвідношення захисту суспільної моралі з цензурою.

Проблеми визначення об'єктів правовідносин суспільної моралі.

Суб'єкти правовідносин у сфері суспільної моралі.

Основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль.

Порівняння регулювання правовідносин у сфері суспільної моралі в Україні з подібним соціально-технічним явищем в інших країнах.

3. ОСНОВНА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. – Запоріжжя: "Просвіта", 2001.

2. Комп'ютерна злочинність. Навчальний посібник. – Київ: "Атіка", 2002.

3. Інформатизація управління соціальними системами (організаційно-правові питання теорії і практики. Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003.

4. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. – К.:«Знання», 2004.
5. Е-майбутнє та інформаційне право – К.:НДЦПІ АПрН України, 2006.
6. Інформаційна культура: Навч.посіб. – Ірпінь, НУДПСУ, 2007.
7. Правова інформатика: Підручник. 2-ге вид., доп.та перероб. – К., 2007.
8. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право – К., 2007.
9. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. – К., 2008.
10. Основи інформаційного права України: Навч.посіб. – К.: «Знання», 2008.

ЦИМБАЛЮК Віталій Степанович

Освіта вища юридична, кандидат юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «Державне право та управління; адміністративне право; фінансове право» (нині - 12.00.7); старший науковий співробітник за спеціальністю 12.00.07 – «Теорія управління; адміністративне право і процес, фінансове право; інформаційне право».

Спеціальні звання: полковник міліції, радник державної податкової служби 1 рангу, старший радник юстиції.

З 1991 року працював на посадах: ад'юнкт кафедри адміністративної діяльності Київської вищої школи МВС України; викладач кафедри адміністративного права Української академії внутрішніх справ; старший викладач кафедри управління Національної академії внутрішніх справ України; доцент кафедри цивільного права Національної академії внутрішніх справ України; провідний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України; завідувач лабораторією організаційно-правового забезпечення інформатизації правоохоронних органів Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України; начальник наукового відділу розвитку обліково-інформаційних технологій Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національної академії державної податкової служби України; доцент кафедри цивільного та міжнародного права юридичного факультету цієї ж Академії, головний науковий співробітник науково-дослідного центру Академії прокуратури України; директор науково-дослідного центру Юридичного інституту «Інститут повітряного та космічного права» Національного авіаційного університету.

Нині - професор кафедри конституційного і адміністративного права Інституту повітряного і космічного права та масових комунікацій Національного авіаційного університету. Веде авторські навчальні дисципліни «Інформаційне право» та «Правова інформатика».

Сфери наукових інтересів: теорія управління соціальними системами, правова інформатика, інформаційне право, тектологія інформаційної безпеки; праксеологія, герменевтика права, юридична когнітологія; кримінологія (у сфері дослідження кіберзлочинності); міжнародне право (зокрема, міжнародне інформаційне право).

Переможець трьох міжнародних конкурсів за Програмою малих грантів стосовно вивчення проблем боротьби з організованою злочинністю (напрямок досліджень – проблеми організації протидії кіберзлочинності), яка проводиться Харківським Центром вивчення організованої злочинності спільно з Американським університетом (м. Вашингтон, США). У 2001 році - Міжнародною комісією одна із науково-дослідних робіт була визнана найкращою у номінації.

Член Європейського товариства кримінологів (ESC). Член української делегації I конгресу Європейської асоціації кримінологів (м. Лозанна, Швейцарія, 2001 р.).

Лауреат Премії ім. Я.Мудрого Академії правових наук України, у номінації «За видатні заслуги в законотворчій, правозастосовчій та судовій діяльності» (2003 рік).

Приймав участь у ряді міжвідомчих робочих груп щодо розробки проектів нормативно-правових актів у галузі суспільних інформаційних відносин та ін.

Мас 145 публікацій за тематикою наукових інтересів (як автор і співавтор), у тому числі – понад 20 книжок, монографій, науково-вих та навчальних посібників, переважно з питань інформаційного права, правової інформатики та інформаційної безпеки.

Монографія

ЦИМБАЛЮК Віталій Степанович

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

(основи теорії і практики)

Головний редактор: **Головченко С.В.**

Підписано до друку 30.11.09. Формат 60х84/16

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 15,8. Обл.-вид. арк. 16,65

НБ ІНУС

756800

Наклад: 500 прим.

Видавець і виготовлювач:

Видавництво «Освіта України»

Свідоцтво

про внесення до Державного реєстру видавців

ДК № 1957 від 27.09.2004 р.

Тел./факс: (044) 411-43-97, 228-81-29, 237-59-92

E-mail: osvita2005@ukr.net

www.rambook.ru

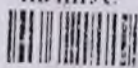
www.urss.ru

Видавництво «Освіта України»

запрошує авторів до співпраці з випуску та
розповсюдження видань, що стосуються питань
управління, модернізації, інноваційних процесів,
технологій, методичних і методологічних аспектів
освіти та навчального процесу
у вищих навчальних закладах.

Надаємо усі види видавничих та поліграфічних послуг.

НЕ НІНУС

756800